

АНАЛИЗА ПОСЛОВАЊА

Овај материјал је интерног карактера, и служи, искључиво, за потребе презентације наставних јединица из предмета „Анализа пословања“. Састављен је углавном на основу наведених литерарних извора, уз јасно цитирање преузетих делова од појединих аутора, који наравно задржавају сва ауторска права.

Студијски програм / студијски програми: АГРОЕКОНОМСКИ / АГРОТУРИЗАМ И РУРАЛНИ РАЗВОЈ			
Врста и ниво студија: ОСНОВНЕ АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ			
Назив предмета: АНАЛИЗА ПОСЛОВАЊА Business Analysis			
Наставник: Др Вељко П. Вукоје, редовни професор Сарадник: Маст. аекон. Александар Б. Миљатовић			
Статус предмета: Обавезни			
Број ЕСПБ: 6			
Услов: Рачуноводство пољопривредних предузећа			
Циљ предмета: Основни циљ предмета је да се студенти упознају са методама и поступцима утврђивања и анализе резултата и најбитнијих услова пословања привредних субјеката из области пољопривреде.			
Исход предмета: Студенти кроз овај предмет развијају способност да у конкретним условима правилно одаберу и изврше одговарајуће анализе, презентују резултате, дају оцену и предлоге за побољшање пословања.			
Садржај предмета Теоријска настава: Циљеви, задаци и методе анализе пословања, са акцентом на пољопривредну производњу. Анализа производних резултата пољопривредних субјеката. Анализа финансијских показатеља успеха. Анализа фактора који утичу на формирање појединих категорија успеха. Анализа форме, садржине и реалности биланса стања. Анализа сталне и обртне имовине. Анализа радне снаге. Анализа извора финансирања и њихове усклађености са средствима. Анализа трошкова пословања. Анализа релативних мерила и индикатора успеха пословања. Анализа финансијског положаја. Анализа могућности побољшања финансијског резултата и финансијског положаја. Анализа услова привређивања. Анализа основних производних и економско-финансијских показатеља успеха на индивидуалним пољопривредним газдинствима. Практична настава: Вежбе, Други облици наставе, Студијски истраживачки рад: Задаци, примери и илустрације (са акцентом на пољопривреду) из: Анализа производних резултата. Анализа степена интеграције у пољопривреди. Анализа економских и финансијских показатеља успеха пословања. Анализа сталне и обртне имовине. Анализа радне снаге. Анализа усклађености средстава и њихових извора. Анализа трошкова. Анализа релативних мерила и индикатора успеха пословања. Анализа показатеља финансијског положаја. Анализа основних производно-економских показатеља на индивидуалним пољопривредним газдинствима.			
Литература: 1. Мијић, Ђорђе: Финансијска анализа пословања. Пољопривредни факултет, Нови Сад, 1991. 2. Родић, Јован, Вукелић, Годрана, Андрић, Мирко: Теорија, политика и анализа биланса, Пољопривредни факултет Универзитета у Београду, 2007. 3. Вукоје, Вељко: Анализа пословања - материјал са предавања, 2017. 4. Родић, Јован, Андрић, Мирко, Вукелић, Гордана, Вуковић, Бојана: Анализа финансијских извештаја (друго, допуњено и измењено издање), Економски факултет, Нови Сад, 2017. 5. Вукоје, Вељко: Финансијски положај предузећа из области пољопривреде и прехрамбене индустрије Војводине, Пољопривредни факултет Нови Сад, 2015. 6. Дохчевић, С., Малешевић, Ђ.: Систем анализе пословања и информације у предузећу, Савремена администрација, Београд, 1989. 7. Малешевић, Ђ., Старчевић, В.: Пословна анализа, Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет пословне економије Бијељина, 2010.			
Број часова активне наставе		Теоријска настава: 4x15=60	
		Практична настава: 4x15=60	
Оцена знања (максимални број поена 100)			
Предиспитне обавезе		поена	Завршни испит
активност у току предавања		8	писмени испит
практична настава		8	усмени испит
тест		10	

САДРЖАЈ

I) ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА	6
1. ПОЈАМ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА.....	6
2. МЕСТО И ПОВЕЗАНОСТ СА ДРУГИМ ДИСЦИПЛИНАМА	7
3. ПРЕДМЕТ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА.....	8
3.1. Подручја анализе пословања	8
3.2. Класификација делатности.....	9
4. ЦИЉ И ЗАДАТАК АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА.....	11
4.1. Констатовање стања, односа и кретања	11
4.2. Установљавање узрока.....	12
4.3. Утврђивање и мерење последица.....	12
4.4. Закључци	13
5. ПРИНЦИПИ И МЕТОДИ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА.....	13
6. ИНСТРУМЕНТИ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА	15
7. КОРИСНИЦИ И ВРСТЕ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА.....	17
8. ОПШТИ УСЛОВИ ПОСЛОВАЊА	18
8.1. Општи природни услови.....	18
8.1.1. Земљишни услови.....	19
8.1.2. Климатски услови	19
8.2. Општи економски услови	21
8.2.1. Тржишни услови.....	21
8.2.2. Економски систем и инструменти	22
II) АНАЛИЗА ОСТВАРЕНИХ РЕЗУЛТАТА	24
1. УКУПНА ПРОИЗВОДЊА.....	24
2. ОБИМ И СТРУКТУРА ПРОИЗВОДЊЕ.....	27
3. НАМЕНА ПРОИЗВОДА.....	31
4. АНАЛИЗА СТЕПЕНА ИНТЕГРАЦИЈЕ.....	33
5. УКУПАН ПРИХОД	37
5.1. Појам укупног прихода	37
5.2. Принципи обрачуна укупног прихода.....	39
5.2.1. Принцип обрачуна на бази завршене производње	39
5.2.2. Принцип обрачуна на бази фактурисане реализације.....	39
5.2.3. Принцип обрачуна на бази наплаћене реализације	40
6. ДОХОДАК	41
7. АКУМУЛАЦИЈА – АМОРТИЗАЦИЈА КАО ДОДАТНИ ИЗВОР АКУМ.	43
8. УТВРЂИВАЊЕ ЗВАНИЧНОГ ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА	46
9. САСТАВЉАЊЕ БИЛАНСА.....	51
9.1. Састављање биланса и других извештаја.....	53
9.2. Повезаност биланса стања и биланса успеха.....	59
10. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА.....	68
10.1. Анализа структуре и распореда укупног прихода	69

10.1.1. Структура укупног прихода	69
10.1.2. Структура распореда укупног прихода	72
10.2. Анализа структуре и распореда пословног прихода	73
10.2.1. Структура пословног прихода	74
10.2.2. Структура распореда пословног прихода	76
10.2.3. Глобални паритет продајних и набавних цена	77
10.3. Анализа структуре финансијског резултата	78
10.4. Анализа рентабилности	81
10.4.1. Рентабилност укупног капитала	82
10.4.2. Рентабилност сопственог капитала	85
III) АНАЛИЗА РАДНЕ СНАГЕ.....	89
1. ЗНАЧАЈ И ПОТРЕБА ЗА АНАЛИЗОМ РАДНЕ СНАГЕ.....	89
2. АНАЛИЗА ФЛУКТУАЦИЈЕ РАДНЕ СНАГЕ	90
3. АНАЛИЗА ОБИМА АНГАЖОВАЊА РАДНЕ СНАГЕ	93
4. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ РАДНЕ СНАГЕ	100
5. АНАЛИЗА ПРОДУКТИВНОСТИ РАДА.....	104
IV) АНАЛИЗА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА.....	109
1. ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈА.....	109
2. ВРЕДНОВАЊЕ ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА	113
2.1. Почетно вредновање основних средстава	113
2.2. Вредновање основних средстава након почетног признавања	113
2.3. Вредновање биолошких основних средстава	117
3. ФАКТОРИ РАБАЋЕЊА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА	118
3.1. Утицај природних елемената	119
3.2. Интензитет коришћења.....	119
3.3. Економска застарелост.....	120
4. АНАЛИЗА АМОРТИЗАЦИЈЕ	121
4.1. Амортизација за рачуноводствене сврхе.....	122
4.2. Амортизација за пореске сврхе	127
5. РЕВАЛОРИЗАЦИЈА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА.....	129
5.1. Ревалоризација.....	129
5.2. Пропуштена амортизација.....	130
6. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И КРЕТАЊА ФИКСНЕ ИМОВИНЕ.....	131
7. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И КРЕТАЊА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА.....	134
8. АНАЛИЗА СТЕПЕНА ИСТРОШЕНОСТИ ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА	136
9. СТЕПЕН КОРИШЋЕЊА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА	139
10. ЕФЕКТИВНОСТ ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА.....	144
V) АНАЛИЗА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА.....	148
1. ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА	148
2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ОБРТНЕ ИМОВИНЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ.....	148
3. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И КРЕТАЊА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА.....	152
4. АНАЛИЗА ЗАЛИХА МАТЕРИЈАЛА	155

5. АНАЛИЗА ЗАЛИХА НЕДОВРШЕНЕ ПРОИЗВОДЊЕ	162
6. АНАЛИЗА ЗАЛИХА ГОТОВИХ ПРОИЗВОДА.....	169
7. АНАЛИЗА ПОТРАЖИВАЊА ОД КУПАЦА	174
8. АНАЛИЗА ОСТАЛИХ ОБРТНИХ СРЕДСТАВА.....	177
9. АНАЛИЗА КРУЖНОГ КРЕТАЊА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА	178
9.1. Брзина обртања укупних обртних средстава	179
9.2. Брзина обртања појавних облика обртних средстава	184
10. МЕТОДИ УТВРЂИВАЊА ПОТРЕБНИХ ОБРТНИХ СРЕДСТАВА.....	190
10.1. На основу дана везивања	190
10.2. На основу каматних бројева	192
10.3. На основу коефицијента обртања сваког производа.....	193
10.4. Остали методи утврђивања потребних обртних средстава	193
VI) АНАЛИЗА ТРОШКОВА.....	195
1. ЗНАЧАЈ, ЦИЉ, СПЕЦИФИЧНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ.....	195
2. АНАЛИЗА ТРОШКОВА ПО ПРИРОДНИМ ВРСТАМА.....	198
3. АНАЛИЗА ТРОШКОВА ПО МЕСТИМА НАСТАНКА	200
3.1. Анализа директних трошкова	202
3.1.1. Анализа трошкова материјала.....	203
3.1.2. Анализа трошкова рада	207
3.1.3. Анализа трошкова директних услуга	208
3.1.4. Анализа трошкова коришћења погонских машина	209
3.1.5. Анализа трошкова директне амортизације	214
3.2. Анализа општих трошкова	216
3.2.1. Анализа општих трошкова гране.....	218
3.2.2. Анализа општих трошкова управе.....	221
3.2.3. Анализа кључа и начина расподеле општих трошкова	223
4. ФЛЕКСИБИЛНА АНАЛИЗА ДИРЕКТНИХ ТРОШКОВА.....	227
5. ФЛЕКСИБИЛНА АНАЛИЗА ТРОШКОВА МЕХАНИЗАЦИЈЕ.....	232
6. АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ИНДИКАТОРА ЕКОНОМИЧНОСТИ	234
VII) АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ ПОЛОЖАЈА.....	238
1. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКЕ РАВНОТЕЖЕ	239
1.1. Појам финансијске равнотеже.....	239
1.2. Краткорочна финансијска равнотежа	243
1.3. Дугорочна финансијска равнотежа.....	244
1.3.1. Анализа ДФР на основу дугорочно везаних средстава	244
1.3.2. Анализа ДФР на основу обртног фонда	245
2. АНАЛИЗА ЛИКВИДНОСТИ	247
3. АНАЛИЗА ЗАДУЖЕНОСТИ И СОЛВЕНТНОСТИ.....	251
4. АНАЛИЗА ОДРЖАВАЊА РЕАЛНЕ ВРЕДНОСТИ КАПИТАЛА	255
5. АНАЛИЗА РЕПРОДУКЦИОНЕ СПОСОБНОСТИ.....	257
6. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И УСКЛАЂЕНОСТИ ИЗВОРА СРЕДСТАВА	261
7. ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ФИНАНСИЈСКЕ СТРУКТУРЕ И УСПЕХА	264

7.1. Индикатори стања финансирања	265
7.2. Индикатори стања средстава.....	265
7.3. Индикатори хоризонталне финансијске структуре.....	266
VIII) МАТЕРИЈАЛИ СА ВЕЖБИ	268
1. ФИНАНСИЈСКИ ИЗВЕШТАЈИ.....	268
2. ЛЕКЦИЈЕ ЗА ПИСМЕНИ.....	282
3. ПРИМЕР ПИСМЕНОГ	284
4. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА	287
5. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ ПОЛОЖАЈА.....	292
6. АНАЛИЗА ИЗВОРА СРЕДСТАВА И ИНДИКАТОРИ	296
IX) ИСПИТНА ПИТАЊА	300
X) ЛИТЕРАТУРА.....	302

I) ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА

1. ПОЈАМ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА

Analuzis (грчког порекла – **рашчлањавање**) значи, у ствари, један од основних методолошких поступака који се користи у скоро свим истраживањима и научним дисциплинама.

Анализу као научни метод не треба мешати са анализом пословања као научном дисциплином. Она је много шира иако је у основи метод рашчлањавања.

Све се може анализирати, а ми се бавимо првенствено економском анализом, односно још уже, једним њеним сегментом, **анализом пословања** (тј. анализом привређивања). Ради се, дакле, о микроекономској анализи, односно конкретно о анализи пословања пољопривредних предузећа,

Ово наравно укључује у одређеној мери и макро анализу, на пример, у оквиру анализе услова привређивања; поређења са просеком гране - пољопривредом Војводине, и сл.

Анализа треба да буде сврсисходна, тј. корисна, за интерне и екстерне кориснике. Основни смисао и сврха анализе пословања је да информисе различите кориснике, превасходно менаџмент предузећа, и тако помаже у процесу доношења пословних одлука.

У том смислу, анализа представља ретроспективно посматрање одређених привредних процеса и њихових резултата у одређеном временском периоду, у корелацији са потенцијалним могућностима, те оцену вредности тих резултата и економског положаја, изражену превасходно релативним мерилима (*Мијућ, 1981*).

При томе се морају имати у виду техничко-технолошке специфичности привредне јединице, односно гране, које има свака делатност, а посебно пољопривреда.

Основна јединица посматрања је предузеће/задруга, мање или више сложено. Но, то могу бити одређене ораганизационе или територијалне групе сродних привредних субјеката, нпр. сва пољопривредна предузећа са подручја Војводине, или целе Србије; или предузећа која се баве само производњом млека; или прерадом воћа итд.

Ми ћемо се на крају осврнути и на специфичности анализе пословања индивидуалних пољопривредних газдинстава.

Анализирани периоди могу бити различити, по потреби, а најчешће је то обрачунска година, али могу бити и дужи и краћи периоди, у зависности од врсте и циља анализе.

Дохчевић и Малешевић, 1989:

„Анализа пословања јесте - (**шта?**) - непрекидан процес систематског испитивања и оцењивања - (**чега?**) - резултата пословања и унутрашњих резерви *ОУР-а* (предузећа) - (**како?**) - путем рашчлањивања, упоређивања и уопштавања - (**у циљу?**) - у циљу **информисања** - (кога и о чему?) - *социјалистичких самоуправља* (органа управљања) о могућностима унапређења процеса проширене *социјалистичке* репродукције.“

2. МЕСТО И ПОВЕЗАНОСТ СА ДРУГИМ ДИСЦИПЛИНАМА

Анализа пословања представља један од сегмената јединственог процеса **управљања** у предузећу. Основна улога анализе је да органима управљања достави поуздане и правовремене информације за потребе доношења квалитетних пословних одлука.

Будући да предмет анализе могу бити све функције (службе, сегменти) у предузећу, то је анализа мање или више, повезана са свим дисциплинама које их проучавају, а нарочито са:

- Рачуноводство,
- Пословне финансије,
- Калкулације,
- Планирање,
- Организација,
- Извршење и контрола,
- Тржиште и др.

Сви елементи економије преузећа који су директно или индиректно проучавани у овим дисциплинама сада су предмет анализе пословања. Анализа се логично по своме циљу и предмету наставља на њих.

Анализа их посматра са нешто другачијег аспекта, анализира њихов квантитет и квалитет, оцењује их и даје предлоге за њихово побољшање.

Посебно је изражена повезаност са рачуноводством, од којег добија гро интерних информација за потребе најобимнијих и најзначајнијих анализа. Чак се може говорити о „анализи биланса“ као посебном делу/подручју анализе пословања, који се непосредно односи на најважније рачуноводствене извештаје.

Слична је повезаност анализе и са калкулацијама и пословним финансијама, дакле превасходно у виду информационе основе за различите врсте анализе.

Анализа пословања је, такође, врло блиско повезана са планирањем. Веома значајан сегмент анализе пословања представља управо „анализа остварења планираног“. У поступку анализе, по правилу се прво пореди остварено са планом, утврђују се одступања, рашчлањују, траже узроци итд. Са друге стране, служба планирања приликом израде планова за наредну годину, у великој мери користи резултате анализе пословања за обрачунски претходни период. Раније су у предузећима постојале посебне службе за анализу и планирање, а сада је то чешће у оквиру рачуноводствене службе.

3. ПРЕДМЕТ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА

Да би се могла извршити анализа, предмет анализе мора бити сложен. То значи састављен из делова, између којих постоји квалитативан и квантитативан однос, тј. међузависност.

У најширем смислу, предмет анализе може да буде **стање** и **појава**.

Стање је окончан настанак појаве, тј. статичан предмет који је настао динамичношћу појаве у прошлости. **Појава** је увек динамична, мења се квалитативно и квантитативно, развија се, тј. креће се у времену.

Када се анализира стање говоримо о статичкој анализи, а ако се анализира појава, реч је о динамичкој анализи.

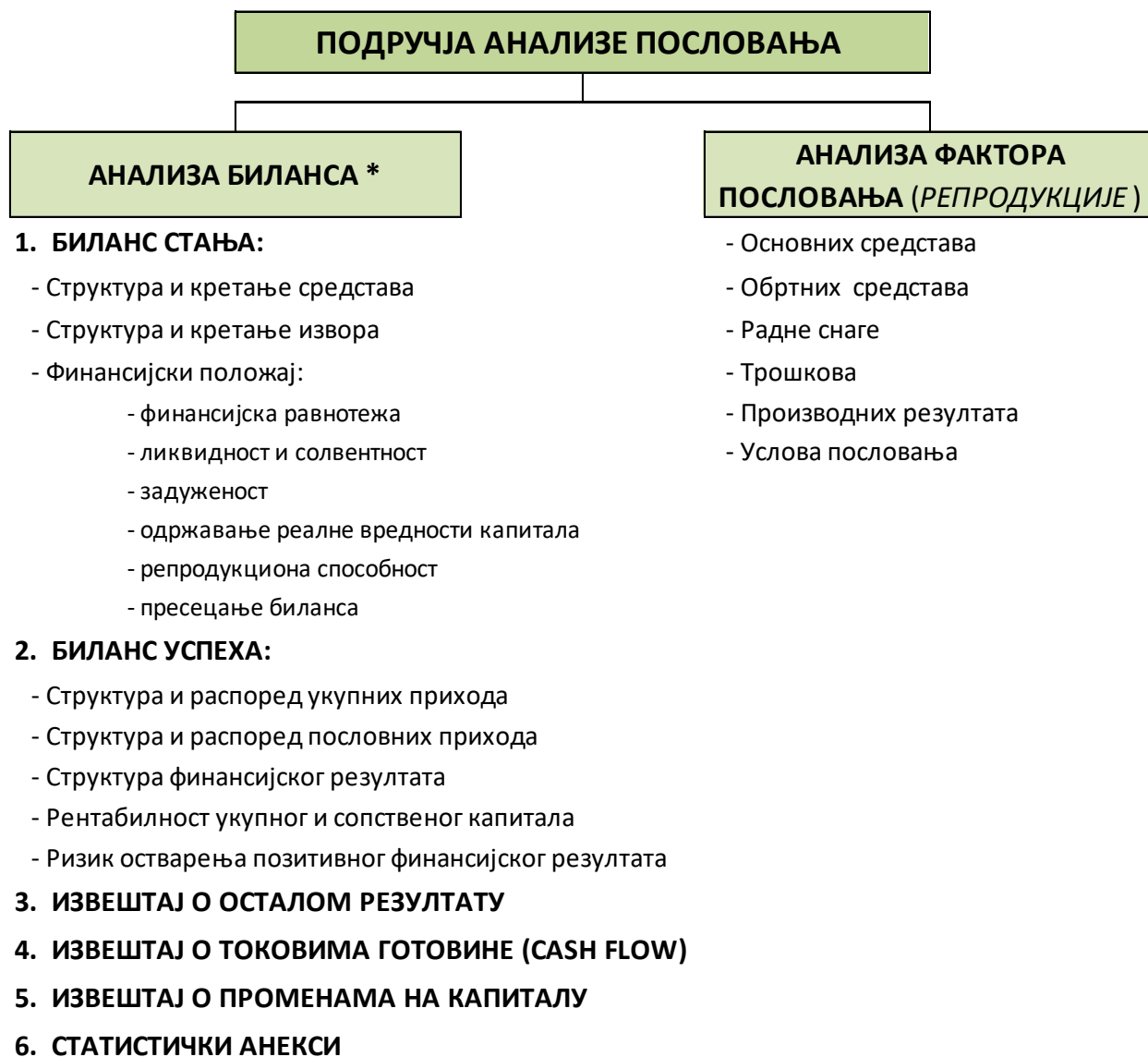
Предмет анализе пословања су сви елементи и услови пословања привредне организације (или групе привредних организација), и то за одређени временски период.

Према томе, она углавном може обухватити:

- Остварене резултате и њихову расподелу,
- Опште и посебне услове,
- Факторе производње,
- Финансијску ситуацију (*Мијућ, 1981*).

3.1. Подручја анализе пословања

Подручја наравно није могуће строго раздвојити. Напротив, повезана су. Често се за анализу фактора производње користе билансни подаци, односно, одређена стања из биланса се објашњавају подацима из другог подручја анализе (*шема I-1*). То је и логично, јер биланси произилазе из пословања, односно одражавају пословање предузећа.

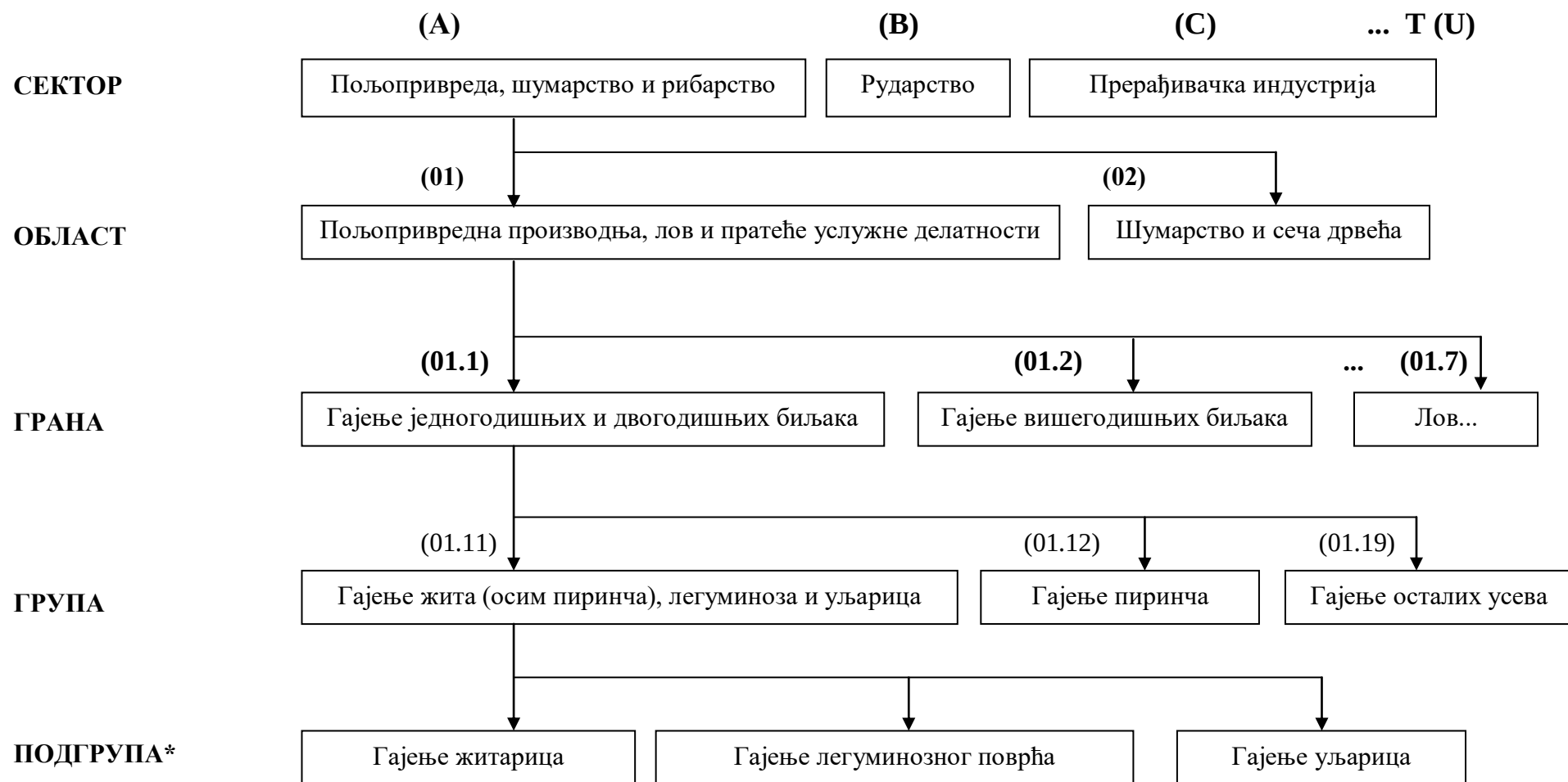
* Набројано је само оно што ћемо ми радити, анализа биланса је иначе много шира.

Шема I-1. Подручја анализе пословања

3.2. Класификација делатности

У наставку се даје упрошћена шема **званичне класификације делатности** у домаћим условима привређивања, са акцентом на сектор Пољопривреда, шумарство и рибарство (шема I-2).

Подела делатности се врши по сектору, затим по области, гранама и групама у оквиру сваког сектора.

Шема I-2. Класификација делатности

4. ЦИЉ И ЗАДАТАК АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА¹

Анализа пословања треба да буде **сврсисходна**, тј. корисна онима којима је намењена (корисницима анализе).

Основни **циљ** и смисао анализе пословања предузећа је да на основу утврђеног квалитета и квантитета анализираног објекта (тј. предузећа) пружи информације, односно да оцену, о његовом бонитету и тренду развоја. Такве информације су основа за предузимање акција усмерених на унапређење пословања предузећа.

Да би то испунила, анализа пословања треба да оствари следећа четири основна задатка:

- да констатује одређена стања, односе и кретања,
- да установи узроке,
- да утврди и измери последице и
- да доведе до закључка.

4.1. Констатовање стања, односа и кретања

Анализа пословања полази од одређених констатација, које се могу односити на:

СТАЊЕ одређених категорија или појава (нпр. вредност основних средстава, број запослених, вредност производње, финансијски резултат, степен задужености, итд.). Анализа то увек ради у одређеном периоду (нпр. у минулој години, прошлом полугодишту, месецу итд.), или временском пресеку (нпр. на дан 31.12.2019. године; 30.06.2019. итд.).

ОДНОСЕ између констатованих стања одређених међузависних појава. Тек после тога се добија јаснија слика о вредности посматраних појава. Ови односи се изражавају коефицијентима, индексима и процентима. Нпр. принос се много боље сагледава када се стави у однос са ђубрењем или наводњавањем; или величина финансијског резултата исказана у хиљадама динара не значи пуно док се не стави у однос са факторима од којих зависи – вредност коришћених средстава, број радника, висина укупних улагања и др.

КРЕТАЊЕ СТАЊА И ОДНОСА у времену, тј. у односу на претходни период/периоде. Врло је корисно знати да ли је нека категорија, нпр. принос повећан у односу на једну или више претходних година, у односу на петогодишњи просек, у односу на неку референтну годину која је била добра.

Различита кретања појединих категорија неминовно доводе и до промена односа међу њима, тј. можемо говорити о кретању односа у времену. При томе, то кретање не мора бити у истој сразмери као код посматраних појава, па чак ни у истом правцу. Нпр. количина/вредност употребљених минералних ђубрива може да се повећа за 10% у односу на претходну годину, а да принос истовремено порасте 15% или само за 5%, а чак може и да се смањи.

¹ Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: *Родић и сар. 2007, стр. 127-130*, која је основна литература за овај део градива.

Често се поједностављени појам анализе погрешно идентификује са овом првом фазом, па се констатована стања, односи и кретања сматрају коначним резултатима анализе. Међутим, таква анализа би остала недоречена у свом битном делу, у коме треба објаснити **зашто** су стања, односи и кретања такви, као и дати **препоруке** за побољшање.

4.2. Установљавање узрока

Констатована стања, односи и кретања имају своје узроке. Познавање тих узрока је за анализу јако важно, како би могла предложити мере за отклањање или бар ублажавање дејства негативних узрока.

Узроци могу бити бројни и разноврсни, а обично се деле на:

- **Објективне** – може им се парирати у одређеној мери, већој или мањој, али ограничено;
- **Субјективне** – може се на њих утицати у значајнијем обиму.

На пример, констатовали смо да је просечно стање залиха материјала повећано у односу на претходну годину за 10%, при чему је обим производње (као међузависне појаве) повећан за само 2%. Прво треба знати да ли је повећање залиха материјала позитивна или негативна појава – у овом случају негативна?

Следећи корак је да се открију узроци који су до тога довели. Могући објективни утицаји су нпр. промена у структури производње (нпр. повећање удела сточарства), или измењени услови на тржишту набавке (погоршање ових услова може да доведе до смањења нивоа залиха, али може и до повећања због прекомерног нагомилавања у страху да се обезбеди производња). Могући субјективни утицаји су неорганизовано/нестручно/неодговорно пословање набавне службе.

Није довољно да се сви битни узроци само наброје уз евентуално нека уопштена објашњења. За анализу је битно да се њихов утицај што је могуће прецизније измери.

На пример:

- Повећање обима производње: + 2% - *оправдано*;
- Измене у технологији производње: - 2% - *оправдано*;
- Промена структуре производње: + 3% - *оправдано*;
- Погоршани услови набавке: + 2% - *оправдано*;
- Лош рад набавне службе: + 3% - *неоправдано*;
- Необјашњени фактори: + 2% - *непознато*.

4.3. Утврђивање и мерење последица

Следећи корак је да се утврде **какве** су и **колике** последице констатованог стања на поједине сегменте, односно на пословање предузећа у целини. У нашем примеру, повећање просечних залиха материјала може да има следеће последице:

- Заробљена новчана средства у залихама, што угрожава ликвидност предузећа, па је неопходан

- повећан ниво краткорочних кредита за финансирање залиха, за нпр. 8%, што даље изазива
- повећање расхода камата за нпр. 4%, што се одражава на
- смањење финансијског резултата за нпр. 2,7%.
- Могуће је и повећање трошкова осигурања залиха за нпр. 3,2%, што такође непосредно делује у правцу смањења финансијског резултата.

4.4. Закључци

Свака анализа се логично завршава закључцима. Пошто анализа пословања треба да буде корисна онима којима је намењена (менаџмент свих нивоа, стручне службе, радници и др.), то закључци треба да помогну у побољшању постојећег стања.

Ови закључци нису „предлог одлука или мера“ које неко треба да усвоји и спроведе у предузећу. Они само треба да указују на начине и могућности позитивног деловања у датим условима. Најбоље је да буду дати у форми образложених и квантификованих алтернативних могућности, а коначан избор је на органима управљања. Основна сврха анализе пословања је ипак да информише, а не да одлучује.

Закључци анализе не треба да буду у форми „похвала“ за добар или „осуда“ за лош рад. Закључци треба да буду објективни, јасни и конкретни, а не уопштени и двосмислени.

Ово наравно није лако постићи, неопходно је да аналитичари буду врло стручни, да одлично познају предмет анализе, и да имају значајно искуство.

5. ПРИНЦИПИ И МЕТОДИ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА

У литератури се могу пронаћи различити **принципи** на којима се анализа заснива, а као најважнији се могу истаћи (*Мијућ, 1981; Дохчевић и Малешевић, 1989*):

1. реалност,
2. међусобна условљеност,
3. упоредивост и
4. приступачност.

РЕАЛНОСТ података на којима се анализа заснива мора бити ван сваке сумње. Ако постоји сумња или индиција да неки подаци нису реални, мора се извршити провера и указати на ту околност у поступку анализе.

Анализа се углавном заснива на књиговодственим подацима (непосредно или посредно преко докумената изведених из књиговодствене евиденције). Али не искључиво, јер анализа у значајној мери користи и друге интерне и екстерне изворе података.

Полази се од претпоставке да је књиговодствена евиденција исправна и тачна. То, међутим, не мора увек бити тако у пракси. Може бити формално тачна, али не и суштински (реално). Стога анализа треба да провери исправност свих података па и књиговодствених.

МЕЋУСОБНА УСЛОВЉЕНОСТ. Сваку пословну појаву треба посматрати и анализирати у међузависности са низом других појава. Вредност и кретање било ког сегмента пословања предузећа је под вишеструким утицајем других сегмената, јачег или слабијег интензитета.

УПОРЕДИВОСТ појава које се анализирају је претпоставка за примену основног метода анализе, а то је метод поређења. Тиме се омогућује сагледавање кретања и одступања. Јединствени контни план и методологија књиговодства, као основни извор података, омогућавају временско и просторно поређење.

Међутим, у оним деловима у којима МРС (Међународи рачуноводствени стандарди) остављају више слободе, као што је то случај са погонским књиговодством и калкулацијама, постоје озбиљни проблеми са упоредивошћу. И неке друге појаве могу отежавати упоредивост (нпр. инфлација је типичан пример).

ПРИСТУПАЧНОСТ: некада су наука и научна достигнућа били резервисани за мали круг „просвећених“, који су се бавили науком. Чак су и научна дела писана на латинском језику, како не би била доступна обичном човеку.

Постоји реална опасност да резултати високостручне економске и финансијске анализе буду недовољно разумљиви не само „обичним људима“, већ и онима којима су намењени. Ово наравно не значи да анализе треба поједноставити и банализовати, јер то није ни могуће. Резултате и закључке треба тако формулисати и презентовати, да онима којима су намењени буду јасни и разумљиви. Ово није увек тако лако постићи.

У стручној литератури и привредној пракси уобичајена је систематизација **метода**² анализе на:

1. Основне методе:

- метод рашчлањавања и
- метод поређења (упоређивања).

2. Специјалне (посебне, допунске) методе:

- математичко-статистичке (регресија, корелација, и сл);
- методе анализе биланса (различите методе);
- стандардизације;
- изолације;
- метода узрочности;
- метод елиминисања (апстрахује се дејство свих других фактора, тј. претпоставља се да делује само онај фактор који се испитује, без обзира да ли је то стварно тако);
- методе уопштавања – иде од појединачног ка општем, тј. служимо се индукцијом. Врши се повезивање појединачних запажања до којих се дошло применом рашчлањавања и поређења. До изражаја долази економско резоновање аналитичара.

² Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: *Родић и сар. 2007, стр. 131-134*, која је основна литература за овај део градива.

РАШЧЛАЊАВАЊЕ је **квалитативни** аспект анализе, упознаје се квалитетни састав анализираног предмета, тј. из чега се састоји. Предуслов је да предмет буде довољно сложен, и да између делова постоји међузависност. Овај метод иде од синтетичког ка аналитичком, тј. од збирног ка појединачном. Рашчлањавање се може вршити:

- по предмету: ми га најчешће користимо, нпр. ако се хартије од вредности рашчлане по врсти (чекови, менице, комерцијални записи, обвезнице, итд.). Свака врста представља посебан предмет (подскуп), који је такође сложен и може се даље рашчлањавати нпр. на хартије уновчиве у домаћој или иностранству итд, зависно од циља анализе.
- по времену: нпр. хартије од вредности можемо примарно рашчланити по року доспећа на краткорочне и дугорочне, затим краткорочне које доспевају за један, три, шест, девет месеци, итд.
- у простору: нпр. хартије од вредности које су наплативе у земљи или иностранству, затим ове прве на ХоВ наплативе од финансијских организација или од предузећа.

ПОРЕЂЕЊЕ одражава **квантитативни** аспект анализе, логично се наставља на рашчлањавање. Упоредити неку појаву значи, у ствари, измерити је, квантификовати, што је предуслов за успешну оцену.

Поређење може бити:

- временско;
- просторно;
- са планом;
- са нормом;
- са правилом (теоремом) – математички доказана истина, нпр. ако су ангажована средства по року и обиму везаности једнака изворима по року и обиму расположивости (тј. однос 1:1), значи да постоји финансијска равнотежа;
- са аксиомом (логичком претпоставком која нема математички доказ, али се узима као истина), нпр. логично је да ће купац ако је ликвидан измирити своје обавезе. Међутим, можда ипак неће исплатити обавезе из неких субјективних разлога, тј. не постоји математички доказ да ће се обавезе исплатити.

6. ИНСТРУМЕНТИ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА³

Односи величина као инструменти квантитативне анализе подразумевају стављање у однос или поређење једне величине са другом. При томе, однос се може успоставити између две величине које имају исте карактеристике, односно обележје, али су се јавиле у два различита временска периода. Тиме се изражава динамика појаве или стања. Са друге стране, однос се може успоставити између две величине које имају различите карактеристике или обележја, али су међусобно зависне, једна условљава

³ Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: *Родић и сар. 2007, стр. 142-143*, која је основна литература за овај део градива.

другу. Тиме се изражава степен условљености. Но, без обзира на то односи величина могу се изражавати⁴:

- размером,
- коефицијентом,
- индексом и
- процентом.

РАЗМЕРА. До размере се долази ако се две или више величина које су изражене апсолутним бројем крате истим бројевима све до оне мере када више нема могућности да се врши даље скраћивање истим бројем. Примера ради, узмимо да предузеће има билансну суму 100 милиона динара, сопственог капитала 50 милиона и позајмљеног капитала 50 милиона. Ако ове величине скратимо са 50 милиона добићемо да је размера сопственог капитала и позајмљеног капитала **1:1** и да је размера имовине и дугова **2:1** што значи да је сваки динар дуга покривен са 2 динара имовине (средстава).

КОЕФИЦИЈЕНТ. До коефицијента (у литератури се често назива **рацио**) се долази ако се једна величина подели са другом и на тај начин изражава однос тих величина који, у ствари, представља релативну величину њихове условљености. Узмимо да неко предузеће остварује продајну цену неког производа од 120 динара по јединици производа, а да је цена коштања по јединици тог производа 100 динара. Коефицијент економичности је **1,2 (120:100)**, јер је условљен висином продајне цене, с једне стране, и висином цене коштања, с друге стране.

ИНДЕКС. Индекс је однос две величине који показује њихову релативну промену у одређеном периоду. Тако, ако је цена неког производа у претходној години била 100, а у текућој 110, индекс цена тог производа у текућој према базној години је **110 (110/100 x 100)**. Код временских серија индекс може да буде и базни и ланчани. У првом случају величина првог временског периода узима се за базу свих наредних временских периода. У другом случају величина сваког претходног временског периода узима се за базу величине наредног временског периода.

ПРОЦЕНАТ. Проценат је у ствари изражавање релативне промене у процентима. При томе ако се промена мери у два временска периода за базу се узима величина из претходног периода као 100 а величина наредног временског периода изражава повећање или смањење у односу на 100. Тако у нашем претходном случају цена је у текућој у односу на претходну годину повећана за **10%**.

Поред изражавања релативних промена путем процента двеју величина насталих у различитим временским периодима, процентом се изражава извршење плана и структура неке агрегатне величине. Изражавање извршења плана путем процента врши се тако што се план као база узима са 100 а остварење плана мери се процентима базе. На пример, ако је реализација планирана у износу од 30 милиона динара, а остварена реализација износи 27 милиона онда је план подбачен за **10% (27/30 x 100-100)**.

Структура агрегатне величине изражава се процентима тако што се агрегатна величина узима као 100 а сваки њен део рачуна се у односу на агрегатну величину и изражава у процентима. Узмимо, примера ради, да је продајна цена неког производа

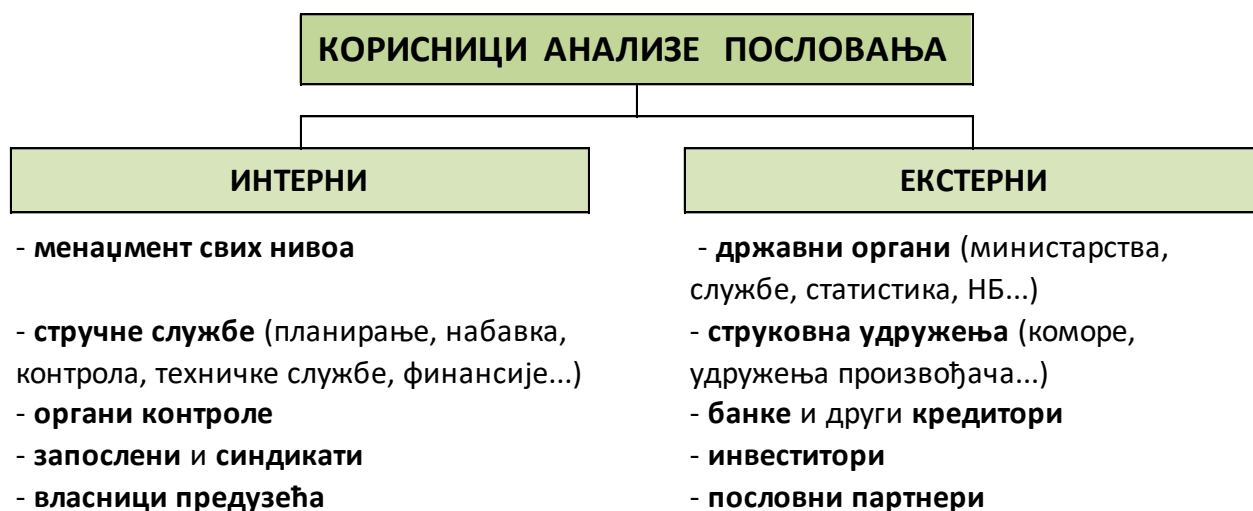
⁴ Родић и сар, 2007, стр. 142.

500 динара по јединици производа и да у томе материјални тошкови износе 200, амортизација 100, лични дохоци 70, општи трошкови 80 и добитак 50 динара. Структура продајне цене изражене у процентима биће⁵:

- Материјални тошкови 40%;
- Амортизација 20%;
- Лични дохоци 14%;
- Општи трошкови 16%;
- Добитак 10%;
- Продајна цена 100%.

7. КОРИСНИЦИ И ВРСТЕ АНАЛИЗЕ ПОСЛОВАЊА

Корисници су доста бројни и разноврсни, мање или више важни, зависно од врсте анализе (шема I-3). Примарни корисник, ког ми увек стављамо на прво место је менаџмент предузећа, свих нивоа.

Шема I-3. Корисници анализе пословања

Према томе ко је корисник, која је сврха, период и обухватност, анализа пословања може бити (**врсте**):

1. **Интерна анализа** – за потребе предузећа односно интерних корисника;
2. **Екстерна анализа** – за потребе екстерних корисника;
3. **Редовна анализа** – врши се у редовним периодима, обавезно на крају године;
4. **Ванредна анализа** – врши се ad hoc, по потреби, може бити потпуна, а чешће је парцијална (нпр. код планирања већих инвестиционих улагања);
5. **Потпуна анализа** – обухвата све услове и факторе пословања;
6. **Непотпуна анализа** – ограничена је на одређене факторе или услове пословања.

Квалитативна и квантитативна анализа:

⁵ Исто, стр. 143.

Квалитативна анализа, испитује квалитативни аспект посматраног предмета (појаве или стања), при чему се претходно служи методом рашчлањавања. Утврђује карактеристике делова, њихове односе, супротности, прелазак квантитета у квалитет.

Квантитативна анализа, се бави мерењем и праћењем квантитативног кретања посматране појаве или стања, при чему се превасходно служи методом поређења.

Статичка и динамичка анализа:

У зависности од тога да ли се предмет (стање или појава) посматра у једном тренутку или у кретању, разликује се статичка и динамичка анализа.

Статичка анализа бави се испитивањем стања у тренутку њиховог уочавања, што обично бива квантитативно изражено. При том се врше разне врсте поређења, како би се извршила оцена стања. Нпр. када се анализира тренутна ликвидност, онда се расположива новчана средства упоређују са доспелим обавезама. Негативна страна статичке анализе је што она не испитује кретање посматраног предмета, па не може уочити тенденције развоја, и стога је недовољно поуздана.

Динамичка анализа испитује појаве или стања у њиховом кретању, односно сагледава их у временској димензији. Што је временски период дужи то су закључци анализе поузданији. То омогућује уочавање:

- законитости у квантитативним променама,
- тенденције кретања и развоја,
- узроке,
- утицај на друге појаве, и
- утицај квантитативних промена на промену квалитета.

8. ОПШТИ УСЛОВИ ПОСЛОВАЊА

Све привредне организације послују под већим или мањим дејством општих спољних услова, који су трајни или променљиви, а који позитивно или негативно утичу на рад и на резултате њиховог рада.

Пољопривредна предузећа су, с обзиром на биолошку природу њихових процеса и на дужину тих процеса, још у већој мери подложна утицају спољних фактора.

Могу се разликовати две групе спољних утицаја:

- 1) општи природни услови и
- 2) општи привредни (економски) услови.

8.1. Општи природни услови

За пољопривреду су ови услови посебно важни. Могу се поделити на:

- земљишне и
- климатске услове.

8.1.1. Земљишни услови

Пољопривредно земљиште представља основни капацитет и предуслов одвијања пољопривредне производње. Оно условљава производњу својом: величином и квалитетом.

Квалитет земљишта изражен је нарочито:

- физичким саставом,
- хемијским саставом,
- микро-биолошким саставом,
- рељефом и
- количином/нивоом површинских/подземних вода.

При тумачењу резултата и давању оцена и препорука, анализа наравно мора да узме у обзир квалитет земљишта јер значајно утиче на резултате конкретног предузећа.

Просторно поређење - треба имати у виду да је квалитет углавном дат и непроменљив у кратком року за анализирано предузеће, тј. да се може радити о битно различитим условима пословања.

Временско поређење – квалитет земљишта углавном не утиче на кретање резултата, јер је сталан за једно предузеће.

8.1.2. Климатски услови

Климатске услове чини више компонената, од којих нарочито треба истаћи:

- падавине и влажност ваздуха,
- температуру,
- облачност и
- ветрове.

За разлику од земљишних ови услови су нестабилни, што треба узети у обзир при временском поређењу, док на просторно поређење углавном не утичу.

При изради плана предузеће полази од:

- постојаног квалитета земљишта и
- просечних климатских услова.

На тој основи се базира укупан производно-финансијски план, тј:

- структура производње,
- агротехника,
- трошкови,
- принос,
- укупан приход и
- финансијски резултат.

Анализа полази од претпоставке да је план добро урађен, односно да су правовремено извршени ребаланси и као задатак себи поставља да утврди:

- одступања настала дејством природних фактора,
- мере које су предузимане у вези са тим одступањима и
- последице.

Практично, у питању су само климатски услови, јер су само они променљиви. Под њиховим дејством могу настати промене у свим сегментима плана, тј. у структури сетве, агротехници, трошковима, приносу, приходима и коначно оствареном финансијском резултату.

Један од основних проблема који се пред анализу поставља, огледа се у томе што је врло тешко прецизно квантификовати одступања која настају под дејством климатских фактора. Разлог је наравно биолошки карактер производње.

Последице климатских одступања могу бити вишеструке:

- 1) На агротехнику у том смислу, што настале промене или померања у климатским условима могу у одређеним случајевима, код одређених производњи, имати за последицу померање, или укидање, или додавање неких радова. Агротехничке промене су, по правилу, негативне и негативно делују како на организацију рада тако и на правилно коришћење средстава рада и расположиве радне снаге, па на тај начин утичу на трошкове.
- 2) На величину и квалитет приноса у том смислу, што количина и квалитет приноса могу осетно варирати у зависности од климатских услова.
- 3) На величину и структуру укупног прихода, што са већим и квалитетнијим приносом омогућују остварење већег укупног прихода, и обратно. Са друге стране, с обзиром да је у пољопривредној производњи највећи део трошкова везан за основни капацитет, трошкови по јединици производа осетно опадају када принос расте, и обратно. Самим тим, структура укупног прихода се мења и то у њеном најквалитетнијем делу.

Пример: Ако је планирана производња пшенице:

- на 1 ha принос 4,0 t x 20.000 дин	= 80.000 дин
- утрошена средства	= <u>54.000 дин</u>
- планирани доходак	= 26.000 дин
- планирани лични дохоци	= <u>12.000 дин</u>
- планирани вишак рада	= 14.000 дин

Међутим, ако услед суше, нпр. принос износи 3,5 тона уместо 4,0 тоне, тј. смањење за само 12,5%:

- на 1 ha принос 3,5 t x 20.000 дин	= 75.000 дин
- утрошена средства су остала иста	= <u>54.000 дин</u>
- доходак је смањен за 19,2%	= 21.000 дин
- лични дохоци су остали исти	= <u>12.000 дин</u>
- вишак рада је смањен за 35,7%	= 9.000 дин

Целокупно смањење приноса за 12,5% у односу на план, проузроковало је смањење дохотка за 19,2% и смањење вишка рада за чак 35,7.

Анализом треба установити, које су мере предузете у измењеним условима, да ли су оне биле правилне и правовремене и шта су те мере значиле:

- са гледишта трошкова (по 1 ha) и
- са гледишта приноса (количински и вредносно по 1 ha).

Оваква анализа се ослања на просторно поређење било унутар исте пољопривредне организације (поређење са другим унутрашњим организационим јединицама), било унутар истог пољопривредног рејона са другим пољопривредним организацијама.

8.2. Општи економски услови

Бројни су економски услови који утичу на пословање сваког предузећа, а могу се сврстати у две групе:

- тржиште и
- привредни систем и његови инструменти.

8.2.1. Тржишни услови

Свака привредна организација се на тржишту појављује у улози купца (фактора производње) и продавца (учинака). Стога се може говорити о:

- тржишту снабдевања (набавке) и
- тржишту пласмана (продаје).

У оба случаја, два су услова од посебног значаја:

- снабдевеност тржишта и
- кретање цена на тржишту.

Дијаметрално супротно делују на пословање привредне организације и на резултате тог пословања, услови снабдевености тржишта снабдевања и услови снабдевености тржишта пласмана.

Што је боља снабдевеност тржишта снабдевања репродукционим материјалом (семеном, ђубривом, горивом итд.), то ће:

- привређивање бити лакше и економичније,
- производња да се одвија нормално,
- трошкови набавке материјала бити минимални и
- залихе материјала бити сведене на најмању меру.

Све ће то позитивно деловати како на обим производње, тако и на њене трошкове.

Напротив, што је боља снабдевеност тржишта пласмана, тј. што је већа засићеност тог тржишта већом понудом у односу на потражњу, то ће привређивање бити теже и мање рентабилно:

- залихе готових производа леже дуже нереализоване;
- трошкови реализације су већи и
- врши се притисак у смислу смањења производње.

Обрнуто, што је лошија снабдевеност тржишта снабдевања репродукционим материјалом, то ће се:

- производња одвијати нормалније;
- трошкови набавке биће већи и
- залихе репродукционог материјала биће веће, јер ће се морати стварати знатно раније.

Напротив, што је лошија снабдевеност тржишта пласмана производа, тј. што је тражња већа од понуде:

- залихе готових производа биће мање, јер ће се производи брже реализовати;
- трошкови реализације биће мањи, а
- врши се утицај у смислу повећања производње.

Исто тако, и други основни услов тржишта, кретање цена, дијаметрално супротно утиче на резултате привређивања, већ према томе, да ли су кретања цена у једном или другом смеру (повећања или смањења) и да ли се односе на тржиште снабдевања или тржиште пласмана.

Када цене расту на тржишту снабдевања, вредност утрошених средстава расте, финансијски резултат је лошији. Када цене расту на тржишту пласмана, вредност сопствених производа расте, финансијски резултат је позитивнији.

Напротив, када цене падају на тржишту снабдевања, вредност утрошених средстава је мања, финансијски резултат је позитивнији. Када цене падају на тржишту пласмана, вредност сопствених производа је мања, па је финансијски резултат лошији.

При анализи пословања пољопривредне организације, анализа општих тржишних услова (снабдевеност тржишта и кретање цена) ограничена је, сасвим разумљиво, на главније, тј. вредносније репродукционе материјале као и на производе које реализује на тржишту конкретна привредна организација.

За сваку пољопривредну организацију је релативно мали број врста репродукционог материјала који вредносно учествују значајније у трошковима производње (то су, по правилу, минерално ђубриво, гориво и још пет – шест других материјала). Нужно је, да се за те материјале установе услови тржишта приликом њихове набавке, односно услови, који су могли утицати на време и величину као и на њихову набавну цену.

Исто тако, свака пољопривредна организација производи релативно ограничен број тржишних производа, који вредносно значајно учествују у оствареном укупном приходу. То могу бити конкретно: неколико врста житарица, шећерна репа, сунцокрет и још можда неколико других производа биљне производње, као и ограничен број производа сточарства и евентуално ограничен број производа прерађивачке производње. Нужно је, да се за те производе установе општи услови у периоду њихове реализације.

Као нормалну појаву треба очекивати одређене поремећаје снабдевености тржишта или одређена кретања цена. Питање се поставља: како су на те промене и да ли су правилно и на време реаговали органи руковођења. Са друге стране, те промене општих услова тржишта, а нарочито кретања цена, могла су да се одразе позитивно или негативно на трошкове материјала или на вредност реализације. Потребно је, не само утврдити постојање и природу тих утицаја, већ и измерити њихову величину.

8.2.2. Економски систем и инструменти

Економски систем представља складно друштвено уређење економских односа које одговара степену друштвено – економског развоја, смерницама одређене економске политике и оквирима одређеног општег друштвеног плана.

Економски инструменти треба да обезбеде нормално функционисање економског система. Карактерна црта економских инструмената је, да се њихов утицај врши новчано, па се самим тим, тај утицај одражава на резултате пословања или на расподелу тих резултата.

У друштву и привреди, који еволуирају, природно је и нормално, да еволуира и сам привредни систем, а са њиме и инструменти који га носе, тј. који обезбеђују његово остварење. Осим тога, задатак економских инструмената је, да обезбеде стабилност у привреди и у случају да настану одређени поремећаји. Стога је природно, што су честе промене, било у саставу, било у интензивности економских инструмената.

Број економских инструмената, њихова природа, њихова функција и њихов утицај, променљиви су, и зато је при анализи пословања нужно установити настале промене и њихов утицај на пословање привредне организације, резултате тог пословања и расподелу резултата.

Неки привредни инструменти делују на висину трошкова пословања, као на пример: стопе амортизације, увозни инструменти у вези са увозним репродукционим материјалом (царине, девизни курс, ПДВ итд).

Други инструменти делују на величину укупног прихода.

Трећи инструменти делују на расподелу резултата пословања, тј. на расподелу дохотка између привредне организације и друштвене заједнице, као што су:

- камате на кредите,
- премије осигурања,
- ПДВ, и друго.

Коначно, четврти инструменти могу да утичу на расподелу дохотка у привредној организацији, а то су:

- разни доприноси из личног дохотка,
- нормирано издвајање у резервни фонд,
- обавезно издвајање у фонд заједничких резерви у привреди и друго.

Неки посебни инструменти делују на слободу располагања одређеним категоријама средстава – сужавајући њихову наменску употребу или ограничавајући или одлажући коришћење средстава.

Неке ванредне мере, на пример, ревалоризација основних средстава, осетно утичу на резултате привређивања привредне организације. Услед промене вредности средстава, применом неизмењених осталих инструмената (камате, осигурања, амортизације и друго), мењају се и оптерећење у трошковима односно у издвајањима из дохотка у корист посебних сопствених или друштвених фондова.

Овим није исцрпљена листа инструмената привредног система, нити је то могуће, пошто се они непрестано мењају ради усклађивања са променама потреба у привреди и привредним односима.

При анализи привређивања потребно је само истаћи оне инструменте код којих је дошло до промене, а који делују на услове привређивања конкретне привредне организације. Затим је потребно утврдити место и величину тог дејства.

II) АНАЛИЗА ОСТВАРЕНИХ РЕЗУЛТАТА

Привредне организације се могу бавити:

- 1) Производњом материјалних добара,
- 2) Вршењем услуга и
- 3) Вршењем промета.

Нас интересују превасходно предузећа која се баве **пољопривредном производњом**. Ова предузећа се често баве и **прометом** (трговином) као додатном делатношћу, као и пружањем пољопривредних **услуга**. Потребно је сваку од ових делатности посебно анализирати, али у склопу укупног пословања предузећа.

1. УКУПНА ПРОИЗВОДЊА

Укупна производња је синтетички показатељ којим се исказује укупна количина или вредност финалних производа, односно услуга, које је производна организација произвела, односно извршила у датом временском периоду.

Веома су ретке привредне организације које имају само један производ или које врше само једну врсту услуга (пример – производња електричне енергије у термо односно хидроцентралама).

Правило је да привредне организације производе упоредо више врста производа као и да процес њихове производње траје одређено време. Тако, на крају било ког периода, постоји одређени ниво незавршене производње, па се може констатовати следеће:

- да на почетку тог периода постоји одређена, у ранијем периоду започета, и незавршена производња,
- да је у току тог периода завршена одређена производња, и
- да је на крају периода остала одређена започета и незавршена производња.

Стога се укупна производња (тј. за предузеће у целини) може, по правилу, изразити само **вредносно**, по следећој формули:

$$УКПР = ЗП + КЗНП - ПЗНП$$

ЗП – завршени производи у току периода,

КЗНП – крајње залихе недовршене производње,

ПЗНП – почетне залихе недовршене производње.

Пример: На почетку периода предузеће има 20 започетих јединица производа „Х“ са степеном завршености 40%. У току периода је завршено укупно 100 јединица, и започето 30 јединица са степеном завршености 55%. Цена производа је 10 дин/јединици.

Колика је укупна производња ?

$$\begin{aligned} 100 \times 10 & \dots\dots\dots = 1.000 \text{ дин} \\ + 30 \times 10 \times 55\% & \dots\dots\dots = 165 \text{ дин} \\ - 20 \times 10 \times 40\% & \dots\dots\dots = \underline{80 \text{ дин}} \\ \text{Свега:} & \quad \mathbf{1.085 \text{ дин}} \end{aligned}$$

При томе, завршеном производњом треба сматрати само финалне производе, али не и оне који се користе за репродукциону потрошњу – полупроизводи (слама, луперка, сопствено семе, остала сточна храна). Њихова вредност се интегрише у вредност финалних производа, па би била два пута урачуната.

Треба дакле правити јасну разлику између вредности **финалне** производње (коју ми овде разматрамо) и вредности **укупне** производње (укупног обрта).

УКУПНА ПРОИЗВОДЊА (УКУПАН ОБРТ)

Вредност производа
употребљених за даљу
репродукцију на газдинству
(полупроизводи)

Вредност екстерно реализованих
производа
(Вредност **финалне** производње)

- Производи продати на тржишту,
- Производи употребљени за плаћање у натури,
- Производи уступљени без накнаде,
- Производи потрошени на самом газдинству, поклоњени и сл.
- Производи употребљени за инвестициону потрошњу изградњу нових капацитета у предузећу (тј. нових основних средстава).

Вредност **укупне производње** (укупан обрт) представља суму вредности свих добијених производа без обзира на њихову примену, тј. без обзира да ли су добијени производи реализовани на тржишту или су употребљени за даљу репродукцију (као полупроизводи) на газдинству.

Вредност **финалне** производње представља вредност производа реализованих изван пољопривредног предузећа, или употребљених за инвестиције (саднице за подизање засада, прираст основног стада, дрво за подизање објеката).

Пошто међу завршеним производима (*ЗП*) вероватно има и оних који су намењени интерној потрошњи, то је сигурнији метод да се вредност производње рачуна преко **фактурисане реализације**, по формули:

$$\mathbf{УКПР = \Phi P \pm \text{Промена вредности залиха учинака}}$$

ΦP – фактурисана реализација

Учинци – готови производи и недовршена производња

Пример:

	ЗАЛИХЕ		Фактурисана реализација	Укупна производња
	Недовршена производња	Завршени производи		
Почетак периода	900	1.200		
Крај периода	800	1.500		
	-100	300	5.000	5.200

По овом принципу се утврђују и пословни приходи у БУ. Подаци се налазе у књиговодству.

Проблем је што су поједине залихе исказане по различитим ценама:

- Залихе готових производа – по цени коштања најчешће,
- Залихе недовршене производње - по цени коштања, или још вероватније само по директним трошковима,
- Фактурисана реализација – по продајној цени, која уз цену коштања садржи и добит.

Стога се могу јавити неке нелогичности и деформације добијеног показатеља вредности производње.

Пример: Претпоставимо следеће стање залиха у предузећу:

- 10 започетих јединица, вредност 50 дин;
- 10 завршених јединица, вредност 100 дин.

У току периода није било производње (обустављена), а продато само 10 раније завршених јединица по цени од 14 дин/јед, укупно 140 дин.

	ЗАЛИХЕ		Фактурисана реализација	Укупна производња
	Недовршена производња	Завршени производи		
Почетак периода	50	100		
Крај периода	50	0		
	0	-100	140	40

Израчуната вредност производње од 40 дин представља добит остварену продајом раније произведених производа, јер производње уопште није било.

Пример: Претпоставимо следеће стање залиха у предузећу:

- 10 започетих јединица, вредност 50 дин;
- 10 завршених јединица, вредност 100 дин.

Предузеће је тек почело производњу, и у току периода није било реализације.

	ЗАЛИХЕ		Фактурисана реализација	Укупна производња
	Недовршена производња	Завршени производи		
Почетак периода	0	0		
Крај периода	50	100		
	50	100	0	150

Добијен је показатељ вредности производње од 150 дин.

Али, претпоставимо да је при истој производњи продато 10 завршених јединица, по цени од 14 дин/јед.

	ЗАЛИХЕ		Фактурисана реализација	Укупна производња
	Недовршена производња	Завршени производи		
Почетак периода	0	0		
Крај периода	50	0		
	50	0	140	190

Резултат је већи за 40 дин, што опет потиче од добити, тј. разлике између продајне и цене коштања.

Ове деформације су веће:

- ако су веће разлике између крајњих и почетних залиха и
- ако је веће учешће добити.

По правилу, промене у залихама у пракси нису релативно значајне, па се и указане деформације укупне производње могу занемарити. Поменуте деформације треба узети у обзир кад год њихов релативни значај то захтева.

Фактурисана реализација подразумева и унутрашњу реализацију инвестиционог карактера, као нпр. обрачун прираста основног стада, употреба садница сопствене производње за подизање воћњака и сл.

2. ОБИМ И СТРУКТУРА ПРОИЗВОДЊЕ

Пошто вредност укупне производње није довољна за анализу, неопходно је аналитичније посматрање, тј. рашчлањавање на факторе од којих зависи. Потом следи поређење.

Пољопривредна предузећа, по правилу, имају више врста производњи (биљна, сточарска, прерада), па их је потребно посматрати посебно.

Многе од њих дају више производа, који могу бити главни или споредни, финални или полупроизводи.

Ту је и проблем обрачунског периода, јер се већина производњи протеже у две, па чак и више година. Ипак се тај период мора ограничити на једну годину, и то календарску.

По правилу се праве табеларни прегледи који омогућавају поређење:

- са планом,
- са претходним годинама,
- у простору,
- приноса – производње по јединици капацитета,
- исказивање структуре производње.

Обично се креће са најширим (глобалним) табеларним прегледом за предузеће у целини, као што је следећа табела (*таб. II-1*):

Табела II-1. Упоредни преглед остварених производа

Производња	Јед. мере	Капацитети			Приноси			Количина			Цена (РСД)	Вредност (у 000 РСД)		
		2018	План	2019	2018	План	2019	2018	План	2019		2018	План	2019
I Биљна производња														
1. Производња пшенице	ha	500	600	600	-	-	-	-	-	-		-	-	-
- зрно	t	-	-	-	4,5	5,0	4,5	2.250,0	3.000,0	2.700,0	21.500	48.375	64.500	58.050
- слама	t	-	-	-	4,5	4,5	4,5	2.250,0	2.700,0	2.700,0	1.800	4.050	4.860	4.860
2. Производња кукуруза	ha	700	600	500	-	-	-	-	-	-		-	-	-
- зрно	t	-	-	-	8,0	8,0	8,0	5.600,0	4.800,0	4.000,0	16.500	92.400	79.200	66.000
- кукурузовина	t	-	-	-	9,0	9,0	9,0	6.300,0	5.400,0	4.500,0	1.750	11.025	9.450	7.875
II Сточарска производња														
1. Производња млека	грло	80	120	100	-	-	-	-	-	-		-	-	-
- млеко	hl	-	-	-	50	52	48	4.000,0	6.240,0	4.800,0	3.400,0	13.600	21.216	16.320
- телад	kg	-	-	-	55	55	50	4.400,0	6.600,0	5.000,0	260,0	1.144	1.716	1.300
- стајњак	t	-	-	-	20	20	20	1.600,0	2.400,0	2.000,0	1.200	1.920	2.880	2.400
III Прерада														
1. Прерада млека	hl	-	-	-	-	-	-	800	2.000	1.520		800	2.000	1.520

Из основне велике табеле се изводе разне врсте анализа, нпр. почетна анализа вредности производње по гранама (таб. II-2).

Табела II-2. Анализа остварене вредности производње

Производња	Претходна година		П л а н		О с т в а р е н о		И Н Д Е К С	
	Вредност	%	Вредност	%	Вредност	%	Претходна	План
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Биљна	7.400.000	66,1	7.800.000	62,4	8.000.000	65,6	108,1	102,6
Сточарска	3.600.000	32,1	4.200.000	33,6	3.820.000	31,3	106,1	91,0
Прерада	200.000	1,8	500.000	4,0	380.000	3,1	190,0	76,0
УКУПНО	11.200.000	100,0	12.500.000	100,0	12.200.000	100,0	108,9	97,6

Прве констатације које се могу учинити у конкретној ситуацији наведеног примера, када се анализира обим и структура производње, су:

- да је остварени обим завршених производа већи у односу на претходну годину за 8,9%. Међутим, план није испуњен у потпуности, имајући у виду да је остварена производња за 2,4% мања од планиране;
- да је у биљној производњи остварење било веће како од планских задатака (за 2,6%), тако и од остварења у претходној години (за 8,1%);
- да је у сточарској производњи остварење подбацило у односу на план (за 9,0%), иако је и у тој години вредност добијених производа већа од оне која је остварена у претходној години (за 6,1%), и
- да је у преради, вредност добијених производа такође осетно испод планских задатака (за 24,0%), иако је она знатно већа од остварења у претходној години (за 90,0%).

Након констатација о смањењу/повећању остварене производње у односу на план/претходну годину потребно је ићи на детаљнију анализу, како би се одговорило зашто је дошло до одступања.

Структура производње може значајно утицати на вредност производње у пољопривреди. Повећаним учешћем интензивнијих производњи, превасходно сточарске и прераде, а потом и у оквиру биљних производњи, могу значајно да утичу на вредност укупне производње пољопривредних предузећа. Интензивност се може повећати и подизањем нивоа улагања у оквиру задате структуре производње. Структура биљне производње је у значајној мери условљена захтевима плодореда.

Просечни приноси по јединици капацитета (ха, грло) су најзначајнији фактори вредности производње. Зависи од већег броја фактора, првенствено, квалитет земљишта, агротехника и климатски услови.

Уз све наведене факторе, планира се висина приноса, односно ниво интензивности производње у конкретним условима. При том се посматрају дуже серије кретања приноса по појединим парцелама, што у предузећима постоји.

Наравно да и тржишне цене непосредно утичу на вредност производње. Стога следећи корак анализе може бити рашчлањавање укупних одступања на:

- ценовна и
- количинска (приноса).

Ово се, наравно, не може радити за грану у целини, већ само по појединим производњама (пшеница, кукуруз, репа итд.). На основу података из велике табеле, обрачун за пшеницу може се приказати на следећи начин:

Пример: за анализу одступања од вредности производње код пшенице:

планирано: 100

Капацитет (ha): остварено: 100

Производ- ња	Планирани принос		Планска цена	Остварени принос		Остваре- на цена	О Д С Т У П А Њ А (у дин)		
	по ha	укупно		по ha	укупно		Количинска	Ценовна	Укупна
Пшеница	5,0	500,0	15.000	4,8	480,0	12.500	300.000	1.200.000	1.500.000
Кукуруз	6,3	630,0	13.000	6,6	660,0	11.000	-390.000	1.320.000	930.000
Шећерна репа	47,0	4.700,0	200	44,0	4.400,0	225	60.000	-110.000	-50.000
Свега							-30.000	2.410.000	2.380.000

*Оно што је офарбано **жутом** бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

Обрачун за пшеницу:

Количинска: (ПК-СК) x ПЦ = (500-480) x 15.000 = **300.000 дин**

Ценовна: (ПЦ-СЦ) x СК = (15.000-12.500) x 480 = **1.200.000 дин**

Објашњење: Рашчлањавање укупног износа одступања на количинску и ценовну компоненту значи практично примену основног квалитативног метода анализе, тј. „рашчлањавања“, који је увек на првом месту. То омогућава детаљније сагледавање узрока одступања, последица, одговорности, односно у крајњој линији давање препорука за побољшање стања.

„Количинска одступања“ су резултат смањења/повећања оствареног приноса у односу на планирани, а „ценовна одступања“ настају услед разлике између остварених и планираних продајних цена производа⁶. На пример, за пшеницу: количинска одступања (300.000 дин) се појављују јер је планирани укупан принос већи од оствареног за 20 тона. Истовремено су ценовна одступања (1.200.000 дин) настала због тога што је планска продајна цена већа од стварне за 2.500 дин/тони.

⁶ Да ли ће одступања бити са знаком плус (позитивна) или са знаком минус (негативна) техничко је питање начина израчунавања одступања. Зависи од тога да ли се пореде стварни са планским величинама (тј. одузимају се стварни од планских приноса као што је овде урађено), или обрнуто. У први мах може деловати нелогично да одступање буде „позитивно“ у случају када се оствари мањи принос од планираног. Важно је, међутим, да се ствар разуме и напише добар коментар. Овде смо задржали овакав начин обрачуна (тј. одузимање стварних од планских величина) како би методолошки био усаглашен са начином обрачуна одступања код трошкова, што је иначе много значајнија анализа, која је обрађена у поглављу VI.

Рашчлањавањем се, пре свега, елиминише „пребијање“ позитивних и негативних одступања, чиме се избегава стварање лажне слике о одступањима. На пример, укупна одступања су нето 2.380.000 дин, јер је дошло до пребијања негативних количинских одступања (-30.000 дин) и позитивних ценовних одступања (+2.410.000 дин). У бруто (непребијеном) износу одступања износе 3.380.000 дин. Код пшенице је ово пребијање још израженије (-50.000 дин, уместо стварних 170.000 дин). Теоретски, може се десити да укупна (нето) одступања буду приближна нули, а да рашчлањавање покаже да су она врло значајна (нпр. више милиона динара).

Рашчлањавањем се омогућава одвојено посматрање количинских и ценовних одступања, која за анализу нису једнако важна. Фокус анализе се усмерава на **количинска** одступања, јер су она углавном условљена интерним факторима (нпр. недовољна употреба ђубрива, некавалитетно семе, неблаговремена заштита итд). Због биолошког карактера пољопривредне производње, климатски фактори такође могу бити врло значајни узроци одступања, на које се не може непосредно утицати.

Са друге стране, **ценовна** одступања су углавном објективно условљена, с обзиром да се цене углавном одређују на тржишту, тј. не може се на њих значајније утицати. Због тога ценовна одступања нису у првом плану код анализе одступања. Ипак, у одређеним случајевима, и она могу бити узрокована интерним односно субјективним факторима (нпр. свесно чување/складиштење производа са циљем постизања већих цена, затим нестручан и неодговоран рад продајне службе и сл).

Претходно би требало израчунати одступање по основу **промене капацитета**, тј. одступања оствареног од планираног броја ха (тзв. „одступање обима“). То би значило још једну врсту одступања, али овде је претпостављено да је остварени капацитет ребалансом изједначен са планираним.

3. НАМЕНА ПРОИЗВОДА

Наменски, завршени производи могу бити:

- готови производи и
- полупроизводи⁷.

Готови (финални) производи су завршени производи који су у том облику намењени тржишту, односно другом облику тзв. екстерне реализације (инвестициона потрошња, поклон, потрошња на самом газдинству, натурална размена и сл.).

Полупроизводи су производи одређене производње или одређене фазе производње који су у том облику намењени производној (тј. текућој, репродукционој) потрошњи у оквиру исте привредне организације.

Разлика између готових производа и полупроизвода је, дакле, само у њиховој **намени**. На пример, део пшенице или кукуруза који је намењен за сетву или исхрану сопствене

⁷ Термин *полупроизвод* настао је у индустријској производњи и у пољопривреди није одомаћен. Тако би се пољопривредни производи могли поделити на:

- тржишне производе и
- производе намењене сопственој производној потрошњи.

стоке има карактер полупроизвода. Део те исте пшенице или кукуруза који је намењен продаји представља готове производе. У технолошком погледу се ради о истим производима.

Такође, и споредни производи могу бити и главни производи и полупроизводи. На пример, део сламе, сена или стајњака који се користе у оквиру предузећа представљају полупроизводе. Ако се део ових споредних производа екстерно продаје, што се у пракси дешава, онда су то готови (финални) производи.

Значи, готов производ је сваки производ који је не само по облику и степену довршености спреман да изађе на тржиште већ је и намењен да у том облику буде екстерно реализован. Пољопривреда је карактеристична управо по томе што се у оквиру просечног предузећа/газдинства (ратарско-сточарског) полупроизводи појављују релативно значајном обиму, односно вредности.

Готови производи, уз чију су производњу коришћени полупроизводи сопствене производње, садрже у својој вредности и вредност утрошених полупроизвода.

Пример:

- Вредност произведених назимади за тов	200.000 дин.
- Вредност произведеног кукуруза за тов	120.000 дин.
- <u>Вредност товљеника</u>	<u>400.000 дин.</u>

Свега **720.000 дин.**

Варијанта 1: Предузеће назимад и кукуруз користи искључиво за производњу сопствених товљеника. Структура производа према намени ће бити следећа:

- Вредност завршених производа (укупан обрт)	720.000 дин, у чему су:
- Полупроизводи	320.000 дин и
- <u>Готови (финални) производи</u>	<u>400.000 дин.</u>

Варијанта 2: Предузеће сву назимад и сав кукуруз продаје екстерно, а за потребе сопственог това назимад и кукуруз купује изван предузећа (претпоставка је да су цене исте). Структура производа према намени ће бити следећа:

- Вредност завршених производа (укупан обрт)	720.000 дин, у чему су:
- Полупроизводи	0 дин и
- <u>Готови (финални) производи</u>	<u>720.000 дин.</u>

Дакле, у обе варијанте је иста укупна вредност завршених производа (укупан обрт, укупна производња), али је разлика у структури производа према намени, односно у величини укупног прихода. Треба имати у виду да полупроизводи не улазе у укупан приход јер нису продати, а то у књиговодственом смислу значи да нису никада књижени преко прихода од продаје (класа 6). У другој варијанти, вредност финалних производа, односно остварених прихода, износи 720.000 дин, што је знатно више него у првој варијанти (400.000 дин). Ово, међутим, не значи да је и нето резултат (нето добит) већа у другој варијанти. Напротив, у нормалним условима пословања прва варијанта би требала бити исплативија.

У пољопривредној производњи је унутрашње циркулисање производа доста обимно, а често и прилично сложено. На пример, слама из биљне производње користи се као

простирка у сточарству, а стајњак који се добија у сточарству користи се као ђубриво у биљној производњи. Унутрашња циркулација сопственог производа (полупроизвода) је утолико значајнија, уколико се постигне већи степен интеграције производње у пољопривредној организацији (о чему се у наставку више говори). Процесом интеграције настаје интеграција вредности једних производа (тј. полупроизвода) у вредност других производа ради постизања вишег степена финализације производа, што има за последицу смањење обима тржишних производа.

Ако постоји само биљна производња, могућности интеграције производње су минималне. Могућност интеграције се проширује при упоредном постојању биљне производње и сточарства, а ако упоредо постоји и прерађивачка производња, теоретски је могуће да производи биљне, односно сточарске производње, буду потпуно интегрисани у прерађивачкој производњи.

Будући да један део завршених производа остаје у пољопривредној организацији у сврху нових инвестиција (прираст основног стада, саднице употребљене за подизање вишегодишњих засада), подела производа по намени се може извршити на следећи начин:

- полупроизводи намењени биљној производњи, сточарству и преради,
- готови производи намењени сопственим инвестицијама и тржишту.

4. АНАЛИЗА СТЕПЕНА ИНТЕГРАЦИЈЕ

Етимолошко значење термина интеграција (*lat. integer* = целина) указује на стварање целине из више делова.

У привреди постоје два облика интеграције:

- хоризонтална и
- вертикална.

Хоризонтална интеграција је она, у којој се спајају две или више истородних, дотад самосталних економских јединица и која доводи до квантитативних промена односно укрупњавања привредне организације (спајање две ратарске јединице, две фарме свиња и сл.).

Вертикална интеграција ствара технолошку целину двеју или више фаза исте репродукционе целине, где се вредност ниже фазе, односно свих нижих фаза, интегрише у вредност производа више, односно последње фазе (спајање ратарске са сточарском јединицом, сточарске са кланичном индустријом и сл.).

За анализу је много значајнија вертикална интеграција у пољопривреди, па јој у наставку посвећујемо већу пажњу. При томе, полазимо од претпоставке да се ради о једном релативно сложене пољопривредном предузећу, које у саставу има више организационих јединица, односно више технолошких фаза производње (биљна производња, сточарство и прерада). Ово је неопходно како би се могли илустровати и објаснити различити видови вертикалне интеграције.

Карактеристично је за интеграционе односе у условима вертикалне интеграције, да се појављују:

- у снабдевању сировином и материјалом (као и услугама) и
- у пласману производа односно услуга.

Интеграција у снабдевању се појављује претежно (не искључиво) са аспекта виших фаза прераде, тј. када оне набављају репродукциони материјал и сировине (као и услуге) од нижих фаза.

Интеграција у пласману се појављује претежно (не искључиво) са аспекта нижих фазе, која на тај начин реализује своје производе уступајући их вишој фази.

За илустрацију ћемо користити тзв. input-output табелу (*таб. II-3*), која приказује интеграционе односе у једном сложенем пољопривредном предузећу, са следећим организационим јединицама, односно фазама производње:

1. Ратарска,	4. Пивара,
2. Говедарска,	5. Млекара,
3. Свињарска,	6. Кланица.

Вертикално су исказани токови снабдевања, а хоризонтално токови пласмана. Неке радне јединице/фазе претежно користе друге јединице за снабдевање сировинама, а неке за пласман својих производа. Видимо да су све радне јединице интегрисане у снабдевању, тј. прибављају већи или мањи део сировина у оквиру сложеног предузећа. У пласману је слично, са изузетком „кланице“ која, логично, није интегрисана у пласману. „Инвестиције“ су фиктивна јединица коју смо убацили ради комплетности приказа.

У наставку се објашњавају неки карактеристични случајеви интеграције, који су неопходни за разумевање табеле.

Јединица „*ратарство*“: је логично већим делом интегрисана у пласману, тј. претежно даје сировине за друге јединице/фазе (за „*говедарство*“ и „*свињарство*“ по 2.000 дин - углавном сточну храну; за „*пивару*“ такође 2.000 дин – вероватно јечам). Треба обратити пажњу да „*ратарство*“ 300 дин производа пласира у исту фазу (тј. у ратарство), а ради се вероватно о сопственом произведеном семену. „*Ратарство*“ се снабдева од „*говедарства*“ и „*свињарства*“ са по 200 дин (логично да се ради о стајњаку), али и већ поменутих 300 дин из ратарства. „*Ратарство*“ пласира производе и ван предузећа, на домаће и страно тржиште (300 дин), а такође се делимично и снабдева са екстерног тржишта (2.600 дин).

Табела II-3. Интеграциони односи радних јединица

	Јединица	Ратарска	Говедарска	Свињарска	Пивара	Млекара	Кланица	Инвестиције	Свега	Дом. тржиште	Извоз	Свега тржиште	УКУПНО
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2	Ратарска	300	2.000	2.000	2.000				6.300	3.000		3.000	9.300
3	Говедарска	200				2.000	1.100	1.200	4.500	900		900	5.400
4	Свињарска	200					4.000	800	5.000	1.800		1.800	6.800
5	Пивара		200	300					500	6.500		6.500	7.000
6	Млекара			200					200	4.300	500	4.800	5.000
7	Кланица								0	5.000	5.000	10.000	10.000
8	Инвестиције		1.000	1.000									
9	Свега	700	3.200	3.500	2.000	2.000	5.100		16.500	21.500	5.500	27.000	43.500
10	Унутрашње тржиште	2.500	300	1.000	2.000	2.200	2.000		10.000				
11	Увоз	100							100				
12	Свега тржиште	2.600	300	1.000	2.000	2.200	2.000		10.100				
13	УКУПНО	3.300	3.500	4.500	4.000	4.200	7.100		26.600				

Јединица „говедарство“: пласира производе логично у „млекару“ и „кланицу“, али такође и у „инвестиције“ у износу у од 1.200 дин. Овде се ради о прирасту основног стада, односно о инвестиционој потрошњи, о чему је већ било речи.

Укупно снабдевање свих јединица у пласману и у снабдевању је исто (16.500 дин), што је наравно и логично.

Степен интеграције у снабдевању добија се из односа: m_1 / m , при чему је:

m - вредност укупног материјала и услуга који је искоришћен у предузећу,

m_1 - вредност материјала и услуга из сопствене производње.

Степен интеграције у пласману добија се из односа: p_1 / p , при чему је:

p - вредност свих производа и услуга

p_1 - вредност производа и услуга који су реализовани интерно, тј. у оквиру других јединица

По правилу је, $m_1 = p_1$, јер је вредност материјала и услуга из сопствене производње исто што и вредност производа и услуга намењених интерној реализацији. Логично је такође да је $p > m$, тј. вредност завршених производа и услуга већа је од вредности материјала и услуга који су утрошени за ту производњу. Из претходних констатација следи да је степен интеграције у снабдевању редовно **већи** од степена интеграције у пласману, када се посматра производна организација у целини.

На основу претходне детаљне табеле, могу се изводити сумарнији прегледи степена интеграције у снабдевању и пласману за поједине фазе производње (таб. II-4 и II-5).

Табела II-4. Степен интеграције радних јединица у снабдевању

Јединица	Укупно	Интеграција	%
Ратарска	3.300	700	21,2
Говедарска	3.500	3.200	91,4
Свињарска	4.500	3.500	77,8
Пивара	4.000	2.000	50,0
Млекара	4.200	2.000	47,6
Кланица	7.100	5.100	71,8
Укупно	26.600	16.500	62,0

Неке јединице на интерном тржишту (тј. у оквиру предузећа) највећим делом остварују како снабдевање тако и реализацију производа. То су оне јединице чија производња представља унутрашње карике у ланцу фаза производње, као што је случај са *говедарском* и *свињарском* јединицом, које су високо интегрисане како у снабдевању (91,4%, односно 77,8%), тако и у пласману (83,3%, односно 73,5%).

Укупна интегрисаност свих јединица у снабдевању је 62,0% (таб. II-4), док је степен интеграције у пласману логично осетно мањи 37,9% (таб. II-5), што смо претходно већ објаснили.

Табела II-5. Степен интеграције радних јединица у пласману

Јединица	Укупно	Интеграција	%
Ратарска	9.300	6.300	67,7
Говедарска	5.400	4.500	83,3
Свињарска	6.800	5.000	73,5
Пивара	7.000	500	7,1
Млекара	5.000	200	4,0
Кланица	10.000	0	0,0
Укупно	43.500	16.500	37,9

Може се поставити питање: да ли капацитети нижих фаза треба строго да буду усклађени са капацитетима виших фаза, и обрнуто? На пример, да ли капацитет кланице треба пројектовати тако да буде усклађен са капацитетом сопствене фарме, односно такав да може примити и обрадити само товљенике из сопствене фарме. Овакво строго усклађивање, односно ограничење није неопходно. Капацитет кланице се превасходно планира према тржишним могућностима пласмана и техничко-технолошким параметрима. Поред товљеника из сопствене производње кланица може да купује и товљенике на екстерном тржишту, наравно ако има техничке капацитете за то и ако добијене производе може продати.

Није, међутим, логично да наша фарма продаје товљенике на екстерном тржишту, а да истовремено кланица набавља товљенике изван предузећа. У неким случајевима, на краatak рок, може се десити да је то исплативије за поједине јединице/фазе (фарму или кланицу). Међутим, у нормалним тржишним и пословним околностима, ово не би смело да буде исплативо за предузеће у целини, бар не у дужем временском периоду. Дакле, увек је приоритет интерес предузећа у целини а не појединих делова. Циљ је да се оствари најбољи резултат за цело предузеће (нпр. максимирање добити) и то на дужи временски период.

5. УКУПАН ПРИХОД

УКУПАН ПРИХОД (УП) је полазни (брutto) финансијски показатељ успеха, који још увек не говори превише о нето финансијском резултату предузећа, тј. нето добити/губитку, који је коначни, званични и у крајњој линији најважнији показатељ успеха.

5.1. Појам укупног прихода

УП једног обрачунског периода представља „друштвено признату“ остварену вредност производње у том периоду. „Друштвено признавање“, тј. верификација остварене производње врши се искључиво путем тржишта. Дакле, заснива се на обрачуну

вредности производње (тј. финалне производње), а не остварене производње у технолошком смислу. Ово смо већ објаснили код обрачуна вредности производње на бази фактурисане реализације, док се о принципима обрачуна УП више говори у наставку.

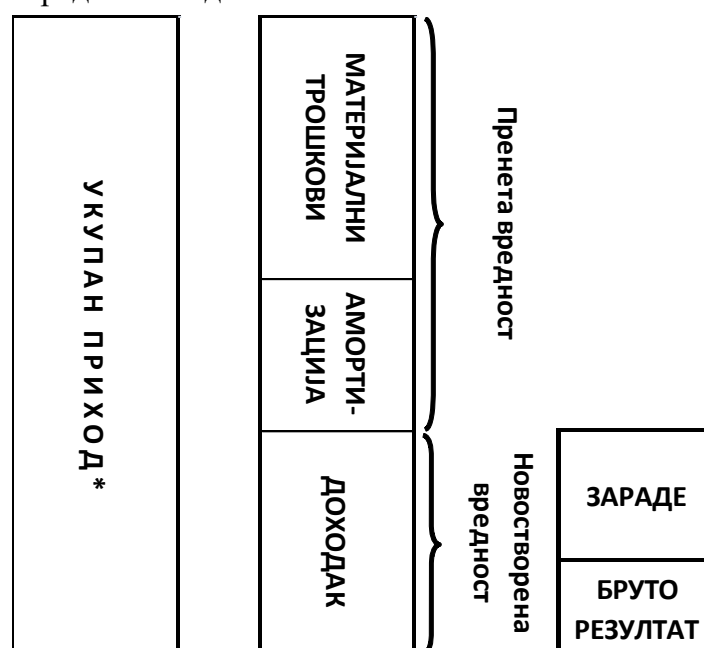
УП се у актуелној званичној шеми биланса успеха (БУ) не исказује, али се математички може израчунати сабирањем пословних (60-65), финансијских (66) и „осталих“ (67, 68, 69) прихода. Исто важи и за укупне расходе.

У оквиру ове анализе (односно наставне јединице) акценат је превасходно на пословним приходима, као суштинском и најважнијем делу УП, док се о осталим приходима (66-69) детаљније говори у наставку код анализе структуре и распореда УП. У том смислу, може се рећи да је **величина УП** у сваком конкретном предузећу, у основи, условљена истим факторима као и вредност производње, односно:

- обимом производње – јасно је да већи обим даје већи УП, при непромењеним осталим факторима;
- структуром производње – посебно важан фактор у пољопривреди, виши степен интензивности значи и већи укупан приход;
- ценама производа - јасно је да веће цене значе већи УП, при непромењеним осталим факторима;
- степеном вертикалне интеграције – већи степен вертикалне интеграције значи мањи УП (*о чему је већ било речи*).

Укупан приход се састоји из два дела (*шема II-1*):

1. **Пренете** вредности - утрошених средстава основних и обртних (минули рад). Основна средства своју вредност на нове производе преносе постепено током свог века коришћења у виду „амортизације“, док обртна средства целокупну вредност пренесу (интегришу) на нове производе у једном производном циклусу - „материјални трошкови“.
2. **Новостворене** вредности – дохотка.

Шема II-1. Утврђивање укупног прихода

* Мисли се, пре свега, на пословне приходе, односно вредност производње, као најзначајније и суштинске. Видели смо да пословни приход и вредност производње углавном приближне, тј. упоредиве величине.

5.2. Принципи обрачуна укупног прихода

Постоје три основна принципа (основице) обрачуна укупног прихода:

1. на бази завршене производње,
2. на бази фактурисане реализације и
3. на бази наплаћене реализације.

5.2.1. Принцип обрачуна на бази завршене производње

Као што сам назив каже, привредни субјекти обрачунавају свој приход на основу вредности произведених производа. Овакав обрачун је био могућ у условима када је први и основни задатак привредних организација био да производе одређене артикле. Пласман није довођен у питање, све што се произведе одмах се дистрибуира потрошачима, најчешће плански уз државно посредовање. То је било могуће у условима нетржишне привреде и мањка производа на тржишту.

Завршетком производње, привредна организација је извршила свој задатак и после тога може да обрачуна укупан приход и друге резултате пословања. При томе се подразумева да завршени производи морају бити способни за један од облика потрошње: личне, друштвене, производне или инвестиционе.

Да би овај систем обрачуна био могућ, потребна су два услова:

- 1) да је вредност производа позната у моменту када су они завршени, тј. пре него што су изнети на тржиште, и
- 2) да је унапред обезбеђена реализација.

Овај принцип се у домаћој пракси већ одавно не примењује, а у нормалним тржишним економијама се, такорећи, никада није ни примењивао. Код нас се примењивао релативно кратко, после Другог светског рата, када је био мањак скоро свих врста роба. Осим тога, било је то време тзв. „државног социјализма“ и централне планске привреде, што је напуштено већ почетком 50-их година прошлог века, постепеним преласком на тржишни начин пословања. Овакво друштвено уређење (централистички државни социјализам) се у другим социјалистичким земљама задржало знатно дуже, а тиме и овај принцип обрачуна прихода.

5.2.2. Принцип обрачуна на бази фактурисане реализације

Одмах треба рећи да се овај принцип примењује и у нашој земљи већ дуже време, као и у већини тржишно развијених земаља. Овај принцип почива на схватању да је приход остварен онда када је прометом верификован, односно потврђен прометним актом (фактура). То практично значи да се приход формира када је купцу испоручен производ односно учињена услуга, извршен обрачун те продаје (фактурисање). У књиговодству се то обухвата књижењем продаје производа (204/614,470), при чему у приход улази,

наравно, само износ прокњижен на конту 614-Приходи од продаје, али не и износ ПДВ-а (470).

Када се приходи обрачунавају по систему фактурисане реализације, расходи су равни трошковима садржаним у продатим производима и услугама увећаним за евентуалне трошкове периода⁸ на које се обрачун односи. Ово је свакако позитивна страна овог принципа обрачуна, јер у први план ставља начело реализације. Такође се у великој мери поштује и начело узрочности прихода и расхода (осим евентуалних трошкова периода). Другим речима, постоји јасна корелација између обрачунатих прихода са једне стране, и расхода који су настали у њиховом стварању, са друге стране.

Негативна страна овог система обрачуна огледа се у томе што, у неким ситуацијама, при расподели финансијског резултата, може да узрокује додатно финансијско напрезање предузећа. То се дешава када се након сачињавања БУ расподели цео финансијски резултат (укључујући и екстерне кориснике), а да при томе, још увек постоје ненаплаћена потраживања од купаца, односно ненаплаћени приходи на основу којих је тај резултат и обрачунат у БУ. Ипак, у пракси се ово финансијско напрезање најчешће умањује, а често и потпуно укида, с обзиром да се обрачун резултата (тј. израда биланса) врши знатно после завршетка обрачунске/календарске године (крај фебруара, односно јуна), а потом се још касније доноси одлука о расподели оствареног резултата.

Лоша страна оваквог обрачуна може бити ризик наплате потраживања, јер постоји могућност да један део потраживања не буде наплаћен, из различитих разлога (нпр. неликвидности купаца, судских спорова и сл.). То доводи до нереалности БУ, с обзиром да су у њему исказани сви фактурисани приходи. Ипак, у нормалним условима пословања овакви ризици су минимални, јер постоје начини да се они смање и покрију.

5.2.3. Принцип обрачуна на бази наплаћене реализације

Систем обрачуна прихода по наплаћеној реализацији подразумева да је приход остварен тек када се потраживања од купаца наплате. Дакле, није довољно да се прода и испостави фактура, већ се приход формира тек када купац плати испоручени производ/услугу. Везивањем остварења прихода за моменат наплате очито је да се начело опрезности ставља испред начела реализације, што у одређеним околностима може бити корисно. Будући да се само наплаћена потраживања укључују у биланс успеха, очито је да су ненаплаћена потраживања покривена, што значи да не захтевају посебне изворе финансирања, као код система обрачуна по фактурисаној реализацији.

Као лоша страна може се навести недовољно поштовање принципа узрочности, односно корелације прихода и расхода. У овом случају се знатно већи део прихода и расхода (тј. оних ненаплаћених прихода и расхода који стоје иза њих) одлаже у биланс стања у виду активних и пасивних временских разграничења. Практично се и приходи и расходи исказани у БУ умањују за износ ненаплаћених потраживања односно прихода,

⁸ Трошкови периода су они који се не расподељују на поједине носиоце (линије производње), тј. не улазе у њихову цену коштања, већ се у целости сматрају расходима за ту годину. Ми у *Рачуноводству* прошле године нисмо имали оваквих трошкова, али смо на ту могућност указали (конто 982).

што негативно утиче на реалност биланса. Међутим, када се овај принцип примењује више година заредом, наведени недостаци се углавном елиминишу.

У нашој земљи је, код привредних организација, овај принцип примењиван релативно кратко време у другој половини прошлог века. Овај принцип се и сада примењује код неких „непривредних организација“ које послују углавном по принципу буџета (нпр. факултети, школе, осигуравајуће организације и сл.)

6. ДОХОДАК

Доходак представља новостворену вредност у процесу производње. Он је као такав резултат људског рада.

Доходак се у нашем актуелном рачуноводственом систему **не израчунава** као званични показатељ успеха (ни књиговодственом методом, ни у БУ). Међутим, наравно и даље постоји као врло значајан показатељ успеха по економској науци.

Горе приказана шема (*шема II-1*) показује структуру укупног прихода и истовремено, како се од УП долази од дохотка, што је већ рађено из предмета Калкулације.

У наставку ћемо се више бавити израчунавањем дохотка на обрнут начин, тј. полазећи од оствареног резултата и трошкова рада. Полазна формула је:

$$\text{а) } \textbf{ДОХОДАК} = \text{Бруто добит} + \text{Бруто зараде садржане у продатим производима и услугама (УКБЗ)}$$

или

$$\text{б) } \textbf{ДОХОДАК} = \text{Бруто зараде садржане у продатим произ. и услугама} - \text{Бруто губитак}$$

Бруто зараде садржане у продатим производима и услугама (УКБЗ) се израчунавају на следећи начин:

$$\textbf{УКБЗ} = \frac{\text{Трошкови продатих произв. и услуга (980)} - \text{ЦК залиха недовршене производње (93 и 95) и гот. производа на почетку периода (96) + укупни трошкови периода (51-55)}}{\text{Трошк. зарада и накнада зарада (52)}} \times$$

Разломак представља тзв. „*коефицијент реализованих трошкова*“. Претходно је приказан збирни образац за предузеће, а може се израчунавати и појединачно на основу калкулација појединих производњи, односно погонског књиговодства.

Пример: На основу датих података израчунати наведене показатеље.

- Укупни приходи: 1.200.000 динара
- Укупни расходи: 1.150.000 динара
- Трошкови продатих производа и услуга: 430.000 динара
- Недовршена производња на почетку периода: 45.000 динара

- Готови производи на почетку периода: 85.000 динара
 - Остварени трошкови периода: 460.000 динара
 - Трошкови зарада и накнада зарада: 230.000 динара
 - Порез на добит: 5.000 динара
 - Бруто финансијски резултат _____
 - Нето финансијски резултат _____
 - Бруто зараде у продатим производима _____
 - Доходак _____
- Бруто финансијски резултат (добитак) = укупни приходи – укупни расходи:
 $1.200.000 - 1.150.000 = \mathbf{50.000 \text{ динара}}$
- Нето финансијски резултат = бруто финансијски резултат – порез на добит:
 $50.000 - 5.000 = \mathbf{45.000}$
- Бруто зараде у продатим производима: $430.000 / (45.000 + 85.000 + 460.000) \times 230.000 = \mathbf{167.627}$
- **Доходак** = Бруто добит + Бруто зараде у продатим производима =
 $50.000 + 167.627 = \mathbf{217.627 \text{ динара}}$

Ако располажемо само билансним подацима, што је код нас најчешћи случај на писменом и вежбама, онда немамо довољно података за израчунавање коефицијента реализације трошкова. У том случају УКБЗ замењујемо са трошковима зарада у посматраном периоду (52).

Пример: На основу података из нашег биланса (тачка 9 овог поглавља):

1	Трошкови зарада	1025	701.266	677.573
2	Бруто добит (губитак)	1058/1059	-110.026	390.283
3	ДОХОДАК (1 + 2)		590.640	1.067.857

Независно кретање дохотка и укупног прихода. С обзиром да је УП бруто, а доходак нето показатељ успеха, то је у пракси могуће њихово различито кретање.

Кретање укупног прихода има своје факторе утицаја као што је напред истакнуто (структура производње, обим производње и цене реализације производа). Поред напред наведених фактора утицаја, на кретање дохотка утичу и други фактори, који делују превасходно на вредност утрошених средстава (структура и количина утрошених средстава и цене утрошених средстава).

Услед тога, при истој производњи, кретање дохотка у односу на кретање укупног прихода биће по правилу брже или спорије, у зависности од кретања утрошених средстава, било по основу квантитативног и структуралног улагања, било по основу промена цена тих улагања.

Једна могућност је да се мењају (крећу) у истом смеру, али различитим интензитетом. На пример, УП порасте за 15%, а доходак порасте за 20% или за 10%. Исто важи и за

случај смањења УП. Врло је ретко да промена буде идентична, то је више теоретска могућност. Боље је, наравно, да доходак расте брже од УП.

Друга могућност је да њихово кретање буде у различитим смеровима. На пример, УП порасте за 15%, а доходак се смањи за 5%. Ово је, наравно, врло лоше и нелогично кретање, јер указује на неефикасност производње или неки други озбиљан поремећај у пословању. Могуће је, теоретски, и супротно кретање, тј. да се УП смањи уз истовремено повећање дохотка. Ово наравно није лоше, али је у пракси ретка појава.

Ипак је најважнија висина и кретање коначног резултата предузећа, тј. нето **добити (губитка)**. Његово кретање такође може бити различито од кретања УП, али и од кретања дохотка.

7. АКУМУЛАЦИЈА – АМОРТИЗАЦИЈА КАО ДОДАТНИ ИЗВОР АКУМ.

Акумулација представља део нето добитка који остаје у предузећу за финансирање проширене репродукције, односно за развој предузећа. То је, у ствари, онај део добитка који преостане када се из њега „намире“ сви други, углавном екстерни корисници (власници капитала, затим евентуално радници, менаџмент, пословни партнери - заједнички послови, покриће губитка из ранијих година).

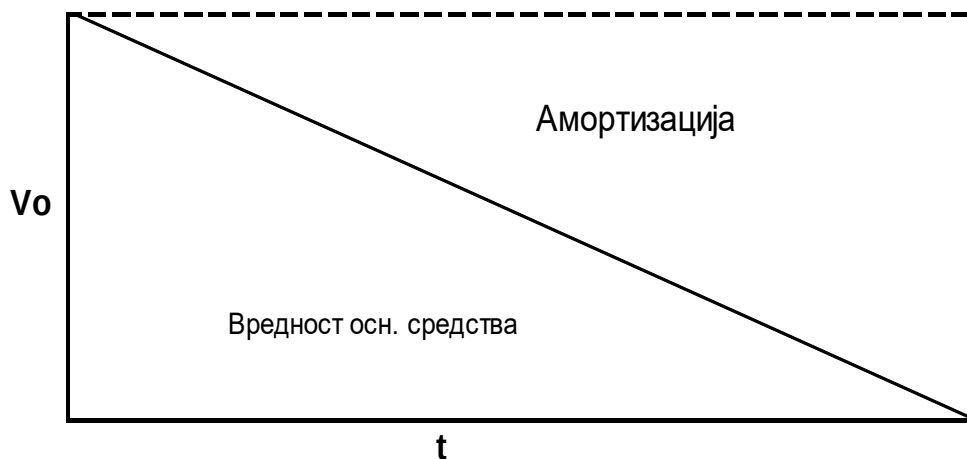
Проширена репродукција се остварује превасходно кроз нове **инвестиције**, тј. набавком нове савременије опреме, или проширење капацитета при истој технологији. То такође подразумева улагање и у обртна средства трајног карактера – стална обртна средства, њиховим подизањем на већи ниво.

Дакле, за нове инвестиције је неопходна сопствена акумулација и/или позајмљена средства (тј. туђа акумулација). Акумулација може да претходи процесу инвестирања, или што је чешћи случај, да се предузеће задужи, а потом да из акумулације враћа кредит.

Амортизација (трошак основних средстава) представља део вредности основних средстава који је пренет на нове производе. Реализацијом производа амортизација прелази из натуралног у новчани облик.

Амортизација представља трошак у БУ, али не и новчани одлив, тј. обрачунати износ амортизације се нигде не уплаћује. Не постоји неки рачун на коме се та средства чувају до момента куповине новог основног средства, већ се користе редовно за репродукцију.

Ту се јавља један необичан феномен делимичног ослобађања средстава амортизације. Наиме, само део средстава амортизације је довољан да обезбеди редовну замену основних средстава на датом нивоу, а други део добија карактер **додатне акумулације**, који се може користити за потребе проширене репродукције. Из тих разлога амортизација има карактер допунског извора акумулације.

Графикон II-1. Амортизација – додатни извор акумулације

Посматрајући цео век коришћења основних средстава (тј. амортизациони период), види се да је почетна вредност уложена у набавку основног средства тачно 50% била у основном средству (тј. у материјалном облику), а 50% у новчаном облику средстава амортизације (*граф. II-1*).

Ових 50% у облику новчаних средстава амортизације може се користити у за друге потребе, најбоље, за финансирање набавке нових основних средстава, тј. за проширену репродукцију.

Другим речима, ако је вредност трактора 1000 новчаних јединица, предузеће може за тај износ акумулације да купи један трактор одмах на почетку, а временом се може купити још један трактор из исте акумулације.

Пример:

Предузећу је потребно 10 трактора. Набавна вредност једног трактора је 1.000 (новчаних јединица). Век употребе је 10 година. Стопа амортизације је 10% годишње. Годишња амортизација за један трактор 100 (новчаних јединица). На почетку сваке године купује се по један трактор, до десете године купљено је свих 10 трактора, чија је набавна вредност 10.000 (новчаних јединица).

До краја девете (односно почетка десете) године, обрачунато је укупно 4.500 новчаних јединица амортизације, а до краја десете године 5.500 (*таб. II-6*). Пошто се трактори купују на почетку а обрачун амортизације врши на крају године, то је просечан износ укупно обрачунате амортизације у десетој години 5.000 новчаних јединица. Ово је тачно 50% од укупно уложених 10.000 за куповину свих 10 трактора. На крају десете године су свих десет трактора, у просеку (тј. посматрани заједно), отписани 50%.

Тада стиже на замену први трактор, а потом се сваке године врши замена по једног трактора. Годишња амортизација за свих 10 трактора, колико предузеће има, износи 1.000 новчаних јединица ($10.000 \times 10\% = 1.000$). Управо је оволика цена једног новог трактора. Може се, дакле, сваке године вршити куповина (замена) по једног дотрајалог трактора из годишњег износа амортизације, тј. нису потребна додатна улагања.

Табела II-6. Амортизација – додатни извор акумулације

	Обрачуната амортизација до краја 10-те године		Обрачуната амортизација до почетка 10-те године	
	Година	Износ	Година	Износ
- за први трактор	10	1.000	9	900
- за други трактор	9	900	8	800
- за трећи трактор	8	800	7	700
- за четврти трактор	7	700	6	600
- за пети трактор	6	600	5	500
- за шести трактор	5	500	4	400
- за седми трактор	4	400	3	300
- за осми трактор	3	300	2	200
- за девети трактор	2	200	1	100
- за десети трактор	1	100	0	0
Укупно		5.500		4.500
Просек у 10-ој години $(5.500 + 4.500) / 2 = 5.000$				

Значи, да је првих 50% износа обрачунате амортизације, у овом примеру 5.000 новчаних јединица, дефинитивно ослобођено. Овај износ амортизације се не мора улагати у замену трактора, већ се јавља као **додатна акумулација**, која се може користити за финансирање проширене репродукције.

Ипак, овај однос од тачно 50% ослобођене амортизације је теоријски (идеалан), јер се заснива на испуњењу две важне претпоставке:

- да се врши равномерна замена основних средстава и
- да нема инфлације.

У пракси су врло ретке ситуације равномерне замене основних средстава. Често предузећа практично не замењују основна средства, иако су у потпуности отписана, већ их и даље користе, улажу у одржавање итд. Такође се нека основна средства замене (продају или избаце из употребе) и пре истека века коришћења, тј. потпуног амортизовања. Ове и друге сличне околности, донекле могу да наруше претходно изведене закључке, пре свега у погледу процента ослобођене амортизације, али се основни принцип не доводе у питање.

У инфлаторним условима се јавља и проблем недовољног износа укупно обрачунате амортизације за куповину новог основног средства, услед раста набавних цена. То се решава путем ревалоризације, односно применом посебног поступка за обрачун тзв. „пропуштене амортизације“ (тачка IV-5).

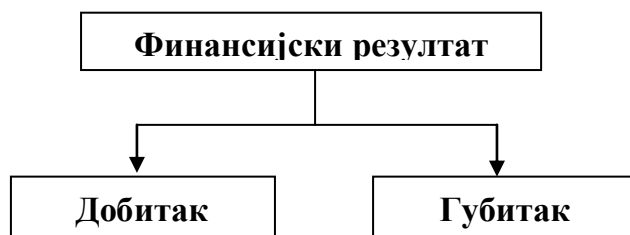
8. УТВРЂИВАЊЕ ЗВАНИЧНОГ ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА

Ово питање је детаљно обрађивано прошле године из предмета Рачуноводство пољопривредних предузећа. Овде се укратко подсећамо најважнијих ствари, јер је то битно за даље разумевање „анализе финансијског резултата“.

Званични финансијски резултат предузећа утврђује се обавезно на крају обрачунске (пословне, календарске) године у оквиру поступка израде Завршног рачуна. Званични финансијски резултат се према важећој законској и рачуноводственој регулативи утврђује у **финансијском књиговодству** (класе 0-8).

Предузеће може за сопствене потребе да утврђује и финансијски резултат у **погонском књиговодству** (класа 9), по методу „Трошкова продатих учинака“. Предност је што овај резултат може да се утврђује аналитички (за краће временске периоде, по појединим гранама, врстама производње, сродним групама производњи, организационим деловима и сл.), а наравно може и за годину дана на нивоу предузећа као целине (интерни биланс успеха). Утврђивање резултата у погонском књиговодству препоручљиво је из управљачких разлога, иако по закону није обавезно.

Званични финансијски резултат привредног субјекта изражава се у облику добити или губитка, као што је приказано на следећој шеми. Нето добит или нето губитак представљају, дакле, коначан финансијски резултат предузећа, односно у крајњој линији, најважнији показатељ успеха за обрачунску/календарску годину.

Шема II-2. Утврђивање финансијског резултата

Резултат пословног субјекта се у нашем обрачунском систему обавезно утврђује:

1. **књиговодственом** методом - помоћу књиговодствених рачуна и
2. **билансном** методом - помоћу званичне шеме Биланса успеха.

Шема II-3. Методe утврђивања финансијског резултата

Независно од примењеног метода, укупни (коначни) резултат предузећа утврђује се као разлика између укупних прихода и укупних расхода. Међутим, књиговодствено-технички, се он утврђује као збир следећих подрезултата:

- пословни резултат (60-65 минус 50-55)
 - резултат финансијских прихода и расхода (66 минус 56)
 - резултат осталих прихода и расхода (67 и 68 минус 57 и 58)
 - резултат пословања које се обуставља (69 минус 59).
- }
- РЕЗУЛТАТ ИЗ
РЕДОВНОГ
ПОСЛОВАЊА

Ако је неки од наведених подрезултата губитак (тј. **негативан**) онда се његов износ при утврђивању укупног резултата наравно **одузима**.

Књиговодственом методом се финансијски резултат утврђује на рачунима групе **71** и **72** (*шема II-4*). Ове групе рачуна служе за закључак рачуна расхода и прихода, при чему се истовремено утврђује и финансијски резултат предузећа. У том поступку се утврђују следећи појединачни елементи резултата (на **710** – Резултат редовних прихода и расхода и **711** – Резултат пословања које се обуставља; **720** – Бруто резултат предузећа и **724** – нето резултат предузећа).

На конту **720** формира се **бруто резултат** предузећа (тј. добит или губитак пре опорезивања). Овај резултат се потом коригује за порезе на резултат (**721**) које је предузеће аконтативно уплатило у току године, и добије се нето резултат предузећа (**724**). Нето резултат се преноси на konto **341** – Нераспоређена добит текуће године, односно на **351** - Губитак текуће године. На овим контима се исказује у Билансу успеха за текућу годину, а већ при отварању књига за наредну годину они се пребацују на conta **340** – Нераспоређена добит ранијих година, односно **350** – Нераспоређени губитак ранијих година.

50-58 - Редовни расходи (без конта 510)			710 - Резултат редовних прихода и расхода			60-68 - Редовни приходи		
1)	125.000	825.000 (15)	15)	825.000	979.000 (15a)	15a)	979.000	335.000 (4)
6)	330.000		156)	154.000				420.000 (5)
7)	175.000							255.000 (13)
8)	195.000							(31.000) (15)
Σ	825.000							979.000 Σ
59 - Губитак пословања које се обуставља			711 - Резултат пословања које се обуставља			69 - Добитак пословања које се обуставља		
10)	38.000	38.000 (15)	15)	38.000	16.000 (15a)	15a)	16.000	16.000 (11)
Σ	38.000				22.000 (156)			16.000 Σ
			712 - Пренос укупног резултата					
			15в)	132.000	132.000 (156)			
			720 - Бруто добит или губитак					
			15г)	132.000	132.000 (15в)			
481 - Обавезе за порез из резултата			721 - Порески расход периода					
		22.000 (12)	12)	22.000	22.000 (15г)			
341 - Нераспоређени добитак текуће године			724 - Пренос нето добити или губитка			351 - Губитак текуће године		
		110.000 (15д)	15д)	110.000	110.000 (15г)			

Шема II-4. Утврђивање финансијског резултата књиговодственом методом

Билансном методом се финансијски резултат утврђује помоћу званичне шеме Биланса успеха. Такође се утврђује по појединим елементима, односно појединим врстама прихода и расхода (званична шема Биланса успеха – тачка 9, поглавље IV).

И књиговодственом и билансном методом мора се наравно добити **исти** финансијски резултат.

Код обе методе се, дакле, укупан резултат у суштини утврђује аналитички, тј. по појединим врстама прихода и расхода, што се шематски може приказати на следећи начин:

Добитак или губитак из редовног пословања		
	+ или -	
Добитак или губитак пословања које се обуст.		
	=	
БРУТО резултат (добитак или губитак)		
	- или +	
Порез из резултата *		
	=	
НЕТО резултат (добитак или губитак)		

Шема II-5. Утврђивање финансијског резултата билансном методом

* Треба нагласити, да ако се добије **негативан бруто резултат** (тј. бруто губитак), онда се нето губитак (тј. укупан губитак) добије тако што се још дода (сабере) и **порез** на резултат. У случају добитка је обрнуто.

При утврђивању нето резултата предузећа могуће су следеће варијанте, независно да ли се користи билансна или књиговодствена метода:

1. Предузеће оствари бруто и нето **добитак** (*прва колона у табели*);
2. Предузеће оствари **нето губитак**, са следећим подваријантама:
 - Предузеће оствари **бруто добитак**, али недовољан за покриће аконтативно уплаћеног пореза из добитка. У овом случају нето губитак се утврђује као **разлика** између плаћеног пореза и оствареног бруто добитка (*друга колона*);
 - Када су укупни расходи већи од укупних прихода, тј. оствари се **бруто губитак**. Укупан или нето губитак се добија као **збир** бруто губитка и плаћеног пореза из резултата (*трећа колона*).

Табела II-7. Утврђивање нето резултата предузећа

ОПИС		ДОБИТАК	ГУБИТАК I Варијанта	ГУБИТАК II Варијанта
класа 6	+ Укупни приходи	995.000	886.000	870.000
класа 5	- Укупни расходи	863.000	866.000	915.000
конто 720	= Бруто добит (или губитак)	132.000	20.000	-45.000
конто 721	- Порез на резултат	22.000	32.000	11.000
конто 341 (или 351)	= Нето добит (или губитак)	110.000	-12.000	-56.000

Расподела добитка и покриће губитка. Реч је о распоређивању нето добити, односно покрићу нето губитка.

Утврђени добитак/губитак се исказују у билансу стања текуће године (на контима 341 односно 351). Они представљају компоненте укупног капитала предузећа (у пасиви), с тим што је губитак одбитна ставка, тј. одузима се.

При отварању књига за наредну годину они се пребацују на конта **340**– Нераспоређена добит ранијих година, односно **350**– Нераспоређени губитак ранијих година. Расподела добитка, односно покриће губитка не врше се, међутим, у години у којој је тај резултат утврђен, већ најраније у наредној години. Начин расподеле/покрића у великој мери зависи од организационо-правног статуса предузећа, односно структуре основног капитала. Законом није прецизно дефинисан рок до када се распоред/покриће мора извршити.

Добитак акционарског друштва распоређује се у складу са статутом друштва, на основу одлуке коју доноси скупштина акционара, а након усвајања финансијских извештаја. Ако друштво има губитак из ранијих година, онда треба прво да га покрије, а тек евентуални остатак добити да распоређује.

Добит се може распоређивати према следећем приоритетном редоследу:

1. за покриће губитка из ранијих година;
2. за законске резерве, ако су предвиђене посебним законом;
3. за дивиденде акционарима;
4. за статутарне и друге резерве у складу са статутом;
5. за повећање основног капитала (за ову намену се могу користити и већ формиране резерве);
6. за учешће запослених у добити;
7. за посебна учешћа чланова управе у добитку, у складу са актима друштва;

Део добити који остане у предузећу (*ставке 2, 4 и 5*) представља акумулацију предузећа, тј. у крајњој линији служи за повећање капитала.

Такође постоји могућност да се одмах не распореди сав добитак, већ да се део остави за наредни период, па чак и до следеће године.

Губитак у суштини представља део капитала који је кроз пословање дефинитивно изгубљен. То значи да је сопствени капитал на крају обрачунског периода мањи од сопственог капитала на почетку обрачунског периода.

Утврђени губитак, исказан при отварању књига на конту 350 – Губитак ранијих година, покрива се на следеће начине:

1. на терет нераспоређеног добитка из ранијих година, наравно ако постоји;
2. смањењем резерви;
3. смањењем сопственог основног капитала.

Ако се губитак не може покрити на наведене начине, онда се као евентуални извори за његово покриће могу појавити и: дотација, отпис потраживања поверилаца.

9. САСТАВЉАЊЕ БИЛАНСА

(Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: Родић и сар. 2007, стр. 3-13, која је основна литература за овај део градива.)

Састављање завршног рачуна је и законска обавеза сваког привредног субјекта (*Закон о рачуноводству, Закон о ревизији*). Сви извештаји се односе на дан **31.12.** текуће године, иако се овај посао обавља до краја фебруара наредне године за потребе статистике, односно до краја јуна коначна верзија. Израда завршног рачуна врши се, не само на крају године, већ и у случају статусних промена (спајање, раздвајање предузећа, стечај, ликвидација, продаја итд).

Састављање завршног рачуна представља не само стручан, већ и прилично сложен и обиман посао, који обухвата низ техничко-књиговодствених послова, који се у основи могу груписати на следећи начин:

1. Инвентарисање и предзакључна књижења,
2. Израда закључног листа,
3. Састављање биланса и других извештаја,
4. Закључак и отварање пословних књига.

(тачке 1, 2, 4 обрађене из Рачуноводства)

Инвентарисање и предзакључна књижења. Ни у најбоље организованом књиговодству стварно стање средстава, обавеза, прихода и расхода на крају године у предузећу, није идентично са књиговодственим стањем. Због тога је пре састављања завршних извештаја неопходно извршити њихово усклађивање, односно свођење тих разлика на што је могуће мању меру.

То подразумева да се најпре састави **инвентар**, тј. изврши попис целокупне имовине и извора у предузећу. Стање утврђено инвентарисањем представља стварно стање у предузећу. Потом се спроводе предзакључна књижења којима се усклађује књиговодствено са стварним стањем.

Израда закључног листа. Закључни лист је инструмент за проверу техничке исправности књижења, односно за израду биланса стања и успеха, као и других извештаја у оквиру завршног рачуна (*таб. II-8*). Он представља табеларни преглед свих рачуна преко којих се евидентирају пословни догађаји у току године. Саставља се само на крају године, при изради завршног рачуна, и захтева комплетно инвентарисање имовине и обавеза.

Табела II-8. Закључни лист

Ред. бр.	НАЗИВ КОНТА	БРУТО БИЛАНС		САЛДО БИЛАНС		БИЛАНС СТАЊА		БИЛАНС УСПЕХА	
		Дугује	Потражује	Дугује	Потражује	Актива	Пасива	Расходи	Приходи
1	Основна средства	11.000.000	1.000.000	10.000.000		10.000.000			
2	ИБ основних средстава	1.000.000	3.050.000		2.050.000	-2.050.000			
3	Благајна	1.000.100	995.000	5.100		5.100			
4	Текући рачун	10.000.000	9.380.000	620.000		620.000			
5	Купци	9.200.000	7.000.000	2.200.000		2.200.000			
6	Готови производи	7.100.000	6.400.000	700.000		700.000			
7	АВР	200.000		200.000		200.000			
8	Капитал		9.400.000		9.400.000		9.400.000		
9	Добављачи	4.080.000	8.005.000		3.925.000		3.925.000		
10	ПВР		20.000		20.000		20.000		
11	Примљени аванси		500.000		500.000		500.000		
12	Разне краткорочне обавезе	100	100						
13	Трошкови ел. енергије	520.000		520.000				520.000	
14	Трошкови материјала	3.200.000		3.200.000				3.200.000	
15	Трошкови продатих произв.	6.400.000		6.400.000				6.400.000	
16	Амортизација	250.000		250.000				250.000	
17	Бруто зараде	1.000.000		1.000.000				1.000.000	
18	Трошкови закупнина	100.000		100.000				100.000	
19	Приходи од продаје		8.700.000		8.700.000				8.700.000
20	Ванредни приходи		600.100		600.100				600.100
	СВЕГА	55.050.200	55.050.200	25.195.100	25.195.100	11.675.100	13.845.000	11.470.000	9.300.100
	Резултат (Губитак)					2.169.900			2.169.900
	УКУПНО	55.050.200	55.050.200	25.195.100	25.195.100	13.845.000	13.845.000	11.470.000	11.470.000

Основне **једначине** на основу којих се проверава исправност књижења су:

Бруто биланс: $\Sigma \text{Дугује} = \Sigma \text{Потражује}$

Салдо биланс: $\Sigma \text{Дугује} = \Sigma \text{Потражује}$

Збир дневника = Збир бруто биланса (важи за обе колоне)

Биланс стања: $\Sigma \text{Актива} + \text{Губитак} = \Sigma \text{Пасива}$ (у случају *губитка*) или

$\Sigma \text{Пасива} + \text{Добитак} = \Sigma \text{Актива}$ (у случају *добитка*)

Биланс успеха: $\Sigma \text{Приходи} + \text{Губитак} = \Sigma \text{Расходи}$ (у случају *губитка*) или

$\Sigma \text{Расходи} + \text{Добитак} = \Sigma \text{Приходи}$ (у случају *добитка*)

9.1. Састављање биланса и других извештаја

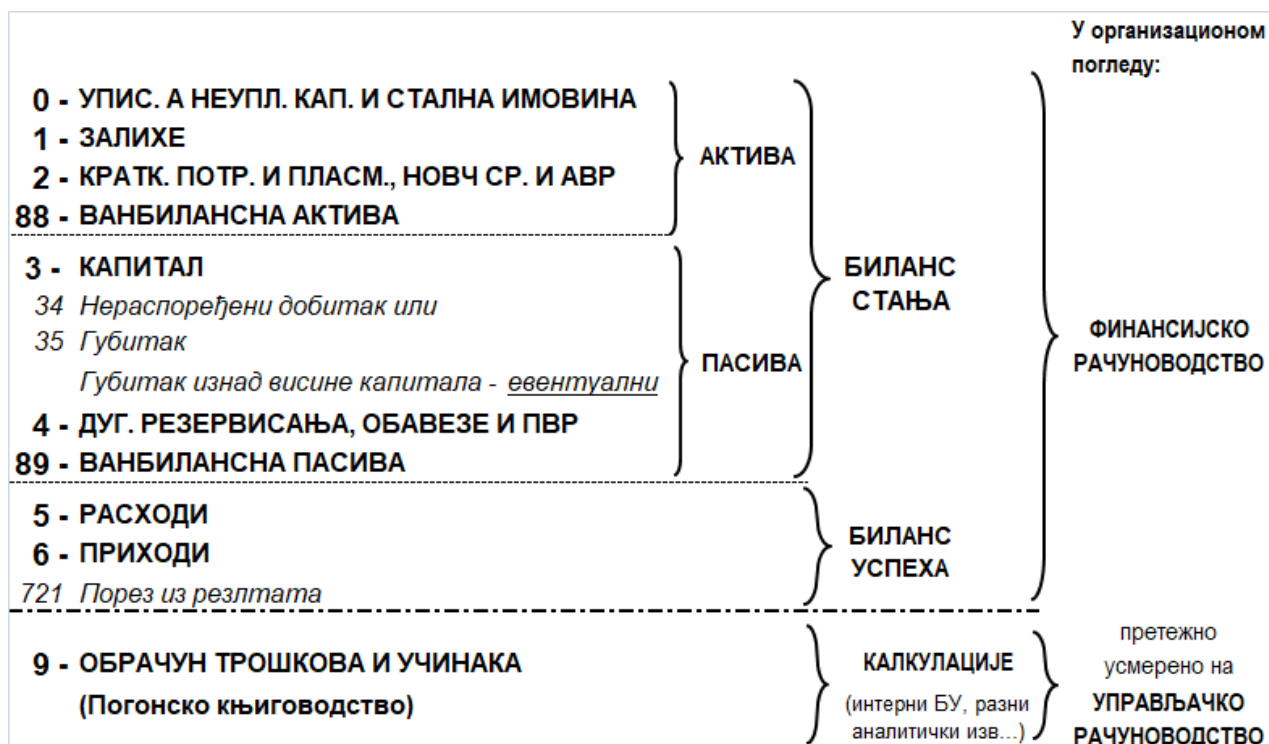
У оквиру завршног рачуна састављају се следећи финансијски извештаји (искази):

- 1) Биланс стања (средства и извори),
- 2) Биланс успеха (приходи, расходи и резултат),
- 3) Извештај о осталом резултату,
- 4) Извештај о токовима готовине (приливи и одливи готовине),
- 5) Извештај о променама на капиталу (у току године - по врстама капитала),
- 6) Статистички Анекс (разни помоћни подаци).

Обзиром да су ови извештаји једини извор информација за екстерне кориснике важно је да буду истинити, поштени, састављени у складу са законском и професионалном регулативом (општеприхваћена рачуноводствена начела и стандарди). Слобода избора, која у оквиру ове регулативе постоји, не сме да се злоупотребљава, али то није искључено, будући да су интереси менаџмента и власника често супротстављени. Због тога је важно да наведени извештаји буду подвргнути независној (екстерној) рачуноводственој ревизији. Такође је препоручљиво да се организује и интерна ревизија.

Постоје различите врсте биланса, а према критеријуму везе са књиговодственим рачунима, имамо: **Биланс стања (БС)** и **Биланс успеха (БУ)**.

Ово су два основна биланса, који непосредно произилазе из књиговодства, и ми ћемо се бавити углавном њима (*шема II-6*).

Шема II-6. Аналитички контни план – билансни принцип

Биланс стања и биланс успеха постоје у сваком тренутку, исказани на књиговодственим рачунима, али су формално невидљиви до момента билансирања. Отуда се каже да је књиговодство биланс у покрету.

Рачуноводство традиционално користи биланс стања и биланс успеха. У основи постоји само један биланс, тј. **биланс стања**.

Биланс успеха вуче корен из биланса стања. Он је у основи аналитички рачун сопственог капитала, у коме се исказује повећање (приходи) и смањење (расходи) сопственог капитала (*шема II-7*).

БИЛАНС СТАЊА

БИЛАНС УСПЕХА

БИЛАНС СТАЊА		БИЛАНС УСПЕХА	
АКТИВА (СРЕДСТВА)	ПАСИВА (ИЗВОРИ СРЕДСТАВА)	РАСХОДИ	ПРИХОДИ
А. УПИСАНИ А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ Б. СТАЛНА ИМОВИНА (I+II+III+IV) I. НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА 1. Улагања у развој, гудвил 2. Концесије, патенти, лиценце II. НЕКРЕТНИНЕ, ПОСТРОЈЕЊА И ОПРЕМА 1. Земљиште 2. Грађевински објекти, постр. и опрема III. БИОЛОШКА СРЕДСТВА 1. Шуме и вишегодишњи засади 2. Основно стадо IV. ДУГОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ И ПОТР. 1. Учешћа у капиталу зависних правних лица 2. Дугорочни кредити, ХоВ В. ОДЛОЖЕНА ПОРЕСКА СРЕДСТВА Г. ОБРТНА ИМОВИНА (I+II+III+IV) I. ЗАЛИХЕ 1. Материјал, резервни делови 2. Недовршена производња, готови произв, роба II. КРАТКОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА И ПЛАСМАНИ 1. Купци у земљи 2. Потраживања од државе, за послених 3. Дати краткорочни кредити, краткорочне ХоВ III. ГОТОВИНСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ И ГОТОВИНА 1. Благајна 2. Текући рачун IV. АВР и ПДВ Д. УКУПНА АКТИВА (А+Б+В+Г) Ђ. ВАНБИЛАНСНА АКТИВА	А. КАПИТАЛ (I+II+III+IV) I. ОСНОВНИ КАПИТАЛ 1. Акцијски, државни, друштвени капитал 2. Удели, улози, емисиона премија II. РЕЗЕРВЕ III. РЕВАЛОРИЗАЦИОНЕ РЕЗЕРВЕ IV. ФИНАНСИЈСКИ РЕЗУЛТАТ 1. <i>Добитак</i> - сабира се ← 2. <i>Губитак</i> - одузима се ← Б. ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИС. И ОБАВЕЗЕ (I+II) I. ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИС.АЊА 1. Резерв. за тр. у гарантном року 2. Резерв. за тр. обн. прир. богатстава II. ДУГОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ 1. Обавезе по емитованим дугорочним ХоВ 2. Дугорочни кредити и зајмови В. ОДЛОЖЕНЕ ПОРЕСКЕ ОБАВЕЗЕ Г. КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (I+II+III) I. КРАТКОРОЧНЕ ФИНАНСИЈСКЕ ОБАВЕЗЕ 1. Краткорочни кредити и зајмови 2. Краткорочне ХоВ (менице, чекови и сл.) II. ОБАВЕЗЕ ИЗ ПОСЛОВАЊА И ОСТАЛЕ КР. ОБАВЕЗЕ 1. Добављачи у земљи 2. Примљени аванси 3. Обавезе за зараде, порезе, доприносе, камате III. ОБАВЕЗЕ ЗА ПДВ И ПВР Д. ГУБИТАК ИЗНАД ВИСИНЕ КАПИТАЛА Ђ. УКУПНА ПАСИВА (А+Б+В+Г-Д) Е. ВАНБИЛАНСНА ПАСИВА	I. ПОСЛОВНИ РАСХОДИ II. ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ III. ОСТАЛИ И ВАНРЕДНИ РАСХОДИ ДОБИТАК	I. ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ II. ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ III. ОСТАЛИ И ВАНРЕДНИ ПРИХОДИ ГУБИТАК

Шема II-7. Повезаност биланса стања и биланса успеха

БИЛАНС СТАЊА⁹:

Може бити у виду двостраног или једностраног прегледа – званични једнострани.

Имовина у активи и извори у пасиви, представљају исту ствар посматрану са два различита гледишта – једном са становишта имовине, а други пут са становишта порекла. Због тога је разумљиво да мора да постоји равнотежа.

Бруто имовина – је једнака збиру активе тј. ПОСЛОВНА ИМОВИНА (АОП 0071) из званичне билансне шеме.

Чиста имовина (нето имовина, нето актива) – је разлика између бруто имовине и обавеза, тј. **КАПИТАЛ** (АОП 0401).

Стварна имовина предузећа – једнака је бруто имовини увећаној за **латентне резерве** и умањеној за **скривене губитке**. Да ли БС садржи латентне резерве или скривене губитке зависи од начина процењивања билансних позиција, што је условљено усвојеном билансном политиком предузећа (*деталније о овоме на мастер студијама*).

БИЛАНС УСПЕХА¹⁰:

Биланс успеха или рачун добитка – губитка, како се често назива у литератури, је преглед прихода, расхода и финансијског резултата као разлике међу њима остварених у конвенционално утврђеном обрачунском периоду.

Може бити у виду двостраног или једностраног прегледа – званични једнострани.

Садржина БУ зависи од метода по коме је састављен, а разликујемо:

- 1) Метод **укупних трошкова** и
- 2) Метод **трошкова продатих учинака**.

Ово је повезано са систематизацијом рачуна у контном оквиру, која може бити по:

- 1) Билансном принципу (принцип закључка) или
- 2) Функционалном принципу (процесни принцип).

Наш **званични** контни оквир је развијен по **билансном принципу** што подразумева двокружни (децентрализовани) систем организације књиговодства, тзв. организациони дуализам. То значи одвојену евиденцију за праћење пословних догађаја из области финансијског књиговодства и погонског књиговодства, тј. обрачуна трошкова и учинака (*класа 9*). Сваки од ових делова има сопствену равнотежу дугује=потражује итд. (*ово је детаљније обрађено у оквиру предмета Рачуноводство*).

Овај принцип подразумева састављање БУ по „методу укупних трошкова“. У БС средства су груписана по „растућој ликвидности“, а извори по „растућој доспелости“. Код нас је у примени од **01.01.1997.** године.

Предузеће може за сопствене потребе да утврђује и „*Интерни БУ*“ у погонском књиговодству, али по методу „*Трошкова продатих учинака*“. Утврђивање резултата у погонском књиговодству препоручљиво је из управљачких разлога, иако по закону није обавезно.

⁹ Родић и сар, 2007, стр. 3-7.

¹⁰ Исто 7-9.

Биланс успеха сачињен по „методу укупних трошкова“ полази од трошкова који су настали у обрачунском периоду (трошкови периода). Управо зато се у биланс успеха укључује и разлика између крајњих и почетних залиха недовршене производње, полупроизвода и готових производа, која се исказује кроз смањење залиха учинака (ако су крајње залихе мање од почетних) и кроз повећање залиха учинака (ако су крајње залихе веће од почетних). Ово смањење или повећање у биланс успеха може се укључити алтернативно – или на расходну или на приходну страну (брuto и нето принцип). Нето принцип, даље подразумева три варијанте, укључивања промене вредности залиха: (1) на страни прихода, (2) на страни расхода и (3) на страни и прихода и расхода. Ако се смањење, односно повећање залиха укључује на расходну страну, упрошћен биланс успеха изгледа овако:

РАСХОДИ	ПРИХОДИ
I ПОСЛОВНИ РАСХОДИ (1 + 2 - 3)	I ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ
1. Трошкови текућег периода	
2. Смањење вредности залиха учинака	
3. Повећање вредности залиха учинака	
II ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ	II ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ
III ОСТАЛИ И ВАНРЕДНИ РАСХОДИ	III ОСТАЛИ И ВАНРЕДНИ ПРИХОДИ
A) УКУПНИ РАСХОДИ (I + II + III)	A) УКУПАН ПРИХОД (I + II + III)
Б) ДОБИТАК	Б) ГУБИТАК

Шема II-8. БУ када се повећање/смањење залиха укључује на расходну страну

Овде су пословни расходи добијени рачунским путем, ако је остварено смањење залиха учинака – пословни расходи су једнаки трошковима текућег периода плус трошкови ранијег периода садржани у смањеним залихама учинака; ако је остварено повећање залиха учинака – пословни расходи су једнаки трошковима текућег периода умањеним за трошкове садржане у повећаним залихама учинака.

Ако се смањење, односно повећање залиха укључује на приходну страну, упрошћен биланс успеха изгледа овако:

РАСХОДИ	ПРИХОДИ
I ПОСЛОВНИ РАСХОДИ (1)	I ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ (1 + 2 - 3)
1. Трошкови текућег периода	1. Приходи од продаје
	2. Повећање вредности залиха учинака
	3. Смањење вредности залиха учинака
II ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ	II ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ
III ОСТАЛИ И ВАНРЕДНИ РАСХОДИ	III ОСТАЛИ И ВАНРЕДНИ ПРИХОДИ
A) УКУПНИ РАСХОДИ (I + II + III)	A) УКУПАН ПРИХОД (I + II + III)
Б) ДОБИТАК	Б) ГУБИТАК

Шема II-9. БУ када се повећање/смањење залиха укључује на приходну страну

Овако се пословни приход утврђује рачунски: ако је остварено повећање залиха учинака пословни приход раван је збиру прихода од продаје и повећању залиха учинака, супротно, ако је остварено смањење залиха учинака пословни приход раван је

приходима од продаје умањеним за смањење залиха учинака. Ако је остварено повећање залиха учинака трошковима текућег периода супротстављени су приходи од продаје плус повећање залиха учинака при чему повећање залиха садржи, наравно, само трошкове. Ако је остварено смањење залиха учинака трошковима текућег периода супротстављени су приходи од продаје умањени за смањење залиха учинака, опет у висини трошкова садржаних у њима. Разумевање овог биланса је теже него у претходном случају. Ако је остварено повећање залиха учинака онда пословни приход садржи приходе од продаје плус повећање залиха учинака, а повећање залиха учинака није приход, то је будући расход (расход када буду продате залихе) али оно мора да буде додато приходима од продаје јер им се на расходној страни супротстављају трошкови текућег периода, који су једним делом садржани у приходима од продаје (разлика између трошкова текућег периода и повећања залиха), а другим делом у повећању залиха. Самим тим расходној страни не одговара у потпуности назив „расходи“ јер се на тој страни исказују трошкови текућег периода, а приходној страни не одговара назив „приходи“, јер се на тој страни исказују и учинци, који нису продати, у виду повећања залиха.

Још је сложеније разумевање овог биланса када је остварено смањење залиха учинака. У том случају пословни приход садржи приходе од продаје умањене за смањење залиха учинака. То смањење залиха учинака објективно не представља смањење прихода од продаје, јер су они онолики колики су исказани без корекције, већ повећање текућих расхода, али смањење залиха учинака мора да смањи приход од продаје јер оно није повећало расход. Отуда у овом случају укупни расходи и укупни приходи су мањи за износ смањења залиха учинака. Финансијски резултат је, наравно, тачан али исказивањем смањења, односно повећања залиха учинака на приходној страни, расходи на расходној страни не могу се изједначити са стварним расходима, ни укупан приход са стварним приходима. Стварни расходи су већи од исказаних укупних расхода за износ смањења залиха учинака, односно они су мањи за износ повећања залиха учинака. Код укупног прихода је обрнуто, стварни приход је мањи од исказаног за износ повећања залиха учинака, односно он је већи за износ смањења залиха учинака.

Ако је биланс успеха сачињен по „методу трошкова продатих учинака“ на расходној страни исказују се пословни расходи, финансијски расходи и остали расходи а на приходној страни пословни, финансијски и остали приходи.

А) УКУПАН ПРИХОД (I + II + III)

I Пословни приходи

II Финансијски приходи

III Остали и ванредни приходи

Б) УКУПНИ РАСХОДИ (I + II + III)

I Пословни расходи

II Финансијски расходи

III Остали и ванредни расходи

В) ДОБИТАК (А - Б)

Г) ГУБИТАК (Б - А)

Шема II-10. БУ – упрошћена форма (једностранни преглед)

Пословни расходи су, у ствари, трошкови садржани у продатим производима; расходи финансирања су камате на обавезе; остали расходи су расходи који су настали независно од редовног пословања и јављају се повремено. Пословни приходи су приходи од продаје производа и учињених услуга; финансијски приходи су приходи од камата на потраживања; остали приходи су приходи који су настали, такође, независно од редовног пословања и јављају се повремено.

Независно од методе по којој је сачињен биланс успеха, приходи могу да буду билансирани или по систему фактурисане реализације или по систему наплаћене реализације. Билансирање прихода по фактурисаној реализацији значи да се у приход укључује свака продаја производа и учињена услуга уз услов да је производ испоручен односно услуга учињена и фактурисана купцу. Наравно, у том случају расходе чине трошкови садржани у продатим производима односно учињеним услугама. Билансирање прихода по наплаћеној реализацији значи да се у приход укључују само наплаћени приходи од продатих производа односно учињених услуга. У том случају расходе чине трошкови садржани у наплаћеним приходима од продаје производа и учињених услуга.

Наш званични БУ се саставља по методу **укупних трошкова**, по **нето** принципу, са корекцијом на **расходној страни** за промену вредности залиха¹¹.

9.2. Повезаност биланса стања и биланса успеха

Повезаност БС и БУ одвија се кроз два процеса¹²:

- 1) у процесу **настанка прихода и расхода** и
- 2) у процесу **билансирања**.

У процесу настанка прихода и расхода одражава се **суштинска повезаност**, међузависност, БС и БУ (сл. II-1):

➤ **Расходи** настају:

- Смањењем имовине без истовременог смањења обавеза (*канал 1*) и
- Повећањем обавеза без истовременог повећања имовине (*канал 2*).

➤ **Приходи** настају:

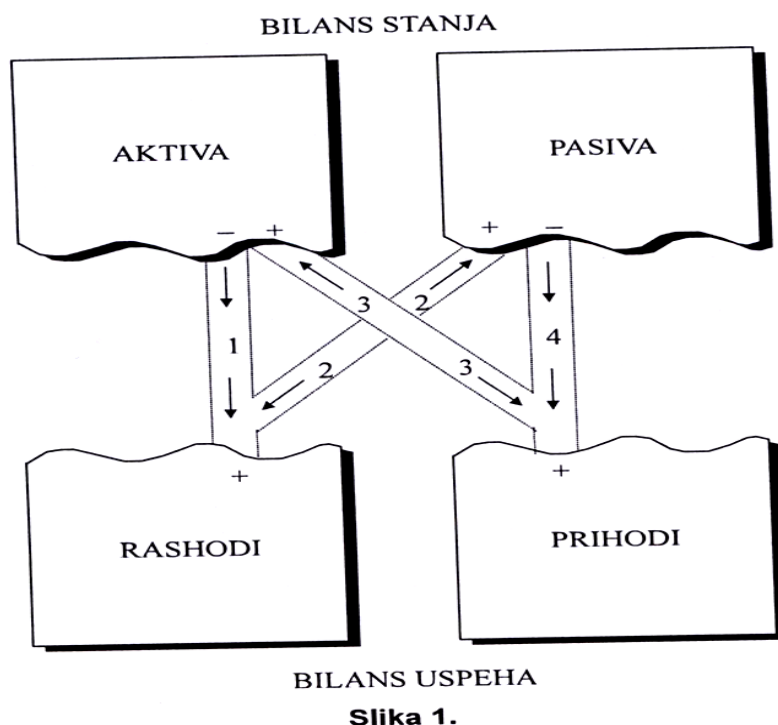
- Повећањем имовине без истовременог повећања обавеза (*канал 3*) и

¹¹ Као што је горе и написано, према новој званичној шеми БУ (од 2014. године), корекција „залихама учинака“ и „приходима од активирања сопствених учинака“ врши се на расходној страни. То значи да смањење залиха увећава пословне расходе, док повећање залиха смањује пословне расходе. Такође, „приходи од активирања сопствених учинака“ увек смањују пословне расходе.

За потребе извођења наставе, ми ћемо се ипак држати претходне формуле са корекцијом на приходној страни, превасходно из разлога једноставности и разумљивости за студенте, као и очекивања да ће се билансна шема ускоро опет мењати. Овим се суштински не мења БУ, односно коначан резултат и сви подрезултати остају исти.

¹² Родић и сар, 2007, стр. 9-13.

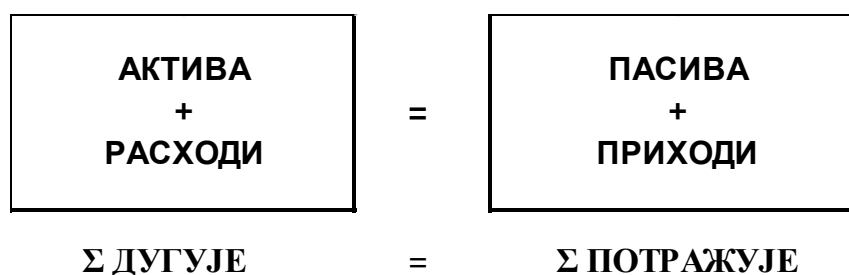
- Смањењем обавеза без истовременог смањења имовине (канал 4).

Слика II-1. Повезаност БС и БУ¹³

У процесу билансирања. Као што је већ поменуто, БС и БУ постоје у сваком тренутку, исказани на књиговодственим рачунима, али су формално невидљиви до момента билансирања. Отуда се каже да је књиговодство **биланс у покрету**.

Док се сви књиговодствени рачуни посматрају као јединствен систем, дотле посматрано **збирно**, постоји основна равнотежа: $\Sigma \text{ДУГУЈЕ} = \Sigma \text{ПОТРАЖУЈЕ}$ (шема II-11).

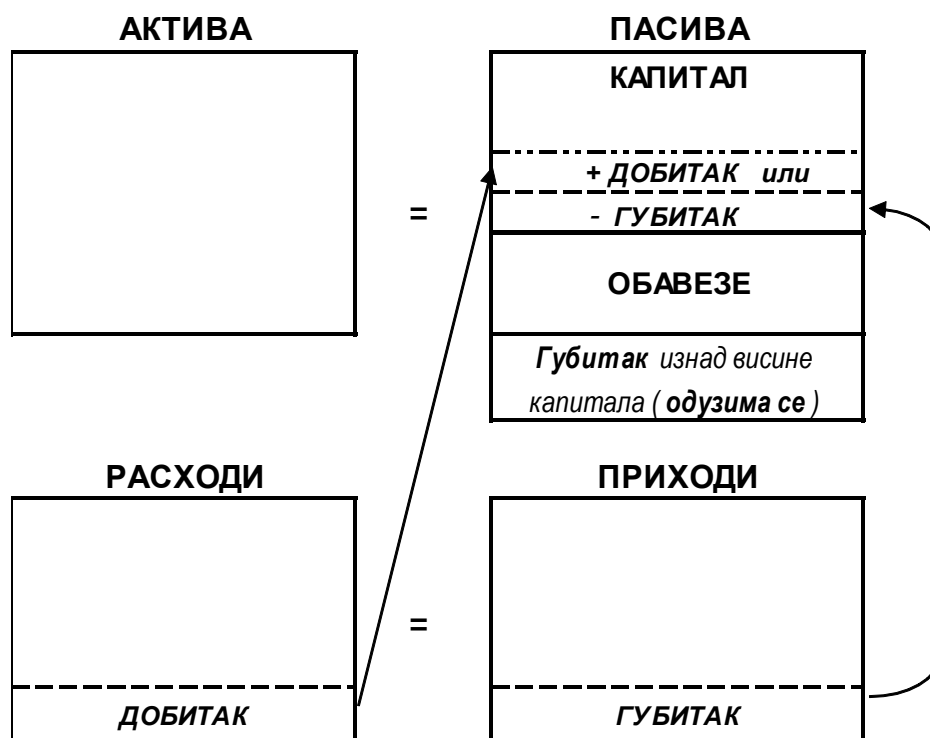
Шема II-11. Повезаност БС и БУ

У моменту састављања биланса (билансирања) долази до раздвајања књиговодствених рачуна на рачуне стања и рачуне успеха. Тада долази до неравнотеже и у БС и у БУ, због финансијског резултата.

Да би се успоставила билансна равнотежа финансијски резултат исказује се на мањој страни БУ и укључује у БС, у оквиру сопственог капитала. Уз напомену, ако се ради о

¹³ Родић и сар, 2007, стр. 10.

губитку, он је одбитна ставка капитала, тј. одузима се. У овоме се огледа суштина повезивања ова два биланса у процесу билансирања.

Шема II-12. Повезаност БС и БУ

До 2014. године (старе билансне шеме) губитак се уписивао у активу БС, што се променило са новим билансним шемама. У том случају се изједначавање вршило повећањем активе за губитак, а сада се то ради смањивањем пасиве за губитак. У оба случаја се актива и пасива изједначе, али није исто, јер је у првом случају **збир БС већи**, управо за износ губитка.

После претходних објашњења је јасније зашто се БУ често назива и „*рачун добитка/губитка*“. Дакле, коначни ефекат БУ, у виду финансијског резултата, укључује се у БС, и то у случају ако је настао:

- нето добитак - као нето повећање сопственог капитала (а тиме и сопствене имовине) или
- нето губитак - нето смањење сопственог капитала (сопствене имовине).

Евентуални „*губитак изнад висине капитала*“ се уписује у пасиву. То значи да је предузеће изгубило не само сав свој капитал (сопствену имовину), већ и део позајмљеног (туђег) капитала. Другим речима, обавезе предузећа више нису покривене имовином, односно повериоци нису заштићени.

Још једном да нагласимо, да се резултат утврђен у БУ не „*преписује*“ у БС, већ се резултат утврђен „*књиговодственом методом*“, тј. у класи 7 улази у БС (групе 34 или 35), што је рађено детаљно у оквиру предмета *Рачуноводство*. Наравно да ова два резултата морају бити једнака.

У наставку се дају финансијски извештаји (биланс стања и успеха) за предузеће „**Панонија**“ које ће бити предмет анализе у даљим поглављима.

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични број	Шифра делатности:	ПИБ:
Назив: Д.О.О. "Панонија"		
Седиште:		

БИЛАНС СТАЊА
на дан **31.12.2019.** године

- у хиљадама динара -

Група рачуна, рачун	ПОЗИЦИЈА	АОП	Напо мена број	И з н о с		
				Текућа година	Претходна година	
					Крајње стање <u>31.12.2018.</u>	Почетно стање <u>1.1.2018.</u>
1	2	3	4	5	6	7
	А К Т И В А					
00	А. УПИСАНИ А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ	0001				
	Б. СТАЛНА ИМОВИНА (0003+0010+0019+0024+034)	0002		2.406.051	2.428.373	0
01	I. НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА (0004+0005+0006+0007+0008+0009)	0003		5.189	6.486	0
010 и део 000	1. Улагања у развој	0004				
011, 012 и део 019	2. Концесије, патенти, лиценце, робне и услужне марке, софтвер и остала права	0005		5.189		
013 и део 000	3. Гудвил	0006				
014 и део 000	4. Остала нематеријална имовина	0007			6.486	
015 и део 000	5. Нематеријална имовина у припреми	0008				
016 и део 000	6. Аванси за нематеријалну имовину	0009				
02	II. НЕКРЕТНИНЕ, ПОСТРОЈЕЊА И ОПРЕМА (0011 + 0012 + 0013 + 0014 + 0015 + 0016 + 0017 + 0018)	0010		2.276.313	2.313.933	0
020, 021 и део 000	1. Земљиште	0011		715.142	715.142	
022 и део 000	2. Грађевински објекти	0012		714.326	751.205	
023 и део 000	3. Постројења и опрема	0013		543.403	546.940	
024 и део 000	4. Инвестиционе некретнине	0014		65.157	66.638	
025 и део 000	5. Остале некретнине, постројења и опрема	0015				
026 и део 000	6. Некретнине, постројења и опрема у припреми	0016		222.189	234.008	
027 и део 000	7. Улагања на туђим некретн.. постројењима и опреми	0017				
028 и део 000	8. Аванси за некретнине, постројења и опрему	0018		16.096		
03	III. БИОЛОШКА СРЕДСТВА (0020 + 0021 + 0022 + 0023)	0019		123.549	106.968	0
030, 031 и део 000	1. Шуме и вишегодишњи засади	0020		15.523	13.863	
032 и део 000	2. Основно стадо	0021		108.026	93.105	
037 и део 000	3. Биолошка средства у припреми	0022				
038 и део 000	4. Аванси за биолошка средства	0023				
04, осим 047 део 000	IV. ДУГОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ (0025 + 0026+0027+0028 + 0029 + 0030 + 0031 + 0032 + 0033)	0024		1.000	986	0
040 и део 000	1. Учешћа у капиталу зависних правних лица	0025				
041 и део 049	2. Учешћа у капиталу придружених правних лица и заједничким подухватима	0026				
042 и део 049	3. Учешћа у капиталу осталих правних лица и друге хартије од вредности расположиве за продају	0027		427	427	
део 043, део 044 и део 000	4. Дугорочни пла см. матичним и за вис. правним лицима	0028				
део 043, део 044 и део 000	5. Дугорочни пла смани осталим повез. правним лицима	0029				
део 045, део 049	6. Дугорочни пла смани у земљи	0030				

део 045 и део 049	7. Дугорочни пла смани у иностранству	0031				
046 и део 049	8. Хартије од вредности које се држе до доспећа	0032				
048 и део 049	9. Остали дугорочни финансијски пла смани	0033		573	559	
05	V. ДУГОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА (0035 + 0036 + 0037 + 0038 + 0039 + 0040 + 0041)	0034		0	0	0
050 и део	1. Потраживања од матичног и зависних правних лица	0035				
051 и део	2. Потраживања од осталих повезаних лица	0036				
052 и део	3. Потраживања по основу продаје на робни кредит	0037				
053 и део	4. Потраж. за продају по уговорима о финанс. лизингу	0038				
054 и део	5. Потраживања по основу јемства	0039				
055 и део	6. Спорна и сумњива потраживања	0040				
056 и део	7. Остала дугорочна потраживања	0041				
288	B. ОДЛОЖЕНА ПОРЕСКА СРЕДСТВА	0042		361.773	366.850	
	Г. ОБРТНА ИМОВИНА (0044 + 0051 + 0059 + 0060 + 0061 + 0062 + 0068 + 0069 + 0070)	0043		2.407.133	2.508.960	0
Класа 1	I. ЗАЛИХЕ (0045 + 0046 + 0047 + 0048 + 0049 + 0050)	0044		542.157	543.320	
10	1. Материјал, резервни делови, алат и ситан инвентар	0045		112.731	109.024	
11	2. Недовршена производња и недовршене услуге	0046		181.385	132.543	
12	3. Готови производи	0047		189.068	243.791	
13	4. Роба	0048		13.120	12.109	
14	5. Стална средства намењена продаји	0049				
15	6. Плаћени аванси за залихе и услуге	0050		45.853	45.853	
20	II. ПОТРАЖИВАЊА ПО ОСНОВУ ПРОДАЈЕ (0052 + 0053 + 0054 + 0055 + 0056 + 0057 + 0058)	0051		1.028.112	1.363.182	0
200 и део	1. Купци у земљи - матична и зависна правна лица	0052		1.821	188.414	
201 и део	2. Купци у иностранству - матична и зависна прав. лица	0053				
202 и део	3. Купци у земљи - остала повезана правна лица	0054		720.300	431.033	
203 и део	4. Купци у иностранству - остала повезана правна лица	0055				
204 и део	5. Купци у земљи	0056		305.991	743.735	
205 и део	6. Купци у иностранству	0057				
206 и део	7. Остала потраживања по основу продаје	0058				
21	III. ПОТРАЖИВАЊА ИЗ СПЕЦИФИЧНИХ ПОСЛОВА	0059				
22	IV. ДРУГА ПОТРАЖИВАЊА	0060		59.241	36.026	
236	V. ФИНАНСИЈСКА СРЕДСТВА КОЈА СЕ ВРЕДНУЈУ ПО ФЕР ВРЕДНОСТИ КРОЗ БИЛАНС УСПЕХА	0061				
23 осим 236 и 237	VI. КРАТКОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ (0063 + 0064 + 0065 + 0066 + 0067)	0062		362.829	151.007	0
230 и део	1. Краткор. Кред. и пласм.-матична и зависна прав. лица	0063		84.974	51.411	
231 и део	2. Краткор. кредити и плас.- остала повез. правна лица	0064		271.367	95.132	
232 и део	3. Краткорочни кредити и зајмови у земљи	0065				
233 и део	4. Краткорочни кредити и зајмови у иностранству	0066				
234, 235, 238 и део 239	5. Остали краткорочни финансијски пла смани	0067		6.488	4.464	
24	VII. ГОТОВИНСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ И ГОТОВИНА	0068		18.173	25.616	
27	VIII. ПОРЕЗ НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ	0069		12.178	4.738	
28 осим 288	IX. АКТИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	0070		22.670	18.221	
	Д. УКУПНА АКТИВА = ПОСЛОВНА ИМОВИНА (0001 + 0002 + 0042 + 0043)	0071		4.813.184	4.937.333	0
88	Ђ. ВАНБИЛАНСНА АКТИВА	0072		1.578.625	246.828	

	П А С И В А					
	A. КАПИТАЛ (0402 + 0411-0412+0413+0414+0415-0416+0417+0420-0421) ≥ 0 = (0071-0424-0441-0442)	0401		2.271.194	2.176.884	0
30	I. ОСНОВНИ КАПИТАЛ (0403+404+405+406+407+408+409+410)	0402		856.244	656.244	0
300	1. Акцијски капитал	0403		317.125	652.305	
301	2. Удели друштвава с ограниченом одговорношћу	0404				
302	3. Улози	0405				
303	4. Државни капитал	0406				
304	5. Друштвени капитал	0407				
305	6. За дружни удели	0408				
306	7. Емисиона премија	0409				
309	8. Остали основни капитал	0410		539.119	3.939	
31	II. УПИСАНИ А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ	0411				
047 и 237	III. ОТКУПЉЕНЕ СОПСТВЕНЕ АКЦИЈЕ	0412		6.714	27.576	
32	IV. РЕЗЕРВЕ	0413		575.786	181.676	
330	V. РЕВАЛОРИЗ. РЕЗЕРВЕ ПО ОСНОВУ РЕВАЛОР. НЕМАТЕР. ИМОВИНЕ, НЕКРЕТНИНА, ПОСТРОЈЕЊА И	0414		418.815	418.815	
33 осим 330	VI. НЕРЕАЛИЗОВАНИ ДОБИЦИ ПО ОСНОВУ ХОВ И ДРУГИХ КОМПОНЕНТИ ОСТАЛОГ СВЕОБУХВАТНОГ РЕЗУЛТАТА (потр. салда рач. гр. 33 осим 330)	0415		66		
33 осим 330	VII. НЕРЕАЛИЗОВАНИ ГУБИЦИ ПО ОСНОВУ ХОВ И ДРУГИХ КОМПОНЕНТИ ОСТАЛОГ СВЕОБУХВАТНОГ РЕЗУЛТАТА (дуг салда рач. групе 33 осим 330)	0416				
34	VIII. НЕРАСПОРЕЂЕНИ ДОБИТАК (0418 + 0419)	0417		426.997	947.725	
340	1. Нераспоређени добитак ранијих година	0418		291.477	670.020	
341	2. Нераспоређени добитак текуће године	0419		135.520	277.705	
	IX. УЧЕШЋЕ БЕЗ ПРАВА КОНТРОЛЕ	0420			0	
35	X. ГУБИТАК (0422 + 0423)	0421		0	0	
350	1. Губитак ранијих година	0422				
351	2. Губитак текуће године	0423				
	Б. ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИС. И ОБАВЕЗЕ (0425 + 0432)	0424		1.075.153	943.080	0
40	I. ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИС. АЊА (0426+0427+0428+0429 +0430+0431)	0425		7.371	6.744	
400	1. Резервисања за трошкове у гарантном року	0426				
401	2. Резервисања за трошкове обнављања прир. богатства	0427				
403	3. Резервисања за трошкове реструктурирања	0428				
404	4. Резер. за накнаде и друге бенефиције запослених	0429		7.371	6.744	
405	5. Резервисања за трошкове судских спорова	0430				
402 и 409	6. Остала дугорочна резервисања	0431				
41	II. ДУГОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (0433 + 0434 + 0435 + 0436 + 0437 + 0438 + 0439 + 0440)	0432		1.067.782	936.336	
410	1. Обавезе које се могу конвертовати у капитал	0433				
411	2. Обавезе према матичним и зависним правним лицима	0434				
412	3. Обавезе према осталим повезаним правним лицима	0435				
413	4. Обавезе по емитованим хартијама од вредности у периоду дужем од годину дана	0436			200.000	
414	5. Дугорочни кредити и зајмови у земљи	0437		951.518	594.184	
415	6. Дугорочни кредити и зајмови у иностранству	0438				

416	7. Обавезе по основу финансијског лизинга	0439		116.264	142.152	
419	8. Остале дугорочне обавезе	0440				
498	В. ОДЛОЖЕНЕ ПОРЕСКЕ ОБАВЕЗЕ	0441				
42 до 49 (осим 498)	Г. КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (0443 + 0450 + 0451 + 0459 + 0460 + 0461 + 0462)	0442		1.466.837	1.817.369	0
42	И. КРАТКОРОЧНЕ ФИНАНСИЈСКЕ ОБАВЕЗЕ (0444 + 0445 + 0446 + 0447 + 0448 + 0449)	0443		746.292	1.109.075	0
420	1. Кратк. кредити од матичних и зависних правних лица	0444				
421	2. Краткор. кредити од осталих повезаних правних лица	0445				
422	3. Краткорочни кредити и зајмови у земљи	0446		108.810	200.000	
423	4. Краткорочни кредити и зајмови у иностранству	0447				
427	5. Обавезе по основу сталних средстава и средстава обустављеног пословања намењених продаји	0448				
424, 425, 426	6. Остале краткорочне финансијске обавезе	0449		637.482	909.075	
430	II. ПРИМЉЕНИ АВАНСИ, ДЕПОЗИТИ И КАУЦИЈЕ	0450		109	581	
43 осим 430	III. ОБАВЕЗЕ ИЗ ПОСЛОВАЊА (0452 + 0453 + 0454 + 0455 + 0456 + 0457 + 0458)	0451		688.762	640.786	0
431	1. Добављачи - матична и зависна правна лица у земљи	0452		51		
432	2. Добављачи - матична и зависна прав. лица у иностр.	0453				
433	3. Добављачи - остала повезана правна лица у земљи	0454		300.193	429	
434	4. Добављачи - остала повез. правна лица у иностр.	0455				
435	5. Добављачи у земљи	0456		361.048	394.738	
436	6. Добављачи у иностранству	0457		25.711	244.264	
439	7. Остале обавезе из пословања	0458		1.759	1.355	
44, 45 и 46	IV. ОСТАЛЕ КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ	0459		31.349	24.246	
47	V. ОБАВЕЗЕ ПО ОСНОВУ ПОРЕЗА НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ	0460		128	42.215	
48	VI. ОБАВЕЗЕ ЗА ОСТАЛЕ ПОРЕЗЕ, ДОПР. И ДРУГЕ ДАЖБИНЕ	0461		197	466	
49 осим 498	VII. ПАСИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	0462				
	Д. ГУБИТАК ИЗНАД ВИСИНЕ КАПИТАЛА (0412+0416+421-420-417-415-414-413-0411-0402) ≥ 0 = (441+424+442-071) ≥ 0	0463			0	
	Ђ. УКУПНА ПАСИВА (0424 + 0442 + 0441 + 0401 - 0463) ≥ 0	0464		4.813.184	4.937.333	0
89	Е. ВАНБИЛАНСНА ПАСИВА	0465		1.578.625	246.828	

у _____

Законски заступник

М.П.

дана _____ 20____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике ("Службени гласник РС", бр. 95/2014 и 144/2014).

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични	Шифра делатности:	ГИБ:
Назив: Д.О.О. "Панонија"		
Седиште:		

БИЛАНС УСПЕХА
за период од 01. 01. до 31. 12. 2019. године

- у хиљадама динара -

Група рачуна, рачун	ПОЗИЦИЈА	АОП	Напо мена број	И з н о с	
				Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5	6
60 до 65, осим 62 и 63	А. ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ (1002+1009+1016+1017+1015а +1015б-1015в)	1001		1.701.941	1.960.052
60	I. ПРИХОДИ ОД ПРОДАЈЕ РОБЕ (1003+1004+1005+1006+1007+1008)	1002		190.247	159.292
600	1. Приходи од продаје робе мат. и зав. правним лицима на дом.	1003			
601	2. Приходи од прод. робе матич.и зависним пр. лицима на	1004			
602	3. Приходи од продаје робе осталим повез. пр. лицима на дом. трж.	1005		75.448	
603	4. Приходи од продаје робе осталим повез. пр. лицима на иностр.	1006			
604	5. Приходи од продаје робе на домаћем тржишту	1007		114.799	159.292
605	6. Приходи од продаје робе на иностраном тржишту	1008			
61	II. ПРИХОДИ ОД ПРОДАЈЕ ПРОИЗВОДА И УСЛУГА (1010 + 1011 + 1012 + 1013 + 1014 + 1015)	1009		1.373.621	1.623.636
610	1. Приходи од продаје производа и услуга матичним и зависним правним лицима на домаћем тржишту	1010		82	
611	2. Приходи од продаје производа и услуга матичним и зависним правним лицима на иностраном тржишту	1011			
612	3. Приходи од продаје производа и услуга осталим повезаним правним лицима на домаћем тржишту	1012		248.289	101.664
613	4. Приходи од продаје производа и услуга осталим повезаним правним лицима на иностраном тржишту	1013			
614	5. Приходи од продаје производа и услуга на домаћем тржишту	1014		1.125.250	1.521.972
615	6. Приходи од продаје готових произв. и услуга на иностр. тржишту	1015			
62	II. ПРИХОДИ ОД АКТИВИРАЊА УЧИНАКА И РОБЕ	1015а		48.554	36.972
630	III. ПОВЕЋАЊЕ ВРЕДНОСТИ ЗАЛИХА НЕДОВРШЕНИХ И ГОТОВИХ ПРОИЗВОДА И НЕДОВРШЕНИХ УСЛУГА	1015б			36.440
631	IV. СМАЊЕЊЕ ВРЕДНОСТИ ЗАЛИХА НЕДОВРШЕНИХ И ГОТОВИХ ПРОИЗВОДА И НЕДОВРШЕНИХ УСЛУГА	1015в		5.882	
64	III. ПРИХОДИ ОД ПРЕМИЈА, СУБВЕНЦИЈА, ДОТАЦИЈА, ДОНАЦ. И СЛ.	1016		82.497	91.818
65	IV. ДРУГИ ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ	1017		12.904	11.894
	РАСХОДИ ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА				
50 до 55, 62 и 63	Б. ПОСЛОВНИ РАСХОДИ (1019+ 1023+ 1024 + 1025 + 1026 + 1027 + 1028 + 1029 - 1020 - 1021 + 1022) ≥ 0	1018		1.516.127	1.619.914
50	I. НАБАВНА ВРЕДНОСТ ПРОДАТЕ РОБЕ	1019		121.625	139.947
51 осим	V. ТРОШКОВИ МАТЕРИЈАЛА	1023		494.539	498.037
513	VI. ТРОШКОВИ ГОРИВА И ЕНЕРГИЈЕ	1024		177.028	224.919
52	VII. ТРОШКОВИ ЗАРАДА, НАКНАДА ЗАР. И ОСТАЛИ ЛИЧНИ РАСХ.	1025		343.364	367.088
53	VIII. ТРОШКОВИ ПРОИЗВОДНИХ УСЛУГА	1026		174.962	182.360
540	IX. ТРОШКОВИ АМОРТИЗАЦИЈЕ	1027		129.799	123.398
541 до 549	X. ТРОШКОВИ ДУГОРОЧНИХ РЕЗЕРВИСАЊА	1028		699	790
55	XI. НЕМАТЕРИЈАЛНИ ТРОШКОВИ	1029		74.111	83.375
	В. ПОСЛОВНИ ДОБИТАК (1001 - 1018) ≥ 0	1030		185.815	340.138
	Г. ПОСЛОВНИ ГУБИТАК (1018 - 1001) ≥ 0	1031			

66	Д. ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ (1033 + 1038 + 1039)	1032		54.480	79.137
66, осим 662, 663 и	I. ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ ОД ПОВЕЗАНИХ ЛИЦА И ОСТАЛИ ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ (1034 + 1035 + 1036 + 1037)	1033		44.808	74.701
660	1. Финансијски приходи од матичних и зависних правних лица	1034		1.773	10.627
661	2. Финансијски приходи од осталих повезаних правних лица	1035		35.987	52.003
665	3. Приходи од учешћа у доб. придруж. прав. лица и зај. подухвата	1036			
669	4. Остали финансијски приходи	1037		7.048	12.071
662	II. ПРИХОДИ ОД КАМАТА (ОД ТРЕЋИХ ЛИЦА)	1038		5.663	3.967
663 и 664	III. ПОЗИТИВНЕ КУРСНЕ РАЗЛИКЕ И ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ВАЛУТНЕ КЛАУЗУЛЕ (ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА)	1039		4.009	469
56	Ђ. ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ (1041 + 1046 + 1047)	1040		121.939	152.157
56, осим 562, 563 и	I. ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ ИЗ ОДНОСА СА ПОВЕЗАНИМ ПРАВНИМ ЛИЦИМА И ОСТАЛИ ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ (1042 до 1045)	1041		0	6.154
560	1. Финанс. расходи из односа са матичним и зависним пр. лицима	1042			
561	2. Финансијски расходи из односа са осталим повез. пр. лицима	1043			6.154
565	3. Расходи од учешћа у доб. придруж. прав. лица и зај. подухвата	1044			
566 и 569	4. Остали финансијски расходи	1045			
562	II. РАСХОДИ КАМАТА (ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА)	1046		100.729	74.224
563 и 564	III. НЕГАТИВНЕ КУРСНЕ РАЗЛИКЕ И НЕГАТИВНИ ЕФЕКТИ ВАЛУТНЕ КЛАУЗУЛЕ (ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА)	1047		21.210	71.779
	Е. ДОБИТАК ИЗ ФИНАНСИРАЊА (1032 - 1040)	1048			
	Ж. ГУБИТАК ИЗ ФИНАНСИРАЊА (1040 - 1032)	1049		67.459	73.020
683 и 685	З. ПРИХОДИ ОД УСКЛАЂИВАЊА ВРЕДНОСТИ ОСТАЛЕ ИМОВИНЕ КОЈА СЕ ИСКАЗУЈЕ ПО ФЕР ВРЕДНОСТИ КРОЗ БИЛАНС УСПЕХА	1050			
583 и 585	И. РАСХОДИ ОД УСКЛАЂИВАЊА ВРЕДНОСТИ ОСТАЛЕ ИМОВИНЕ КОЈА СЕ ИСКАЗУЈЕ ПО ФЕР ВРЕДНОСТИ КРОЗ БИЛАНС УСПЕХА	1051			
67 и 68,	Ј. ОСТАЛИ ПРИХОДИ	1052		60.736	124.660
57 и 58,	К. ОСТАЛИ РАСХОДИ	1053		43.572	64.357
	Л. ДОБИТАК ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1030 - 1031 + 1048 - 1049 + 1050 - 1051 + 1052 - 1053)	1054		135.520	327.421
	Љ. ГУБИТАК ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1031 - 1030 + 1049 - 1048 + 1051 - 1050 + 1053 - 1052)	1055			
69-59	М. НЕТО ДОБИТАК ПОСЛОВАЊА КОЈЕ СЕ ОБУСТАВЉА, ЕФЕКТИ ПРОМЕНЕ РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПОЛИТИКЕ И ИСПРАВКА ГРЕШАКА ИЗ РАНИЈИХ ПЕРИОДА	1056			805
59-69	Н. НЕТО ГУБИТАК ПОСЛОВАЊА КОЈЕ СЕ ОБУСТАВЉА, РАСХОДИ ПРОМЕНЕ РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПОЛИТИКЕ И ИСПРАВКА ГРЕШАКА ИЗ РАНИЈИХ ПЕРИОДА	1057			
	Њ. ДОБИТАК ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1054 - 1055 + 1056 - 1057)	1058		135.520	328.226
	О. ГУБИТАК ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1055 - 1054 + 1057 - 1056)	1059			
	П. ПОРЕЗ НА ДОБИТАК			0	50.521
721	I. ПОРЕСКИ РАСХОД ПЕРИОДА	1060			
део 722	II. ОДЛОЖЕНИ ПОРЕСКИ РАСХОДИ ПЕРИОДА	1061			50.521
део 722	III. ОДЛОЖЕНИ ПОРЕСКИ ПРИХОДИ ПЕРИОДА	1062			
723	Р. ИСПЛАЋЕНА ЛИЧНА ПРИМАЊА ПОСЛОДАВЦА	1063			
	С. НЕТО ДОБИТАК (1058 - 1059 - 1060 - 1061 + 1062 - 1063)	1064		135.520	277.705
	Т. НЕТО ГУБИТАК (1059 - 1058 + 1060 + 1061 - 1062 + 1063)	1065			
	I. НЕТО ДОБИТАК КОЈИ ПРИПАДА МАЊИНСКИМ УЛАГАЧИМА	1066			
	II. НЕТО ДОБИТАК КОЈИ ПРИПАДА ВЕЋИНСКОМ ВЛАСНИКУ	1067			
	III. НЕТО ГУБИТАК КОЈИ ПРИПАДА МАЊИНСКИМ УЛАГАЧИМА	1068			
	IV. НЕТО ГУБИТАК КОЈИ ПРИПАДА ВЕЋИНСКОМ ВЛАСНИКУ	1069			
	V. ЗАРАДА ПО АКЦИЈИ				
	1. Основна зарада по акцији	1070			
	2. Умањена (разводњена) зарада по акцији	1071			

У _____

Законски заступник

М.П. _____

дана _____ 20 _____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике ("Службени гласник РС", бр. 95/2014 и 144/2014).

10. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА

(Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: Родић и сар. 2007, стр. 175-189, која је основна литература за овај део градива.)

У литератури се ова анализа сусреће и под називом „анализа приносног положаја“ или „анализа рентабилитетног положаја“. Неки аутори је разматрају у оквиру „рацио анализе профитабилности прихода“, док је други виде као „анализу односа приходи-расходи-финансијски резултат“. Ради се о анализи сета одабраних индикатора успеха која се врши превасходно (али не искључиво) на основу података из биланса успеха. Сходно наставном програму предмета Анализа пословања, у наставку се бавимо анализом најважнијих показатеља „финансијског резултата“, са фокусом на пољопривредна предузећа и специфичности које она имају.

Ради се сету индикатора, од којих неки могу бити у опречности, тј. једни добри, други лоши, трећи прихватљиви и сл, што отежава коначну оцену финансијског резултата, односно успеха предузећа. Овај проблем се у анализи олакшава временским и просторним поређењем добијених показатеља. Посматрање одабраних параметара у довољно дугом низу сукцесивних периода, уз поређење са сродним привредним субјектима, омогућава поузданије оцењивање стања и кретања посматраних појава (тј. индикатора) и извођење адекватних закључака.

Временско поређење приказује развој, односно напредовање предузећа у остваривању финансијског резултата. Временско поређење представља суштину динамичке анализа пословања, а назива се још и „развојно поређење“. Омогућава сагледавање динамике (тј. кретање у времену) одабраних фактора у више узастопних обрачунских периода. Колико ће се узастопних година анализирати финансијски резултат, а тиме и временски упоређивати, зависи од циља анализе и расположивих података. Временски обухват у предузећу није проблем, јер углавном постоје подаци за већи број година. То омогућава цртање табела и графикана, односно лакше откривање тенденција у кретању финансијског резултата, узрока таквог кретања и евентуалних законитости.

Осим сагледавања дужих серија вредности одређених индикатора (на пример, за последњих 5, 10 или 15 година), по правилу се издвајају и одређене карактеристичне године/периоди за поређење. Тако се увек, наравно, прво пореди са претходном годином, а потом и са другим годинама/периодима који су у конкретној ситуацији погодне реперне величине. На пример, предузеће своје показатеље финансијског резултата из 2019. године може поредити са оствареним вредностима у 2016. или 2012. години, или можда са просечним вредностима за период 2013-2017. година. У склопу извођења наставе из предмета Анализа пословања, ми ћемо углавном вршити поређење са претходном годином, а само у изузетним случајевима и са више година.

Просторно поређење значи поређење са сличним привредним субјектима, а важно је ради оцене како предузеће стоји у односи на конкуренцију. Код просторног поређења често се јавља проблем избора упоредног предузећа, што се може решити на два начина:

- да се узме најбоље конкурентско предузеће, или да се упоређење врши са
- свим конкурентским предузећима (тј. врши се поређење са просеком гране, на основу збирног биланса).

Треба имати у виду да су и два најсличнија пољопривредна предузећа, опет врло специфична односно различита, што отежава њихово поређење. На пример, два предузећа која имају ратарску и сточарску производњу, могу имати исти број хектара, исти број грла, исту величину објеката и сл, али ће сигурно бити и много фактора по којима се разликују (нпр. различит ниво интензивности, различита технологија, различит систем држања, различита механизација, различит избор семена, сточне хране и сл, затим различит избор купаца, политика продаје итд.). Због тога најчешће нема сврхе поредити апсолутне величине (нпр. укупну производњу, укупан приход, пословне приходе, остварену добит и сл.). Могуће је, међутим, вршити поређење, на бази релативних индикатора, тј. оних показатеља који се могу изразити релативном бројевима (индекси, проценти, коефицијенти, мере). У аналитичким коментарима је неопходно указати на разлике између предузећа, односно правилно протумачити и презентовати добијене резултате поређења.

Поређење са просеком гране, значи, у ствари, поређење посматраног предузећа са просеком свих конкурентских предузећа. На пример, наше пољопривредно предузеће АД „Панонија“, поредимо са просеком гране „Пољопривреда Војводине / Србије“¹⁴. Ово је добро поређење уколико га можемо реализовати, јер показује да ли предузеће послује боље или лошије у односу на просек своје гране. То је важан индикатор његовог положаја на тржишту, односно перспективе раста и развоја. За овакво поређење неопходно је поседовање збирног биланса за грану, тј. за свих око 1800 предузећа који се баве пољопривредом као претежном делатношћу на територији АП Војводине. Збирни биланси се могу поручити од Агенције за привредне регистре (АПР). И у овом случају се, наравно, не врши упоређење апсолутних већ само релативних бројева.

У оквиру предавања и вежби, ми углавном вршимо просторно поређење предузећа „А“ са другим предузећем, а само у одређеним случајевима и са просеком гране.

Осим временског и просторног, често се врши и поређење **са планом**, при чему полазимо од претпоставке да су планске величине довољно поуздане референтне величине за извођење закључака и препорука. Такође ћемо, по потреби, вршити и поређење са општепознатим: **нормом, правилом и аксиомом**.

10.1. Анализа структуре и распореда укупног прихода

10.1.1. Структура укупног прихода

Структура укупног прихода (УП) показује колико поједине врсте прихода доприносе (учествују) остварењу укупног прихода предузећа (таб. II-9, ред 1 до 3)¹⁵. Типично производно предузеће треба да има доминантан удео **пословних прихода** (преко 90%)

¹⁴ Према званичној класификацији делатности пољопривреда је сада класификована не као грана већ као област, тј. *област 01 - Пољопривреда, лов и пратеће услужне делатности*.

¹⁵ Акценат анализе је на предузећу „Панонија“, и то на последњој години посматрања (2019), док претходна година (2018) служи за временско поређење. Подаци за претпостављено конкурентско предузеће „Срем“ служе да би се могло вршити просторно поређење.

у укупном приходу. С обзиром да је основна делатност предузећа да производи и/или да пружа услуге, логично је да приходи од продаје производа, робе и услуга морају доминирати у укупном приходу.

У наведено правило се уклапа и наше предузеће „Панонија“ чији пословни приходи чине 93,7% укупног прихода у текућој години, односно 90,5% у претходној години (таб. II-9). Повећање релативног удела пословних прихода у односу на претходну годину (за 3,2 процентна поена) представља позитивно кретање. Треба напоменути да је овде реч о промени структуре, односно релативног учешћа пословних прихода у УП. Ако посматрамо износ пословних прихода (као апсолутни број) видимо да су се они смањили у односу на претходну годину за 258.110 хиљада динара (1.701.941 - 1.960.052), или за 13,2%, што нам показује индекс од 86,8 ($86,8 - 100 = -13,2 \rightarrow$ значи смањење за 13,2%). Начин рачунања **индекса** смо већ обрадили, али због важности овог показатеља његов обрачун приказујемо још једном: $(1.701.941 / 1.960.052) \times 100 = 86,8 \rightarrow$ увек се дели текућа година са претходном, а не обрнуто, без обзира на њихов редослед у табели.

Конкурентско предузеће „Срем“ има нешто нижи, тј. неповољнији удео пословних прихода и у 2019. години (96,0%), али уз знатно већи раст у односу на претходну годину (за 8,0 процентних поена). Посматрано у апсолутним бројевима, пословни приходи Срема повећали су се за 436.829 хиљаде динара, или за врло значајних 28,2% (индекс 128,2).

Типично производно предузеће треба да има релативно мали удео **прихода финансирања** (финансијски приходи - *група 66*) у укупном приходу, због тога што предузеће није основано ради прикупљања и пласмана капитала и новца, већ је то делатност банака. Релативно висок удео финансијских прихода у УП могу имати предузећа са високом финансијском снагом, што им омогућава пласирање слободних финансијских средстава у виду дугорочних финансијских пласмана (улагања у власничке уделе других предузећа и банака, куповина дугорочних ХоВ и сл.), или пак краткорочних пласмана (краткорочне позајмице, куповина краткорочних ХоВ и сл.). Осим путем свесних финансијских пласмана, финансијски приходи могу настати и на друге начине (продајом производа на робни кредит, затезне камате, позитивне курсне разлике, затим по основу валутне клаузуле, конвертовања обавеза у капитал, улога насталих поделом и другим статутарним променама; од повезаних предузећа и сл.).

Удео **финансијских прихода** код анализираног предузећа „Панонија“ кретао се у очекиваним границама, уз благи пад са 3,7% (2018) на 3,0% (2019). Код конкурентског предузећа „Срем“ ово смањење је нешто израженије (са 4,0% на 2,3%).

Пожељно је да код типичног предузећа удео **осталих и ванредних прихода** (групе 67, 68 и 69) у укупном приходу буде што мањи (ако је могуће мањи од 1% и да тежи нули). Ово зато што највећи део осталих прихода потиче од неуредног пословања (приходи од вишкова, добици од продаје материјала и сталне имовне, приходи из претходних година који су обрачунати/наплаћени у текућој години итд.).

Табела II-9. Структура и распоред укупног прихода

(у 000 РСД)

	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"					ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"				
			2018.		2019.		ИН-ДЕКС	2018.		2019.		ИН-ДЕКС
			РСД	%	РСД	%		РСД	%	РСД	%	
60 до 65	1. Пословни приходи	1001	1.960.052	90,5	1.701.941	93,7	86,8	1.549.832	88,0	1.986.661	96,0	128,2
66	2. Финансијски приходи	1032	79.137	3,7	54.480	3,0	68,8	70.961	4,0	48.315	2,3	68,1
67, 68, 69	3. Остали приходи*	1050/52	125.465	5,8	60.736	3,3	48,4	139.626	7,9	34.736	1,7	24,9
	I. УКУПНИ ПРИХОДИ (1 до 3)		2.164.654	100,0	1.817.157	100,0	83,9	1.760.419	100,0	2.069.712	100,0	117,6
50 до 55	4. Пословни расходи	1018	1.619.914	74,8	1.516.127	83,4	93,6	1.379.050	78,3	1.921.104	92,8	139,3
56	5. Финансијски расходи	1040	152.157	7,0	121.939	6,7	80,1	140.002	8,0	127.369	6,2	91,0
57, 58, 59	6. Остали расходи*	1051/53	64.357	3,0	43.572	2,4	67,7	57.921	3,3	68.782	3,3	118,8
	II. УКУПНИ РАСХОДИ (4 до 6)		1.836.428	84,8	1.681.638	92,5	91,6	1.576.974	89,6	2.117.255	102,3	134,3
	7. Добит (губитак) пре опорезивања (I-II)		328.226	15,2	135.520	7,5	41,3	183.445	10,4	-47.543	-2,3	-25,9
	8. Порез на добитак		50.521	2,3	0	0,0	-	52.746	3,0	29.743	1,4	56,4
	9. Нето добит (губитак) (7 - 8)		277.705	12,8	135.520	7,5	48,8	130.699	7,4	-77.286	-3,7	-59,1

* Под овом позицијом урачунат је и „Нето добитак / губитак пословања које се обуставља“ (69/59) из званичног биланса успеха. Овакво реструктурирање је прихватљиво, будући да се ради о ванредној позицији која се ретко појављује (добитак/губитак организационих делова чије пословање је обустављено, накнадно утврђени приходи/расходи из ранијих година, ефекти промене рачуноводствених политика, исправка грешака из претходних година и сл).

У нашем примеру, удео осталих и ванредних прихода је знатно изнад препоручљивог нивоа (3,3% односно 5,8%). Ово је очекивано за наша пољопривредна предузећа, с обзиром на недовољно уређене (пост)транзицијске услове пословања. Ипак, охрабрујућим се може сматрати значајан пад последњој години, не само релативног удела, већ апсолутног износа „осталих“ прихода (за 64.729 дин, или за 51,6%). Конкурентско предузеће „Срем“ бележи још већи пад процентуалног учешћа „осталих“ прихода (са 7,9% на 1,7%), и скоро да се у последњој години приближило препорученом нивоу ових прихода.

10.1.2. Структура распореда укупног прихода

Структура распореда УП показује колико процената укупног прихода одлази на покриће појединих врста расхода, односно колико преостаје за финансијски резултат (таб. II-9, ред 4 до 6). Овом анализом утврђује се, у суштини, степен постигнуте економичности пословања, односно ниво профитабилности укупног прихода.

У класичним производним предузећима највећи део укупног прихода одлази, логично, на покриће **пословних расхода**. Предузеће „Панонија“ за ове намене троши 83,4% УП (што је прилично високо), односно 74,8% (што се може оценити прихватљивим). Код предузећа „Срем“ одлази још већи проценат УП за покриће пословних расхода (92,8% односно 78,3%), што указује на лошију економичност производње код конкуренције.

Оптерећење укупног прихода **расходима финансирања** (група 56) условљено је превасходно:

- власничком структуром пасиве (степеном задужености) и
- висином каматних стопа.

Ради се превасходно о расходима камата, негативним курсним разликама, расходима по основу ефеката валутне клаузуле и сл. Оптерећење укупног прихода расходима финансирања не би требало да пређе једноцифрен проценат, с тим да је код пољопривредних предузећа овај захтев нешто оштрији (до неколико процената), услед бројних специфичности (дуг процес производње, низак коефицијент обрта, ниска акумулативност, висок ризик производње и сл.). Расходи финансирања терете УП „Паноније“ са прилично високих 6,7% односно 7,0%. И код предузећа „Срем“ је ово оптерећење на приближном нивоу, уз нешто израженију тенденцију пада (са 8,0% на 6,2%).

Остали и ванредни расходи (групе 57, 58 и 59) код класичних предузећа треба да терете УП са мање од 1%, односно да теже нули. Слично као и остали приходи, резултат су неповољних услова привређивања, односно разних неправилности у пословању (мањкови, отписи потраживања услед немогућности наплате, отпис имовине по разним основама, губици по основу продаје сталне имовине, промене у начину вредновања имовине, лоше управљање итд.). У нашем примеру, остали и ванредни расходи терете укупан приход са још увек високим али за домаће прилике прихватљивим процентима (2,4% односно 3,0%). Код конкуренције је овај удео исти у обе посматране године (3,3%).

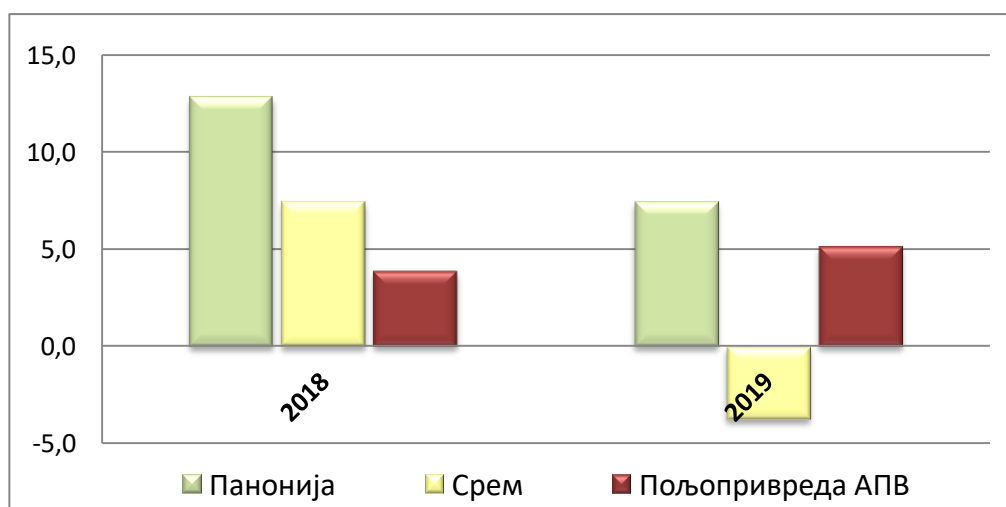
Удео финансијског резултата у укупном приходу (таб. II-9, ред 7 до 9) је веома важан показатељ успешности, односно ефикасности пословања. У литератури се често

сусреће под називима „стопа добити/губитка“ и „стопа профитабилности прихода“. Практично означава профитабилност (издашност) остварених прихода, односно показује колико је у 100 динара укупног прихода садржано нето добити (или нето губитка). Стопа добити, поред осталог, представља мултипликатор приликом рачунања стопе рентабилности, о чему ће касније бити више речи.

Може се рећи да је предузеће АД „Панонија“ у текућој години остварило задовољавајућу стопу нето резултата (7,5%), али уз велико смањење у односу на претходну годину, када је ова стопа била врло добра (12,8%). Конкуренција је знатно лошија у обе године, а посебно је забрињавајућа последња година посматрања, када „Срем“ бележи нето губитак (77.286 дин), односно негативну стопу финансијског резултата (-3,7%).

□

Поред табела, графички прикази у анализи пословања се доста користе, јер су врло погодни за јасно презентовање резултата и сагледавање односа и кретања. Илустрације ради, на графикону су приказане стопе добити/губитка не само за предузећа „Панонија“ и „Срем“, већ и за грану „Пољопривреда АПВ“ којој припадају (*граф. II-2*). Већ смо нагласили да је овакво поређење са просеком гране врло добро и корисно. У конкретном случају видимо да „Панонија“ у обе године има веће стопе профитабилности прихода од просека гране, што је свакако добра вест за ово предузеће.

Графикон II-2. Стопе нето резултата (у %)

Закључак: Анализа структуре и распореда укупног прихода показала је да посматрано предузеће „Панонија“ има осетно бољи финансијски резултат (приносни положај) од конкуренције.

10.2. Анализа структуре и распореда пословног прихода

Пословни приходи (*групе 60 до 65*) и расходи су најзначајнији не само по доминантном учешћу у укупним приходима односно расходима, већ и због чињенице да њихов однос одражава суштину интерне економичности сваког предузећа. Због тога

се изводи посебна анализа структуре и распореда пословног прихода на основу подбиланса пословних прихода и расхода у оквиру биланса успеха. За потребе ове анализе подбиланс пословних прихода и расхода је неопходно прилагодити (преструктурирати) имајући у виду и друге анализе које се често врше на бази овог подбиланса (нпр. анализа ризика остварења финансијског резултата, доње тачке рентабилности и др.).

10.2.1. Структура пословног прихода

Пословни приход у класичним предузећима чине превасходно приходи од продаје, премија и субвенција, активирања учинака и остали пословни приходи, увећан за повећање вредности залиха учинака и умањен за смањење вредности залиха учинака (таб. II-10). Ако се у подбилансу пословних прихода појављује позиција „повећање вредности залиха учинака“ то значи да је у тој години производња била већа од продаје, док обрнуто важи за позицију „смањење вредности залиха учинака“.¹⁶

У структури пословног прихода анализираних предузећа „Панонија“ доминирају, логично, приходи од продаје производа и услуга (91,9% односно 91,0%). Слично је и код конкурентске компаније „Срем“ (91,1% односно 93,8%). У структури пословног прихода треба да доминирају приходи од продаје јер то је заправо приход који преобраћа залихе производа, робе и услуга у готовину без које предузеће не може да плаћа обавезе, а због тога не може ни да опстане.

Такође је битно на ком тржишту је остварен приход од продаје – на домаћем или страном тржишту. Предузеће које остварује више прихода на страном тржишту значи да има конкурентније учинке, јер је на страном тржишту конкуренција јача. Предузеће „Панонија“ остварује извоз на страно тржишно тек у последњој години, и то око 39,7% од укупних прихода од продаје. Са друге стране, „Срем“ остварује продају на иностраним тржиштима у обе посматране године (26,5% односно 14,5%).

Логично је да су приходи од активирања учинака (група 62) редовно појављују код класичних пољопривредних предузећа ратарско-сточарског типа, каква су и наша „Панонија“ и „Срем“. Пољопривреда је карактеристична по томе што значајан део својих производа користи за повећање биолошких основних средстава (прираст основног стада, превођење сопственог сточног подмлатка у основно стадо, коришћење сопственог садног материјала за подизање вишегодишњих засада и др), што је детаљније обрађено Рачуноводству прошле године. Ови приходи су релативно скромни, до пар процената, што је наравно и очекивано (таб. II-10).

¹⁶ Корекција „залиха учинака“ и „приходима од активирања сопствених учинака“ је објашњена у тачки 9.1 овог поглавља.

Табела II-10. Структура и распоред пословних прихода

(у 000 РСД)

Група рачуна	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"					ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"				
			2018.		2019.		ИН- ДЕКС	2018.		2019.		ИН- ДЕКС
			РСД	%	РСД	%		РСД	%	РСД	%	
60 и 61	1. Приходи од продаје	1002+1009	1.782.928	91,0	1.563.868	91,9	87,7	1.453.809	93,8	1.809.930	91,1	124,5
62	2. Приходи од активирања учинака	1015a	36.972	1,9	48.554	2,9	131,3	21.025	1,4	54.776	2,8	260,5
63	3. Промена вредности залиха учинака	1015c-1015b	36.440	1,9	-5.882	-0,3	-	-18.651	-1,2	21.240	1,1	-
64	4. Приходи од премија, субвенција, дотација, донација и сл.	1016	91.818	4,7	82.497	4,8	89,8	83.554	5,4	84.972	4,3	101,7
65	5. Други пословни приходи	1017	11.894	0,6	12.904	0,8	108,5	10.094	0,7	15.743	0,8	156,0
	I. ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ (1 до 5)	1001	1.960.052	100,0	1.701.941	100,0	86,8	1.549.832	100,0	1.986.661	100,0	128,2
50	6. Набавна вредност продате робе	1019	139.947	7,1	121.625	7,1	86,9	101.955	6,6	156.430	7,9	153,4
51	7. Трошкови материјала	1023+1024	722.956	36,9	671.567	39,5	92,9	666.880	43,0	868.595	43,7	130,2
52	8. Трошкови зарада	1025	367.088	18,7	343.364	20,2	93,5	312.025	20,1	412.037	20,7	132,1
53	9. Трошкови производних услуга	1026	182.360	9,3	174.962	10,3	95,9	120.146	7,8	227.451	11,4	189,3
54	10. Трошкови амортизације и резервисања	1027+1028	124.188	6,3	130.498	7,7	105,1	112.006	7,2	171.227	8,6	152,9
55	11. Нематеријални трошкови	1029	83.375	4,3	74.111	4,4	88,9	66.038	4,3	85.365	4,3	129,3
	II. ПОСЛОВНИ РАСХОДИ (6 до 11)	1018	1.619.914	82,6	1.516.127	89,1	93,6	1.379.050	89,0	1.921.104	96,7	139,3
	12. Пословни резултат (I - II)		340.138	17,4	185.815	10,9	54,6	170.782	11,0	65.557	3,3	38,4

„Панонија“ бележи смањење **вредности залиха** (*група 63*) на крају 2019. године у односу на почетак, што упућује на већи обим продаје у односу на производњу. То може да буде добра вест, ако су на пример, продате прелазне залихе готових производа из претходне године. Могу да буду бројни други разлози смањења залиха, од којих не морају сви бити позитивни. Промена вредности залиха учинака приказана је као једна позиција (*таб. II-10*), тј. у нето (пребијеном) износу, услед чега се може појавити и као негативна вредност (-5.882), за разлику од званичне шеме БУ у којој су увек две позиције.

Ради се о релативно скромној позицији код обе привредне области (до неколико процената), која исказује велику варијабилност. У већини година обе области бележе повећање вредности залиха учинака, што значи да је производња расла брже од продаје. То је разумљиво у условима значајног раста производње. Уочљиво је да се значајно смањење залиха учинака, односно негативне нето вредности ове позиције, јављају у производно лошијим годинама за пољопривреду (2009. и 2010). Ово је логично, с обзиром да је тражња за прехранбеним производима слабо еластична.

Пословни приходи од **премија, субвенција, дотација, компензација** и сл. (*група 64*) представљају значајне приходе у и код оба предузећа, крећу се на нивоу од око 5% (*таб. II-10*). Ово је важна група прихода за пољопривредне субјекте, уз напомену да се последњих година основни вид субвенција по хектару обрађене површине додељује само до 20 ha, што наравно не одговара већим предузећима/газдинствима.

Остали пословни приходи (*група 65*) представљају скупину мање важних прихода (од закупнина, чланарина, тантијема и сл.). У нашем примеру чине мање од 1% пословних прихода код оба предузећа.

10.2.2. Структура распореда пословног прихода

Структура **распореда** пословног прихода у ствари показује оптерећење пословног прихода појединим врстама расхода. Код типичног предузећа највеће оптерећење пословног прихода чине варијабилни материјални расходи који обухватају: трошкове материјала, трошкове производних услуга и набавну вредност продате робе (*таб. II-10*). Варијабилни материјални расходи бележе значајан раст релативног учешћа код предузећа „Панонија“ са 53,3% на 56,9%. Код конкуренције ово оптерећење је на знатно вишем нивоу (63,0% односно 57,4%).

У овом случају, када је оптерећење пословног прихода варијабилним материјалним расходима знатно ниже у посматраном предузећу у односу на конкуренцију, то може бити проузроковано:

- мањим физичким утрошцима материјала и производних услуга по учинку код предузећа него код конкуренције.
- повољнијом структуром производње учинака у односу на конкуренцију, и
- лошијим глобалним паритетом продајних и набавних цена у односу на конкуренцију.

Оптерећење пословног прихода **брuto зарадама** условљено је висином бруто плата али и продуктивношћу. Бруто плате оптерећују пословни приход посматраног предузећа са 20,2% текуће године, док је код конкуренције ово оптерећење незнатно веће (20,7%)

(таб. II-10). Ово су прилично високи проценти за трошкове рада (ту су дакле не само бруто плате већ и остали издаци по основу радника, нпр. трошкови превоза, регреса, награда и сл.) за пољопривредна предузећа, који уз то, показују и тенденцију благог раста у односу на претходну годину.

Оптерећење пословног прихода **амортизацијом и трошковима резервисања** условљено је, пре свега, висином набавне вредности основних средстава (оних за које се амортизација обрачунава), методом обрачуна амортизације као и висином резервисања за покриће будућих трошкова (трошкови обнављања шума, одржавања квалитета земљишта, инвестиционог одржавања опреме и објеката, покрића ризика у гарантном року и сл.). Удео ових фиксних расхода достигао је значајан ниво код оба предузећа (7,7% односно 8,6%), али се ипак може рећи да је у границама уобичајеног за пољопривредна предузећа (таб. II-10).

Удео **пословног добитка** у пословном приходу показује који део пословног прихода „отпада“ на пословни добитак/губитак („стопа пословног резултата“). Ради се о суштински важном показатељу профитабилности пословних прихода. Логично је да предузеће оствари позитиван пословни резултат, и то значајно позитиван, јер из њега треба покрити по правилу негативан резултат финансирања (однос финансијских прихода и расхода). Ако се оствари негативан пословни резултат то недвосмислено говори о дубоким проблемима у интерној економији предузећа.

Предузеће „Панонија“ је у обе године остварило пословни добитак, односно позитивне стопе пословног резултата (10,9% односно 17,4%). Ради се о задовољавајућим, али не превисоким стопама, поготову не у последњој години посматрања. Ипак је ситуација знатно боља него код конкурентског предузећа „Срем“, које посебно у последњој години бележи јако ниску стопу пословног добитка (3,3% и 11,0%).

10.2.3. Глобални паритет продајних и набавних цена

Однос пословних прихода и варијабилних материјалних расхода најчешће се изражава коефицијентом глобалног паритета продајних и набавних цена (таб. II-11). Овај коефицијент изражава збирни (глобални) однос нивоа продајних цена реализованих учинака (производа и услуга) и набавних цена кључних материјалних инпута (материјал, гориво, енергија, роба и производне услуге). Као такав, коефицијент глобалног паритета цена показује положај предузећа у примарној расподели, односно гране којој припада.

Овај коефицијент, међутим, не зависи само од нивоа продајних и набавних цена, већ и од физичке економичности, тј. утрошка репроматеријала и производних услуга по јединици производа (однос утрошак-принос). Посматрано са аспекта појединачног предузећа, коефицијент такође може зависити и од структуре производње, квалитета рада набавне/продајне службе итд.

Табела II-11. Глобални паритет продајних и набавних цена

(у 000 РСД)

Група рачуна	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"			ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"		
			2018.	2019.	ИН-ДЕКС	2018.	2019.	ИН-ДЕКС
50до55	1. Пословни расходи	1018	1.619.914	1.516.127	93,6	1.379.050	1.921.104	139,3
50	2. Набавна вредност продате робе	1019	139.947	121.625	86,9	101.955	156.430	153,4
	3. Пословни расходи без набавне вредности продате робе (1-2)		1.479.967	1.394.502	94,2	1.277.095	1.764.674	138,2
631	4. Смањење вредности залиха учинака	1015в	0	5.882		18.651	0	0,0
630	5. Повећање вредности залиха учинака	1015б	36.440	0	0,0	0	21.240	-
	6. Трошкови продатих производа и услуга (3+4-5)		1.443.527	1.400.384	97,0	1.295.746	1.743.434	134,6
	7. Коефицијент (6/3)		0,975	1,004	103,0	1,015	0,988	97,4
51и53	8. Трошкови материјала и производних услуга	1023/24/26	905.316	846.529	93,5	787.027	1.096.045	139,3
	9. Кориговани трошкови материјала и производних услуга (7х8)		883.025	850.099	96,3	798.521	1.082.853	135,6
	10. Кориговани трошкови материјала и произв. услуга и НВ продате робе (2+9)		1.022.972	971.724	95,0	900.475	1.239.283	137,6
60 и 61	11. Приходи од продаје	1002/9	1.782.928	1.563.868	87,7	1.453.809	1.809.930	124,5
	12. Глобални паритет цена (11/10)		1,743	1,609	92,3	1,614	1,460	90,5

Глобални паритет продајних и набавних цена код предузећа „Панонија“ (1,609) осетно је већи него код конкуренције (1,460) у текућој години (таб. II-11). Генерално, ово се може сматрати врло добрим вредностима коефицијента код оба предузећа. Уочљив је и значајан пад коефицијената код оба предузећа у поређењу са претходном годином.

10.3. Анализа структуре финансијског резултата

Овом анализом утврђује се из којег **извора**, тачније од којих прихода (подбиланса), потиче финансијски резултат. Бруто резултат се декомонује по групама прихода из којих он потиче на финансијски резултат из:

- пословних прихода,
- финансирања и
- осталих прихода.

У оквиру анализе структуре распореда **пословних** прихода већ смо напоменули да се подразумева да предузеће треба да оствари позитиван резултат у подбилансу пословних прихода и расхода, и то значајно позитиван. Предузећа „Панонија“ и „Срем“ остварили су позитиван пословни резултат у обе посматране године (таб. II-12, ред 7).

Са друге стране, будући да предузеће није финансијска организација (нпр. банка, штедионица) која се професионално бави позајмљивањем и пласирањем новчаних средстава, за предузеће је нормално да разлика између прихода од **финансирања** и расхода финансирања буде негативна.

Табела II-12. Структура финансијског резултата

(у 000 РСД)

Група рачуна	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"					ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"				
			2018.		2019.		ИН- ДЕКС	2018.		2019.		ИН- ДЕКС
			РСД	%	РСД	%		РСД	%	РСД	%	
60 до 65	1. Пословни приходи	1001	1.960.052		1.701.941		86,8	1.549.832		1.986.661		128,2
66	2. Финансијски приходи	1032	79.137		54.480		68,8	70.961		48.315		68,1
67, 68, 69	3. Остали приходи*	1052+ 1050	125.465		60.736		48,4	139.626		34.736		24,9
	I. УКУПНИ ПРИХОДИ (1 до 3)		2.164.654		1.817.157		83,9	1.760.419		2.069.712		117,6
50 до 55	4. Пословни расходи	1018	1.619.914		1.516.127		93,6	1.379.050		1.921.104		139,3
56	5. Финансијски расходи	1040	152.157		121.939		80,1	140.002		127.369		91,0
57 , 58, 59	6. Остали расходи*	1053+ 1051	64.357		43.572		67,7	57.921		68.782		118,8
	II. УКУПНИ РАСХОДИ (4 до 6)		1.836.428		1.681.638		91,6	1.576.974		2.117.255		134,3
	7. Резултат из пословних прихода (1 - 4)		340.138	103,6	185.815	137,1	54,6	170.782	93,1	65.557	-138	38,4
	8. Резултат из односа финансирања (2 - 5)		-73.020	-22,2	-67.459	-49,8	-	-69.041	-37,6	-79.054	166	-
	9. Резултат из редовног пословања (7 + 8)		267.118	81,4	118.356	87,3	44,3	101.741	55,5	-13.497	28,4	-
	10. Резултат из осталих прихода (3 - 6)		61.108	18,6	17.164	12,7	28,1	81.705	44,5	-34.046	71,6	-
	11. Добит (губитак) пре опорезивања (9 + 10)		328.226	100,0	135.520	100,0	41,3	183.445	100,0	-47.543	100,0	-

Супротно предњем, није нормално да предузеће остварује негативан финансијски резултат из „редовног пословања“. Овај резултат се израчунава као разлика између збира пословних прихода и прихода финансирања, с једне, и збира пословних расхода и расхода финансирања, с друге стране. Може да се добије и као збир пословног резултата и резултата финансирања. На чињеници да ли је резултат из редовног пословања позитиван или негативан заснива се оцена да ли је биланс успеха успешан или је неуспешан.

Дакле, резултат из редовног пословања представља најважнији показатељ за оцену успешности предузећа, јер одражава суштину квалитета бизниса, посебно са дугорочног аспекта. Он указује на перспективе предузећа у погледу остварења финансијског резултата, без обзира на висину и карактер укупног финансијског резултата. Наиме, ако је финансијски резултат из редовног пословања негативан, предузеће може да оствари позитиван укупан финансијски резултат који у том случају потиче из непословних, тј. „осталих“ и ванредних прихода. Међутим, такав биланс успеха се оцењује као неуспешан, а перспектива предузећа као лоша, јер, на позитиван финансијски резултат из непословних (осталих) не може се дугорочно рачунати, самим тим што су они привремени односно повремени. Осим тога, много је теже отклонити узроке губитка кад се они јављају у области редовног пословања него кад се јављају у области непословних прихода.

Посматрано предузеће „Панонија“ је у обе године остварило позитиван бруто финансијски резултат, тј. бруто добит (*таб. II-12, ред 11*)¹⁷. Када се посматра по сегментима, предузеће је остварило позитиван резултат из пословних прихода (185.815 хиљада дин), а негативан из финансирања (-67.459 хиљ. дин), што је сасвим очекивано и нормално. Позитиван резултат из редовног пословања чини 87,3% односно 81,4% од укупног бруто добитка. На основу претходних података, може се рећи да је биланс посматраног предузећа успешан. Добра околност је да је и резултат из „осталих“ (тј. непословних) прихода такође био позитиван у обе године, и тако допринео увећању коначног резултата, али овај резултат већ следеће године може да буде негативан.

Са друге стране, конкурентско предузеће „Срем“ је у 2019. години остварило позитиван резултат из пословних прихода (65.557 хиљ. дин), али недовољан да би покрило негативан резултат из финансирања (-79.054 хиљ. дин). Због тога је забележен негативан резултат из редовног пословања (-13.497 хиљ. дин). Отежавајућа околност је да је и резултат из „осталих“ прихода такође био негативан у текућој години (-34.046 хиљ. дин), што је додатно допринео погоршању коначног резултата, тј. бруто губитка (-47.543 хиљ. дин). То значи да се овај биланс не може оценити позитивно, односно да предузеће има озбиљних проблема са финансирањем својих активности.

С обзиром да је предузеће „Срем“ остварило пословни добитак и да је глобални паритет цена солидан (1,460), *што је утврђено у претходној тачки*, значи да је кључни проблем у подбилансу финансијских прихода и расхода. Другим речима, предузеће има превелике расходе финансирања (56). Међутим, погрешно би било закључити да је у

¹⁷ Приликом коментара података из *табеле II-12*, акценат ћемо ставити на апсолутне износе, јер је тако разумљивије, с обзиром да се проценти јављају често са негативним знаком.

подбилансу пословних прихода и расхода све идеално. Вероватно није (можда је и пословни добитак требао и могао да буде већи, можда је структура производње могла да буде боље одабрана, можда је фиксне трошкове требало смањити итд). У претходној години и „Срем“ је забележио позитиван резултат из редовног пословања, као и коначан бруто добитак.

Анализа финансијског резултата из финансирања. Предузеће, по правилу, користи поред сопствених извора финансирања (сопствени капитал) и позајмљене изворе финансирања на дуг и кратак рок, за које плаћа њихову цену, тј. камату.

Логично се намеће питање: Која је цена, односно каматна стопа прихватљива за предузеће приликом позајмљивања?

Горња граница прихватљиве цене је стопа нето приноса на укупан капитал (тј. стопа рентабилности укупног капитала), *о чему се у наставку више говори*. Истина, тада предузеће по основу позајмљених извора финансирања неће ништа ни зарадити ни изгубити, а та цена је прихватљива само зато што сопствени капитал није довољан да се покрене и одржава процес пословања.

Релација између стопе нето приноса на укупан капитал и просечне каматне стопе на позајмљене изворе може да буде тројака:

- 1) **једнака** – предузеће по основу позајмљених извора финансирања нити добија нити губи;
- 2) стопа нето приноса на укупан капитал **виша** - предузеће по основу позајмљених извора финансирања остварује добитак;
- 3) стопа нето приноса на укупан капитал **нижа** - предузеће по основу позајмљених извора финансирања остварује губитак.

За предузеће је, наравно, најбоља друга варијанта, јер онда зарађује и по основу позајмљеног капитала. Друго је питање да ли је предузеће у одређеним случајевима принуђено да позајмљује и по првој варијанти (која је неутрална), и по трећој варијанти када губи на позајмљеном капиталу. Дешава се да мора позајмљивати и по трећој варијанти, јер се процес репродукције не може тек тако зауставити, мора се финансирати. Није добро, наравно, ако то ради у дужем временском периоду, и ако је каматна стопа значајно већа од стопе рентабилности укупног капитала.

10.4. Анализа рентабилности¹⁸

Рентабилност се сматра једним од најважнијих показатеља успешности пословања, превасходно са аспекта власника капитала¹⁹. Показује способност одређеног улагања (капитала, средстава) да обезбеди зараду, односно да донесе принос (добит, профит)

¹⁸ Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: *Родић и сар. 2007, стр. 206-216*, која је основна литература за овај део градива.

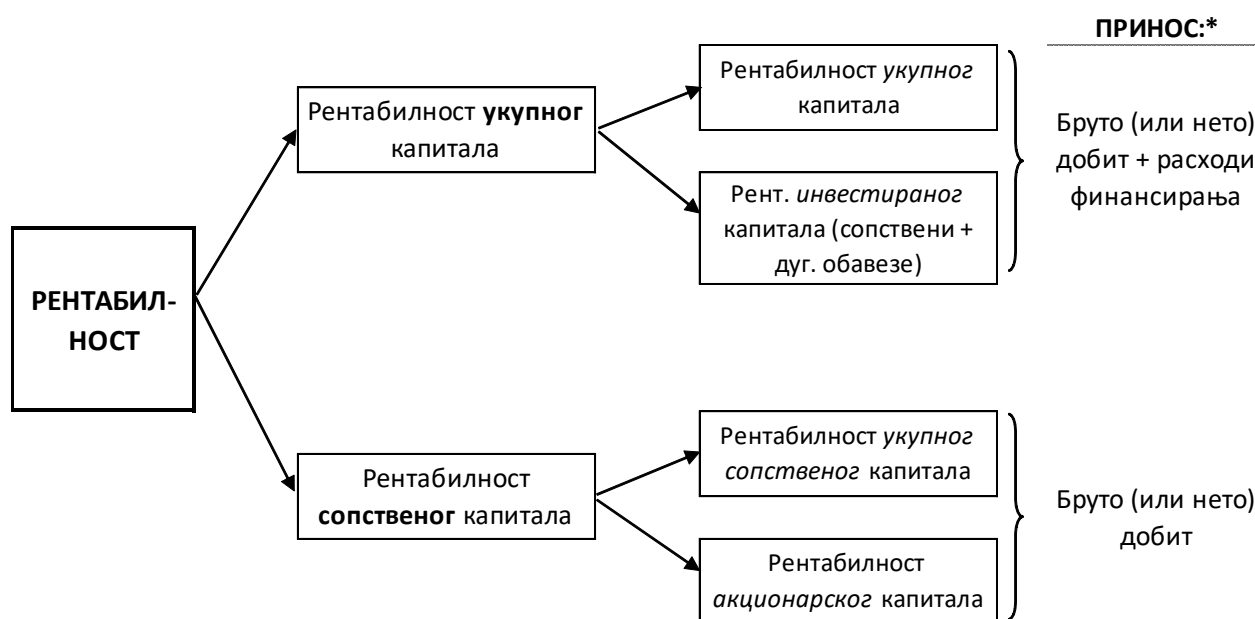
¹⁹ О рентабилности као показатељу успеха учили сте и из других предмета (Калкулације, Организације и др.). Овде рентабилност сагледавамо из другог угла, превасходно са аспекта уложеног капитала, за израчунавање ћемо користити податке из биланса стања и успеха, и коначно, овде радимо анализу рентабилности.

својим улагачима. Рентабилност одражава дакле „зарађивачку моћ“ уложеног капитала. Има сводни карактер у односу на друге показатеље успеха, изражава њихов синергетски ефекат, а често се зове и „врхунским критеријумом“ исплативости улагања.

Мерење и анализа рентабилности врши се са становишта:

- 1) **укупног** капитала и
- 2) **сопственог** капитала.

Различите варијанте, односно формуле за израчунавање рентабилности капитала приказане су на следећој шеми:

* Разлика између нето и бруто приноса је у порезу на бруто резултат

Шема II-13. Рентабилност капитала

10.4.1. Рентабилност укупног капитала

Под укупним капиталом у овом случају узимају се укупно уложена средства, односно актива (тј. пословна имовина). У званичној билансној шеми овај податак представља, дакле, збир активе (АОП 0071). Пошто је пасива увек једнака активи, тј. укупан капитал (сопствени плус позајмљени) једнак је укупним средствима, онда је јасно зашто се могу користити оба термина: „рентабилност укупног капитала“ или „рентабилност укупних средстава“.

У оквиру рентабилности укупног капитала разликујемо рентабилност укупног капитала и рентабилност инвестираног капитала (шема II-13).

Општи израз за израчунавање рентабилности укупног капитала гласи:

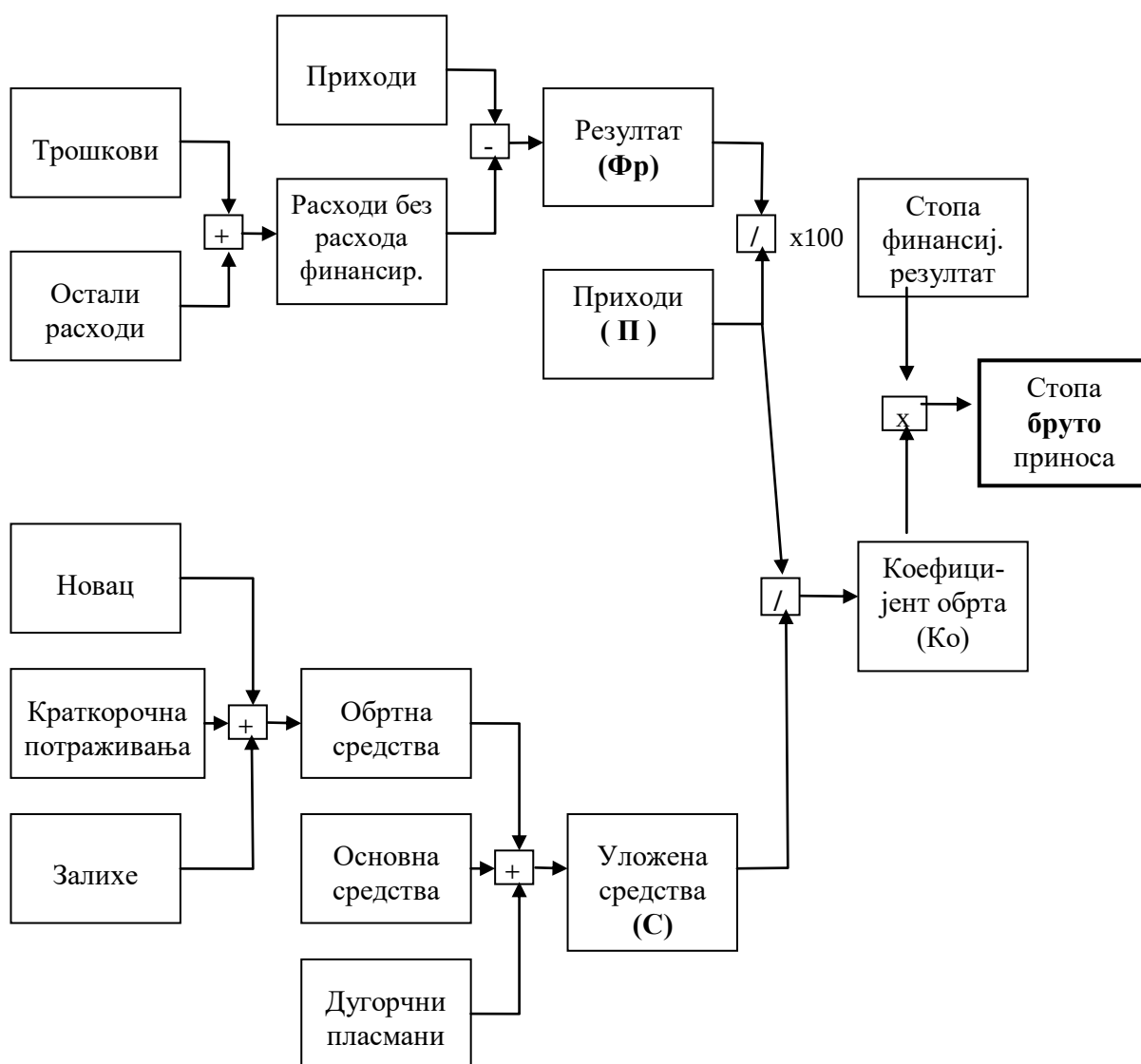
$$P = (\Phi p \times 100 / \Pi) \times (\Pi / C)$$

Φр – финансијски резултат увећан за расходе финансирања

Π – укупан приход,

С – просечно ангажована средства.

Претходни образац је приказан на *шеми II-14*. Шема показује израчунавање стопе бруто приноса (рентабилности) на укупан капитал, путем стопе финансијског резултата (Фр) и коефицијента обрта (Ко)²⁰. Ради се о бруто приносу јер из пословног добитка није искључен порез на добит.

Шема II-14. Рентабилност укупног капитала

Рентабилност произлази из повезаности стопе финансијског резултата и коефицијента обрта пословних средстава. Стопа финансијског резултата (**Фр x 100 / П**) представља

²⁰ Стопу финансијског резултата (Фр) рачунали смо и анализирали у оквиру „Структуре распореда укупног прихода“ - *тачка 10.1 овог поглавља*. Коефицијенте обрта ћемо детаљно радити у наставку.

индикатор економичности. Ако би коефицијент економичности умањили за један а остатак помножили са сто добили бисмо стопу финансијског резултата. Отуда је јасно да висина стопе пословног добитка зависи од висине коефицијента економичности. Коефицијент обрта (**П / С**) је индикатор ефикасности уложених средстава.

Стопа рентабилности је дакле, резултанта (производ) деловања ова два битна индикатора, тј. коефицијента економичности и коефицијента обрта средстава. Показује колико је остварено зараде на 100 динара уложених средстава, тј. одражава зарађивачку моћ уложених средстава.

Јасно да се ради о најважнијем индикатору успеха са становишта **власника** капитала.

Када се претходни образац упрости (скрати математички) он изгледа овако:

$$P = (\Phi p \times 100) / C$$

Овај образац је једноставнији и у пракси се чешће користи. Представља однос финансијског резултата и просечно коришћених пословних средстава, односно укупног капитала.

Пример:

Претпоставимо да је предузеће „АБЦ“ имало приходе 8.000 динара у претходној и 12.000 динара у текућој години, да је резултат (тј. финансијски резултат + расходи финансирања) износио 800 динара у претходној, односно 1.200 динара у текућој години, и да су укупно уложена средства у обе године износила 4.000 динара. Из тог следи да је стопа бруто приноса на укупан капитал:

(а) Претходна година

$$\text{Стопа финансијског резултата} = \frac{\text{Финансијски резултат}}{\text{Укупан приход}} = \frac{800}{8.000} \times 100 = 10\%$$

$$\text{Коефицијент обрта} = \frac{\text{Укупан приход}}{\text{Уложена средства}} = \frac{8.000}{4.000} \times 100 = 2,0$$

$$\begin{array}{ccc} \text{Стопа бруто приноса на укупан капитал} & = & \text{Стопа финансијског резултата} \times \text{Коефицијент обрта} \\ \mathbf{20\%} & & \mathbf{10\%} \quad \mathbf{2,0} \end{array}$$

(б) Текућа година

$$\text{Стопа финансијског резултата} = \frac{\text{Финансијски резултат}}{\text{Укупан приход}} = \frac{1.200}{12.000} \times 100 = 10\%$$

$$\text{Коефицијент обрта} = \frac{\text{Укупан приход}}{\text{Уложена средства}} = \frac{12.000}{4.000} \times 100 = 3,0$$

$$\begin{array}{ccc} \text{Стопа бруто приноса на укупан капитал} & = & \text{Стопа финансијског резултата} \times \text{Коефицијент обрта} \\ \mathbf{30\%} & & \mathbf{10\%} \quad \mathbf{3,0} \end{array}$$

Дакле, предузеће у обе посматране године има исту стопу финансијског резултата (10%) и исти коефицијент економичности (1,10). Међутим, ефикасност коришћења средстава (Ко) је различита – у претходној је био 2, а у текућој 3. Услед тога је и стопа рентабилности већа у текућој (30%) него у претходној години (20%).

Будући да укупно уложена средства (капитал) могу да буду различита током године, односно осцилирају и на горе и на доле, неопходно је прво израчунати њихов просек. Најједноставнији начин рачунања просека јесте да се утврди проста аритметичка средина стања на почетку и на крају године (именилац следеће формуле). Ово је истовремено и најмање тачан начин рачунања просека, али је једини могући на основу билансних података. У билансима располажемо само подацима на почетку и на крају године. Прецизнији начин би захтевао коришћење детаљнијих књиговодствених података, на пример, на основу месечних стања, или недељних итд, о чему ће у наставку бити више речи.

Стопа **брutto** приноса на **укупан капитал** утврђује се на следећи начин:

$$\text{Стопа брутто приноса на укупан капитал} = \frac{\frac{\text{Брутто добит (губитак)} + \text{Расходи камата}}{\frac{\text{Пословна имовина (Активa) по билансу отварања} + \text{Пословна имовина (Активa) по закључном билансу}}{2}} \times 100$$

Стопа **нето** приноса на **укупан капитал** утврђује се на следећи начин:

$$\text{Стопа нето приноса на укупан капитал} = \frac{\frac{\text{Нето добит (губитак)} + \text{Расходи камата}}{\frac{\text{Пословна имовина (Активa) по билансу отварања} + \text{Пословна имовина (Активa) по закључном билансу}}{2}} \times 100$$

Рентабилност инвестираног капитала. Инвестирани капитал у предузећу представља збир сопственог капитала и дугорочних обавеза. То је, дакле, дугорочно расположиви капитал.

Нето принос на инвестирани капитал раван је збиру нето добитка и расхода камата. Рентабилност инвестираног капитала мери се стопом нето приноса на инвестирани капитал која се добија из односа нето добитка увећаног за расходе камата и просечног инвестираног капитала.

$$\text{Стопа нето приноса на инвестирани капитал} = \frac{\frac{\text{Нето добит (губитак)} + \text{Расходи камата}}{\frac{\text{Сопствени капитал и дугорочне обавезе по билансу отварања} + \text{Сопствени капитал и дугорочне обавезе по закључном билансу}}{2}} \times 100$$

10.4.2. Рентабилност сопственог капитала

У оквиру рентабилности сопственог капитала разликујемо, рентабилност укупног сопственог капитала и рентабилност акционарског капитала (*шема II-13*).

Рентабилност укупног сопственог капитала изражава се стопом рентабилности односно стопом приноса, која се добија из односа нето добитка и просечног сопственог капитала. Према томе, стопа рентабилности (приноса) сопственог капитала утврђује се на следећи начин:

$$\text{Стопа приноса на сопствени капитал} = \frac{\text{Нето добит (губитак)} \times 100}{\frac{\text{Сопствени капитал по билансу отварања} + \text{Сопствени капитал по закључном билансу}}{2}}$$

Већ из приказаног начина утврђивања стопе рентабилности сопственог капитала јасно је да је њена висина условљена висином нето добитка и висином сопственог капитала. Виши нето добитак при датом сопственом капиталу одбацује већу стопу рентабилности сопственог капитала и обрнуто. Али при датом нето добитку нижи сопствени капитал одбацује такође вишу стопу рентабилности сопственог капитала и обрнуто. Будући да власници капитала желе максимирати принос на сопствени капитал (тј. стопу рентабилности), то би их могло подстаћи да померају структуру капитала са власничког становишта у корист позајмљеног капитала. Брана таквим намерама је задуженост јер превелика задуженост може изазвати низ негативних импликација за предузеће о чему ће бити речи код анализе задужености.

Рентабилност акционарског капитала мери се на два начина – путем стопе нето добитка на акционарски капитал и путем апсолутног износа нето добитка по једној акцији. У првом случају, стопа рентабилности акционарског капитала рачуна се на следећи начин:

$$\text{Стопа рентабилности акционарског капитала} = \frac{\text{Нето добит (губитак)} \times 100}{\frac{\text{Акционарски капитал по билансу отварања} + \text{Акционарски капитал по закључном билансу}}{2}}$$

Висину стопе рентабилности акционарског капитала детерминише висина нето добитка и висина акционарског капитала – виши нето добитак и нижи акционарски капитал обезбеђују вишу стопу рентабилности акционарског капитала и обрнуто, нижи нето добитак и виши акционарски капитал дају нижу стопу рентабилности акционарског капитала. Треба, међутим, имати у виду да је код акционарских друштава стопа рентабилности акционарског капитала виша од стопе рентабилности сопственог капитала. Разлог јесте у томе што сопствени капитал поред деоничарског капитала обухвата и резерве, акумулиране добитке за раст и развој предузећа, евентуално емисиону добит и нераспоређене добитке из ранијих година, тако да је сопствени капитал виши од акционарског капитала.

У другом случају, рентабилност акционарског капитала рачуна се на следећи начин:

$$\text{Нето добитак по једној акцији} = \frac{\text{Нето добит (губитак)}}{\frac{\text{Број продатих неповучених акција по билансу оварања} + \text{Број продатих неповучених по закључном билансу}}{2}}$$

У оквиру рентабилности сопственог капитала често се још користе:

- однос тржишне цене акције и нето добитка по акцији,
- принос од дивиденде по номиналној вредности акције и
- принос од дивиденде по тржишној вредности акције.

Анализирано предузеће „Панонија“ остварило је позитивне стопе рентабилности укупног капитала у обе године, уз значајно смањење у последњој години (са 8,21% на 5,28%). То значи да предузеће остварује 5,28 динара нето приноса на 100 динара укупно уложеног капитала (таб. II-13). Конкуренција „Срем“ има знатно лошије стопе рентабилности у обе године (1,32% односно 6,48%).

Табела II-13. Анализа рентабилности - по нето приносу*

(у 000 РСД)

Група рачуна	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"			ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"		
			2018.	2019.	ИН-ДЕКС	2018.	2019.	ИН-ДЕКС
	1. Нето добитак (губитак)	1064/6	277.705	135.520	48,8	130.699	-77.286	-
56	2. Расходи финансирања	1040	152.157	121.939	80,1	140.002	127.369	91,0
	3. Нето принос на укупан капитал (1+2)		429.862	257.459	59,9	270.701	50.083	18,5
	4. Просечна укупна средства**		5.233.573	4.875.259	93,2	4.174.973	3.792.204	90,8
	5. Просечан сопствени капитал**		2.361.919	2.224.039	94,2	1.278.049	1.459.148	114,2
	6. Рентабилност укупног капитала (средстава) (3 / 4 x 100)		8,21	5,28	64,3	6,48	1,32	20,4
	7. Рентабилност сопственог капитала (1 / 5 x 100)		11,76	6,09	51,8	10,23	-5,30	-
	8. Просечне дугорочне обавезе**		867.634	1.009.117	116,3	715.376	782.535	109,4
	9. Просечан инвестирани капитал (5+8)		3.229.553	3.233.156	100,1	1.993.425	2.241.683	112,5
	10. Рентабилност инвестираног капитала (3/9x100)		13,31	7,96	59,8	13,58	2,23	16,5
	11. Укупан приход		2.164.654	1.817.157	83,9	1.760.419	2.069.712	117,6
	12. Коефицијент обрта (11/4)		0,414	0,373	90,1	0,42	0,55	129,4
	13. Стопа финансијског резултата (3/11x100)		19,86	14,17	71,3	15,38	2,42	15,7
	14. Рентабилност укупног капитала (средстава) (12 x 13)		8,21	5,28	64,3	6,48	1,32	20,4

* На писменом се, рентабилност укупног и сопственог капитала обрачунава само на бази скраћених формула (првих седам ставки). Други начин, преко коефицијента обрта и стопе финансијског резултата (затамњене ставке), служи као приказ студентима. Такође, на писменом ће увек бити задато да се рачуна по нето приносу. Још једном напомињемо да је разлика између бруто и нето приноса само у порезу на резултат, (тј. у првом случају се користи бруто добит а у другом нето добит).

** Просечна вредност укупних средстава, капитала и дугорочних обавеза, рачуна се као аритметичка средина датих вредности из биланса стања по отварању и закључног биланса. На пример, за сопствени капитал: $(2.176.884 + 2.271.194) / 2 = 2.224.039$ хиљ. дин. Приликом рачунања просека за 2018. годину, коришћене су претпостављене (тј. процењене) вредности ових позиција из 2017. године (јер немамо биланс за 2017).

Поставља се питање како сад оценити остварену стопу приноса „Паноније“ од 5,28% у текућој години. Видели смо да је стопа боља од конкуренције, али лошија него у претходној години. Генерално, то и није тако мала стопа, могло би се рећи да је задовољавајућа, Поготову ако је упоредимо са владајућим каматним стопама на тржишту капитала (што је често поређење) које су много ниже. Са друге стране, можда на тржишту постоји неки бољи бизнис/улагање које би донело већу зараду власницима капитала. Али треба имати у виду и друге факторе, прво, није једноставно извршити селидбу капитала из пољопривредног предузећа у неки други вид улагања, друго, проблем треба посматрати на дужи рок, улагања у пољопривреду су по правилу доста стабилна и са малим ризиком на дуги рок, али и нижим приносима у односу на неке друге гране. Да ли предузеће треба бити задовољно са овом стопом, може се рећи само за свако конкретно предузеће, односно то може знати само интерни аналитичар који је добро упознат са комплетним пословањем. Чињеница је да ово предузеће може боље, што показује претходна година. Али можда је у текућој ушло у неке инвестиције, иновације, можда су били лоши климатски услови, итд., има пуно потенцијалних разлога које треба ценити.

Стопе рентабилности сопственог капитала (6,09% односно 11,76%) код предузећа „Панонија“ знатно су више од стопа рентабилности укупног капитала, уз врло изражену тенденцију пада. Ово значи да предузеће „Панонија“ остварује 6,09 динара нето добити на 100 динара сопственог капитала у текућој години. Конкурентско предузеће „Срем“ има ниже стопе рентабилности, с тим да је у текућој години забележило негативну стопу приноса на сопствени капитал, јер је остварен нето губитак у тој години.

III) АНАЛИЗА РАДНЕ СНАГЕ

1. ЗНАЧАЈ И ПОТРЕБА ЗА АНАЛИЗОМ РАДНЕ СНАГЕ

Радна снага²¹ је први и основни фактор сваког процеса производње, односно привређивања уопште. Заједно са средствима за рад и предметима рада чини три незаобилазна фактора сваког процеса репродукције. Радна снага је врло важан и специфичан фактор пољопривредне производње, управо због њеног биолошког карактера, посебно због изражене сезонности. Правовремено обезбеђивање сезонске радне снаге, одговарајућег квалитета и квантитета, од приоритетног је значаја за пољопривреду. У последње време је све теже обезбедити довољан број квалитетних сезонских радника, и поред стално растућих дневница.

Квалитет рада изражава се превасходно адекватном структуром, односно:

- заступљеност рада по врстама (тј. по струкама) и
- заступљеност рада по степену квалификације.

Битна је наравно и мотивисаност радника, као и друге структуре радника, о чему се у наставку више говори.

Пољопривреда је карактеристична и по томе да поред једне или више основних делатности (нпр. примарна пољопривреда и прерада), у оквиру њих има више различитих производњи (ратарство, воћарство, сточарство и др), а ту је, обавезно, и низ споредних односно помоћних делатности (радионица, сушара, транспортна служба, систем за наводњавање, трговина итд). Свака од ових делатности захтева посебну структуру у погледу врсте рада и квалификације тога рада. Тако је у једном просечном ратарско-сточарском предузећу потребно имати раднике: ратарске струке (неквалификоване, техничаре и инжењере), сточарске струке (неквалификоване, техничаре, инжењере сточарства и вероватно ветеринара), затим трактористе/комбајнере, возаче, механичаре различитих усмерења (ако има систем за наводњавање онда треба још инжењера и техничара посебне струке); ту су наравно и радници економско-финансијске струке, дипломирани (агро)економисти, правници, и вероватно неки информатичар. Све ово додатно усложњава обезбеђивање квалитетне радне снаге у пољопривредним предузећима, а посебно управљање радном снагом у циљу оптимизације трошкова рада. То истовремено значи да је и анализа радне снаге доста комплексна и осетљива, проблем треба сагледати са више различитих аспеката, и врло пажљиво доносити закључке и препоруке. У поступку анализе неопходно је размотрити могућности за обезбеђивање квалитетне радне снаге на тржишту, не само сталне већ и сезонске, затим обим ангажоване радне снаге и њену флукуацију, структуру радника са више аспеката, висину примања и укупне трошкове рада итд.

²¹ Проблематика радне снаге (планирања и ангажовања по агротехничким операцијама, обезбеђивање сезонске радне снаге, потребан број радника/часова, трошкови рада итд.) детаљније се обрађује на предметима из Организације пољопривредних производњи. У оквиру предмета Анализа пословања радну снагу посматрамо превасходно са аспекта анализе (мерење, узроци, последице, закључци и предлози мера), настојећи да не понављамо (или само у неопходној мери) оно што је већ обрађено из других предмета.

Генерално посматрано, пољопривреда је карактеристична као радно интензивна привредна грана. Услед константног техничко-технолошког напретка постоји јасан тренд смањења трошкова радне снаге у свим делатностима па и у пољопривреди. Ипак, пољопривреда још увек ангажује доста радне снаге (бројчано и вредносно), с тим да постоје велике разлике између појединих грана/линија производње. Познато је да, на пример, воћарство, виноградарство, повртарство или производња млека захтевају значајне трошкове рада, насупротив рецимо ратарству или производњи товних пилића.

У структури укупних расхода наших пољопривредних предузећа трошкови плата последњих неколико деценија, тј. у (пост)транзицијском периоду, бележе прилично изражену и константну тенденцију пада. Разлози су бројни и разноврсни: смањење броја радника, промењена структура запослених, мање просечне плате, повећање других расхода услед значајних капиталних улагања и сл. Релативни удео трошкова рада последњих година је пао испод 10% укупних расхода (7%-9%), док је, на пример, 2003/04. године био око 15%. Међутим, и овде постоје значајне разлике између појединих предузећа, у зависности од заступљености радно интензивних линија производње. Тако је код нашег предузећа „Панонија“ удео трошкова рада у укупним расходима био 20,4% (2019), што је врло значајан проценат, знатно изнад просека гране. Посматрано у апсолутним бројевима, трошкови рада су износили 343.364 хиљада динара или око 2,9 милиона евра. Смањење трошкова рада за на пример 10% уз непромењене остале расходе и приходе, повећало би нето добит предузећа за 18,5% или за око 290 хиљада евра. Ово би свакако била значајна уштеда за предузеће „Панонија“, при чему би трошкови рада и даље били изнад просека гране.

Трошкови рада су још увек релативно значајни у пољопривредним предузећима, и често представљају озбиљан резервоар за уштеду на страни расхода. Радна снага је фактор који је у већини предузећа најлакше смањити, и по правилу је прва „на удару“ кризних мера, о чему сведоче поступци савременог менаџмента у условима кризе. По правилу се прво посеже за смањењем трошкова рада, односно радници се шаљу на (не)плаћена одсуства, смањује се број смена, отпуштају се итд. У пољопривреди је ипак нешто теже предузимати драстичне и нагле мере смањења трошкова радне снаге, јер се процес производње не може тек тако смањити или зауставити, бар не у кратком року. Осим тога, производња хране је стратешка делатност, услед чега је пољопривреда мање подложна удару економско-финансијских криза, које се циклично појављују на глобалном или неком ужем нивоу. При томе, свака земља настоји да максимално, колико може, заштити и сачува своју пољопривреду у кризним ситуацијама.

2. АНАЛИЗА ФЛУКТУАЦИЈЕ РАДНЕ СНАГЕ

Под флукутацијом радне снаге подразумева се **одлазак** радника из предузећа (иступање из радног односа) и **долазак** радника у предузеће (ступање у радни однос). Овде је реч о добровољном одласку (напуштању), а не „принудном“ одласку (отпуштању), који је код нас у последње време био актуелан (приватизација, технолошки вишкови, социјални програми, докуп радног стажа и сл.). Може се

говорити само о флуктуацији сталне радне снаге, пошто је флуктуација повремених радника у самој природи тих радника.

Флуктуација указује на поремећаје и нестабилности у пословању предузећа, па заслужује да буде предмет анализе. Ово је посебно важно у пољопривреди где је правовременост извођења одређених агротехничких мера од прворазредног значаја.

Напуштање предузећа од стране радника није добар знак за перспективу његовог развоја. Ако радници напуштају предузеће то је сигуран знак да нешто није добро у његовом пословању, поготову у нашим условима где су могућности проналаска новог посла још увек доста ограничене.

Новим радницима треба времена да постигну пун радни ефекат. За анализу је посебно значајан одлазак радника и то онај одлазак који није изазван смањењем обима посла.

Разлози одласка радника могу бити врло бројни и разноврсни, као што су:

- испуњење услова за пензију, смрт и други природни разлози;
- ниске зараде;
- лоши услови рада, слабе могућности напредовања;
- лоши услови живота (нпр. недостатак стана, мала средина итд.);
- лоши међуљудски односи у колективу итд.

Анализа треба да утврди релативну тежину (значај) сваког узрока, тј. структуру узрока одлазака.

Обично се прво врши анализа флуктуације према квалификационој структури, а потом и по узроку.

Релативна величина флуктуације по основу **одласка** радника (F_o) израчунава се по формули:

$$F_o = \frac{R_o \times 100}{R} \quad \text{где је:}$$

R_o – број радника који је иступио из радног односа у посматраном периоду

R – укупан број радника који је био запослен на почетку посматраног периода.

Релативна величина флуктуације по основу **доласка** радника (F_d) израчунава се по обрасцу:

$$F_d = \frac{R_d \times 100}{R} \quad \text{где је:}$$

R_d – број радника који је засновао радни однос посматраном периоду.

Анализе флуктуације радне снаге обично се врши на основу табеларних прегледа, при чему се користе и други инструменти анализе (проценти, индекси, графикони). Примењују се основне методе анализе (рашчлањавање и поређење) а по потреби и друге специфичне методе.

Приликом коментарисања (тумачења) оваквих и сличних табела (тј. анализа), по правилу се креће од шире слике (крупнијих, општијих запажања), а потом се врши рашчлањавање и иде са детаљнијим образложењима појединих података. При томе, нема потребе да се коментаришу сви подаци из табеле, већ само они најважнији за анализу. Такође, треба настојати да се не врши само просто понављање података (бројева/процената) који се већ виде из табеле, већ покушати да се ставе у неки контекст са другим подацима, да се окарактеришу односно оцене (добри/лоши, очекивани, већи/мањи у односу на план, претходну годину, да се уоче тенденције у њиховом кретању и сл.).

Табела III-1. Анализа флукуације радне снаге по степену квалификација

Ред број	Степен стручне спреме	01. I. 2019	%	Отишли	Дошли	31.XI. 2019	%	Индекс
				(-)	(+)			
1	I (осмогодишња)	10	8,0	1	5	14	10,9	140,0
2	II (осмогодишња + курс)	7	5,6	2	4	9	7,0	128,6
3	III (средња 3 године)	80	64,0	5	11	86	66,7	107,5
4	IV (средња 4 године)	14	11,2	4	1	11	8,5	78,6
5	V (средња + курс)	5	4,0	1	0	4	3,1	80,0
6	VI (виша)	2	1,6	1	0	1	0,8	50,0
7	VII1 (факултет)	6	4,8	4	1	3	2,3	50,0
8	VII2 (магистратура)	1	0,8	0	0	1	0,8	100,0
9	VIII1 (докторат)		0,0			0	0,0	
	УКУПНО	125	100	18	22	129	100	103,2
	Претходна година (2018)	133		32	24	125		94,0
	Индекс (текућа / претходна)	94,0		56,3	91,7	103,2		

У нашем примеру, прво примећујемо да је укупан број радника у текућој години (31.12. 2019. у односу на 01.01.2019; или у односу на 31.12.2018. - *исто је*) повећан за 3,2% (индекс 103,2). Повећање броја запослених је позитивна појава („добра вест“), јер упућује на повећање обима посла и уопште на развој предузећа. Логична је претпоставка да предузеће неће примати раднике ако му нису неопходни. Друго је питање величине тог повећања (тј. да ли је „сразмерно“, „недовољно“, „превелико“ итд.), што се може рећи тек стављањем у однос са, на пример, величином укупног/пословног прихода, количином производа, вредношћу производње, са величином кључних капацитета итд. Такође се може поредити са растом у претходној години, при чему видимо да је у 2019. години тенденција преокренута, с обзиром да је претходне године забележено смањење броја запослених за 6% (индекс 94).

С обзиром да је дошло до нето повећања броја радника, јасно је да ће релативна флукуација у доласку (Fd) бити већа него у одласку (Fo):

$$Fd = \frac{22 \times 100}{125} = 17,6\% ; Fo = \frac{18 \times 100}{125} = 14,4\%$$

Утврђено повећање од 3,2% није тако велика промена на нивоу предузећа као целине, али када се посматрају промене по појединим степенима квалификације, видимо да постоје велике разлике. Јасно се види да је код нижих степена квалификације дошло до значајног повећања броја радника (I, II, III), док је број радника са средњом, вишом и високом стручном спремом (IV до VII) знатно смањен. Наравно да није добро када предузеће смањује број високостручних кадрова, који је практично преполовљен. Нема озбиљног и дугорочног развоја без висококвалификованих кадрова свих усмерења, а посебно оних који су непосредно усмерени на основну делатност предузећа (нпр. инжењери ратарства, сточарства, воћарства, заштите биља, механизације, ветеринари, агроекономисти и др.). Нажалост, ово је последњих година била честа пракса у нашим пољопривредним предузећима, која је сигурно добрим делом била неоправдана.

Дакле, видимо да је флукуација била знатно већа и динамичнија у посматраној години, него што би се то могло закључити на основу збирног процента за предузеће у целини (+3,2%). Рашчлањавањем је јасно показано да је дошло до пребијања одлазака и долазака, и то у врло неповољном односу према степену стручне спреме.

Следећи корак у анализи био би да се сваки од ових процената рашчлани по узроку, и да се потом да објашњење, са акцентом на најважније узроке, што је могуће урадити само у оквиру конкретног предузећа, где аналитичар располаже са потребним подацима. Ми можемо да наведемо само нека генерална објашњења за овакву динамику одлазака и долазака. Могуће је, на пример, да менаџмент предузећа повећава обим посла за шта му је неопходан већи број непосредних извршилаца са нижом стручном спремом. Ту нема ништа спорно, али је питање зашто одлазе висококвалификовани кадрови. Неки од могућих разлога су: мале зараде, мањак посла услед промена у организацији предузећа, можда узимање неких екстерних стручних услуга (нпр. ветеринарских, заштитарских, или можда узима услуге адвокатске канцеларије па не требају правници и сл.), можда је један број радника добровољно узео отпремнину, или је незадовољан положајем у предузећу, условима рада, а можда је реално и било више висококвалификованих него што је неопходно итд.

3. АНАЛИЗА ОБИМА АНГАЖОВАЊА РАДНЕ СНАГЕ

Обим ангажовања радне снаге у пољопривредним предузећима зависи од већег броја фактора, који се тичу не само обима производње, већ и структуре производње, примењене технологије, квалитета радне снаге, техничке опремљености, итд. У поступку анализе, за свако конкретно предузеће треба одабрати најважније факторе који утичу на обим, односно промене обима радне снаге, и потом их детаљније размотрити. При томе, треба настојати да одабрани фактори објашњавају већину проблема, а да истовремено њихов број не буде превелики, из разлога прегледности и разумљивости. За једну просечну редовну анализу, могу се издвојити следећи фактори који примарно одређују обим ангажоване радне снаге у пољопривредном предузећу:

- 1) Обим задатка (производње) (**Z**)
- 2) Трајање циклуса рада (**Dr**)

3) Техничка опремљеност (**To**)

4) Степена искоришћења фонда радног времена (**Kfr**)

Обим ангажоване радне снаге (**R**) може се израчунати на бази:

- броја радника крајем месеца и
- броја часова рада.

Обим ангажоване радне снаге на бази броја радника крајем сваког месеца добија се по обрасцу:

$$R = \frac{r_1 + r_2 + \dots + r_m}{m}$$

Где је:

r_1, r_2, r_m - број запослених радника на крају појединих месеци;

m - број месеци у периоду за који се утврђује обим.

Просечан број радника, тј. R , налази се у Статистичком **анексу** - **АОП 9005**.

Обим ангажоване радне снаге на бази броја часова рада добија се по обрасцу:

$$R = \frac{\check{c}_1 + \check{c}_2 + \dots + \check{c}_m}{d_1 \cdot v + d_2 \cdot v + \dots + d_m \cdot v}$$

Где је:

$\check{c}_1, \check{c}_2, \check{c}_m$ - број часова рада радника у току сваког месеца посматраног периода за који се рачуна обим (1 година или краће);

d_1, d_2, d_m - број радних дана у појединим месецима;

v - дужина радног времена у току једног радног дана (обично 8h).

Други образац је тачнији за израчунавање обима ангажоване радне снаге. Први само приближно показује број радника који су били у радном односу у току посматраног периода, зато што r_1, r_2, r_m показују број запослених радника на крају месеца, услед чега се појављује грешка ако радник заснује или раскине радни однос у току месеца, тј. пре последњег дана у месецу. Ово је посебно важно у пољопривреди где има доста сезонских радника, који се у току године ангажују по потреби.

Обим ангажоване радне снаге у текућем периоду (R_1) упоређен са обимом у претходном периоду (R_0) показује промену обима ангажоване радне снаге и обично се изражава индексом:

$$Pr = \frac{R_1 \times 100}{R_0}$$

Ако се од добијеног индекса одузме 100 промена обима ангажоване радне снаге изражена је у процентима.

Поређењем стварног обима ангажовања радне снаге са планираним обимом за исти временски период добијају се **одступања**, изражена бројем радника и/или бројем часова рада.

Као што је већ истакнуто, промене обима ангажоване радне снаге у текућем периоду у односу на претходни настају под утицајем следећих најважнијих фактора:

- промене величине задатка (обима производње),
- промене степена техничке опремљености,
- промене трајања циклуса рада,
- промене степена искоришћења фонда радног времена.

Промена величине задатка (Z) (тј. обима производње) по правилу утиче на промену обима ангажовања радне снаге само ако повећани задатак изискује и повећање броја извршилаца задатка. Другим речима, ако је задатак повећан сразмерно повећању продуктивности рада онда он не условљава повећано ангажовање радне снаге.

Повећање **техничке опремљености (То)** делује у правцу смањења обима ангажоване радне снаге, и обрнуто наравно.

Циклус рада представља временски период трошења радне снаге на извршењу одређеног задатка. Овај фактор је нарочито уочљив и значајан у производњи сезонског карактера каква је и пољопривредна производња, код које се не поклапа време рада и време производње. Тако се, на пример, циклус рада у ратарској производњи изражава бројем дана сетве (циклус сетве), бројем дана окопавања (циклус окопавања) и бројем дана жетве (циклус жетве). Ако се број радних дана у години (**Dr**) подели бројем дана трајања циклуса рада (**dr**) добије се коефицијент циклуса рада:

$$K_r = \frac{D_r}{d_r}$$

Што је коефицијент циклуса рада већи то је циклус рада трајао краће, и обрнуто. Уколико је коефицијент циклуса рада у текућем периоду већи него у претходном, то је циклус рада деловао у правцу смањења обима ангажоване радне снаге, и обрнуто. У једном пољопривредном предузећу циклус рада није исти сваке године, поред осталог и због варирања структуре производње.

Фонд радног времена представља максимални број часова рада које је могуће остварити у одређеном временском периоду, под претпоставком да сваког радног дана раде пуно радно време сви запослени радници. Израчунава се по формули:

$$F_r = d \times v \times R, \text{ где је:}$$

d – број радних дана у посматраном временском периоду;

v – дужина радног времена у току једног дана (8 сати);

R – просечан број запослених радника.

Коефицијент искоришћења фонда радног времена израчунава се по обрасцу:

$$K_{fr} = 1 - \frac{I_r}{F_r}, \text{ где је } I_r \text{ – изгубљени часови због одсуствовања с посла.}$$

Што је коефицијент већи то је боље искоришћење фонда радног времена, а то значи мањи обим ангажовања радне снаге, и обрнуто. Дакле, и овај фактор делује обрнуто пропорционално.

У пракси се најчешће догађа да сви или већина наведених фактора делују на обим ангажовања радне снаге, и то у различитим смеровима (смањење и/или повећање). Задатак анализе је да најпре утврди који фактори су деловали у ком правцу, потом да их квантификује, да објасни дејство осталих фактора који нису обухваћени анализом, и коначно да предложи мере за побољшање у циљу ефикаснијег коришћења радне снаге. Анализа треба превасходно да се усмери на оне факторе чији је утицај негативан, тј. који делују у правцу повећања обима ангажоване радне снаге, и да укаже на начине за елиминисање или бар умањење њиховог дејства.

Пример:

Обим радног задатка/обим производње (Z) повећан је у текућој у односу на претходну годину са 1200 на 1300 јединица (изражен нпр. бројем хектара, бројем грла и сл.). Степен техничке опремљености (To) је такође повећан са 1400 на 1600. Коефицијент циклуса рада (Kr) смањен је са 1,30 на 1,12; а коефицијент искоришћења фонда радног времена (Kfr) је такође смањен са 0,88 на 0,84.

Обим ангажоване радне снаге (R) је у претходној години био 350, а у текућој 385 просечно запослених радника. Утврдити утицај појединих фактора на промену обима ангажовања радне снаге у текућој у односу на претходну годину.

Фактори:	Вредност фактора		Утицај фактора у правцу:	
	2018.	2019.	Повећања (%)	Смањења (%):
Z	1200	1300	8,33	14,29
To	1400	1600		
Kr	1,30	1,12	13,85	
Kfr	0,880	0,840	4,55	
			26,72	14,29

Стварна промена: $(385/350) \times 100 - 100 = 10,0\%$ - повећање

Нето ефекат: $26,72\% - 14,29\% = 12,44\%$ - деловали у правцу повећања

Разлика: $10,0\% - 12,44\% = 2,44\%$ - необјашњени фактори који су деловали у правцу смањења

Коментар:

Видимо да је у текућој у односу на претходну годину дошло до стварног повећања обима ангажоване радне снаге за 10% $(385/350 \times 100 - 100) = 10\%$. Потом треба размотрити дејство анализираних фактора, појединачно и збирно:

- Обим производње: 8,33% - деловао у правцу повећања $(1300/1200 \times 100 - 100 = 8,33\%)$
- Техничка опремљеност: 14,29% - деловала у правцу смањења $(1600/1400 \times 100 - 100 = 14,29\%)$,
- Коефицијент циклуса рада: 13,85% - деловао у правцу повећања $(1,12/1,30 \times 100 - 100 = -13,85\%)$ Овде је индекс је 86,15 што значи да је проценат 13,85%.

- Коефицијент искоришћења фонда радног времена: 4,55% -деловао у правцу повећања ($0,840/0,880 \times 100 - 100 = -4,55\%$), Индекс је 95,45 што значи да је проценат 4,55%.

Да подсетимо, само први фактор (обим производње - Z) делује директно пропорционално (тј. својим повећањем делује у правцу повећања радне снаге), а сви остали фактори обрнуто пропорционално (тј. својим повећањем делују у правцу смањења радне снаге).

Укупно дејство фактора у правцу повећања је 26,72% (Z, Kr, Kfr), а у правцу смањења 14,29% (To). Нето ефекат посматраних фактора је **12,44%** у правцу повећања (26,72%- 14,29%).

С обзиром на то да је стварно повећање радне снаге 10% то значи да постоје необјашњени фактори који су деловали у правцу смањења са 2,44% (10%-12,44%). То могу бити различити фактори, мање или више значајни, што се може доста поуздано утврдити у сваком конкретном предузећу. На пример, у правцу смањења може да делује промена структуре производње у корист мање радно интензивних усева, или већа мотивисаност и интензитет рада радника, или повољнији метеоролошки услови и сл.

Циљ анализе је да размотри, пре свега, факторе који имају негативно дејство (који делују у правцу повећања), односно да покуша да њихово дејство елиминише или ублажи. Повећање обима производње (Z) вероватно је резултат свесне намере предузећа, а коефицијент циклуса рада (Kr) условљен је превасходно структуром производње. Остаје да се пажња усмери на коефицијент искоришћења фонда радног времена (Kfr), који је иначе веома важан фактор са, по правилу, највише резерви за побољшање. Објективно није могуће искоришћење годишњег фонда радног времена од 100%, јер радник одсуствује с посла због:

- годишњег одмора,
- боловања,
- државних и верских празника,
- закашњења,
- скраћени рад и дозволе за излазак,
- других оправданих и неоправданих разлога.

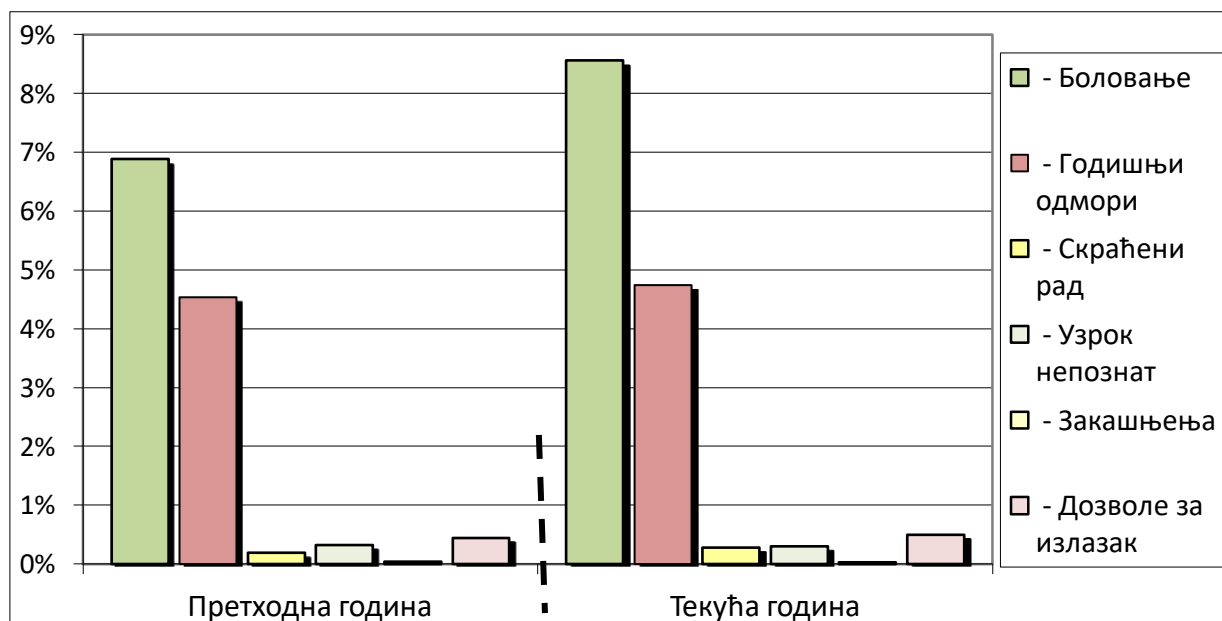
Посебно је важно анализирати структуру изгубљеног радног времена (Ir), при чему треба ставити акценат на неоправдане губитке (изостанци, боловања, закашњења и др). Циљ је да се пронађу узроци неоправданих изостанака и предложи мере за њихово смањење. За то је погодно користити табеларне прегледе и графиконе, индексе, проценте и друге инструменте анализе. Потом се примењују одговарајући методи анализе, по правилу прво основни: рашчлањавање и поређење (ми смо користили само временско поређење).

Укупно расположиви фонд часова био је за 10% већи у текућој у односу на претходну годину (што је у сагласности са основним примером, тј. претходном табелом). Међутим, ефективни часови су порасли само за 6,7%, услед чега је и релативни удео изгубљених часова у текућој години значајно *поростао* за 2,0% (са 12,4% на 14,4%). *Посматрано у апсолутним бројевима, број изгубљених часова је виши за 24.560 часова, или за 27,7% (таб. III-2; граф. III-1).*

Табела III-2. Структура фонда радног времена

ИСКОРИШЋЕЊЕ РАДНОГ ВРЕМЕНА	Претходна година		Текућа година		Индекс
	Часови	%	Часови	%	
Просечан број запослених	350		385		110,0
Максималан могући број часова	713.440	100,0%	784.784	100,0%	110,00
а) ЕФЕКТИВНИ ЧАСОВИ	619.936	86,9%	661.657	84,3%	106,7
б) УКУПНО ИЗГУБЉЕНИ ЧАСОВИ	88.504	12,4%	113.064	14,4%	127,7
од тога:					
- Боловање	49.090	6,88%	67.174	8,56%	136,8
- Годишњи одмори	32.338	4,53%	37.188	4,74%	115,0
- Скраћени рад	1.363	0,19%	2.209	0,28%	162,1
- Узрок непознат	2.276	0,32%	2.360	0,30%	103,7
- Закашњења	268	0,04%	238	0,03%	88,8
- Дозволе за излазак	3.170	0,44%	3.896	0,50%	122,9

Даљом применом метода „рашчлањавање“ долазимо до структуре изгубљених часова рада. Видимо да у обе године убедљиво доминирају прве две позиције (боловање и годишњи одмори). За годишње одморе је очекивано висок проценат, јер по закону, а требало би и по уговору, радници имају тачно одређен број дана за годишњи одмор. (приближан проценат изгубљених часова у обе године). Највише забрињава повећање броја изгубљених часова по основу боловања (за 18.084 часова или 36,8%). Знатно иза боловања следе *скраћени рад* (846 часова или 62,1%) и *дозволе за излазак* (726 часова или 22,9%). Очигледно је да превасходно у смањењу изгубљених часова по основу боловања треба тражити могућности за боље искоришћење фонда радног времена. Мада не треба занемарити ни друге узроке, јер свако смањење је важно.

Графикон III-1. Структура изгубљених часова рада

Претходни део излагања био је посвећен углавном анализи „обима“ ангажовања радне снаге, што је наравно веома важно. Међутим, да би анализа била комплетна, неопходно је укључити и ценовну компоненту рада, тј. размотрити **трошкове радне снаге**, што се у наставку укратко обрађује.

Поређењем стварних трошкова ангажовања радне снаге са планираним за исти временски период добијају се **одступања** у трошковима (*таб III-3*). Ова анализа се спроводи на сличан начин као и код остварене производње (*поглавље II тачка 2*), а суштина је да се укупна одступања рашчлане на количинску и ценовну компоненту, како би се потом лакше утврдили узроци одступања, измериле последице, утврдиле одговорности, и донели одговарајући закључци и препоруке за побољшање стања. У *табели III-3* је ради илустрације приказана анализа одступања на годишњем нивоу за три врсте производње. Боље је, наравно, ако се оваква анализа врши још детаљније/аналитичније, тј. по агротехничким операцијама, о чему се више говори у поглављу које се односи на „Анализу трошкова“.

Табела III-3. Обрачун одступања трошкова радне снаге

Производње (ha)		Планирани часови рада		Планска цена	Остварени часови рада		Стварна цена	ОДСТУПАЊА (у дин)		
		по ha	укупно		по ha	укупно		Количинска	Ценовна	Укупна
Пшеница:	100	18,0	1.800	335	21	2.100	328	-100.500	14.700	-85.800
Кукуруз:	90	26,0	2.340	340	24	2.160	344	61.200	-8.640	52.560
Шећ. репа:	60	35,0	2.100	350	33	1.980	353	42.000	-5.940	36.060
Свега :			6.240			6.240		2.700	120	2.820
Количинска (ПК - СК) x ПЦ = (1.800 - 2.100) x 335 = -100.500 динара										
Ценовна: (ПЦ - СЦ) x СК = (335 - 328) x 2.100 = 14.700 динара										

Применом рашчлањавања, као основног квалитативног метода анализе, који је увек на првом месту, елиминише се „пребијање“ позитивних и негативних одступања, чиме се избегава стварање лажне слике о одступањима. „Количинска одступања“ су резултат смањења/повећања стварно утрошених часова рада у односу на планиране, а „ценовна одступања“ настају услед разлике између остварених и планираних трошкова рада.

На пример, за пшеницу: количинска одступања (-100.500 дин) се појављују јер је утрошено 300 часова рада више него што је планирано (1800 – 2100 = -300 часова) Ово одступање је „негативно“, што је и логично, јер су направљени виши трошкови него што је планирано. Истовремено су ценовна одступања (14.700 дин) настала због тога што је планска цена већа од стварне за 7 дин/часу рада.

Укупна нето одступања износе само 2.820 дин, јер је дошло до пребијања негативних и позитивних одступања (*таб. III-3*). У бруто (непребијеном) износу укупна одступања износе 232.980 дин.

Фокус анализе се усмерава на **количинска** одступања, јер су она углавном условљена интерним факторима (нпр. лоша организација посла, недовољна стручност радника, немотивисаност радника, губљење часова због кварова машина, итд). Услед биолошког карактера пољопривредне производње, климатски фактори такође могу бити врло значајни узроци одступања, на које се не може непосредно утицати. На пример,

превише влажно или суво земљиште, или константне падавине у сезони сетве, што отежава услове рада и изискује више утрошених часова.

Са друге стране, **ценовна** одступања су углавном објективно условљена, с обзиром да се цене углавном одређују на тржишту, тј. не може се на њих значајније утицати. Због тога ценовна одступања нису у првом плану код анализе одступања. Радна снага је ту мало специфична, јер се цена рада одређује интерно, али се ипак мора водити рачуна о ценама које су преовлађујуће на тржишту.

Претходно би требало израчунати одступање по основу **промене капацитета**, тј. одступања оствареног од планираног броја h_a (тзв. „одступање обима“). То би значило још једну врсту одступања, али овде је претпостављено да је остварени капацитет ребалансом изједначен са планираним.

4. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ РАДНЕ СНАГЕ

СТРУКТУРА РАДНЕ СНАГЕ може се анализирати са становишта:

- 1) квалификационе структуре,
- 2) места рада у процесу производње (производни и непроизводни радници),
- 3) сталности рада (стална и сезонска радна снага),
- 4) места становања,
- 5) старосне структуре,
- 6) дужине радног стажа и
- 7) полне структуре.

Квалификациона структура: изражава се процентом учешћа броја радника истих квалификација у укупном броју радника (*таб. III-5, 6 и 7*). Овако утврђена структура упоређује се са: структуром утврђеном систематизацијом радних места, са планом, са другим предузећима, просеком гране, са структуром из једне или више претходних година, затим се утврђују одступања, кретања и трендови итд.

Према месту рада: у процесу производње разликују се производни и непроизводни, односно режијски радници. Учешће појединих у укупном броју запослених зависи од више фактора (природа делатности, техничка опремљеност, итд). Законита је тенденција да се структура помера у корист непроизводних радника и то првенствено као последица техничког прогреса, у свим гранама па и у пољопривреди.

Са становишта сталности: рада раднике делимо на сталне и сезонске (повремене). За пољопривреду је карактеристично велико присуство сезонских и повремених радника у периоду „*радних врхова*“, због сезонског карактера саме производње. Ову структуру је потребно пратити по месецима, јер већи временски размаци не дају поуздане податке (*таб. III-4*).

Табела III-4. Структура запослених са становишта сталности на дан 31.12.2019. год.

КРАЈЕМ МЕСЕЦА														
	I		II		III		IV		V		VI		Просек за 6 месеци	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Стални радници	350	100	350	100	350	87,5	350	87,5	350	100	350	80,4	350	90,9
Сезонски радници	-	-	-	-	50	12,5	50	12,5	-	-	110	19,6	35	9,1
УКУПНО	350	100	350	100	400	100	400	100	350	100	460	100	385	100

У табели III-4, структура је рачуната на бази броја запослених крајем месеца. Структура би била реалнија када би била утврђена на бази просечно запослених у току месеца. Анализом треба утврдити да ли је правовремено ангажована сезонска радна снага у моменту отпочињања сезонског циклуса рада, као и да ли је правовремено дезангажована у моменту завршетка сезонског циклуса рада. Јер, уколико то није случај, значи да је сезонска радна снага била непотребно ангажована.

Према месту становања: сви запослени радници се разврставају на раднике који станују у месту рада и раднике који станују изван места рада. Смисао ове анализе је у томе што радници који станују изван места рада имају по правилу слабији учинак, јер су самим доласком на посао већ заморени. Такође, неопходно је обезбедити превоз радницима који станују изван места рада, или подмирити трошкове путовања. Једна од могућности је и да предузеће обезбеди смештај својим радницима у месту рада. У сваком случају, ово није занемарљива ставка код трошкова, и свакако треба анализирати радну снагу и са овог аспекта.

Старосна структура: Привредна организација мора благовремено да се побрине за нормалну обнову радне снаге коју намеће закон природе: повлачење радника који су испунили свој радни стаж и укључење нових млађих радника на њихово место. По правилу, године старости носе са собом искуство али умањују физичку и општу радну енергију и способност. Последице нису једнаке када се посматрају поједине категорије радника и службеника. Вишим квалификационим категоријама мање смета већи број година старости, него нижим квалификационим категоријама које су изложене већем физичком напору (таб. III-5).

Међутим, када се године старости приближе биолошкој просечној граници радне способности, мора се размишљати о томе ко ће заменити те раднике када они оду у старосну пензију. Нови радник захтева одређени период адаптације на радне задатке, амбијент, окружење, а потребна су и одређена улагања која, иако формално нису, стварно су инвестиционог карактера (стипендирање студената и ученика у школама, курсеви, семинари, едукације, итд.).

Табела III-5. Старосна структура радне снаге на дан 31.12.2019. године

Ред. бр.	Степен стручне спреме	до 30		30-50		преко 50		Укупно
		број	%	број	%	број	%	
1	I степен стручне спреме	2	8,3	5	9,8	3	13,0	10
2	II степен стручне спреме	3	12,5	3	5,9	2	8,7	8
3	III степен стручне спреме	5	20,8	16	31,4	5	21,7	26
4	IV степен стручне спреме	6	25,0	17	33,3	9	39,1	32
5	V степен стручне спреме	1	4,2	1	2,0	1	4,3	3
6	VI степен стручне спреме	3	12,5	2	3,9	1	4,3	6
7	VII-1 степен стручне спреме	3	12,5	3	5,9	2	8,7	8
8	VII-2 степен стручне спреме	1	4,2	2	3,9	-	-	3
9	VIII степен стручне спреме	-	-	2	3,9	-	-	2
	Укупно	24	100,0	51	100,0	23	100,0	98

Дужина радног стажа: позитивно делује на продуктивност рада, а тиме и на успех привредне организације. При томе је корисно радни стаж радника сагледати у целини, као и у оном делу који је стечен у истој привредној организацији. Његово опште познавање посла, по правилу, биће боље уколико има дужи укупни радни стаж, али ће његов рад у конкретној привредној организацији бити кориснији, уколико се он више саживео и прилагодио њеним конкретним и специфичним условима. Ово има посебан значај за пољопривреду, чији су природни и други општи услови специфични и различити за сваку привредну организацију (таб. III-6).

Табела III-6. Стање запослених према дужини радног стажа на дан 31.12.2019. год.

Ред. бр.	Степен стручне спреме	Укупно (година)			У предузећу (година)		
		до 3	3-7	преко 7	до 3	3-7	преко 7
1	I степен стручне спреме	3	2	5	5	1	4
2	II степен стручне спреме	4	2	2	6	1	1
3	III степен стручне спреме	10	11	5	11	12	3
4	IV степен стручне спреме	8	16	8	11	15	6
5	V степен стручне спреме	2	1	-	3	-	-
6	VI степен стручне спреме	4	1	1	5	1	-
7	VII-1 степен стручне спреме	3	3	2	4	2	2
8	VII-2 степен стручне спреме	1	2	-	2	1	-
9	VIII степен стручне спреме	-	2	-	-	2	-
	Укупно	35	40	23	47	35	16

Дужина радног стажа у истој привредној организацији је значајан индикатор „чврстине везе“ између радника и привредне организације. Мања је продуктивност рада радника који се осећа привремено у привредној организацији. У сваком случају, задатак анализе пословања био би и да установи узроке лабилности веза, ако је такав случај, јер ти

узроци могу бити веома различити, па самим тим су различите мере које се примењују за њихово отклањање.

Дужина укупног радног стажа је у корелацији са старосном структуром, док је дужина радног стажа у истој привредној организацији у корелацији са степеном флукуације.

Структура радника по полу: Раније је подела на „мушке“ и „женске“ послове била знатно израженија. На пример, женска радна снага је доминирала у текстилној индустрији, док је у црној металургији или рударству било доминантно учешће мушке радне снаге. Међутим, развојем друштвено-економских односа, у правцу успостављања једнакости између полова, ова подела није више толико изражена, али и даље постоје делатности које претежно запошљавају мушку односно женску радну снагу, што је сасвим природно. Учешће женске радне снаге у административним пословима у пољопривреди углавном се битније не разликује у односу на друге привредне гране. Међутим, ова разлика може бити знатно израженија код осталих запослених, и то посебно код нижих квалификационих категорија (таб. III-7).

Табела III-7. Полна структура радне снаге на дан 31.12.2019. године

Ред. бр.	Степен стручне спреме	Мушки		Женски		Укупно
		број	%	број	%	
1	I степен стручне спреме	8	11,1	2	7,7	10
2	II степен стручне спреме	7	9,7	1	3,8	8
3	III степен стручне спреме	20	27,8	6	23,1	26
4	IV степен стручне спреме	24	33,3	8	30,8	32
5	V степен стручне спреме	2	2,8	1	3,8	3
6	VI степен стручне спреме	3	4,2	3	11,5	6
7	VII-1 степен стручне спреме	5	6,9	3	11,5	8
8	VII-2 степен стручне спреме	2	2,8	1	3,8	3
9	VIII степен стручне спреме	1	1,4	1	3,8	2
	Укупно	72	100,0	26	100,0	98

Иако је начелно ирелевантно ког је пола запослени, за анализу пословања је интересантно пратити однос учешћа једног и другог пола како у погледу трајности везивања за предузеће, тако и у погледу активног учешћа у органима управљања. Ово је важно како би се могло утицати на отклањање узрока који евентуално још делују на то да постоје разлике. Разуме се да учешће женске радне снаге утиче и на просечно одсуствовање са посла због материнства.

Било о којој структури да се ради она се увек посматра на тачно одређени дан, што даје основ за закључке да ли нешто треба или не треба чинити у смислу побољшања структуре. Ако се структура посматра у два или више тренутака могуће је уочити тенденције у промени структуре и на основу тога извести одређене закључке и предузети одређене мере.

5. АНАЛИЗА ПРОДУКТИВНОСТИ РАДА

Продуктивност рада, уз економичност и рентабилност, представља један од најважнијих релативних показатеља успеха предузећа. Изражава се коефицијентом што омогућава поуздано временско и просторно поређење. Продуктивност представља однос између пословног учинка и утрошеног живог рада.

У нашим условима се, са становишта предузећа, под продуктивношћу превасходно подразумева само продуктивност живог рада, а не продуктивност живог и минулог рада. Код мерења продуктивности рада може се разликовати:

- бруто продуктивност рада и
- нето продуктивност рада.

Основна формула за изражавање продуктивности је:

$$Q / R \quad \text{или} \quad R / Q$$

Где је:

Q – остварени резултат,

R – утрошени рад.

Обе формуле показују исто, само је разлика у тумачењу (презентацији) добијених показатеља.

Постоји више начина (варијанти) мерења продуктивности рада у зависности од тога које се величине узимају за остварени учинак, а које за утрошени рад:

Остварени резултат:

- остварена производња (количински),	}	<u>Бруто</u> продуктивност
- вредност производње,		
- укупан/пословни приход,		
- бруто добит /губитак,	}	<u>Нето</u> продуктивност
- нето добит / губитак,		
- доходак,		
- акумулација (<i>акумултивност рада</i>).		

Утрошени рад:

- просечан број радника (укупно или само производних),
- утрошени часови рада (укупно или само производних),
- бруто зараде (укупно или само производних).

Сви показатељи имају предности и недостатке, а који ћемо одабрати зависи од циљева анализе и специфичних карактеристика сваког конкретног предузећа. Најчешће се узима више (сет) показатеља.

Може се рећи да се најправилнији показатељи продуктивности добијају на бази дохотка, јер се ради о новоствореној вредности која је резултат људског рада у свакој производњи. Међутим, у пракси се најчешће користе показатељи на бази вредности производње.

Бруто продуктивност рада се може мерити на бази количине добијених производа, или на основу остварене вредности производње, односно прихода.

Пример 1:

Предузеће је остварило производњу јабука од 30.000 тона, у години у којој је просечан број запослених био 200 радника, при чему један радник годишње ради просечно 1.500 часова. Израчунати бруто продуктивност рада.

$Pr = Q / R = 30.000 \text{ тона} / 200 \text{ радника} = \mathbf{150}$ тона јабука по раднику или

$Pr = R / Q = 1.500 \text{ часова} \times 200 \text{ радника} / 30.000 \text{ тона} = \mathbf{10}$ часова по тони.

Овакви индикатори на бази количине остварених производа могу бити корисни, упоредиви су у времену и у простору, по правилу се утврђују када је то могуће. Међутим, могућност њиховог израчунавања врло ограничена, практично само у случају када се привредна организација бави производњом само једне врсте производа (на пример, само производњом јабука, крушака, грозђа, или товних пилића, јаја, вина и сл). Када се предузеће бави производњом више врста производа, што је у пољопривреди чешћи случај, мерење продуктивности рада на бази остварене количине производа није могуће, пошто се не могу сабирати количине различитих производа (на пример, пшеница, соја, јабуке и млеко). У том случају, користе се вредносни показатељи, као што су вредност производње, укупан приход, пословни приход са којим се може оперисати само на крају године када се ради завршни рачун.

Пример 2:

На основу датих података исказати индикаторе бруто продуктивности рада.

- Укупна планирана производња.....12.000.000 динара
- Укупна остварена производња.....12.600.000 динара
- Број запослених радника (планиран).....1.600
- Број запослених радника (остварен).....1.500

Економске величине	Планирано	Остварено	Одступање	
			Износ	%
Укупна производња	12.000.000	12.600.000	600.000	5,0
Број запослених	1.600	1.500	- 100	- 6,3
Продуктивност рада	7.500	8.400	900	12,0

Вредносни индикатор о бруто продуктивности рада има ту предност у односу на натурални, што се може лако добити код сваке привредне организације ма како разноврсна и сложена била њена привредна делатност. С обзиром да се ради о релативним индикатору, могуће је вршити поређење и израчунавати одступање у односу на план, где видимо да је остварено повећање у односу на планирану продуктивност за 900 дин вредности производње по једном запосленом, или за 12%, што је свакако врло значајно повећање. У конкретном предузећу анализа треба да иде даље, посматра детаљније, како би утврдила узроке, измерила последице и донела закључке.

Нето продуктивност рада се утврђује на бази неког нето резултата: дохотка (новостворене вредности), бруто добити/губитка, нето добити/губитка или акумулације (акумулативности рада).

Акумулативност рада се изражава величином остварене акумулације по јединици рада:

$$Ak / R$$

Ак - износ акумулације, тј. део нето добити који се распореди за повећање капитала, односно који остане у предузећу за финансирање репродукције.

Пример 3:

На основу датих података утврдити остале показатеље успеха пословања, затим исказати индикаторе бруто и нето продуктивности рада, ако је порез на добит по коначном решењу 500.000 динара, а просечан број запослених радника у посматраном периоду 1.000.

- Укупан приход.....15.000.000 дин.
- Укупни расходи.....10.000.000 дин.
- Бруто зараде у реализованим производима 2.500.000 дин.
- Акумулација.....1.500.000 дин.

1. Продуктивност рада = Бруто добит / број радника
$$= (15.000.000 - 10.000.000) / 1.000 = \mathbf{5.000}$$
 динара / раднику
2. Продуктивност рада = Нето добит / број радника
$$= (5.000.000 - 500.000) / 1.000 = \mathbf{4.500}$$
 динара / раднику
3. Продуктивност рада = Доходак / број радника
$$= (5.000.000 + 2.500.000) / 1.000 = \mathbf{7.500}$$
 дин / раднику
4. Продуктивност рада = Укупан приход / број радника
$$= 15.000.000 / 1.000 = \mathbf{15.000}$$
 динара / раднику
5. Продуктивност рада = Акумулација / број радника
$$= 1.500.000 / 1.000 = \mathbf{1.500}$$
 динара / раднику

Пример 4:

На основу датих података утврдити остале показатеље успеха пословања, затим исказати индикаторе бруто и нето продуктивности рада, ако је порез на добит по коначном решењу 300.000 динара, а просечан број запослених радника у посматраном периоду 800.

- Укупан приход.....14.000.000 дин.
- Укупни расходи.....15.000.000 дин.
- Бруто зараде у реализованим производима 2.200.000 дин.

1. Продуктивност рада = Бруто губитак²² / број радника
$$= (15.000.000 - 14.000.000) / 800 = \mathbf{1.250}$$
 динара / раднику
2. Продуктивност рада = Нето губитак²³ / број радника

²² Бруто губитак = Укупни расходи – Укупни приходи.

$$= (1.000.000 + 300.000) / 800 = \mathbf{1.625} \text{ динара / раднику}$$

3. Продуктивност рада = Доходак²⁴ / број радника

$$= (2.200.000 - 1.000.000) / 800 = \mathbf{1.500} \text{ динара / раднику}$$

4. Продуктивност рада = Укупан приход / број радника

$$= 14.000.000 / 800 = \mathbf{17.500} \text{ динара / раднику}$$

У наставку се приказују основни индикатори продуктивности рада, односно индикатори за анализу радне снаге које се могу рачунати на основу билансних података (*таб. III-8*). Претходно приказани индикатори подразумевају располагање не само билансним већ и рачуноводственим и свим другим подацима у предузећу. Међутим, екстерни аналитичари често располажу само јавно доступним односно билансним подацима. У таквој ситуацији могу да се утврде и анализирају само индикатори радне снаге приказани у *табели III-8*, уз евентуално још неке изведене показатеље који практично представљају модификацију/допуну приказаних основних индикатора. На пример, приказане показатеље је могуће рачунати и тако да се уместо броја радника у именилац формуле уврсте *трошкови бруто зарада*. У том случају, индикатори продуктивности показују остварене резултате по једном динару учињених трошкова радне снаге (нпр. коефицијент 5,42 значи да се на један динар трошкова рада остварује 5,42 динара укупног прихода и сл.)

Свеобухватна анализа радне снаге коју раде интерни аналитичари у оквиру предузећа (*ми увек полазимо од ове претпоставке*), по правилу ће узети у разматрање обе групе индикатора, који наравно нису у супротности већ се допуњују. Прецизније речено, приказани билансни индикатору нису нови у односу на класичне напред наведене (они су углавном тамо већ обрађени), али их је неопходно издвојити као посебну групу индикатора које могу користити екстерни аналитичари на бази биланса (*у оваквој ситуацији су најчешће и студенти када раде писмени*).

Табела III-8. Основни индикатори продуктивности -на бази билансних података (000 РСД)

V) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ПО РАДНИКУ – ПРОДУКТИВНОСТ	АОП	"Панонија"	"Срем"
Укупан приход по раднику	(1001+1032+1050+1052+1056) /број радника (<i>бруто зараде -1025</i>)	4.432,1	5.475,4
Нето добит по раднику	1064/број радника (<i>бруто зараде -1025</i>)	330,5	0,0
Нето губитак по раднику	1065/број радника (<i>бруто зараде -1025</i>)	0,0	204,5
Бруто зараде по раднику*	1025/број радника	837,5	1.090,0

* Ово није индикатор продуктивности, али јесте важан показатељ за анализу радне снаге.

²³ Нето губитак = Бруто губитак + Порез на добит, овако се рачуна нето резултат у случају бруто губитка. Када се оствари бруто добитак онда су формуле следеће: Нето добитак = Бруто добитак - Порез на добит, или: Нето губитак = Бруто добитак - Порез на добит. Детаљније погледати у *поглављу II тачка 8*, односно из Рачуноводства.

²⁴ Детаљније о начинима рачунања дохотка погледати у *поглављу II тачка 6*.

У табели су утврђени подаци за наше модел предузеће „Панонија“ које има 410 запослених и конкурентско предузеће „Срем“ са 378 радника. Просечан број радника налази се у Статистичком анексу - **АОП 9005**.

Продуктивност рада у предузећу „Панонија“, изражена укупним приходом, била је 4.432,1 хиљада динара по раднику у 2019. години. Овако остварена продуктивност је за 19,1% мања у поређењу са конкуренцијом („Срем“). Међутим, „Панонија“ је, за разлику од конкуренције остварила позитиван нето резултат у износу од 330,5 хиљада по раднику, док је конкуренција остарила нето губитак од 204,5 хиљада динара по раднику. Такође, бруто зараде по раднику су мање, код посматраног предузећа у односу на конкуренцију (837,5 хиљада динара по раднику у односу на 1.090,0 хиљада динара по раднику). С тим у вези, ако као индикатор продуктивности изразимо укупан приход по 1 дин трошкова рада, приметно је да предузеће „Панонија“ има нешто боље резултате, 5,3 динара на 1 динар трошкова рада, у односу на 5,0 динара колико остварује конкуренција.

IV) АНАЛИЗА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

1. ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈА

Средства предузећа сачињавају свеукупне вредности којима она располажу. Сва средства сада представљају **пословна средства**, тј. нема више ванпословних (заједничке потрошње, резерви, солидарности).

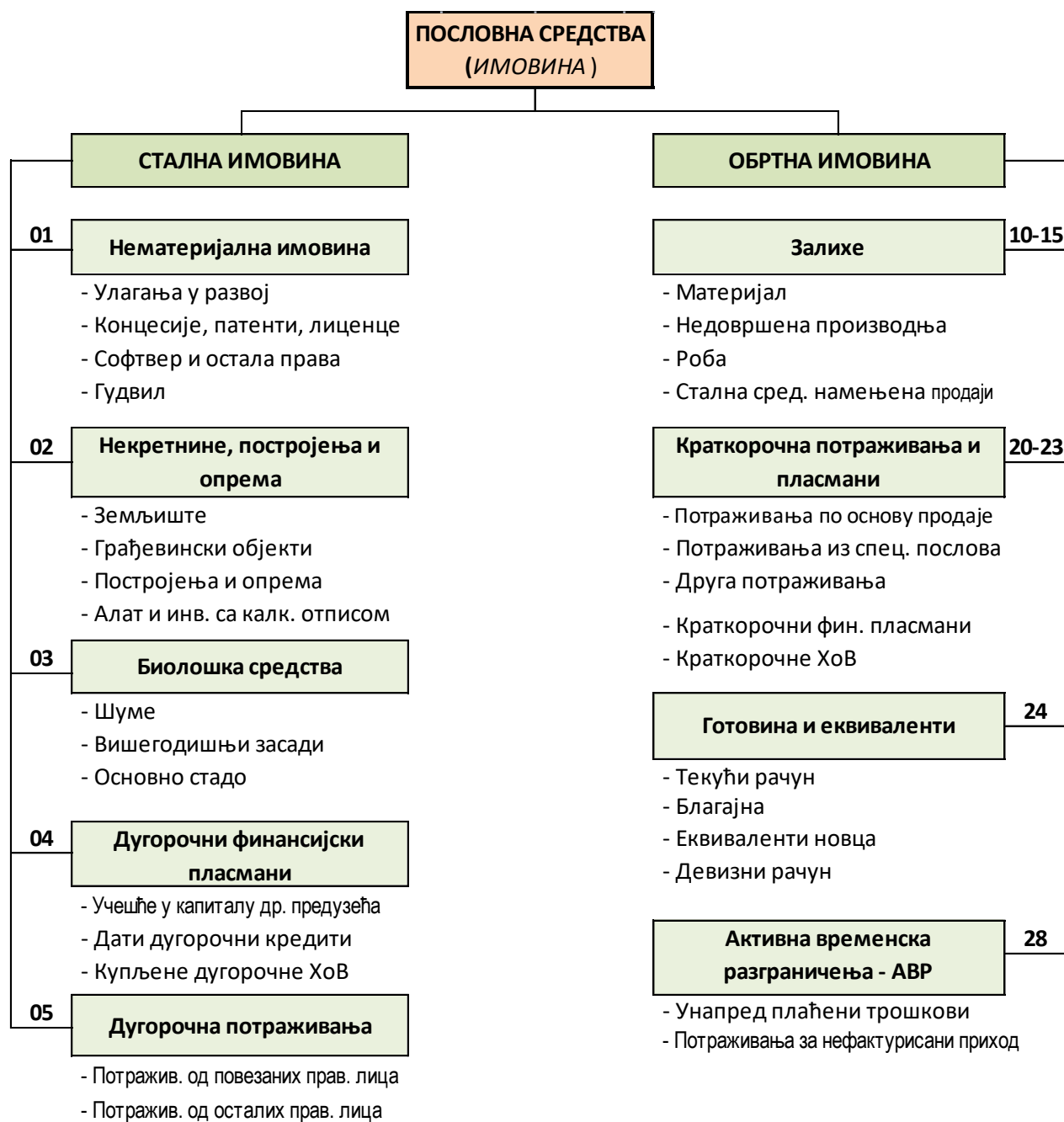
Класификације средстава могу бити различите, а најважнија је на **стална и обртна средства** (имовину) (*шема IV-1*). О основним карактеристикама сталне имовине и критеријумима за разврставање на сталну и обртну имовину предузећа детаљно смо говорили из предмета *Рачуноводство пољопривредних предузећа* прошле године. Овде ћемо укратко поновити најважније карактеристике сталних средстава:

- Трају, по правилу, дуже од једне године, односно у више репродукционих циклуса преносе вредност на нове производе;
- Имају вредност изнад прописане вредности (односно вредности утврђене интерним актом којим се уређује рачуноводство предузећа);
- Постоје изузеци: Нека средства увек спадају у сталну имовину (нпр. канцеларијски инвентар, уметничка дела итд.), а нека у обртну (нпр. лабораторијска опрема, погонски инвентар итд), без обзира на век употребе и вредност.

Детаљна класификација сталне имовине дата је практично у Аналитичком контном плану, где су наведене групе, синтетичка и аналитичка конта. За потребе Анализе неопходно је наравно знати у којој класи су стална средства, које су групе/врсте и основне карактеристике.

Ми се бавимо превасходно анализом „*основних средстава*“ (групе: 02–*Некретнине, постројења и опрема* и 03–*Биолошка средства*). То је, наравно, највреднији и најважнији облик сталне имовине у већини производних предузећа, каква су и пољопривредна.

Када говоримо о анализи основних средстава у већини случајева (не увек), мислимо и на нематеријалну имовину, али не и на дугорочне финансијске пласмане и потраживања.

Шема IV-1. Класификација пословних средстава (имовине)

Основна средства могу бити у облику:

- **Ствари** (материјални облик),
- **Права** (потраживања по основу продаје основних средстава, датих аванса и сл.) и
- **Новца** (издвојена новчана средства за инвестиције, новац добијен продајом сталних средстава, по основу осигурања и сл.). Треба нагласити да ова новчана средства условно спадају у основна средства, превасходно са аспекта њиховог порекла и намене. Оваква претпоставка за потребе анализе је дозвољена, уз напомену да, строго узевши, сва новчана средства спадају у обртна средства, тј. налазе се у *класи 2*, на неком од текућих или других рачуна или у благајни.

За анализу је такође важна класификација на:

- Основна средства **у функцији** и
- Основна средства **ван функције** (шема IV-2).

Основна средства у функцији: За ова средства је карактеристично да се налазе у употребном облику који се може користити у датој привредној делатности, као и то да су испуњени сви остали објективни услови за њихово коришћење. Међутим, ти услови означавају само способност и објективну могућност њиховог коришћења, али не и чињеницу да се она стварно користе. Према томе, могуће је да нека основна средства која су у функцији не буду активна нити коришћена, у краћем или дужем временском периоду.

На пример, једна пољопривредна организација може имати 60 трактора - сви су основна средства у функцији, јер се основна средства у облику трактора могу користити у пољопривредној организацији. Међутим, 5 трактора је стављено ван употребе, на пример, због њихове неекономичности, застарели модели, нема резервних делова дужи временски период, прекобројни су у привредној организацији, промењена је структура производње и сл. Ови трактори су неактивна основна средства, али су и они основна средства у функцији. Не треба, дакле, мешати појам „активна“ и „неактивна“ основна средства са појмовима основна средства „у функцији“ и „ван функције“. Јер, подела на „активна“ и „неактивна“ односи се само на основна средства „у функцији“.

Основна средства у функцији могу бити у облику ствари и права (део нематеријалних улагања).

Шема IV-2. Класификација основних средстава

Основна средства ван функције: Основна средства ван функције су оне вредности које по свом употребном облику или због општих услова нису способне да буду коришћене као основна средства, иако су намењене тој функцији. Основна средства ван функције могу бити у сва три облика: ствари, права и новац (*шема IV-2*).

У оквиру књиговодства основних средстава треба обезбедити податке о следећим вредностима:

- Набавна вредност (V_n) – представља почетну (брuto) вредност по којој се основно средство први пут укњижава у предузећу. У каснијим годинама се може јавити као „ревалоризована набавна вредност“ након евентуалних извршених ревалоризација. Евидентира се на основном конту, нпр. 023 – *Постројења и опрема*. Може се утврђивати на бази „набавне вредности“, „цене коштања“ или „фер вредности“ - код биолошких средстава (*што је у наставку објашњено код „почетног вредновања“²⁵*).
- Отписана вредност (пренесена, амортизована) – суштински не представља вредност већ исправку вредности основних средстава, односно губитак (смањење) вредности, углавном кроз амортизацију, мада може вредност да се смањи и на друге начине. Налази се на корективном конту, нпр. 0294 - *Исправка вредности постројења и опреме*.
- Садашња вредност (нето) – једина реална вредност основног средства, тј. вредност која још није пренета на нове производе путем амортизације. Нема посебан конто на коме се евидентира већ се добија као разлика набавне и отписане вредности, односно као нето салдо основног и корективног конта.
- Ликвидациона вредност (V_o) – преостала вредност након престанка коришћења основног средства, умањена за трошкове ликвидације (рушења, демонтаже, крчења и сл). Јавља се у виду делова, грађевинског материјала, а посебно је значајна код основног стада (кланична вредност – узима се у обзир код рачунања основице за амортизацију, тј. $V_o - V_n$) и вишегодишњих засада (вредност дрвета).

Приликом куповине половног основног средства битно је да новоформирана неотписана вредност чини збир фактурне вредности и зависних трошкова набавке. Набавну вредност узимамо од продавца, а отписану коригујемо ако је потребно, тј. рачунамо је као разлику између набавне и отписане. Ако набавна није позната или је мања од формиране садашње вредности онда се утврђује проценом, на основу садашње и процењеног века употребе.

²⁵ Питања везана за појам основних средстава, класификацију, вредности које се појављују, вредновање почетно и накнадно, амортизацију и ревалоризацију, обрађена су из предмета *Рачуноводство* прошле године, а овде се делимично понављају.

2. ВРЕДНОВАЊЕ ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

Вредновање сталне имовине примарно је регулисано међународним рачуноводственим стандардима (MPC²⁶), а у оквиру тога, се ближе регулише **рачуноводственом политиком** предузећа. При томе треба водити рачуна о конзистентности и упоредивости, тј. да се одабрани метод примењује у дужем временском периоду. Разликује се:

- 1) почетно вредновање и
- 2) вредновање након почетног признавања.

2.1. Почетно вредновање основних средстава

Почетно вредновање подразумева утврђивање вредности по којој ће се основно средство први пут признати, односно укњижити у пословне књиге.

Према MPC 16 основно средство се почетно вреднује у износу трошкова прибављања. То може бити:

1) **Набавна вредност** – уколико је средство прибављено куповином, односно екстерним путем. Набавну вредност чини фактурна вредност и сви зависни трошкови набавке (царине, трошкови транспорта, осигурања, утовара, истовара, припреме локације, монтаже, пробног погона и др). Порез на додату вредност (ПДВ), ако се тај порез може надокнадити (повратити) што је најчешћи случај код обвезника ПДВ-а, не улази у набавну вредност основног средства.

2) **Цена коштања** – ако се средство прибавља (гради, узгаја, подиже) интерним путем. Цену коштања чине сви трошкови који настану до момента пуштања основног средства у редовну експлоатацију. При томе, ако је тако утврђена цена коштања већа од тржишне вредности тог средства истог или сличног производа (претпоставка је да се тржишна вредност може поуздано утврдити), примењује се тржишна вредност (начело ниже вредности).

Изузетак од овог правила су **биолошка средства** (шуме, вишегодишњи засади и основно стадо) која се **увек** примарно вреднују по фер (тржишној) вредности, а само изузетно (ако се фер вредност не може поуздано утврдити, тј. не постоји референтно тржиште) могу да се почетно вреднују по цени коштања.

2.2. Вредновање основних средстава након почетног признавања

Вредновање основних средстава након почетног признавања (тј. приликом састављања биланса сваке следеће године) може се вршити по:

- Моделу набавне вредност – основни поступак или
- Моделу ревалоризације (фер вредности) – допуштени алтернативни поступак.

Предузеће се својим интерним рачуноводственим актом (правилником) самостално опредељује који модел ће применити. При томе, може се користити модел набавне

²⁶ MPC – Међународни рачуноводствени стандарди (International Accounting Standards - IAS).

вредности за једну групу/групе, а модел фер вредности за другу групу/групе. Али, у оквиру исте групе основних средстава мора се примењивати исти модел.

1) **Модел набавне вредности:** подразумева да се основна средства вреднују по трошку прибављања (тј. набавној вредности) умањеној за кумулирану амортизацију до тог момента. Основицу за амортизацију у овом случају чини набавна вредност умањена за ликвидациону (резидуалну) вредност, уколико је она материјално значајна. Према овом моделу не врши се ревалоризација (усклађивање књиговодствене са тржишном вредношћу) на дан билансирања, осим у условима хиперинфлације (кумулативна инфлација за 3 године > 100%). У овом случају се врши усклађивање стопом инфлације тј. кумулативном стопом раста цена на мало.

2) **Модел ревалоризације:** подразумева да се основна средства вреднују по ревалоризованом износу, односно фер вредности, на дан процењивања (билансирања), умањеној за исправку вредности, тј. кумулирану амортизацију. Фер вредност представља, у ствари, тржишну вредност на релевантном тржишту (може бити и локално тржиште). Ако не постоји активно тржиште за нека основна средства, фер вредност се утврђује проценом, на бази добитног приступа или на бази замене. А ако не постоји ни могућност поуздане процене, онда се примењује модел набавне вредности.

Свођењем на фер вредност истовремено се врши **ревалоризација** основног средства. Процењена тржишна вредност представља ревалоризовану вредност средства. Ревалоризација представља усклађивање књиговодствене са стварном (тј. тржишном) вредношћу основних средстава. Ревалоризацију је неопходно спроводити у инфлаторним условима, како би се спречило обезвређивање имовине.

Ако се ради о редовном процењивању средстава, за потребе завршног рачуна, прво се изврши обрачун амортизације за ту годину, а потом усклађивање књиговодствене са тржишном (ревалоризованом) вредношћу. Нова ревалоризована вредност представљаће основицу за амортизацију тек на крају следеће године.

Према МРС (МСФИ²⁷) **ревалоризација** представља усклађивање књиговодствене вредности сталних средстава са њиховом реалном, тј. тржишном (фер) вредношћу. Оно што се код нас раније подразумевало под ревалоризацијом (кориговање стопом инфлације), сада се назива прерачунавањем или прилагођавањем података, које се врши само у условима хиперинфлације, у складу са МРС 29 - Финансијско извештавање у хиперинфлаторним привредама.

а) Ко врши процену фер вредности? Процену фер вредности врше професионално оспособљени процењивачи на бази тржишне вредности. То не морају бити екстерни процењивачи, већ могу бити лица из предузећа.

б) Колико често треба вршити процену фер вредности? Утврђивање фер вредности треба вршити довољно често, тако да се књиговодствена вредност не разликује од фер вредности у рачуноводствено значајном износу. Уобичајено је да се вредност основних

²⁷ МСФИ – Међународни стандарди финансијског извештавања (International Financial Reporting Standards – IFRS).

средстава преиспитује при састављању финансијских годишњих извештаја, али утврђивање фер вредности за нека основна средства може да буде довољно и сваких 3-5 година. Дакле, врши се по потреби.

в) *Како се врши процена фер вредности (тј. вредносно усклађивање)?* Вредносно усклађивање, односно свођење **садашње** књиговодствене вредности на **фер вредност**, сагласно МРС 16 може се спровести на један од следећих начина:

- Пропорционалном корекцијом набавне вредности и исправке вредности, тако да садашња вредност буде једнака фер вредности, или
- Корекцијом само исправке вредности, на тај начин да набавна вредност остаје непромењена а исправка вредности се смањује.

Начин усклађивања треба одабрати у зависности од процењеног преосталог корисног века употребе средства, тј. да ли се задржава првобитна процена корисног века употребе или се мења.

Пример 1: Пропорционална корекција набавне и исправке вредности

Пољопривредно предузеће је на крају 2019. године извршило процену вредности трактора старог 6 година, при чему су познати следећи подаци:

1	Набавна вредност трактора	9.000.000
2	Редовни век употребе	10 година
3	Стопа амортизације	10%
4	Исправка вредности за 6 година (10% x 9.000.000 x 6)	5.400.000
5	Књиговодствена неотписана вредност (1 - 4)	3.600.000
6	Процењена фер (тржишна) вредност 31.12.2019. год.	4.140.000
7	Ревалоризациона резерва (6 - 5)	540.000

Утврђена фер (тржишна) вредност на крају шесте године коришћења већа је за 15% од садашње књиговодствене вредности ($4.140.000 / 3.600.000 \times 100 = 15\%$). Према овом методу усклађивања, пропорционално се коригује (у овом случају повећава) и набавна и исправка вредности, што је приказано у следећој табели:

1	Набавна вредност: $8.000.000 + 15\% (1.350.000) =$	10.350.000
2	Исправка вредности: $5.400.000 + 15\% (810.000) =$	6.210.000
3	Садашња вредност (1 - 2) =	4.140.000

Повећање вредности трактора треба прокњижити, како би књиговодствено стање одговарало стварном. Прокњижена је и амортизација за следећу годину.

Ред. број	О П И С	Позив	П Р О М Е Т	
			Дугује	Потражује
1)	Опрема	023	1.350.000	
	Исправка вредности опреме	0294		810.000
	Ревалоризационе резерве	330		540.000
	<i>За извршену ревалоризацију</i>			
1а)	Трошкови амортизације	540	1.035.000	
	Исправка вредн. постројења и опреме	0294		1.035.000
	<i>Амортизација за 2020. годину</i>			

Првобитно процењени корисни век употребе није промењен, остао је 10 година, а преостали 4 године. Разлика је у износу амортизације који ће бити већи у наредне 4 године, и износиће 1.035.000 дин./годишње ($10.350.000 \times 10\% = 1.035.000$ дин, $1.035.000 \times 4$ године = 4.140.000 дин. → садашња вредност).

Пример 2: Коригује се само исправка вредности

По овом методу набавна вредност се не мења. Исправка вредности се коригује (у овом примеру смањује), тако да се књиговодствена (садашња) вредност своди на утврђену фер вредност.

Подаци су исти као у претходном примеру. Да би се извршило усклађивање, потребно је исправку вредности трактора смањити за 540.000 динара, после чега је стање следеће:

1	Набавна вредност трактора	9.000.000
2	Исправка вредности: $5.400.000 - 540.000 =$	4.860.000
3	Садашња вредност (1 - 2) =	4.140.000

Ред. број	О П И С	Позив	ПРОМЕТ	
			Дугује	Потражује
2)	Исправка вредности опреме	0294		(540.000)
	Ревалоризационе резерве	330		540.000
	<i>За извршену ревалоризацију</i>			
2а)	Трошкови амортизације	540	900.000	
	Исправка вредн. постројења и опреме	0294		900.000
	<i>Амортизација за 2020. годину</i>			

Набавна вредност је остала непромењена (9.000.000), док се садашња вредност повећала са 3.600.000 динара на 4.140.000 динара, тј. за 540.000 дин, управо за колико се смањила отписана вредност. Овим се садашња вредност изједначила са фер вредношћу. Ово значи да је, уз непромењену стопу амортизације од 10%, корисни век употребе продужен **за 0,6 година**:

$$9.000.000 \times 10\% = 900.000 \text{ дин.} \rightarrow \text{годишњи износ амортизације}$$

$$4.140.000 / 900.000 = 4,6 \text{ година}$$

Могуће је, и по овом методу, да се задржи првобитно утврђени век употребе од 10 година. Али, у том случају мора да се повећа стопа амортизације. Независно од тога који метод се примени, садашња књиговодствена вредност увек ће бити **иста**, тј. **једнака** фер вредности (**4.140.000 дин.**). Избор између ове две варијанте ствар је професионалног просуђивања у сваком конкретном случају, тј. који се век отписа реалније прилагођава реалном веку употребе основног средства.

Може се десити да утврђена фер вредност буде мања од неотписане књиговодствене вредности. У том случају се књижење врши на истим контима, само на супротним странама. Због тога је важно да се *конто 330- Ревалоризационе резерве* рашчлани аналитички за свако појединачно средство, како не би долазило до пребијања позитивних ефеката ревалоризације једног основног средства са негативним ефектима ревалоризације другог средства.

2.3. Вредновање биолошких основних средстава

Биолошка средства, у складу са МРС 41 – *Пољопривреда*, јесу живе животиње и биљке. Треба правити разлику између основних (вишегодишњих) и обртних биолошких средстава. Основна биолошка средства евидентирају се на рачунима 030-Шуме, 031-Вишегодишњи засади и 032-Основно стадо.

Биолошка средства се вреднују (процењују, билансирају) приликом почетног признавања и на датум сваког биланса стања по **фер** вредности умањеној за процењене трошкове продаје. Фер вредност је, у ствари, тржишна вредност на референтном активном тржишту.

Изузетак су случајеви где се фер вредност не може поуздано утврдити, тј. када не постоји активно тржиште, а алтернативни начини процене нису довољно поуздани. У таквом случају, биолошко средство треба одмеравати по набавној вредности (односно цени коштања) умањеној за кумулирану исправку вредности (амортизацију). То је углавном случај са новоподигнутим вишегодишњим засадима, који се почетно вреднују по укупним трошковима (цени коштања)

Дакле, према МРС-41 претпоставка је да се фер вредност биолошког средства може поуздано одмеравати, може се оспорити само код почетног признавања биолошких средстава, за која тржишно утврђене цене или вредности нису доступне, и за које се утврди да су алтернативне процене фер вредности непоуздане.

У **вишегодишње засаде** (конто 031) спадају воћњаци, виногради, хмељарници, декоративно и брзорастуће дрвеће. Улагања у подизање вишегодишњих засада убрајају се у инвестициона улагања. Вредност пољопривредног земљишта на коме се засад налази, не укључује се у вредност засада, већ се исказује посебно 020– *Земљиште*.

У пољопривреди се најчешће у сопственој режији подижу вишегодишњи засади, односно узгаја основно стадо. У том случају се основна средства почетно вреднују по цени коштања (набавка садница, трошкови рада, коришћења механизације, неге, заштите, подизања наслона итд.)²⁸. Примењује се, дакле, трошковни принцип вредновања (тј. по **цени коштања**) коју чине: припрема земљишта за садњу, ђубрење, одводњавање и наводњавање, набавка и садња садница, трошкови рада, коришћења механизације, неге, заштите, подизања наслона, ограда итд. Обично се у класи 9 отвара одговарајуће место трошкова на коме се евидентирају сви трошкови настали у току подизања вишегодишњег засада. По окончању подизања засада врши се његово активирање, задуживањем основног конта вишегодишњих засада.

С обзиром на то да се шуме и вишегодишњи засади примарно вреднују по фер вредности умањеној за процењене трошкове продаје (осим наведеног изузетка подизања засада), то подразумева да се не врши амортизовање ових средстава, већ се њихова књиговодствена вредност своди на фер вредност умањену за процењене трошкове продаје.

Током периода коришћења воћњака и винограда, њихова вредност се због века трајања постепено смањује. У том смислу, сва улагања у ове засаде, којима се не повећава

²⁸ Ово значи да се у пракси најчешће користи поменути изузетак када се не може поуздано проценити почетна фер (тржишна) вредност биолошког средства.

њихов капацитет, не побољшава квалитет или не продужава век употребе, спадају у текуће трошкове пословања. Вишегодишњи засади, односно сва биолошка имовина, немају трошкове инвестиционог одржавања.

Основно стадо: представља специфичну врсту основних средстава карактеристичну за пољопривредна предузећа. Обухвата радну, приплодну и спортску стоку, укључујући и сточни подмладак. Стока у тову представља обртно стадо, односно обртна средства предузећа.

Основно стадо се процењује приликом прибављања и почетног признавања по фер (тржишној) вредности, умањеној за трошкове продаје. За основно стадо се увек може поуздано утврдити фер вредност, укључујући и почетно признавање, јер постоји позната тржишна цена стоке. За те потребе се могу користити и подаци СТИПС-а (Систем тржишних информација пољопривреде Србије), који су увек доступни на интернету. То значи да претходно описивани изузетак код подизања вишегодишњих засада, не важи за основно стадо.

Напомињемо да се не врши обрачун амортизације ни код основног стада из истих разлога који су назначени уз дати коментар код шума и вишегодишњих засада. Приликом састављања финансијских извештаја уз годишњи рачун, треба књиговодствену вредност основног стада свести на фер или тржишну вредност што не би требао да буде проблем јер постоји активно тржиште за та средства.

Ипак, ако не постоји активно тржиште, или се из неких других разлога биолошка средства (шуме, вишегодишњи засади и основно стадо) вреднују по набавној вредности, онда се **амортизација** редовно обрачунава и књижи (540 / 039).

3. ФАКТОРИ РАБАЋЕЊА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

У току експлоатације врши се **обезвређивање** основних средстава, чиме се постепено смањује њихова вредност и то од набавне до ликвидационе вредности. Тај процес обезвређивања основних средстава одраз је процеса њиховог рабаћења, тј. процеса постепеног губитка њихове функционалности.

Процес рабаћења, и са њиме процес обезвређивања, може бити спорији или бржи – у зависности од природе и функције основних средстава. Осим тога, рабаћење основног средства не мора бити временски равномерно, што значи да процес рабаћења, односно век корисне употребе, не мора бити увек исти за исту врсту основних средстава.

Због тога је веома значајно утврдити **факторе** који делују на рабаћење основних средстава, да би се могло утврдити и мерити њихово рабаћење и њихово обезвређење. Фактори рабаћења основних средстава могу бити бројни, различити и различитог утицаја. Они се међутим, могу груписати у три групе:

- 1) Утицај природних елемената,
- 2) Интензитет коришћења основних средстава, и
- 3) Економска застарелост.

3.1. Утицај природних елемената

Основна средства се могу састојати из различитих материја. Према томе какве су, те материје су различито отпорне на утицај природних (климатских) елемената као што су:

- влага,
- корозија,
- ветрови,
- ниска, односно висока температура итд.

За ову групу фактора је карактеристично да делују независно од степена и интензитета употребе основних средстава.

Код неких врста основних средстава, ова група фактора је одлучујућа и она примарно одређује процес рабаћења. То је случај, у првом реду, са грађевинским објектима. Грађевински објекти, било да се користе више или мање, или да се уопште не користе, рабате се и имају свој век трајања, који може бити нешто дужи или краћи у зависности превасходно од материјала од кога су изграђени, као и од климатских услова којима су изложени. На дужину века трајања може утицати још и правилна нега и одржавање објекта, али степен њиховог коришћења је практично без утицаја.

Ови природни елементи могу утицати и на средства опреме, у мањој или већој мери, зависно од тога колико су заштићена. На пример, ако се трактори, комбајни, прикључне машине, камиони итд, држе на отвореном, сигурно да ће климатски фактори имати утицаја на интензитет рабаћења. Осим тога, постоји опрема која се по природи ствари налази на отвореном, као што је, на пример, део опреме система за наводњавање. Дакле, код опреме природни (климатски) фактори могу имати одређеног утицаја на интензитет рабаћења а тиме и на век употребе, али ипак, нису одлучујући фактор.

Исто тако, и биолошка средства, као што су основно стадо и вишегодишњи засади имају свој временски ограничени век трајања. Век употребе је практично ограничен њиховим биолошким веком, после кога она не могу да се користе. Дакле, и овде су природни фактори одлучујући, тј. биолошки-старост, временски период, проток времена.

3.2. Интензитет коришћења

При коришћењу одређених основних средстава, на разне начине се врши дејство на поједине делове у виду трења, притиска, напрезања материјала и сл. Ради се наравно о средствима опреме (машине, уређаји, инсталације, транспортна средства, инвентар, крупан алат и др.). Предмети опреме могу трајати и могу се користити углавном у зависности од интензитета њиховог коришћења при нормалним условима, при нормалној нези, чувању и одржавању.

Код свих погонских машина, радилица као и код транспортних средстава, век корисне употребе може се приближно одредити бројем часова стварног коришћења. У техничкој документацији се век употребе увек дефинише за одређени степен искоришћења средства (број часова, киловат часова, тона, километара, тона-

километара, литара, и сл). То практично значи, да основна средства могу трајати знатно дуже или краће, у зависности од тога колико се стварно користе у усвојеној временској јединици (најчешће години). Степен њиховог стварног коришћења примарно одређује и брзину процеса рабаћења, тј. процеса њиховог обезвређивања.

3.3. Економска застарелост

Трећи фактор рабаћења је економске природе. Економски, а не физичко-технички услови утичу на дужину века корисне употребе основних средстава. Овде више није реч о способности основног средства да врши своју функцију у привредним процесима, већ о корисности његове употребе.

Економско или морално одумирање основног средства настаје пре његове физичке или физичко-техничке дотрајалости, па је основно средство и у овом случају обезвређено. Брзи развој науке и технике и све оштрија конкуренција на тржишту, учинили су да економска застарелост основних средстава постане један од одлучујућих фактора њиховог рабаћења. Овај фактор је нарочито изражен у технолошки високоразвијеним привредним гранама (производња рачунара, теелкомуникацијске опреме и других информатичких средстава, савремених апарата, производња аутомобила итд). У пољопривреди овај технички прогрес можда није тако динамичан и брз, али је такође врло присутан.

Постоје бројни узроци економске природе, који пре времена избацују из употребе одређена основна средства, тј. пре него што су она физички или технички дотрајала.

Ови узроци се могу сврстати у три групе:

- техничка превазиђеност,
- технолошка превазиђеност и
- економска неподобност.

а) **Техничка превазиђеност.** То је у исто време и најчешћи случај када наступа економска застарелост неког основног средства. Услед сталног напретка науке и технике производе се савршенија основна средства која потискују она која су још у употреби али су застарелог типа. Вредност савршенијих основних средстава огледа се нарочито у:

- повећању ефикасности,
- унапређењу квалитета производа, и
- снижењу трошкова производње.

Нови савременији и савршенији трактори омогућавају нпр. већи учинак, ређе и мање оправке, мање трошкове горива, мазива, правовремено и квалитетније обављање агротехничких операција, мањи ризик итд. Или, на пример, нови и савршенији апарати за мужу омогућују већу продуктивност рада и већу ефективност средстава, погоднији за краве са здравственог аспекта и сл.

б) **Технолошка превазиђеност.** Напредак науке не утиче само на усавршавање средстава за рад, већ и саме технологије производње (тј. технолошких поступака).

Међутим, са изменом или променом технологије, мењају се по правилу и сама средства за рад. Технолошка унапређења могу бити различита по свом ефекту. Једнима се постиже рационалније коришћење материјала и/или рада, другима се постиже бољи асортиман и бољи квалитет производа, помоћу трећих, остварује се производња са нижим трошковима итд.

в) Економска неподобност. У ову групу економских узрока превременог рабаћења основних средстава долазе сви они бројни узроци који су, у ствари, везани за тржиште. За многе производе потражња на тржишту је нестабилна или је просто пролазног карактера. У време ванредних околности, као што су оне за време рата, епидемија, после великих земљотреса или поплава, нека роба може имати нарочито велику потражњу. После тога, њихова потражња на тржишту потпуно ишчезне или се знатно смањи. Специфична основна средства која су служила за такву производњу су некорисна после тога. Но, и без ванредних околности, колико је предмета свакодневне употребе било пре неколико деценија којих сада нема или нестају. С друге стране, многе робе имају модни карактер; наилазе у великим таласима и после тога ишчежавају. Привреда користи све те околности, али специфична оруђа којима се служи за њихову производњу економски застаревају чим престане потреба за таквом производњом.

Следеће опште напомене намећу се у погледу економске застарелости основних средстава:

Прво: нису сва основна средства практично изложена моралном рабаћењу, тј. економској застарелости. Свакако да је опрема више изложена том фактору него грађевински објекти или биолошка средства (вишегодишњи засади и основно стадо).

Друго: фактор моралног рабаћења делује, по правилу, непредвиђено, тако да је тешко релативно прецизно укалкулисати унапред тај ризик.

Треће: тај фактор у савременој привреди постаје све значајнији и налази се на путу да постане одлучујући за дужину периода корисног века употребе основних средстава. Ово је нарочито значајно код утврђивања мерила за обрачун амортизације (век употребе, стопа, метод - функционални, дегресивни и сл.), као и приликом вршења ревалоризације основних средстава (колико често вршити ревалоризацију, вредност може и да се смањи, одабир метода усклађивања књиговодствене са фер вредношћу итд). Све ово, наравно, у оквиру могућности односно слободе које имају привредне организације да самостално одлучују, поштујући при томе постављене законске оквире/минимуме.

4. АНАЛИЗА АМОРТИЗАЦИЈЕ

Амортизација у суштини представља трошак сталних средстава. Основна средства постепено преносе своју вредност на нове производе и услуге, у току свог корисног века употребе. То се дешава управо путем амортизације, која представља део вредности основних средстава који је пренет на нове производе. Реализацијом производа амортизација

прелази из натуралног у новчани облик. Сврха обрачуна амортизације је да се стална средства, по истеку века употребе, замене новим средствима.

Треба разликовати појам амортизације од појма „*отписивања средстава*“. Амортизација је трошак основних средстава, док отпис представља књиговодствено-технички поступак обрачуна и књижења трошкова амортизације, путем којег се усклађује књиговодствена са стварном вредношћу основних средстава.

Обрачун амортизације мора тако да буде организован да омогућава састављање финансијских извештаја (биланса) у складу са МРС/МСФИ, као и утврђивање пореза на добит предузећа у складу са пореским прописима. Због тога, правна лица треба да врше два одвојена обрачуна амортизације:

- 1) за **рачуноводствене** сврхе - у складу са МРС/МСФИ, за потребе састављања биланса успеха, и
- 2) за **пореске** сврхе - у складу са пореским прописима, за потребе састављања пореског биланса.

Често се поставља питање: „*Да ли пореске стопе амортизације могу да се прихвате и за рачуноводствене сврхе?*“. Одговор на то питање је негативан, јер пореске стопе амортизације не омогућавају испуњење захтева МРС. Изузетак су нематеријална улагања (група 01), код којих се признаје иста стопа и за рачуноводствену и за пореску амортизацију.

Пореска амортизација признаје се као расход у Пореском билансу, а амортизација према МРС као расход у Билансу успеха.

4.1. Амортизација за рачуноводствене сврхе

Према МРС, који се наравно примењују и у нашој земљи, предузеће самостално процењује **корисни век употребе** својих средстава, и на основу тога, у зависности од одабраног метода амортизације, утврђује стопу амортизације.

Корисни век употребе се изражава као временски период у којем се очекује да ће правно лице користити средство или као количина производа које правно лице очекује да произведе тим средством. Свако предузеће треба да утврди стопе и метод амортизације у складу са својим специфичностима и начином коришћења конкретног средства, односно у складу са политиком управљања средствима.

Дакле, најзначајнија новина коју је донела непосредна примена МРС, са аспекта обрачуна амортизације, јесте захтев да предузећа самостално процењују корисни век употребе својих средстава, и на основу тога стопе амортизације.

У наставку текста најпре указујемо на средства која подлежу и која не подлежу обрачуну амортизације, а затим на елементе обрачуна амортизације, које чине:

- износ који се амортизује,
- амортизациони период,
- корисни век употребе,
- стопа амортизације,
- методе амортизације.

Средства која подлежу амортизацији. Амортизација се обрачунава за **материјална и нематеријална** стална средства. То су средства која испуњавају следеће услове:

- 1) користе се у производњи производа или испоруци роба и услуга, или за изнајмљивање другима;
- 2) имају ограничен век употребе (сматра се да земљиште нема);
- 3) користе се дуже од једног обрачунског периода.

Средство које испуњава наведене услове подлеже обавези обрачуна амортизације, осим уколико предузеће рачуноводственом политиком не одреди другачије. Наиме, стандарди су засновани на општем начелу **материјалности**.

Предузеће може рачуноводственом политиком да дефинише одређени износ као критеријум за признавање сталних средстава. У том случају, сва средства чија је набавна вредност испод утврђеног критеријума не признају се као стална средства, што значи да се и не укључују у обрачун амортизације.

Међутим, у обрачун пореске амортизације укључују се само средства чија је појединачна набавна цена, у време набавке, већа од **просечне бруто зараде** по запосленом у Републици Србији.

У складу са МРС 16, понекад је адекватно да се саберу појединачне „безначајне” ставке као што су алати, калупи и сл, па да се на збирну вредност примене утврђени критеријуми. Ово се односи на случај када предузеће има већи број средстава чија је појединачна набавна вредност релативно мала, а збирна вредност је материјално значајна.

Обрачуну амортизације подлежу следећа средства, која су рачуноводственом политиком предузећа призната као стална:

- 1) нематеријална улагања са коначним веком трајања,
- 2) грађевински објекти,
- 3) постројења и опрема.

Средства прибављена путем уговора о финансијском лизингу такође подлежу обрачуну амортизације.

Код пословног (оперативног) лизинга који представља класичан закуп, који је уређен Законом о облигационим односима, а не Законом о финансијском лизингу, обрачун амортизације врши давалац лизинга односно закуподавац, јер и даље средства која су дата у закуп води у својим пословним књигама.

Средства која не подлежу амортизацији:

Земљиште - према МРС 16 земљиште има неограничени корисни век трајања и због тога се не амортизује, односно земљиште је неуништиво и неистрошиво, у нормалним условима експлоатације уз одређене изузетке - нпр. каменоломи.

Биолошка средства (шуме, вишегодишњи засади и основно стадо) - у складу са МРС 41–*Пољопривреда*, биолошка средства одмеравају се приликом почетног признавања и на датум сваког биланса стања по фер вредности умањеној само за процењене трошкове продаје. Према МРС 41, постоји генерална претпоставка да се фер вредност

биолошког средства може поуздано утврдити. Међутим, та претпоставка се евентуално може оспорити приликом почетног признавања биолошког средства за које тржишне вредности нису доступне и поуздане. У таквом случају, биолошко средство треба вредновати по набавној вредности (односно цени коштања) умањеној за евентуалну исправку вредности и обезвређивање.

Према томе, када постоји могућност поуздане процене фер вредности на датум састављања биланса стања, биолошка средства се вреднују по фер вредности, с тим да се амортизација не обрачунава, као ни евентуално обезвређивање. Ако не постоји могућност поуздане процене, биолошка средства се вреднују по набавној вредности (односно цени коштања), у складу са *МРС 2 – Залихе*, а амортизација се обрачунава у складу са *МРС 16 (што је већ објашњено више пута)*.

Стална средства трајне вредности - уметничка дела, споменици културе, скулптуре и друга средства која временом не губе вредност.

Стална средства у припреми - амортизациони период почиње од момента када је средство расположиво за коришћење, што значи да обрачуну амортизације не подлежу некретнине, постројења и опрема у припреми, као и нематеријална улагања у припреми.

Goodwill - такође се не амортизује.

Износ који се амортизује (основица за амортизацију) током процењеног корисног века употребе утврђује се као разлика између набавне вредности (или цене коштања) и резидуалне (преостале, ликвидационе) вредности.

Основица (О) = Набавна вредност/цена коштања (V_n) – Резидуална вредност (V_o)

Набавна вредност/цена коштања - објашњено у оквиру *тачке 2.1 овог поглавља*.

Резидуална (преостала) вредност – је вредност основног средства на крају века експлоатације, након одбијања процењених трошкова крчења, рушења, демонтирања и сл. Посебно је важна код основног стада (кланична вредност) и вишегодишњих засада (вредност дрвне масе), али се за њих амортизација не обрачунава (осим по изузетку) пошто се ради о биолошким средствима.

Износ који се амортизује у зависности од усвојене рачуноводствене политике накнадног вредновања, која може бити:

- 1) модел набавне вредности или
- 2) модел ревалоризације (фер вредности).

(Ови модели су објашњени у *тачки 2.2 овог поглавља*).

За некретнине, постројења и опрему који се вреднују по моделу набавне вредности, основицу за обрачун амортизације чини њихова **набавна вредност**, евентуално умањена за резидуалну вредност.

За некретнине, постројења и опрему који се вреднују по моделу ревалоризације, основицу за обрачун амортизације чини **ревалоризована набавна вредност**, добијена у поступку процене (тј. утврђивања фер вредности).

Амортизациони период је период од почетка до престанка обрачуна амортизације средства.

Дакле, као и до сада, амортизација ће се вршити након стављања средства у употребу, односно од момента када је расположиво за употребу, и то:

- 1) ако је средство стављено у употребу у периоду од 1. до 15. у месецу, обрачун амортизације почиње од тог месеца;
- 2) ако је средство стављено у употребу у периоду од 16. до краја месеца, обрачун амортизације почиње од почетка наредног месеца.

Амортизација средства престаје када се оно искњижи. Ово је новина, јер се од предузећа захтева да средство амортизује све до његовог искњижавања, чак и ако се у том периоду не користи. Изузетно, ако предузеће примењује функционални метод амортизације, трошак амортизације може да буде нула у периодима када нема производње.

Корисни век употребе. Утврђивање корисног века употребе је предуслов за одређивање стопе амортизације, а исказује се као:

- 1) временски период у којем се очекује да ће правно лице користити средство, или
- 2) број производа или сличних јединица, које правно лице очекује да ће произвести тим средством.

Корисни век употребе утврђује се проценом. Процена корисног века употребе питање је професионалног просуђивања на основу искуства предузећа са сличним средствима у претходном периоду. Процена корисног века у великој мери зависи од пословне политике предузећа у вези са набавком и трошењем конкретних средстава. Наиме, корисни век употребе за конкретно средство у конкретном предузећу није исто што и економски век употребе.

Концепт амортизације на основу корисног века употребе подразумева да два предузећа исто основно средство амортизују у различитом временском периоду и применом различитих амортизационих стопа, ако је процењени корисни век употребе различит.

Корисни век употребе постројења и опреме треба повремено преиспитати, и ако су настале значајне промене, треба прилагодити стопу амортизације за текући и будуће периоде. Корисни век употребе посебно треба преиспитати у следећим околностима:

- ако су току године извршена додатна улагања у средство, којима је продужен корисни век употребе;
- ако је у току године дошло до обезвређивања (физичког оштећења, квара и сл.) средства, чиме је скраћен корисни век употребе;
- ако у складу са новом пословном политиком, предузеће планира отуђење средства у скоријем периоду;
- ако су наступиле технолошке промене или промене на тржишту.

Дакле, на предузећу је да процени да ли су наступиле околности које мењају првобитно процењени корисни век употребе, и да ли је потребно прилагодити стопе амортизације.

Методе амортизације. Према параграфу 62. МРС 16, за обрачун амортизације могу се користити следећа три метода:

- 1) пропорционални (линеарни) метод – метод једнаких годишњих квота (износа) амортизације у процењеном веку трајања, који има за резултат константан трошак током његовог корисног века трајања;
- 2) дегресивни метод – метод опадајућих годишњих квота у процењеном веку трајања који има за резултат опадајући трошак амортизације током корисног века трајања средства;
- 3) функционални метод – метод који се заснива на очекиваном коришћењу или учинку средства (*методе амортизације детаљно су обрађени у оквиру предмета Калкулације*).

Међународним рачуноводственим стандардима (МРС) није, дакле, предвиђена могућност примене прогресивне временске амортизације.

За обрачун некретнина, постројења и опреме може се одабрати један од три наведена метода. То је начелно, могуће и за нематеријална улагања. Међутим, према МРС 38–*Нематеријална имовина*, за обрачун амортизације нематеријалних средстава најприкладнији је пропорционални метод.

Пример: Обрачун амортизације ако се средства вреднују по моделу „набавне вредности“

Ред. бр.	Назив	Набавна вредност (основица за амортизацију)	Исправка вредности претходних година	Стопа амортизације (%)	Број месеци коришћења	Износ Амортизације
1	2	3	4	5	6	7 (3x5x6/12)
1	Управна зграда	20.000.000	12.500.000	2,5	12	500.000
2	Трактор ИМТ-549	450.000	120.000	10,0	12	45.000
3	Рачунар	40.000	25.000	25,0	6	5.000
	Укупно					550.000

Књижење:

Ред. бр.	ОПИС	ПОЗИВ	ПРОМЕТ	
			Дугује	Потражује
1	Трошкови амортизације	540	550.000	
	Исправка вредности грађевинских објеката	0292		500.000
	Исправка вредности постројења и опреме	0294		50.000
	<i>За обрачунату амортизацију</i>			
1а	ОТ управе	9420	505.000	
	Трактори	9220	45.000	
	Рачун за преузимање трошкова	902		550.000
	<i>Пренос трошкова у класу 9 (II фаза)</i>			

Пример обрачуна и књижења амортизације када се средства вреднују по моделу „ревалоризације (фер вредности)”, приказан је и објашњен у под *тачком 2.2 овог поглавља*). Књижење је исто у оба случаја, али је разлика у начину обрачуна и висини трошкова амортизације.

4.2. Амортизација за пореске сврхе

Обрачун амортизације за пореске сврхе је потпуно независан од обрачуна за рачуноводствене сврхе. Амортизација, као врста пословних расхода, утиче на пореску основицу за утврђивање пореза на добит предузећа. Због тога је законодавац прописао прецизан начин утврђивања амортизације за пореске сврхе, и то:

- Законом о порезу на добит предузећа и
- Правилником о начину разврставања сталних средстава по групама и начину утврђивања амортизације за пореске сврхе.

Још једном наглашавамо да се пореска амортизација признаје се као расход у Пореском билансу, а амортизација према МРС као расход у Билансу успеха.

У обрачун пореске амортизације укључује се следећа стална имовина:

1) **материјална средства** која испуњавају следећа два услова:

- век трајања дужи од годину дана, и
- појединачна набавна цена у време набавке већа од просечне бруто зараде по запосленом у Републици Србији, према последњем објављеном податку републичког органа надлежног за послове статистике.

2) **нематеријална средства** – сва, независно од вредности и века употребе.

Стална средства која подлежу пореској амортизацији разврстана су у **пет група** са следећим амортизационим стопама:

- I** група – **2,5%** (углавном грађевински објекти, тј. непокретности);
- II** група – **10%** (виногради, воћњаци, и сва нематеријална улагања);
- III** група – **15%** (хладњаче, камиони и приколице, машине за чишћење житарица);
- IV** група – **20%**;
- V** група – **30%** (аутомобили за изнајмљивање или лизинг и такси возила, трактори, основно стадо, итд).

Обрачун амортизације непокретности – I група. За *I групу* (тј. непокретности) мора се примењивати метод **пропорционалне** амортизације, стопа је 2,5%, основица је набавна вредност, обрачун се врши за свако средство посебно.

Код обрачуна амортизације непокретности за пореске сврхе важи **само** модел набавне вредности, али не и модел фер вредности. То значи, да предузећа која за рачуноводствене потребе вреднују непокретност по фер вредности, при обрачуна пореске амортизације за основицу **не** могу узети фер вредност, него само набавну вредност на дан 31. децембра односне године.

Обрачун амортизације непокретности за 2019. годину – I група

Ред. број	Назив	Основица за амортизацију (набавна вредност)	Стопа амортизације (%)	Број месеци коришћења	Износ амортизације
1	2	3	4	5	6 (3x4x5/12)
1	Управна зграда	63.000.000	2,5	12	1.575.000
2	Штала за краве	4.500.000	2,5	12	112.500
3	Складиште за кукуруз	2.500.000	2,5	6	31.250

Обрачун амортизације за групе II – V. За остале групе (II – V) примењује се **дегресивни** метод. При том се обрачун врши збирно по групама, а не за појединачна основна средства. Основицу за амортизацију ових група средстава у првој години чини набавна вредност, а у наредним годинама неотписана вредност.

Обрачун амортизације за 2019. годину – групе II – V

Број групе	Почетни салдо групе	Прибављена средства која се стављају у употребу	Отуђена средства током године	Неотписана вредност (основица)	Стопа амортизације (%)	Износ Амортизације	Неотписана вредност на крају године
1	2	3	4	5 (2+3-4)	6	7 (5x6)	8 (5-7)
II	8.000.000	6.000.000	4.000.000	10.000.000	10,0	1.000.000	9.000.000
III	5.000.000	3.000.000	2.000.000	6.000.000	15,0	900.000	5.100.000
IV	700.000	0	300.000	400.000	20,0	400.000*	0
V	2.000.000	300.000	2.900.000	-	30,0	-	-

* **Напомена:** Просечна бруто зарада у децембру 2019. године износила је 82.257 дин, што значи да је **пет** просечних зарада 411.285 динара. Износ амортизације за IV групу применом прописане стопе од 20% износи 80.000 дин. У том случају крајњи салдо групе износи 320.000 дин (400.000-80.000), што је мање од пет просечних бруто зарада. Због тога се целокупан салдо групе у износу од 400.000 дин признаје као расход амортизације у пореском билансу, па је салдо те групе једнак нули.

Видимо да је поступак обрачуна пореске амортизације знатно поједностављен, јер се врши збирни обрачун за групу, а број група је вишеструко умањен. Применом прописаних стопа на садашњу вредност, која је сваке године мања за износ амортизације из претходне године, добија се практично дегресивни метод обрачуна.

5. РЕВАЛОРИЗАЦИЈА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

Будући да се основна средства користе дужи временски период то услед, пре свега, инфлације али и других фактора, долази до промене тржишних цена основних средстава, и то најчешће на више. Због тога се јављају разни проблеми:

- Вредност основних средстава исказана у билансу је нереална, што даље значи да је и цео биланс стања нереалан.
- Основица за амортизацију је нижа, што значи да су и обрачунати трошкови амортизације нереални (тј. нижи), а тиме је и биланс успеха нереалан (тј. исказани резултат је већи од оствареног).
- Средства која су обрачуната у виду амортизације су недовољна за замену дотрајалих основних средстава, чиме се угрожава репродукциона способност предузећа.

Овај проблем се решава, боље рећи донекле ублажава, ревалоризацијом основних средстава.

5.1. Ревалоризација

Ревалоризација представља књиговодствено-технички поступак којим се врши усклађивање књиговодствене са стварном (тј. тржишном) вредношћу основних средстава. Актуелни методи и поступак ревалоризације у нашој пракси већ су детаљно објашњени код *„вредновања основних средстава након почетног признавања“*, тако да овде само наглашавамо најважније ствари.

Пре примене МРС, у нашој земљи се ревалоризација вршила редовно, односно обавезно сваке године ако је стопа инфлације у тој години већа од **10%**. Ревалоризација се спроводила општом стопом инфлације (тј. стопом раста цена на мало), и то тако да се тачно за проценат инфлације увећа и набавна и отписана вредност основних средстава. Тиме се практично и садашња вредност увећава за проценат инфлације. При том је такође вршена и ревалоризација сопственог капитала. Овим је у већој или мањој мери проблем био ублажаван, али не и у потпуности решаван, јер се опет јављала *„пропуштена амортизација“* (што ће у наставку бити показано).

Применом МРС проблем реалног исказивања вредности основних средстава је решен кроз методе њиховог *„вредновања након почетног признавања“* (што смо већ обрадили). Предвиђена су два могућа поступка:

- **Модел ревалоризације (фер вредности)** - свођењем књиговодствене вредности на фер (тржишну) вредност истовремено се врши и ревалоризација основног средства. Утврђена фер вредност (тј. ревалоризована вредност) представља основицу за амортизацију али тек од следеће године. Предвиђени методи усклађивања омогућују реалнији обрачун трошкова амортизације.
- **Модел набавне вредност** - ревалоризација се не врши, осим у условима хиперинфлације (кумулативна инфлација за 3 године > 100%). У овом случају се врши усклађивање стопом инфлације тј. кумулативном стопом раста цена на

мало. Ово је раније био једини модел вредновања, с тим да се ревалоризација обавезно вршила сваке године када је инфлација била већа од 10%.

Оно што се код нас раније подразумевало под ревалоризацијом (кориговање стопом инфлације, укључујући и претходни „*модел набавне вредности*“), сада се назива прерачунавањем или прилагођавањем података, које се врши само у условима хиперинфлације, у складу са *МРС 29 - Финансијско извештавање у хиперинфлаторним привредама*.

У наставку ћемо показати да „**модел набавне вредности**“ чак и у ранијем периоду, тј. када се ревалоризација вршила сваке године, није обезбеђивао довољан износ обрачунате амортизације за куповину новог основног средства. Сада, када је предвиђено да се ревалоризација врши само у случају „хиперинфлације“, тај проблем је још израженији.

5.2. Пропуштена амортизација

Пример: Набавна вредност основног средства је 100.000 динара, век употребе је 5 година, из чега произилази да је стопа амортизације 20%. Претпоставимо да је пораст цена сваке године 10% у односу на претходну годину и да се ревалоризација врши сваке године.

Обрачун пропуштене амортизације

Година	Основица за ревалоризацију	Коефицијент ревалоризације	Ревалоризована вредност	Стопа аморти.	Износ аморти. - класичан обрачун	Пропуштена амортизација
1	2	3	4 (2x3)	5	6 (4x5)	7 (формула)
1	100.000	1,1	110.000	0,20	22.000	22.000
2	110.000	1,1	121.000	0,20	24.200	26.400
3	121.000	1,1	133.100	0,20	26.620	31.460
4	133.100	1,1	146.410	0,20	29.282	37.268
5	146.410	1,1	161.051	0,20	32.210	43.923
Укупно:					134.312	161.051

Објашњења:

Цена основног средства на крају 5. године износи 161.051 динар, а укупан износ амортизације обрачунат на класичан начин 134.312 динара. То значи да ће за износ разлике ($161.051 - 134.312 = 26.739$) на крају 5. године недостајати новчаних средстава за куповину новог основног средства.

Видимо да ни ревалоризована вредност као основица за амортизацију не обезбеђује континуитет процеса просте репродукције. Разлог томе је што је ревалоризација вршена постепено тј. сваке године, па је основица за амортизацију сваке године, осим последње, била депресирана у односу на садашњу цену основног средства. Практично је основица сваке године требала да буде 161.051 динара, а не само последње.

Изаз је у томе да се амортизационе квоте сваке године повећавају за износ пропуштене амортизације и у претходним годинама. У том случају образац за утврђивање амортизације је следећи:

$$Am = O_1 \times S + ((O_1 - O) \times (n - 1) / t) \quad \text{где је:}$$

O_1 – ревалоризована вредност основног средства

O – вредност основног средства пре ревалоризације

S – стопа амортизације

n – број година који показује колико је основно средство у употреби

t – век трајања основног средства

Израз у загради $[(O_1 - O) \times (n - 1) / t]$ представља пропуштenu амортизацију претходних година.

Обрачун:

I година: $Am = 110.000 \times 0,2 + ((110.000 - 100.000) \times (1 - 1) / 5) = 22.000$

II година: $Am = 121.000 \times 0,2 + ((121.000 - 110.000) \times (2 - 1) / 5) = 26.400$

III година: $Am = 133.100 \times 0,2 + ((133.100 - 121.000) \times (3 - 1) / 5) = 31.460$

IV година: $Am = 146.410 \times 0,2 + ((146.410 - 133.100) \times (4 - 1) / 5) = 37.268$

V година: $Am = 165.051 \times 0,2 + ((165.051 - 146.410) \times (5 - 1) / 5) = 43.923$

$\Sigma \quad 161.051$

Применом претходног обрасца (таб. 1) добијамо укупан износ амортизације 161.051 (22.000 + 26.400 + 31.460 + 37.268 + 43.923). Видимо да се на овај начин обезбеђују довољна средства за набавку новог основног средства.

У пракси се формално не појављује неамортизовани део из разлога што се ревалоризује и набавна вредност и исправка вредности, али он суштински постоји, јер износ за који је повећана исправка вредности услед ревалоризације није стављен на терет трошкова амортизације односно расхода и покривен из прихода, а тај износ је једнак пропуштеној амортизацији.

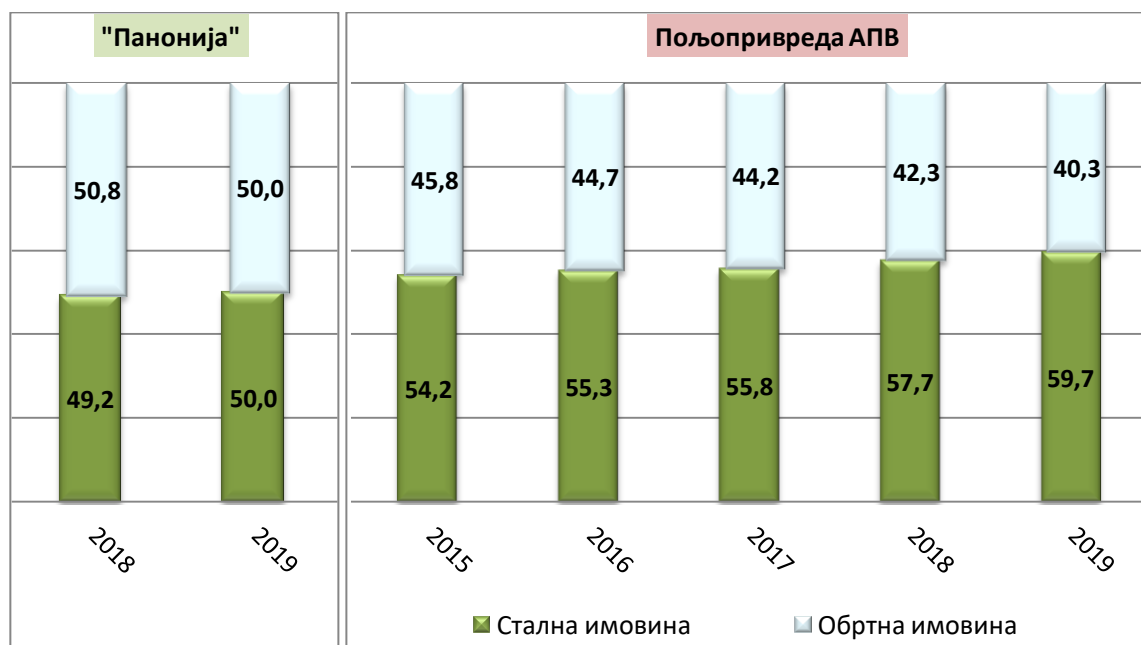
Описани проблем се делимично решава, односно ублажава, и у случају ако се пропуштена амортизација не обрачунава, уз услов да се врши ревалоризација сопственог **капитала**. Јер, ревалоризацијом се куповна моћ сопственог капитала одржава чиме се омогућује проста репродукција.

6. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И КРЕТАЊА ФИКСНЕ ИМОВИНЕ

У оквиру имовинског положаја разматрају се превасходно вредност, структура, односи и кретање најважнијих делова имовине предузећа. При том је квалитет појединих анализа одређен расположивошћу и квалитетом података. Место и улога анализе имовинског положаја, као дела финансијске анализе биланса, у литератури се различито третира и поставља. Неки аутори ову анализу смештају после анализе финансијског резултата, а пре анализе финансијског положаја, док други ову анализу не третирају као заокружену целину већ њене поједине делове, односно индикаторе, обрађују у различитим сегментима рацио анализе финансијских извештаја.

Овде ћемо размотрити превасходно однос сталне и обртне имовине, као увод у њихову појединачну анализу, у оквиру поглавља која следе. Пољопривредна предузећа, генерално, имају висок удео сталне имовине, превасходно због природе делатности. Томе доприноси врло значајна вредност пољопривредног земљишта које се не амортизује, односно не губи вредност по том основу. Напротив, цена земљишта је последњих година значајно порасла у нашој земљи. Уз то, у неким предузећима су врло значајна и биолошка средства (вишегодишњи засади и основно стадо) која се у последње време такође не амортизују (према МРС), осим у изузетним случајевима. Ипак су, по правилу, опрема и грађевински објекти највреднији део сталне имовине у пољопривредним предузећима.

Наше модел предузеће „Панонија“ имало је вредност **укупне имовине** од око 4,8 милијарди динара у 2019. години, уз смањење за 2,5% у односу на претходну годину. Конкурентско предузеће „Срем“ иначе има мању вредност имовине у текућој години (3,6 милијарди динара), и такође бележи смањење у односу на 2018. годину за 7,4%.

Графикон IV-1. Структура имовине (%)

Удео сталне имовине у структури укупне пословне имовине код предузећа „Панонија“, био је тачно 50,0% у текућој години (граф. IV-1). У 2018. години однос сталне и обртне имовине био је нешто повољнији: 49,2% према 50,8%. Ако се посматра просек за пољопривредна предузећа у АПВ, приметно је да је релативни удео сталне имовине у структури укупне пословне имовине нешто већи, уз јасну тенденцију раста (54,2%-59,7%).

Повећање релативног учешћа обртне имовине је пожељна тенденција, јер указује на интензивирање пословне активности привредних субјеката. У условима кризе смањује се обим производње, а то значи и мања улагања у обртна средства, док фиксна имовина углавном остаје на истом нивоу. За сагледавање кретања и извођење поузданијих закључака потребно је нешто дужи временски период (бар 4-5 године), јер повећање удела сталне имовине у кратком року (до пар година) може бити последица инвестиција које још нису ушле у пуну експлоатацију.

□

АНАЛИЗА СТАЛНЕ ИМОВИНЕ: углавном обухвата неколико најважнијих параметара, и то:

- обим, односно вредност,
- структуру,
- степен истрошености,
- степен искоришћености капацитета и
- ефикасност коришћења сталне имовине.

Које ће од наведених парцијалних анализа бити спроведене зависи превасходно од постављених циљева и задатака анализе, као и од расположивости података. Ако се анализира фиксна имовина конкретног предузећа, могуће је обезбедити књиговодствене и друге неопходне податке за све набројане анализе. Али, када се врши анализа за сва предузећа једне привредне гране, и то углавном на основу збирних биланса, онда није могуће квалитетно спровести анализу степена искоришћености капацитета, док су могућности у погледу анализе степена истрошености врло ограничене, поготову на бази актуелних билансних шема.

Динамичка анализа основних средстава не задовољава се само разматрањем и оцењивањем наведених параметара у одређеном временском моменту (пресеку), већ их ставља у временску димензију и анализира њихово кретање у више узастопних година. Настоји да дефинише међузависност са релевантним факторима који их одређују, уочи тенденције и законитости у кретању посматраних појава и њихових односа и, коначно, да изведе правилне закључке.

Убедљиво највеће учешће у структури **сталне имовине** предузећа „Панонија“ имају основна средства (некретнине, опрема и биолошка средства). У текућој години основна средства чине 99,8%, а у претходној 99,7% сталне имовине (таб. IV-1). Вредност основних средстава код пољопривреде АПВ је порасла током посматраног периода за 12,6% (са 1.810 милиона евра на 2.038 милиона евра). Истовремено се релативно учешће ове позиције повећало са 87,7% на 89,6%, превасходно на уштрб смањења удела дугорочних пласмана (са 11,5% на 9,7%).

Табела IV-1. Структура сталне имовине (%)

Група рачуна	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"		Пољопривреда АПВ	
			2018	2019	2018	2019
00	1. Уписани а неуплаћени капитал	0001	0,0	0,0	0,2	0,1
01	2. Нематеријална имовина	0003	0,3	0,2	0,6	0,6
02 и 03	3. Основна средства	0010/19	99,7	99,8	87,7	89,6
04 и 05	4. Дугорочни финансијски пласмани и потраживања	0024/34	0,0	0,0	11,5	9,7
Класа 0	Стална имовина и неуплаћени уписани капитал (1 до 4)		100,0	100,0	100,0	100,0

Основна средства (групе 02 и 03) су, наравно, најважнији сегмент сталне имовине пољопривредних предузећа. Због тога се у наставку даје детаљна анализа структуре и кретања основних средстава, степена истрошености, степена коришћења и ефикасности основних средстава.

7. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И КРЕТАЊА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

Основна средства пољопривредне организације могу имати све категорије основних средстава, али се углавном састоје из:

- земљишта;
- грађевинских објеката;
- опреме;
- основног стада и
- вишегодишњих засада.

Осим ових основних средстава у функцији, редовно се појављују и основна средства ван функције, и то најчешће у виду:

- новчаних средстава и потраживања;
- инвестиционог материјала и
- основних средстава у изградњи/подизању.

У поступку анализе основних средстава обично се креће са разматрањем:

- величине,
- структуре и
- кретања основних средстава.

Најпре се даје једна мало сложенија табела погодна за сагледавање стања и кретања најважнијих параметара величине основних средстава. Из односа величине појединих категорија и укупних основних средстава у функцији (као и ван функције), добија се њихово релативно учешће, односно структура (*таб. IV-2*). У табели је, због ограничености простора, извршено само временско поређење и то само у односу на претходну годину, исказано преко индекса вредности.

Пошто основна средства имају две вредности: набавну и стварну (садашњу, неотписану), то се за сваку категорију исказује истовремено и отписана вредност (12 до 16), и то у апсолутном износу и у проценту према набавној вредности.

Коначно, анализа структуре и кретања основних средстава врши се у корелацији са величином и кретањем оствареног укупног обима производње, који се из практичних разлога може заменити величином оствареног и обрачунатог укупног прихода.

Табела IV-2. Структура основних средстава предузећа „Панонија“²⁹ (у 000 РСД)

Ред. бр.	Позиција	2018		2019		Ин-декс
		Износ	%	Износ	%	
1.	Земљиште	715.142	32,7	715.142	33,1	100,0
2.	Грађевински објекти	751.205	34,4	714.326	33,0	95,1
3.	Постројења и опрема	546.940	25,0	543.403	25,1	99,4
4.	Инвестиционе некретнине	66.638	3,0	65.157	3,0	97,8
5.	Шуме и вишегодишњи засади	13.863	0,6	15.523	0,7	112,0
6.	Основно стадо	93.105	4,3	108.026	5,0	116,0
7.	Основна средства у функцији (набавна вредност) (1 до 6)	2.186.893	100,0	2.161.577	100,0	98,8
8.	Новчана сред. и потраживања	986	0,4	1.000	0,4	101,4
9.	Основна средства у изградњи	234.008	99,6	238.285	99,6	101,8
10.	Основна сред. ван ф-је (8+9)	234.994	100,0	239.285	100,0	101,8
	КЊИГОВОДСТВЕНИ ОТПИСИ:		<i>Отпис у %</i>		<i>Отпис у %</i>	
12.	Грађевински објекти	402.100	53,5	412.550	57,8	102,6
13.	Постројења и опрема	314.250	57,5	325.600	59,9	103,6
14.	Инвестиционе некретнине	28.500	42,8	30.150	46,3	105,8
15.	Шуме и вишегодишњи засади	3.420	24,7	4.100	26,4	119,9
16.	Основно стадо	20.500	22,0	22.100	20,5	107,8
17.	<i>Отписана вредност (12 до 16)</i>	768.770	52,2	794.500	54,9	103,3
18.	Неотписана вредност основних средстава (7+10-17)	1.653.117		1.606.362		97,2
19.	Остварени укупан приход	2.164.654		1.817.157		83,9

Овакав преглед омогућује следеће значајније констатације у погледу стања и структуре основних средстава:

- Садашња (стварна) вредност свеукупних основних средстава смањила се за 2,8% (индекс 97,2), док се истовремено производња, тј. укупан приход, смањιο за 16,1% (таб. IV-2). Ово свакако није добра вест, поготову ако се има у виду да је смањење укупног прихода знатно више него смањење основних средстава.
- Предузеће „Срем“ бележи повољније тенденције у кретању основних средстава (раст 7,3%) као и укупног прихода (раст 17,6%). Пољопривреда бележи раст сталне имовине за 16,3% уз истовремени пад укупног прихода за 6,7%
- У структури основних средстава дошло је до мањих промена, углавном у корист учешћа земљишта и биолошких средстава, и то делимично и због смањења вредности основна средства у функцији.

²⁹ Због ограничености простора и прегледности, у табели са приказани подаци само за предузеће „Панонија“, али се најважнији индикатори у тексту пореде са просеком гране Пољопривреде АПВ и конкурентским предузећем „Срем“.

- Степен истрошености основних средстава у функцији је релативно висок (52,2%-54,9%), што указује да су многа основна средства вероватно дотрајала. Ово се односи нарочито на опрему.
- Основна средства ван функције, која иначе представљају значајан део укупних основних средстава (око 15%), повећала су се за 1,8% у односу на претходну годину. Ово се може оценити као повољна околност, будући да се највећи део односи на основна средства у изградњи, што значи да предузеће инвестира у нове капацитете.

Анализа може да иде у још детаљније рашчлањавање, наравно ако је то сврсисходно у конкретном случају. За нека важнија основна средства корисно је да буду приказана детаљније и у натуралним мерилима, на пример:

- земљиште – површина у хектарима;
- у оквиру опреме – број трактора и укупна снага;
- основно стадо – број условних грла и
- вишегодишњи засади – површина у хектарима.

Табела IV-3. Структура важнијих основних средстава у предузећу „Панонија“

Ред. бр.	Позиција	2018		2019		Инд-екс
		Износ	%	Износ	%	
1.	Земљиште	715.142	32,7	715.142	33,1	100,0
	<i>површина у ha</i>	<i>800</i>		<i>800</i>		<i>100,0</i>
2.	Грађевински објекти	751.205	34,4	714.326	33,0	95,1
3.	Постројења и опрема	546.940	25,0	543.403	25,1	99,4
	<i>трактори: - број</i>	<i>17</i>		<i>17</i>		<i>100,0</i>
	<i>- КС</i>	<i>175</i>		<i>175</i>		<i>100,0</i>
4.	Инвестиционе некретнине	66.638	3,0	65.157	3,0	97,8
5.	Шуме и вишегодишњи засади	13.863	0,6	15.523	0,7	112,0
	<i>површина у ha</i>	<i>25</i>		<i>28</i>		<i>112,0</i>
6.	Основно стадо	93.105	4,3	108.026	5,0	116,0
	<i>број условних грла</i>	<i>55</i>		<i>60</i>		<i>109,1</i>
7.	Основна средства у функцији (набавна вредност) (1 до 6)	2.186.893	100,0	2.161.577	100,0	98,8
8.	<i>Отписана вредност</i>	<i>768.770</i>	<i>52,2</i>	<i>794.500</i>	<i>54,9</i>	<i>103,3</i>
9.	Неотписана вредност основних средстава (7-8)	1.418.123		1.367.077		96,4

Укупна земљишна површина, број и снага трактора остали су непромењени и налазе се међусобно у номинално реалним односима, тј. 1 трактор на 47 хектара и 0,22 КС на 1 хектар.

8. АНАЛИЗА СТЕПЕНА ИСТРОШЕНОСТИ ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

Употребом основних средстава у привредним процесима настаје процес њиховог постепеног **обезвређивања** – преноса њихове вредности на производе, у виду

обрачунате амортизације. То је процес њиховог постепеног физичког, техничког и економског, па следствено и функционалног одумирања.

Поред функционалне способности, која се скраћује а у извесној мери и смањује, истовремено опада и њихова **економичност** због:

- појаве нових савременијих и ефикаснијих основних средстава,
- због повећања трошкова одржавања.

Степен истрошености мери се из односа:

$$\frac{\text{амортизовани део вредности}}{\text{набавна вредност (без земљишта)}} \times 100 = \% \text{ отписаности}$$

Тако, на пример, степен истрошености основних средстава из претходног прегледа стања и кретања (таб. 2) би био:

$$\frac{768.770}{2.186.893 - 715.142} \times 100 = 52,2\%, \text{ односно: } \frac{794.500}{2.161.577 - 715.142} = 54,9\%$$

Из имениоца се искључује вредност земљишта (715.142) јер се оно не амортизује.

Ако посматрамо само категорију грађевинских објеката:

$$\frac{402.100}{751.205} \times 100 = 53,5\%, \text{ односно: } \frac{412.550}{714.326} = 57,8\%$$

С обзиром да се ради о релативним показатељима (процентима) могуће је вршити и просторно поређење степена истрошености. Предузеће „Панонија“ има нешто нижи степен отписаности укупних основних средстава у односу на конкурентско предузеће „Срем“ (55,2%), и знатно нижи у поређењу са просеком гране (57,3%).

Подаци о степену отписаности налазе се у Статистичком анексу **АОП 9006-9020**, али само збирно за нематеријална улагања и основна средства.

По правилу, степен отписаности основних средстава расте из године у годину услед њихове употребе. Међутим, постоје и други фактори који делују у правцу смањења степена отписаности појединих категорија основних средстава, и то када:

- привредна организација расходује дотрајала, отписана основна средства;
- привредна организација прибавља нова или већ коришћена основна средства, али чији је степен искоришћености мањи од просечног степена искоришћености основне категорије или групације основних средстава.

Стога је могуће, да код исте привредне организације, степен отписаности једне категорије или групације основних средстава расте, ако други стагнира или чак и опада. Степен отписаности основних средстава опада или стагнира код привредних организација које су у изградњи или у развоју.

Неопходност рашчлањавања појединих категорија. Општи проценат истрошености основних средстава (тј. просек за сва основна средства) само индицира одређено стање истрошености али он није довољан. Једино у случају кад је општи проценат

истрошености сасвим мали, јасно је да су сва или скоро сва основна средства потпуно или скоро потпуно нова.

Уколико општи проценат изношености расте, утолико су више могуће различите комбинације изношености појединих основних средстава, које дају просечан степен изношености.

Стога се намеће потреба, да се изврши рашчлањавање на поједине категорије, а потом и још детаљније, како би се боље сагледало стање и кретање степена отписаности. На пример, за категорију опрема на:

- моторна возила,
- тракторе,
- комбајне,
- прикључне машине биљне производње,
- опрему у сточарству,
- инвентар итд.

На овај начин се добија јаснија слика о томе која је **групација** опреме у посебно критичној ситуацији у погледу степена дотрајалости. Потпуна анализа степена изношености, која може послужити као основ једне смишљене и рационалне инвестиционе политике пољопривредне организације, подразумева још детаљније рашчлањавање важнијих групација основних средстава (трактора, комбајна итд.). Ово дубље рашчлањавање појединих група опреме може се целисходно извршити према степену отписаности.

Табела IV-4. Степен отписаности трактора - „Панонија“ (000 РСД)

	Број	Набавна вредност	Отпис	% отписа
до 40%				
тешки	2	6.500	1.250	19,2
средњи	2	6.000	1.700	28,3
лаки	1	2.800	1.000	35,7
од 40-60%				
тешки	1	2.580	1.250	48,4
средњи	1	2.100	1.180	56,2
лаки	2	3.680	2.100	57,1
од 60-80%				
тешки	2	5.200	4.000	76,9
средњи	2	4.500	2.790	62,0
лаки	-	-	-	
преко 80%				
тешки	-	-	-	
средњи	3	6.200	5.400	87,1
лаки	1	1.800	1.800	100,0
Укупно	17	41.360	22.470	54,3

Просечна стопа отписаности трактора у предузећу „Панонија“ је релативно висока јер износи 54,3% (таб. IV-4). Такође, преглед показује да чак 4 трактора (од укупно 17)

морају бити одмах замењена новим, а да у наредне две године предстоји замена још 4 друга трактора. Ово све под претпоставком, да су сви ови трактори и стварно потребни. Пре доношења одлуке о замени треба размотрити и степен стварног коришћења, тј. да ли су ови трактори који су стигли за замену стварно истрошени, или је можда примењивана линеарна амортизација, а трактори нису коришћени предвиђени број часова у години. Због тога би претходни преглед било корисно допунити још једном колоном у којој би био исказан број дана коришћења трактора, укупно и просечно за један трактор.

На сличан начин треба извршити детаљну анализу и за остале важније категорије основних средстава, грађевинских објеката, вишегодишњих засада, основног стада и др. Ипак је анализа опреме најзначајнија, јер грађевински објекти имају дужи век употребе, не мењају се често, а биолошка средства имају свој биолошки ритам сазревања и замене.

9. СТЕПЕН КОРИШЋЕЊА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

Резултати пословања привредне организације зависе у великој мери од степена коришћења основних средстава. Уколико је већи степен коришћења основних средстава, утолико је већи обим производње, **фиксни трошкови** су нижи по јединици производа и самим тим финансијски резултат је повољнији. Ово је један од основних и веома важних принципа односно начина за снижење цене коштања производа, односно бољих резултата пословања.

Фиксни трошкови су фиксни у укупној маси за предузеће, јер су углавном резултат самог постојања предузећа односно капацитета (амортизација и резервисања, трошкови административних радника, а добрим делом и производних радника, највећим делом трошкови разних пореза и доприноса, делимично трошкови струје, телефона и сл.). Међутим они нису фиксни по јединици производа. Ако се укупан износ фиксних трошкова дели са већим бројем јединица производа, наравно да ће цена коштања по јединици бити мања. При томе, веће коришћење капацитета значи наравно и већи обим производње, односно већи број јединица новог производа.

За пуније коришћење основних средстава заинтересована је привредна организација и друштвена заједница, па је анализа пословања са тог аспекта од интереса како за потребе интерних, тако и екстерних **корисника**.

Свако основно средство, које је у функцији, омогућује остварење одређеног ефекта у производњи. Капацитет основног средства је квантифицирана могућа ефикасност тог основног средства. Капацитет је, према томе, објективно ограничена величина изражена бројем јединица адекватног мерила.

С обзиром на објективне чиниоце који ограничавају капацитет треба разликовати:

- 1) **технички** и
- 2) **експлоатациони** капацитет.

Технички капацитет је ограничен техничко – технолошким својствима основног средства. Експлоатациони капацитет је део техничког капацитета који се у датим објективним условима привређивања може користити. Експлоатациони капацитет може бити једнак или мањи од техничког капацитета.

За анализу коришћења капацитета пољопривредних организација потребно је познавати још и:

- **планирано** коришћење капацитета и
- **стварно** коришћење капацитета.

Планирано коришћење је редовно у оквиру могућег експлоатационог капацитета. Оно може бити мање, али рационално коришћење основних средстава захтева да се планирано коришћење капацитета што више приближи, и идеално, изједначи са експлоатационим капацитетом.

Стварно коришћење капацитета може бити мање или једнако планираном коришћењу капацитета. Изузетно, оно може бити и веће у случају када је планирани капацитет мањи од експлоатационог капацитета.

Степен коришћења капацитета мери се из односа:

$$1) \frac{\text{стварно коришћење капацитета}}{\text{планирано коришћење капацитета}} = \text{коэффициент остварења } \mathbf{\text{планираног}} \text{ капацитета}$$

$$2) \frac{\text{стварно коришћење капацитета}}{\text{експлоатациони капацитет}} = \text{коэффициент искоришћења } \mathbf{\text{експлоатационог}} \text{ капацитета}$$

Први коефицијент – коефицијент остварења планираног капацитета, указује на степен искоришћења плана. Он је користан, али је недовољан. Користан је јер омогућује сагледавање напора привредне организације да у датим конкретним условима свога привређивања, које је план имао у виду, постигне што пуније коришћење капацитета. На пример, располажући датим тракторским парком и у датим условима кооперације са индивидуалним произвођачима, предузеће је могло реално планирати одређени степен коришћења својих трактора. Међутим, оно је чинило додатне напоре па је у планираном периоду постигло већи степен коришћења трактора. Или, с обзиром на планиране приносе, планирано је коришћење разних капацитета који су везани за приносе, као што су кошеви за кукуруз, млекара, подрум за вино итд. Међутим, остварени приноси могли су бити већи или мањи, па је услед тога дошло до већег или мањег стварног коришћења капацитета у односу на њихово планирано коришћење.

Други коефицијент – коефицијент искоришћења експлоатационог капацитета је прави коефицијент коришћења капацитета. Он показује у којој је мери искоришћен реално могући капацитет неког основног средства – односно обрнуто, у којој мери су код одређеног основног средства неискоришћене резерве реално могућег капацитета.

Остаје, према томе, да се за свако основно средство установи адекватна **јединица капацитета**, као и број јединица реално могућег експлоатационог капацитета. А затим остаје, да се прати и мери стварно коришћење капацитета.

Основна средства се у том погледу могу посматрати као изоловане ствари, али је исто тако могуће, да се нека основна средства посматрају као јединствена целина, када те

ствари сачињавају јединствени технолошки агрегат, који као такав има јединствени капацитет.

Основна средства могу се посматрати изоловано када се она могу у конкретним условима изоловано користити у разним комбинацијама. У том случају, за свако основно средство тражи се адекватно мерило. На пример, за мерење коришћења капацитета стругова, може се узети за мерило час рада, а за мерење коришћења капацитета путничких моторних возила може се узети за мерило пређени километар, док би за мерење коришћења капацитета теретних моторних возила правилније било узети тону/километар превезене робе. За мерење капацитета једног хотела мерило је број лежаја $\times 365$ дана. Исто тако, и за мерење капацитета **стаје** за све врсте стоке мерило је број места грла стоке $\times 365$ дана. За мерење капацитета коришћења **складишта** мерило је количина прихватања робе одговарајућег састава $\times 365$ дана. Међутим, ако се складиште, у одређеним периодима пуни да би се постепено празнило, и тако периодично празнило и пунило као што је случај, на пример, са складиштем течних горива (цистерном) за потребе погонских машина и моторних возила, реални, експлоатациони капацитет је у том погледу $\frac{1}{2}$ прихватне количине $\times 365$ дана. Ако су, пак, у питању складишта која су намењена да у периодима убирања приноса прихвате те приносе до њихове реализације, као што је случај са кошевима за кукуруз, капацитет таквих објеката исказан је само у количини прихватања, итд.

Примери:

1) Пољопривредна организација располаже са 3 путничка возила која су у току године коришћена укупно 64.800 km. Ако прихватимо мерило, да је просечно коришћење таквих возила 24.000 km/ годишње (до чега смо дошли на основу могућег коришћења таквих возила од 200.000 km и просечног века од 8,5 година који произилази из амортизационе стопе од 12%: $200.000 \times 12\% = 24.000$ km), степен коришћења путничких аутомобила у конкретном случају износио би:

$$\frac{64.800}{3 \times 24.000} = 0.9 \text{ или } 90\%$$

2) Пољопривредна организација располаже са 5 стаја за краве са укупно 480 места што помножено бројем дана у години од 365, даје експлоатациони капацитет тих стаја од укупно 175.200 хранидбених дана. На почетку године стаје су биле пуне, али је број крава смањен у току године и био је различит у појединим периодима. За мерење коришћења капацитета стаја за краве, важан је податак о укупном броју стварних хранидбених дана у тој години. Рецимо да је тај број био 143.664. Стварно коришћење капацитета тих стаја било би:

$$\frac{143.664}{175.200} = 0,82 \text{ или } 82\%$$

3) Пољопривредна организација располаже амбарима за смештај кукуруза у клипу, који могу да прихвате одједном највише 150 вагона кукуруза. Берба кукуруза трајала је више од месец дана, док је реализација почела већ у току тог периода и наставила се у више месеци иза бербе. Један део кукуруза остао је за потребе сточне исхране. За мерење степена коришћења тих амбара важан је податак о томе колики је био највиши

шпиц залиха кукуруза у клипу, било у ком периоду у току те године. Тај се податак може добити из књиговодства материјала, или из складишне евиденције. Ако су у било ком моменту највеће залихе кукуруза у клипу биле 105 вагона, стварно коришћење капацитета тих амбара било је у тој години:

$$\frac{105}{150} = 0,7 \text{ или } 70\%$$

4) Пољопривредна организација има 6 комбајна. Реално могући период њиховог коришћења је 20 дана, што са радом реално могућим од 2,5 смене просечно, износи за свих 6 комбајна укупан експлоатациони капацитет од:

$$6 \text{ комбајна} \times 20 \text{ дана} \times 20 \text{ часова} = 2.400 \text{ часова рада.}$$

Под претпоставком да су у обрачунској години сви комбајни радили укупно 2.280 часова, степен коришћења њиховог капацитета износио је:

$$\frac{2.280}{2.400} = 0,95 \text{ или } 95\%$$

И тако редом за разне врсте основних средстава, с тим, што би било неекономично, па тиме и нецелисходно, овакво израчунавање степена коришћења за све многобројне врсте основних средстава. Па и, када би се то желело, било би немогуће, јер велики број основних средстава **нема** прикладно мерило капацитета, или то мерило има релативан значај, јер није довољно одређено нити је довољно прецизно. (Шта је, на пример, мерило капацитета за: путеве, административне зграде, инвентар, крупан алат, лабораторијску опрему, оснивачка улагања итд).

Основна средства могу се посматрати и у ужим или ширим скупинама за мерење коришћења капацитета. Важно је у том случају, да група основних средстава представља јединствену експлоатациону целину. На пример, један погон млекаре има свој капацитет изражен количином млека која се може прерадити за 24 часа односно за годину дана (када се та дневна количина помножи са бројем 365 или неким мањим бројем када се узму у обзир прекиди који су нужни ради текућег и инвестиционог одржавања млекаре).

Све ово указује на **релативне могућности** како по обухватности, тако и по прецизности мерења капацитета. Али то није довољан разлог, да се при анализи пословања привредне организације не изврши мерење коришћења оног дела основних средстава код којих је то могуће учинити. Нарочито код пољопривредних организација постоје многа и то високо вредносна основна средства код којих се релативно лако и релативно прецизно може извршити мерење коришћења капацитета као што су то показали наведени примери. То су нарочито:

- **земљиште;**
- **грађевински објекти:** стаје, товилишта, силоси, складишта;
- **опрема:** моторна возила, погонске машине, агрегатне инсталације и сл.

Овај део основних средстава код којих је могуће мерење капацитета представља можда половину па и две трећине вредности свих основних средстава пољопривредне организације. Капацитет земљишне површине користи се према основној структури:

- неплодна земљишта;
- ливаде и пашњаци;
- вишегодишњи засади;
- оранице;
- путеви, економско двориште и сл.

У ствари, у питању је коришћење ораница, које су распоређене на поједине културе, с тим што постоји могућност, да из било којих разлога, део тих површина остане неискоришћен. Само у том случају могло би се говорити о непотпуном коришћењу земљишне површине.

У сврху мерења коришћења капацитета **грађевинских објеката** потребно је сачинити адекватан преглед у виду табеле.

Пример: На основу података датих у табели утврдити:

- 1) степен коришћења појединачних облика грађевинских објеката,
- 2) просечно коришћење обухваћених грађевинских објеката,
- 3) степен обухватности грађевинских објеката за које се мери коришћење капацитета.

Ред. бр.	Грађевински објекти	Набавна вредност	Коришћење капацитета				1)	2)
			јединица капацитета	могуће коришћење	стварно коришћење	%		
1.	Стаје за краве	5.000.000	хран. дан	175.200	143.664	82,0	4.100.000	
2.	Стаје за телад	3.000.000	хран. дан	108.500	75.950	70,0	2.100.000	
3.	Товилишта	1.000.000	хран. дан	730.000	450.000	61,6	616.438	
4.	Амбари	1.500.000	тона	1.500	1.200	80,0	1.200.000	
5.	Складишта силаже	500.000	тона	400	250	62,5	312.500	
	<i>Свега</i>	11.000.000					8.328.938	
	Укупно грађ. објеката	27.500.000						75,7%

*Оно што је офарбано **жутим** бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

1) Степен коришћења појединачних облика грађевинских објеката:

$$\begin{aligned}
 1. \text{ Стаје за краве: } & \frac{143.664}{175.200} \times 100 = \mathbf{82,0\%} \\
 2. \text{ Стаје за телад: } & \frac{75.950}{108.500} \times 100 = \mathbf{70,0\%} \\
 3. \text{ Товилишта: } & \frac{450.000}{730.000} \times 100 = \mathbf{61,6\%} \\
 4. \text{ Амбари: } & \frac{1.200}{1.500} \times 100 = \mathbf{80,0\%} \\
 5. \text{ Складишта силаже: } & \frac{250}{400} \times 100 = \mathbf{62,5\%}
 \end{aligned}$$

2) Просечно коришћење обухваћених објеката износи:

$$\begin{aligned}
 1. \text{ Стаје за краве: } & 5.000.000 \times 82,0\% = 4.100.000 \\
 2. \text{ Стаје за телад: } & 3.000.000 \times 70,0\% = 2.100.000
 \end{aligned}$$

3. Товилишта: $1.000.000 \times 61,6\% = 616.438$
 4. Амбари: $1.500.000 \times 80,0\% = 1.200.000$
 5. Складишта силаже: $500.000 \times 62,5\% = \underline{312.500}$
 $\Sigma \mathbf{8.328.938}$

$$\frac{8.328.938}{11.000.000} \times 100 = \mathbf{75,7\%}$$

3) Степен обухватност грађевинских објеката чије се коришћење капацитета мери, износи:

$$\frac{11.000.000}{27.500.000} \times 100 = \mathbf{40,0\%}$$

С обзиром да се ради о релативним показатељима (тј, процентима), могуће је вршити не само временско већ и просторно поређење. По томе је најважнији показатељ о просечном степену искоришћености капацитета грађевинских објеката (75,7%). С обзиром да се овде ради о хипотетичком примеру поређење није вршено.

10. ЕФЕКТИВНОСТ ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

Ефективност основних средстава изражава се **величином учинка** који се постиже њиховим коришћењем. При оцени ефективности, у обзир долазе само основна средства у функцији, јер основна средства ван функције не учествују у производњи па не могу имати ни ефективност.

Основни образац за мерење ефективности је:

$$\mathbf{ЕФЕКТИВНОСТ\ ОСН.\ СРЕДСТАВА = \frac{Q}{Oss}}$$

Где је:

Q – Остварени учинак у одређеном периоду (најчешће 1 година),

Oss – Основна средства у функцији у том периоду.

У зависности од тога како се изражава остварени учинак, односно основна средства у функцији, могуће је више начина (комбинација) мерења ефективности.

Учинак (Q):

- 1) Натурално (t, kg, l),
- 2) Вредносно
 - вредност производње,
 - укупан приход,
 - доходак,
 - добит,
 - акумулација.

Основна средства у функцији (Oss):

- 1) Натурално (ha, грло, комад),
- 2) Вредносно.

Учинак може бити заједнички за више сродних основних средстава која чине технолошку целину, или пак за цело предузеће (нпр. у производњи пива, сокова, шећера, обуће, руде, електричне енергије и сл.). У овом случају се може и треба рачунати ефективност збирно за сва посматрана основна средства, односно цело предузеће.

Учинак је неопходно изразити **вредносно** у свим оним случајевима када се појављују разноврсни учинци (који се не могу сабирати), што је најчешћи случај када се мери ефективност више разноврсних основних средстава, односно целог предузећа.

Слично је и са **основним средствима**, ако се ради о једном основном средству или више истоврсних основних средстава, она се могу изразити натурално (нпр. 10 ha воћњака, 10 комбајна, 1 мешаона и сл.), у супротном мора вредносно.

Пример 1: (оба фактора изражена натурално)

Пољопривредно предузеће има 10 комбајна којима је у посматраној години остварило учинак од 120 тона.

Ефективност = 120 тона / 10 комбајна = **12 тона / по комбајну**

Пример 2: (основна средства натурално, учинак комбиновано)

Предузеће располаже са виноградом 12 ha површине. У посматраној години је остварена производња од 130 тона грожђа, што изражено вредносно износи 520.000 динара. При том је остварен доходак од 15.000 дин и добит од 10.000 дин. Израчунати све показатеље ефективности:

- 1) $130 \text{ t} / 12 \text{ ha} = 10,8 \text{ t/ha}$;
- 2) $520.000 \text{ дин} / 12 \text{ ha} = 43.333 \text{ дин/ha}$;
- 3) $15.000 \text{ дин} / 12 \text{ ha} = 1.250 \text{ дин/ha}$;
- 4) $10.000 \text{ дин} / 12 \text{ ha} = 833 \text{ дин/ha}$

Сви наведени фактори делују директно пропорционално.

Још једном да нагласимо, вредносно мерило учинка је нужно у свим оним случајевима у којима се остварују разноврсни учинци, а то ће бити скоро правило када се врши мерење ефективности основних средстава целе производне организације која производи разноврсне производе, као што је то случај са пољопривредном организацијом.

Основна средства се такође, по правилу, изражавају вредносно, сем у случајевима у којима је могуће мерити ефективност појединих основних средстава исте врсте (трактора, комбајна итд.) када основна средства могу бити изражена и количински (бројем) да би се добила ефективност по једном основном средству (по трактору, комбајну итд.).

Вредносно изражавање основних средстава може бити преко:

- набавне вредности и
- садашње или стварне вредности.

У ствари, ако се већ говори о вредности, онда основна средства имају само једну стварну вредност, а то је она која је преостала од набавне вредности, тј. која процесом амортизације није са њих пренета (неотписана вредност).

Начелно би требало, према томе, и при израчунавању ефективности основних средстава служити се садашњом или неотписаном вредношћу основних средстава. Ипак, треба указати на једну компликацију која настаје када се неотписана вредност основних средстава узме за именилац обрасца код рачунања коефицијента ефективности. При непромењеном резултату (бројилац обрасца), коефицијент ефективности истих основних средстава расте прогресивно са повећањем отписане њихове вредности, јер је тиме садашња вредност све мања (именилац обрасца). Наравно да је нелогично и нетачно, да старија основна средства (тј. физички истрошенија и технолошки застарелија) имају већи коефицијент ефективности.

Стога, влада мишљење да за утврђивање коефицијента ефективности основних средстава треба узети **набавну вредност** основних средстава, која је константна величина за исте капацитете, односно која је новчани израз капацитета. Тиме се отклања деформација коефицијента ефективности која настаје услед отписаности основних средстава.

Може се рећи да ефективност зависи превасходно од следећих **фактора**:

1. Степена коришћења основних средстава,
2. Продуктивности рада,
3. Обима и структуре производње и
4. Цена.

Сви наведени фактори делују директно пропорционално.

Апсолутна и релативна ефективност. Ефективност основних средстава мерена на бази оствареног финансијског успеха (вредност производње, УП, доходак, добит), превасходно може бити у функцији:

1. Обима производње и
2. Економичности производње.

Ако са порастом обима производње расте сразмерно (приближно) и ефективност основних средстава, онда овакво кретање ефективности одражава тзв. **апсолутну ефективност**. Нпр. пораст производње од 20% изазива исти пораст (20%) финансијских показатеља успеха (вредност производње, УП, доходак, добит), што уз непромењену вредност основних средстава резултира и порастом ефективности за 20%.

Ефективност се, међутим, може кретати и према економичности производње. С обзиром на могућност економисања како живог тако и минулог рада, то доходак, добит и акумулација не морају да расту/падају сразмерно расту/паду вредности производње. Шта више, то кретање не мора бити ни у истом смеру. На пример, може се десити да вредност производње порасте за 10% а да се истовремено добит смањи за 3%. Овакво кретање ефективности одражава **релативну ефективност** основних средстава. У пракси, на ефективност делује већи број фактора, и то различитим интензитетом и у различитим правцима (вредност основних средстава, обим и структура производње, продуктивност, економичност и др).

$$\text{Индекс апсолутне ефективности} = \frac{\text{индекс вредности производње}}{\text{индекс вредности осн. ср.}} \times 100$$

$$\text{Индекс релативне ефективности} = \frac{\text{индекс дохотка}}{\text{индекс вредности производње}} \times 100$$

$$\text{Индекс оба утицаја} = \frac{\text{индекс апсолутне ефект.} \times \text{индекс релативне ефект.}}{100}$$

Пример:

Утврдити преостале категорије успеха, а затим израчунати **све** показатеље ефективности.

	2018	2019	Индекс	Ефек. 2018.	Ефек. 2019.	Индекс
- Укупан приход	46.000.000	48.000.000	104,3	2,56	2,40	93,9
- Укупни расходи	38.000.000	50.000.000	131,6			
- Укалкулисане зараде	6.500.000	7.100.000	109,2			
- Порез на добит	300.000	200.000	66,7			
- Вредност производње	41.000.000	43.000.000	104,9	2,28	2,15	94,4
- Вредност основн. средстава	18.000.000	20.000.000	111,1			
- Бруто добит/губитак	8.000.000	-2.000.000	-	0,44	-0,10	-
- Нето добит/губитак	7.700.000	-2.200.000	-	0,43	-0,11	-
- Доходак	14.500.000	5.100.000	35,2	0,81	0,26	31,7

*Оно што је офарбано **жутом бојом** треба да се рачуна, тј. није задато на писменом. Значи прво треба израчунати бруто и нето добит и доходак, а потом показатеље ефективности у табели, и онда још индексе апсолутне и релативне ефективности (формуле испод). Не треба, тј. не смеју се рачунати поља која су осенчена **сивом бојом**.

$$\text{Индекс апсолутне ефективности} = \frac{104,9}{111,1} \times 100 = 94,4$$

$$\text{Индекс релативне ефективности} = \frac{35,2}{104,9} \times 100 = 33,5$$

$$\text{Индекс оба утицаја} = \frac{94,4 \times 33,5}{100} = 31,7$$

Коментар:

Ефективност основних средстава рачуната на бази вредности производње као учинка, износила је 2,15 динара остварене вредности производње на 1 динар вредности основних средстава у 2019. години. Овако израчуната ефективност прилично се смањила у односу на претходну годину (2,28), за 5,6% (100-94,4). Ово је резултат, превасходно, бржег повећања вредности основних средстава (11,1%) у односу на повећање вредности производње (4,9%) у текућој у односу на претходну годину.

Ефективност основних средстава рачуната на бази дохотка као учинка, била је 0,26 динара оствареног дохотка на 1 динар вредности основних средстава у 2019. години, што је знатно мање него у претходној години (0,81), за чак 68,3% (100-31,7). Ово је, у највећој мери, резултат смањења дохотка у текућој у односу на претходну годину за чак 64,8% (са 14,5 на 5,1 милион динара).

V) АНАЛИЗА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

1. ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

За нормално одвијање процеса производње предузећима су неопходна стална и обртна (текућа) имовина. О основним карактеристикама обртне имовине и критеријумима за разврставање на сталну и обртну имовину предузећа детаљно смо говорили из предмета „*Рачуноводство пољопривредних предузећа*“ прошле године. Такође, на *шеми IV-1* у оквиру поглавља „*Анализа основних средстава*“ приказана је, између осталог, и класификација обртне имовине.

Најважније карактеристике обртних средстава:

- Разврстана су у **Класу 1 и 2** (актива Биланса стања);
- Трају, по правилу, краће од једне године;
- У целости пренесу своју вредност на нове производе у једном процесу производње;
- Имају вредност мању од прописане вредности (односно вредности утврђене интерним актом којим се уређује рачуноводство предузећа);
- Постоје изузети по питању вредности и века употребе. Нека средства увек спадају у обртну имовину (нпр. лабораторијска опрема, погонски инвентар итд.), а нека у сталну (нпр. канцеларијски инвентар, уметничка дела итд.), без обзира на век употребе и вредност.
- Непрестано круже (трансформишу се) у процесу репродукције по познатој формули: $H - P \dots P - P_1 - H_1$, при чему у једном репродукционом циклусу направе цео круг, односно прођу кроз све појавне облике, од почетног (H) до завршног (H₁).

Обртна средства се јављају у три појавна облика:

- Новчани облик - обухвата све врсте новца на рачунима и у благајни, укључујући и новчане еквиваленте;
- Материјални облик - обухвата материјал и ситан инвентар, недовршену производњу (производња у току и полупроизводи), готове производе и робу;
- Прелазни облик - обухвата краткорочна потрживања по основу продатих производа, датих аванса добављачима, затим по основу краткорочних пласмана, хартија од вредности и др.

Детаљнија класификација обртне имовине налази се и у *Аналитичком контном плану*, где су наведене групе, синтетичка и аналитичка конта. За потребе *Анализе* неопходно је наравно знати у којој класи су обртна средства, које су групе/врсте и основне карактеристике.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ОБРТНЕ ИМОВИНЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ

Основне карактеристике и специфичности обртне имовине у пољопривреди су бројне и значајне, а произилазе из специфичности саме пољопривредне делатности. Овде се

разматрају превасходно специфичности у погледу утврђивања трајних и повремених обртних средстава у пољопривреди, што је повезано са променљивошћу њиховог обима и структуре у току године, сагледавањем обрта појединих облика и укупних обртних средстава и сл. У вези са овим проблемом, Дувњак (1989, стр. 98) апостофира следеће најважније особености пољопривреде:

- Сезоност пољопривредне производње - раздвојени су процеси улагања и убирања прихода. Улаже се током дужег временског периода, а приходи се убирају у краћем временском интервалу, или чак одједном.
- Дужина процеса производње - услед чега су обртна средства везана (ангажована) у дугом периоду, а само се у једном краћем периоду врши њихово дезангажовање.
- Структура производње је јако важна - због тога што се оптималном комбинацијом производњи са краћим и дужим производним циклусима могу елиминисати екстремни у ангажовању обртних средстава на газдинству.

Обртна средства се, по правилу, у потпуности утроше у периоду краћем од једне године, односно у потпуности пренесу своју вредност на нове производе. Ако репродукциони циклус због природе делатности траје дуже од једне године, онда се подразумева да обртна средства своју вредност пренесу у времену трајања једног циклуса, што значи дуже од дванаест месеци³⁰. Управо је ово често карактеристично за пољопривреду, посебно одређене ратарске и воћарске производње, као и за неке линије сточарске производње. Код пшенице, на пример, процес производње (технолошка фаза обрта) обично траје око девет месеци (од октобра до јуна/јула), али се производи неретко складиште, потом следе продаја и наплата потраживања, што може да се протегне у три календарске године, дакле знатно дуже од дванаест месеци. Релативно велико учешће сопствених полупроизвода у пољопривреди додатно успорава кружење обртних средстава, с обзиром да полупроизводи не иду на тржиште већ се враћају у производњу, односно до новца стижу тек реализацијом финалног производа. Неопходно је, дакле, посматрати цео процес репродукције, од почетка улагања до продаје и наплате производа. То значи да обртна средства у пољопривреди често имају коефицијент обрта мањи од 1³¹.

Постоје наравно и линије производње у пољопривреди које имају период обрта краћи од једне године (производња млека, товних свиња, бројлера, већина повртарских производњи, могу бити и ратарске производње ако процес реализације није дуг). Класично пољопривредно предузеће најчешће има већи број биљних и сточарских производњи, а неретко се бави и прерадом и трговином. При томе, поједине производње имају различито време трајања, различите моменте почетка и завршетка производње, захтевају различите нивое улагања, неке од њих су сезонског, а друге континуираног карактера итд. Прецизно утврђивање трајних и повремених обртних средстава у таквим предузећима није једноставан задатак.

Услед изражене сезонности производње, за пољопривреду је карактеристична временска раздвојеност појединих репродукцијских фаза. Ово је јасно изражено са аспекта

³⁰ Овде се мисли на цео обрт имовине, тј. трансформацију од H до $H1$, а не само на технолошку фазу обрта.

³¹ Вукоје, 2015, стр. 48.

појединачних производњи, превасходно биљних. Ако се посматра предузеће у целини, долази до временског преклапања појединих производњи, услед чега се сезоност мање или више ублажава, али временска раздвојеност појединих фаза и даље остаје. Временска неподударност фазе ангажовања (улагања) обртних средстава ($H-P$), од фазе производње (Π) и фазе дезангажовања обртних средстава (реализација производа: P_1-H_1), непосредно утиче на ниво и динамику сталних и повремених обртних средстава. Ова чињеница истовремено значајно усложњава поступак њиховог квантификовања у пољопривредним предузећима.

У литератури постоје различита мишљења о самом значењу и садржају појмова укупних, трајних и повремених обртних средстава уопште па и у пољопривреди. Посебно су изражене разлике у ставовима појединих аутора, може се рећи и неслагања, око метода утврђивања трајних и повремених обртних средстава³². Не упуштајући се у теоријска и методолошка разматрања ових проблема, у наставку се укратко апострофирају најважнија питања утврђивања трајних и повремених обртних средстава у пољопривреди, у мери у којој је то од значаја за разумевање њихове анализе.

Трајна (стална) обртна средства представљају део укупних обртних средстава која су стално ангажована у одређеној производњи која се несметано одвија у оквиру задатих капацитета. Питање трајних и повремених обртних средстава поставља се превасходно у предузећима са сезонском производњом и/или продајом. Повремена обртна средства управо су последица изражених сезоности у производњи у току године. Тамо где нема значајнијих сезонских варијација у производњи, односно у ангажовању и дезангажовању обртних средстава, повремена обртна средства су минимална и теже нули. То значи да се у континуираним производњама трајна и укупна средства углавном изједначавају, односно овај проблем се и не поставља. **Повремена** обртна средства представљају, дакле, разлику између укупних и сталних обртних средстава. Трајна обртна средства захтевају дугорочне изворе финансирања, док се повремена могу финансирати из краткорочних извора.

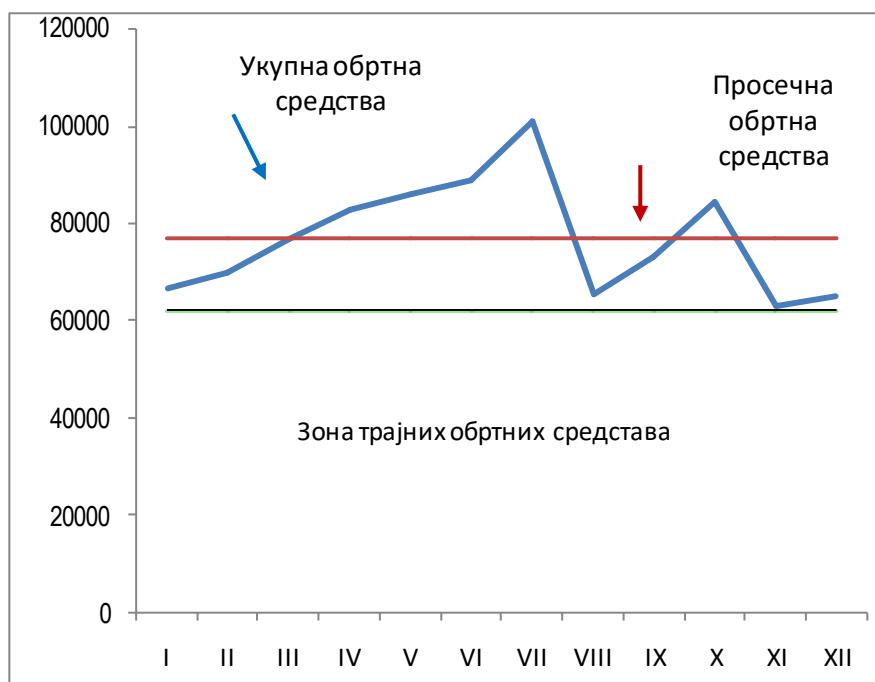
Без разумевања динамике појединих појавних облика обртних средстава није могуће правилно тумачити резултате било које анализе пословања у пољопривреди. Професор Обреновић³³ је разрадио методолошки поступак анализе динамике ангажовања и дезангажовања обртних средстава у агроиндустријском комплексу, помоћу којег утврђује: величину и кретање обртних средстава по месецима, просечна, максимална и минимална обртна средства, њихове односе изражене квантитативно, коефицијенте обрта обртних средстава, односно број дана задржавања у процесу репродукције, као и структуру потребних обртних средстава. Трајна обртна средства изједначава са обртним средствима у времену (месецу) када су она најнижа. Трајно ангажована обртна средства за предузеће изводи као збир трајних обртних средстава појединих производњи.

³² Детаљније о овоме у: Дувњак, К. (1989): Финансијски положај и проблеми финансирања пољопривреде друштвеног сектора, Београд, стр. 91-106.

³³ Детаљније о овоме у: Обреновић, Д. (1983): Утврђивање потребних обртних средстава у агроиндустријском комплексу, Пољопривредни факултет, Нови Сад.

Сличну методологију примењује и Дувњак (1989, стр. 102-106), с тим да трајно ангажована обртна средства добија тако што од минимално ангажованих обртних средстава одузима још и износ аутономних извора финансирања, на крају месеца у ком су минимална обртна средства утврђена.

Оба аутора долазе до сличних резултата у погледу висине и динамике (по месецима у току године) ангажовања обртних средстава у пољопривредном предузећу. Прилагођена графичка интерпретација ових резултата даје се на *графикону V-1*.

Графикон V-1. Трајна и повремена обртна средства у пољопривредним предузећима

Уочљиво је да ангажована обртна средства имају максималан износ у периоду јун/јули, дакле непосредно пре жетве. Обртна средства бележе свој минимум у периоду новембар/децембар, дакле на крају календарске године. Ова чињеница је важна за одређене анализе финансијског положаја, јер указује да је прихватљиво билансне залихе (на дан 31.12.) у пољопривреди користити као сталне залихе (*о чему се у наставку више говори*). Претходно апострофирана истраживања показују да се трајна обртна средства налазе на нивоу од око 88% од просечних обртних средстава, односно на око 60% од максималних обртних средстава. Ово представља релативно висок удео који треба уважавати приликом различитих анализа у пољопривреди.

Презентовани пример треба прихватити са опрезом, јер је урађен на основу података из конкретног предузећа за тачно одређену годину. Структура производње у појединим пољопривредним предузећима врло је различита и променљива у времену, што се непосредно одражава и на динамику ангажовања обртних средстава. Ниво трајних и повремених обртних средстава у сваком пољопривредном предузећу подложен је променама под утицајем обима и структуре производње, технологије која се примењује, тржишних цена инпута и производа, политике набавке и продаје итд.

3. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И КРЕТАЊА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

Ово је, по правилу, почетна анализа обртних средстава, користе се углавном билансни подаци, а по потреби, други књиговодствени подаци. Полази се од табеларног прегледа обртних средстава на основу кога се врши поређење стања и структуре:

- са планом – претпоставка је да постоје поуздани плански подаци;
- временско поређење - са претходном годином, годинама, референтном годином;
- просторно поређење -са сличним предузећем, групом предузећа, просеком гране.

Динамичка анализа обртне (текуће) имовине разматра њено кретање, односно апсолутне и релативне промене у одређеном временском оквиру. Посебна пажња се поклања кретању структуре односно релативног удела појединих елемената обртних средстава, дефинисању њихових каузалних веза, узрока и последица, тенденција и законитости у кретању и уочавању карактеристичних момената. При том се настоје извести ваљани закључци, који по правилу садрже и предлоге мера за побољшање стања у будућем периоду.

Кретање (у времену) се сагледава помоћу индекса сваке категорије обртних средстава, и наравно збирно. Интерни аналитичари у предузећима располажу дужим серијама података, што омогућава графичко приказивање, трендова и других закономерности. Као и код основних средстава, и овде је препоручљиво поређење величине и кретање обртних средстава са величином и кретањем ефеката (резултата) који се постижу њиховим коришћењем (**укупан приход**, вредност производње, пословни приходи и др).

Промена структуре обртних средстава за предузећа чија је производња или продаја сезонског карактера законита је појава. То је дисконтинуирана структура, карактеристична, поред осталог, и за ратарску, воћарско-виноградарску, а донекле и за сточарску производњу. У фази ангажовања, у структури укупних обртних средстава долази до повећања учешћа обртних средстава у робним облицима, док се учешће неробних обртних средстава смањује. У фази реализације померање структуре је обрнуто – повећава се учешће неробних а смањује удео робних обртних средстава. У фази ангажовања редовно долази и до повећања обима укупних обртних средстава под утицајем повећања робних обртних средстава. То доводи до повећања туђих извора финансирања - најчешће краткорочних зајмова и обавеза према добављачима. Отуда, у фази ангажовања долази до финансијског напрезања које се очитује на једној страни, смањењем ликвидних средстава, а на другој страни повећањем задужености³⁴.

Претходне напомене треба имати у виду при анализи обима, структуре и кретања обртних средстава на основу билансних података (на дан 31.12.) за свако појединачно предузеће. У табели је, због ограничености простора, извршено само временско поређење, и то само у односу на претходну годину, исказано преко индекса вредности (*таб. V-1*). Просторно поређење са просеком гране и конкурентским предузећем „Срем“ врши се у тексту, само за најважније показатеље.

³⁴ Родић и сар, 2007, стр. 255.

Табела V-1. Анализа структуре и кретања обртне имовине - „Панонија“ (у 000 РСД; %)

Група рачуна	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"				
			2018	%	2019.	%	ИНДЕКС
10	1. Залихе материјала	0045	109.024	5,1	112.731	5,5	103,4
11	2. Залихе недовршене производ.	0046	132.543	6,2	181.385	8,9	136,8
12	3. Залихе готових производа	0047	243.791	11,4	189.068	9,2	77,6
13	4. Залихе робе	0048	12.109	0,6	13.120	0,6	108,3
15	5. Плаћени аванси за залихе	0050	45.853	2,1	45.853	2,2	100,0
Σ	Залихе (1 до 5)		543.320	25,4	542.157	26,5	99,8
24	6. Готовина и готов. еквиваленти	0068	25.616	1,2	18.173	0,9	70,9
20 до 22	7. Краткорочна потраживања	0051/ 59 /60	1.399.208	65,3	1.087.353	53,2	77,7
23	8. Краткорочни фин. пласмани	0062	151.007	7,0	362.829	17,7	240,3
	9. Остала обртна средства	0049/ 61/ 69/ 70	22.959	1,1	34.848	1,7	151,8
Σ	ОБРТНА ИМОВИНА (1 до 9)		2.142.110	100,0	2.045.360	100,0	95,5
	УКУПАН ПРИХОД		2.164.654		1.817.157		83,9

У оквиру укупне „Обртне имовине“ нису обухваћена „Одложена пореска средства - АОП 0042“, што је у складу са званичном билансном шемом. Услед тога се могу појавити разлике у односу на неке табеле из претходних поглавља, где смо ова средства укључивали у обртну имовину.

Залихе недовршене производње састоје се из:

- производње у току (започета незавршена производња) и
- полупроизвода (сопствених производа намењених даљој производњи).

Биљна производња у току исказана је у билансу по вредности стварних улагања извршених у започете а незавршене производње (нпр. озима пшеница и други озими усеви). Овде такође спада, и у билансу се исказује, и вредност јесењих радова у биљној производњи (орање, припрема, ђубрење и др.), иако производње још нису дефинитивно засноване, тј. нису засејане.

У годишњем завршном билансу, незавршена сточарска производња представља практично само вредност започетог а незавршеног тога. Остале сточарске производње најчешће се не исказују као недовршене, тј. изврши се обрачун завршених производа до тог момента по тржишним ценама.

Карактеристично је за пољопривредну производњу да знатан део сопствених производа остаје у пољопривредној организацији као репродукциони материјал нових или даљих процеса производње. Ради се о полупроизводима, о чему је претходно било више речи.

У **структури** обртне имовине предузећа „Панонија“ на крају текуће године уочљиво је знатно веће учешће краткорочна потраживања (53,2%) у односу на залихе (26,5%) (таб. V-1). Очигледно је да се предузеће налази у изразитој фази „дезангажовања“ обртних средстава, односно чекања на наплату за продате производе (P_1-H_1). Повећан удео потраживања из пословања (превасходно од купаца) није изненађење у пољопривреди крајем године, али овако изразит однос у корист потраживања говори да посматрано

предузеће вероватно има специфичну структуру производње (нпр. доминантно учешће јарих усева и/или воћарства, можда у комбинацији са неким сточарским поризводњама и сл.). Такође, може да указује да предузеће углавном не складишти производе већ их одмах продаје, као и на проблеме са наплатом потраживања, поготову што је удео новчаних средстава изразито низак (0,9%).

Истовремени раст ионако високог учешћа краткорочних финансијских пласмана (са 7% на 17,7%) могло би да значи да је посматрано предузеће финансијски ојачало и да слободна новчана средства пласира у краткорочне хартије од вредности или на друге начине. Али, ово вероватно није тачно. У нашим условима пословања је вероватније да раст краткорочних финансијских пласмана и краткорочних потраживања, указује на проблеме предузећа са продајом производа и посебно са наплатом потраживања. Услед тога, предузећа су принуђена да своје производе продају по неповољнијим условима, као што су: пристајање на дуже рокове наплате, продаја на робни кредит, терминска продаја, прихватање меница и друге хартије од вредности у виду инструмената плаћања итд.

Постоје значајне разлике у поређењу са просеком гране (пољопривреде АПВ), где залихе имају највећи удео у обртној имовини (41,1%), затим следе краткорочна потраживања (38,1%), краткорочни пласмани (8,8%), док новчана средства чине значајних 6,3%.

Приликом анализе **кретања** разматра се кретање величине појединих облика и укупних обртних средстава, а такође и кретање структуре. Кретање означава промене у времену, тј. у односу на претходну годину или више претходних година. Укупна обртна имовина предузећа „Панонија“ бележи осетно смањење за 4,5%, или за око 96.570 хиљада динара. Генерално, смањење обртне имовине није добар сигнал, јер указује на смањење пословне активности привредног субјекта. Несразмерно веће смање укупног прихода (за 16,1%, односно за 347.496 хиљ. дин) у односу на обртна средства, може забрињавајуће, јер указује на утицај неких непословних фактора (нпр. раст камата, ванредних расхода и сл.), или можда на пад тржишних цена производа. Даља анализа треба да сагледа разлоге оваквог кретања, односно да квантификује допринос појединих врста обртних средстава.

Залихе (материјални облик обртних средстава) су незнатно смањене у односу на претходну годину (за 0,2%), док највећи пад бележе новчана средства (за 29,1%) и краткорочна потраживања (за 22,3%). Међутим, највећи допринос смањењу укупних обртних средстава дају краткорочна потраживања (а не новчана средства), због знатно већег удела у обртној имовини. Истовремено су краткорочни пласмани, као врло значајна позиција обртне имовине (17,7%), порасли за читавих 140,3%, што је била кључна противтежа због које је пад вредности укупних обртних средстава био минималан (само 0,2%). Практично је дошло до значајног померања структуре у сегменту неробних облика обртне имовине, и то превасходно у корист краткорочних пласмана и осталих обртних средстава, а на штету готовине и краткорочних потраживања.

Интересантно је напоменути, да су сви појавни облици залиха порасли и у апсолутном и релативном исказу, осим готових производа. Вредност производа је смањена за 22,4% (за 54.723 хиљ. дин), уз пад њиховог релативног учешћа са 11,4% на 9,2% укупних обртних средстава. Пад залиха производа и укупних прихода, са једне, уз истовремени раст потраживања и пласмана, са друге стране, указује да је претходна производна година вероватно била лоша, а уз то су и услови на тржишту продаје били доста неповољни. Раст залиха материјала и посебно недовршене производње, сигнализира да предузеће повећава обим улагања (пословне активности), али ће се то одразити на производе и приходе тек за следећу пословну годину (2020).

Као и код других сличних анализа, претходна аналитичка разматрања и коментари имали су превасходно за циљ да презентују методолошки поступак почетне анализе обртних средстава, и да укажу на могуће узроке уочених стања и појава. То је практично аналитички приступ из угла екстерног аналитичара, уз ограничене изворе информација (превасходно билансних). Интерни аналитичари у предузећу имају све неопходне информације, и могу врло аналитично и поуздано да утврде и квантификују узроке појединих стања и кретања, као и да предложи квалитетне мере за побољшање стања. Наравно, за то су неопходне и додатне детаљније анализе појединих важнијих облика обртних средстава, о чему се у наставку више говори.

Још једном је важно напоменути, да се ова почетна анализа се врши на основу билансних података који представљају пресек стања обртних средстава на крају године. Пољопривреда је изразито сезонског карактера, процес производње траје дуго, услед чега се у току године јављају велике варијације у величини и структури појединих облика обртних средстава. Отуда и закључци који се намећу оваквом анализом имају релативан значај.

Правилна анализа обртних средстава пољопривредних предузећа мора посебно и дубље посматрати сваку категорију тих средстава, и то не на бази билансног пресека, већ на основу кретања током целе године.

4. АНАЛИЗА ЗАЛИХА МАТЕРИЈАЛА

Када би било могуће остварити потпуну количинску усклађеност *производње* и *потрошње*, с једне стране, а затим још временску синхронизацију, као и просторну подударност *производње* и *потрошње*, не само што не би постојали проблеми залиха пре и после процеса производње (тј. проблеми залиха материјала и производа, односно робе) већ би теоретски такве залихе биле **неоправдане**.

Међутим, како се и поред свих настојања привредне организације никада не постигне тако савршен степен усклађености у свим секторима – то се на одређеним пунктовима неминовно појављују залихе:

- материјала,
- недовршене производње,
- завршених производа и
- робе у промету.

Величина залиха **материјала** у функцији је два основна фактора, а то су:

- потребе саме производње и
- услови снабдевања.

Свака производња има своје специфичне потребе у погледу врста и количина материјала. Осим тога, свака производња има свој специфичан биолошки процес производње, који одређује време и количине улагања тих материјала. На пример, семе за сетву пшенице или кукуруза се улаже само једанпут годишње и то на почетку производње. Улагање вештачког ђубрива врши се у одређеном саставу и количини такође у одређеним периодима основног ђубрења, односно прихрањивања. Ван ових

периода поменути материјали се не користе. Сточна храна се, са друге стране, улаже у производњу углавном више или мање равномерно.

Структура, величина и динамика залиха материјала морају бити усклађене са потребама сваке појединачне производње, односно за предузеће у целини.

Са друге стране, залихе материјала зависе и од услова снабдевања. Пошто се један део материјала производи у самој пољопривредној организацији (полупроизводи), услови снабдевања тим материјалима одређени су условима њихове производње. Што су услови снабдевања материјалима који се набављају на тржишту повољнији, то је време између момента снабдевања и момента трошења материјала краће. Другим речима, краћи је период ангажовања обртних средстава у залихама материјала. И, обрнуто, што су услови снабдевања неповољнији, то је, по правилу, дужи временски период између момента снабдевања и момента трошења, односно. Другим речима, дужи је период ангажовања обртних средстава у залихе материјала. Међутим, учесталост набавки и време држања на залихама материјала, зависи и од политике набавке предузећа, а не само од услова на тржишту.

Дакле, под претпоставком да се материјал може обезбедити непосредно пре његовог трошења у процесу производње, залихе материјала биле би сведене на минимум, а тиме и ангажована (заробљена) новчана средства у њима. У пракси то наравно није могуће, и неизбежно је да постоје веће или мање залихе материјала.

Величина ангажованих обртних средстава у залихама материјала зависи од:

- 1) величине улагања у процесе производње и
- 2) дужине периода између набавке и трошења.

Овај други фактор зависи од:

- могућности набавке (куповине) на тржишту,
- расположивих финансијских средстава за ову намену,
- планираних набавки, тј. када су цене најниже и сл.

На пример, претпоставимо да укупне годишње потребе предузећа за одређеним материјалом износе 240.000 динара, да се тај материјал троши углавном равномерно у току године, да се цене не мењају, снабдевеност тржишта је добра и може се увек набавити. Материјал се може обезбедити односно куповати:

(а) само одједном за целу годину:

У овом случају, залихе материјала ангажују обртна (тј. новчана) средства просечно у висини:

$$\frac{240.000/1}{2} = 120.000 \text{ дин}$$

Под претпоставком да се тај материјал може набавити и обезбедити у краћим периодима, на пример, за шест или за три, или само за један месец унапред, потребне просечне залихе износиле би:

(б) при шестомесечним набавкама: $\frac{240.000/2}{2} = 60.000 \text{ дин}$

(в) при тромесечним набавкама: $\frac{240.000/4}{2} = 30.000 \text{ дин}$

$$(2) \text{ при месечним набавкама: } \frac{240.000/12}{2} = 10.000 \text{ дин}$$

Укупни трошкови материјала биће увек исти, тј. 240.000 динара, али ће просечно ангажовање новчаних средства у залихама материјала бити врло различито. Код годишњих набавки, предузећу је неопходно 120.000 дин да би финансирало куповину овог материјала, а код месечних набавки се исти материјал може финансирати са 10.000 динара. Значајна разлика од 110.000 динара представља практично слободна новчана средства која се могу искористити за набавку других материјала односно плаћање бројних других обавеза које свако предузеће има. Јасно је да то непосредно доприноси одржавању ликвидности предузећа, што је први и најважнији захтев који се мора обезбедити.

Основни циљ управљања свим врстама залиха управо се огледа у настојању да се смањи задржавање новчаних средстава у залихама, и тако ослободе преко потребна новчана средства за одржавање ликвидности. То се постиже смањењем просечних залиха, односно скраћивањем времена задржавања материјала, готових производа и робе на залихама (код недовршене производње су могућности минималне, јер је одређена биолошким процесима). На овај начин се убрзава обрт, односно смањује време за које новац направи пун круг од H до H_1 . Циљ је, дакле, да се иста производња финансира са што мање новца, односно да се што пре стигне до новца.

При томе, треба имати у виду и друге трошкове односно користи, а не само утицај на ликвидност. Најбоље је направити “*cost-benefit*” анализу за сваку врсту залиха. Куповином већих количина ван сезоне предузеће вероватно може постићи нешто нижу цену за одређени материјал, што најчешће значи и нешто ниже зависне трошкове набавке, превасходно транспорта, с обзиром да се углавном ради о кабастим материјалима. Поставља се питање да ли ће ово снижење трошкова набавке покрити додатне трошкове које таква набавка може да изазове (чување/складиштење/манипулација, кало/квар, осигурање од различитих ризика, трошкови камата по кредитима за одржавање ликвидности и др), а који су углавном сразмерни дужини периода лежања материјала на залихама. Дилеме овога типа су још израженије код неких врста готових производа који се могу складиштити ради постизања веће цене.

Одговори на претходна питања захтевају детаљне анализе за поједине врсте важнијих материјала. То је релативно мали број материјала који вредносно значајно учествује у трошковима пољопривредне организације (семе, минерална ђубрива, сточна храна, гориво, важнија заштитна средства). Ове анализе могу се вршити само на основу података које пружа материјално књиговодство, односно магацинска евиденција.

Пример „А“:

Табела V-2. Анализа залиха материјала (NPK 15:15:0) (t)

Датум	Улаз	Израз	Стање	Број дана	Количина x број дана
01.01.	-	-	180	35	6.300
05.02.		60	120	22	2.640
27.02.	20		140	10	1.400
09.03.		90	50	10	500
19.03.	80		130	19	2.470
07.04.		80	50	9	450
16.04.	60		110	26	2.860
12.05.	60		170	33	5.610
14.06.		50	120	83	9.960
05.09.	120		240	36	8.640
11.10.		40	200	30	6.000
10.11.	20		220	52	11.440
31.12.	360	320	220	365	58.270

Ради се о хипотетичком примеру стања и кретања залиха материјала, који може одговарати условима једног релативно мањег предузећа од око 1000 ha ораница. Приказана табела даје низ корисних индикатори за анализу залиха:

- 1) Почетне залихе: **180**
- 2) Завршне залихе: **220**
- 3) Највеће залихе: **240**
- 4) Најмање залихе: **50**
- 5) Годишња потрошња: **320**
- 6) Просечне залихе: $\frac{58.270}{365} = \mathbf{159,6}$
- 7) Просечне залихе у односу на потрошњу: $\frac{159,6}{320} \times 100 = \mathbf{49,9\%}$
- 8) Просечан број дана задржавања материјала на залихама:

$$T = \frac{58.270}{320} = \mathbf{182,1}$$
- 9) Коефицијент обрта залиха материјала (на бази дана везивања):

$$Ko = \frac{365}{182,1} = \mathbf{2,0^{35}}$$

На основу података из претходне табеле, коефицијент обрта се може рачунати и по формули: **Ko = Укупан излаз / Просечне залихе** (320 / 159,64 = 2,0).

За анализу су посебно важни индикатори под редним бојевима: 6, 8 и 9. Ко показује да се залихе материјала у току године обрну **2,0** пута, односно један обрт траје **182** дана. Да ли је то добро или није, треба да покаже детаљнија анализа. Питање је заправо да ли је просечно време задржавања материјала на залихама од 182 дана могло да буде краће, јер

³⁵ Формула за Ко = Број дана за које се обрт мери / Т. Ако се обрт мери за годину дана онда је у бројиоцу 365, али може Ко да се рачуна и за краћи или дужи период од једне године.

од тога зависи и Ко ($365 / 182=2,0$). Одговор је непосредно повезан са динамиком набавке, односно са временом које протекне између набавке и утrophка материјала. Зависи наравно и од укупне количине набављеног и утrophеног материјала, али за почетак полазимо од претпоставке да су то „неопходне количине“ за конкретне услове у предузећу. Осим тога, битна је и величина појединачних набавки (у оквиру укупне количине), односно да ли су одређене набавке биле неопходне у тој количини.

Примећује се да је време између набавки и потрошње материјала прилично дуго, у распону од 10 до 36 дана, односно у просеку **29,3** дана. Уз то, набавке 27.02. и 16.04. уопште нису морале бити реализоване у тим терминима, јер је и без њих било довољно материјала за планирану потрошњу. Такође треба нагласити да почетне и крајње залихе нису морале бити тако високе (180 t, односно 220 t).

Све ово се непосредно одражава не само на време трајања једног обрта (Т) и коефицијента обрта (Ко), већ и на величину просечних залиха, које су доста високе (**159,6 t**). Ово практично значи да је, по просечној цени ђубрива од 39.800 РСД/t, у залихама било у просеку ангажовано (заробљено) **6.353.825 РСД** обртних средстава ($159,6 \times 39.800 = 6.353.825$). Ради се о релативно значајном износу новчаних средстава, и извесно је да постоји простор да се један део тих средстава ослободи и искористи за финансирање других улагања, односно за подршку ликвидности предузећа. Колики је тај износ, односно где и колико се могу направити побољшања, показаћемо на следећем упоредном примеру „Б“ (таб V-3).

Пример „Б“:

Табела V-3. Анализа залиха материјала (NPK 15:15:0) (t)

Датум	Улаз	Израз	Стање	Број дана	Количина х број дана
01.01.	-	-	180	35	6.300
05.02.		60	120	32	3.840
09.03.		90	30	24	720
02.04.	70		100	5	500
07.04.		80	20	32	640
09.05.	50		70	36	2.520
14.06.		50	20	113	2.260
05.10.	40		60	6	360
11.10.		40	20	75	1.500
25.12.	200		220	7	1.540
31.12.	360	320	220	365	20.180

Основни индикатори:

- 1) Почетне залихе: **180**
- 2) Завршне залихе: **220**
- 3) Највеће залихе: **220**
- 4) Најмање залихе: **20**
- 5) Годишња потрошња: **320**

6) Просечне залихе: $\frac{20.180}{365} = 55,3$

7) Просечне залихе у односу на потрошњу: $\frac{55,3}{320} \times 100 = 17,3\%$

8) Просечан број дана задржавања материјала на залихама:

$$T = \frac{20.180}{320} = 63,1$$

9) Коефицијент обрта залиха материјала (на бази дана везивања):

$$Ko = \frac{365}{63,1} = 5,8$$

У оба примера су исте количине улаза и излаза материјала, као и почетне и крајње залихе, али је промењено време и количине појединачних набавки. Датуми набавки у примеру „Б“ приближени су датумима издавања материјала, а неке набавке су спојене. При томе, нису мењани датуми и количине појединачних издавања (излаза) материјала. Такође је вођено рачуна да минималне залихе не падну испод 20 тона. Да би анализа била комплетнија, приказани су и потенцијални додатни трошкови (односно уштеде) у обе варијанте (*износи су процењени*) (таб. V-4).

На основу приказане анализе могу се извести следећа најважнија запажања, односно закључци:

- Подаци под редним бројевима: 1, 2, 5 и 6 су исти у оба примера (тј. нема разлике), док су највеће и најмање залихе (ред. бр. 3 и 4) очекивано ниже у примеру „Б“.
- У варијанти „Б“ од момента набавке до момента издавања у просеку прође 13,5 дана, а у варијанти „А“ 29,3 дана (2,2 пута више; или за 117,3%). Ово је кључна разлика из које произилазе најважније предности у корист варијанте „Б“, о којима се у наставку говори. Битна је, наравно, и другачија прерасподела количина између појединих набавки, што је такође повезано са скраћивањем рокова.
- У варијанти „Б“, коефицијент обрта (5,8) је чак 2,89 пута (или за 188,76%) већи у односу на варијанту „А“ (2,0).
- Разлика у Ко је непосредно повезана са краћим временом задржавања материјала на залихама у примеру „Б“ за 119 дана (А: 182,1 дана; Б: 63,1 дана). Ово је практично исти однос (разлика) као код Ко (2,89 пута; или за 188,76%), што је и логично, с обзиром на формулу за израчунавање ($Ko = 365 / T$, односно $T = Ko / 365$).
- У примеру „А“, просечне залихе материјала (159,6 t) веће су 2,89 пута (или за 188,76%) у односу на пример „Б“ (55,3 t). Видимо да је за претходна три показатеља исти однос/разлика између варијанте „Б“ и варијанте „А“. То потврђује чињеницу да разлике имају исти узрок, а то је већ поменуто скраћење рокова. Такође показује да су ови индикатори међусобно чврсто повезани (Ко, Т и просечне залихе).
- Логична је претпоставка да је у варијанти „А“ остварена нешто нижа цена ђубрива, јер је куповано ван сезоне, због чега и јесу рокови неповољнији (А: 39.800 дин/t; Б: 40.000 дин/t). Разлика у вредности просечних залиха од **4.142.318 РСД** представља врло значајан износ слободних средстава које предузеће може користити за плаћање бројних других обавеза које има, односно за одржавање ликвидности.
- Претходно истакнути допринос одржавању ликвидности је најважнија предност која се остварује скраћењем времена између набавке и утrophка, како је то приказано у варијанти „Б“. Примера ради, ако би предузеће износ ослобођених новчаних средстава

(4.142.318 РСД) уложило такође у куповину ђубрива, могло би купити укупно чак 1.034,31 тона НПК (уместо садашњих 360 тона, колико се може купити у варијанти „А“ са истим износом уложених средстава). Разлика је заиста велика (2,78 пута).

Табела V-4. Упоредна анализа залиха материјала – пример „А“ и пример „Б“

Ред. бр.	О П И С		Пример "А"	Пример "Б"	РАЗЛИКА (А - Б)
1	Почетне залихе	<i>t</i>	180	180	0
2	Завршне залихе	<i>t</i>	220	220	0
3	Највеће залихе	<i>t</i>	240	220	20
4	Најмање залихе	<i>t</i>	50	20	30
5	Годишње набавке	<i>t</i>	360	360	0
6	Годишња потрошња	<i>t</i>	320	320	0
7	Просечан број дана од набавке до потрошње	<i>дан</i>	29,3	13,5	15,8
8	Коефицијент обрта:		2,0	5,8	-3,8
9	Просечан број дана задржавања материјала на залихама	<i>дан</i>	182,1	63,1	119,0
10	Просечне залихе: Цене: А:39.800 дин/т; Б:40.000 дин/т	<i>t</i>	159,6	55,3	104,4
		<i>РСД</i>	6.353.825	2.211.507	4.142.318
Разлика у трошковима:					
11	+ Трошкови камата	8,5% x 4.142.318 x 119/365 =			114.823
12	+ Остали трошкови чувања	8 дин/т/дан x 104,4 t x 119 дана=			99.373
13	- Разлика у цени (нижа цена у примеру „А“)	(39.800 - 40.000) x360 t =			-72.000
14	= Додатни трошкови (11+12-13)				142.197
15	На нивоу предузећа – 1.000 ha (14x 4)	НПК чини 25%, а остали матер. 75%			568.786
16	На нивоу предузећа - 4.000 ha (15 x4)	<i>Предузеће средње величине</i>			2.275.145

- Није занемарива ни разлика у трошковима коју могу настати у варијанти „А“. За очекивати је да ће се као додатни трошкови појавити: (а) камате и други трошкови позајмљивања на краткорочне кредите, које ће предузеће узети за потребе ликвидности (114.823 РСД), (б) трошкови чувања залиха (складиштење, енергија, рад, осигурање од ризика, кало/растур и др; 99.373 РСД). Од овога треба одузети уштеде по основу ниже цене ђубрива у примеру „А“ (72.000 РСД). Нето разлика од **142.197** РСД, представља додатне трошкове у примеру „А“, односно уштеде за пример „Б“.
- Ради се о значајним уштедама на нивоу целог предузећа (568.786 РСД), уз претпоставку да НПК представља једну четвртину укупног материјала која се набавља у посматраном предузећу, које има око 1.000 ха. Ако се опет прерачуна на куповину НПК ђубрива, за овај износ може се купити додатних 14 т ђубрива. Ако све прерачунамо на предузеће средње величине са око 4.000 ха, уштеда би била 2.275.145 РСД, од чега се могу исплатити месечне зараде за око 35 радника.
- Треба напоменути да значајне резерве за уштеду постоје у снижавању почетних и крајњих залиха материјала са 180 (220) тона, на минималних 20 тона.

Претходна разматрања јасно указују на користи које се могу остварити бољом организацијом набавке материјала. Али, то није цела анализа залиха материјала, нити једини циљ правилног управљања залихама. Предузеће мора да води рачуна и о другим битним факторима и ограничењима, која се јављају у конкретним условима пословања (квалитет материјала, ризик набавке, расположиви складишни капацитети, дугорочне везе са добављачима, могућности и услови добијања краткорочних кредита итд).

Анализа, наравно, и овде подразумева примену основног квантитативног метода поређења. Већина индикатора које продукује ова анализа су упоредиви у времену и простору (Ко, Т, просечне залихе прерачунате на број хектара и сл). За просторно поређење, међутим, озбиљан проблем може представљати обезбеђивање података за друга предузећа, јер се ради о доста осетљивим интерним књиговодственим подацима.

Анализа залиха материјала претпоставља најпре анализу залихе сваког материјала понаособ, а потом се изводе збирни обрачуни и закључци по врстама материјала, гранама производње, организационим јединицама и за предузеће у целини.

5. АНАЛИЗА ЗАЛИХА НЕДОВРШЕНЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Недовршена производња састоји се из:

- 1) производње у току и
- 2) полупроизвода (залиха сопствених производа намењених интерној потрошњи).

У току године, све производње се налазе у различитом степену довршености и у моменту посматрања представљају вредност извршених улагања. Крајем године, производња у току може бити:

- биљна – вредност јесењих улагања извршених за нови процес производње;
- сточарска – вредност започетог, а незавршеног това стоке;
- прерађивачка – вредност започете, а незавршене прераде (реткост у пракси, с обзиром на кратак процес примарне прераде).

Анализа недовршене производње у пољопривреди нема тако велики значај као код осталих врста залиха. Боље рећи, нема превише могућности за промене и побољшања. Ово се односи само на економску анализу у функцији управљања залихама недовршене производње, како је то претходно показано за залихе материјала. Наиме, примарна пољопривредна производња је биолошког карактера. Биљна и сточарска производња одвијају се сходно потребама свог биолошког процеса. Ови процеси се не могу мењати, у смислу њиховог скраћивања или продужавања, како би се утицало на просечну величину залиха недовршене производње. У одређеним случајевима се може утицати на дужину процеса производње у пољопривреди, на пример, избором различитих сорти, хибрида и раса, а у мањој мери и променама у агротехници. Ове могућности су, ипак, врло ограничене и превасходно су у домену биолошких и агротехничких анализа, а не агроекономских.

Такође, треба имати у виду да су многе друге економске анализе, у већој или мањој мери, повезане са недовршеном производњом. Овде се не мисли само на анализу осталих врста залиха (материјала, производа и робе), већ и других сегмената

пословања. Анализа трошкова и производних резултата директно се односе на инпуте и аутпуте недовршене производње. Висина трошкова (тј. улагања) непосредно одређује обим и вредност залиха недовршене производње, како укупних тако и просечних. Снижавање трошкова, што је основни циљ њихове анализе, непосредно утиче на смањење вредности залиха недовршене производње.

Недовршена производња се вреднује по стварној цени коштања. Значи да је укупна вредност недовршене производње једнака износу укупних улагања, тј. трошкова. Просечне залихе недовршене производње могу се рачунати као проста аритметичка средина стања залиха на почетку и на крају периода улагања, по следећој формули:

$$\text{Просечне залихе недовршене производње} = \frac{(\text{Стање на почетку} + \text{Стање на крају})}{2}$$

За илустрацију ћемо узети податке из калкулације пшенице, која је детаљно анализирана у поглављу „Анализа трошкова“, (таб. VI-2). За производњу од 100 ha пшенице укупна улагања (тј. укупна цена коштања) је 6.789.285 динара. Просечне залихе ће бити:

$$\frac{(0 + 6.789.285)}{2} = 3.394.643 \text{ динара}$$

Ово је најједноставнији начин рачунања просека, а користи се и код других анализа, посебно када располажемо само билансним подацима (*ову формулу смо већ користили код анализе рентабилности*). Екстерни аналитичари најчешће не располажу књиговодственим и другим интерним подацима.

Ако се просек рачуна за појединачну производњу (као у нашем примеру) онда се практично укупна цена коштања подели са 2. На овај начин се могу утврдити просечне залихе и за више или све производње, тако што се саберу њихови укупни трошкови и поделе са 2. Ако би улагања била равномерна током целе године, односно трајања процеса производње, овако добијен просек био би поуздан. С обзиром да је пољопривреда изразито сезонског карактера (посебно биљна производња), проста аритметичка средина почетног и крајњег стања не одражава праву слику просечних залиха недовршене производње.

Ако се утврђује вредност просечних залиха за предузеће у целини, на основу билансних података, онда се узима стање недовршене производње на почетку и на крају године, и њихов збир подели са 2. У овом случају почетно стање неће бити нула, јер на дан 31.12. увек постоје залихе производње у току и полупроизвода. Овај просек је још непрецизнији, јер су залихе на крају године по правилу знатно испод просечних. Међутим, ако се располаже само билансним подацима претходна формула је једини начин добијања просека. Све то треба имати у виду приликом тумачења резултата, и у коментарима нагласити да су подаци ограничене прецизности. Овакав начин рачунања просека може бити прихватљив за укупна средства, укупна обртна, основна средства, или за сву имовину предузећа.

Интерни аналитичари имају могућност да прецизније утврде просечне залихе недовршене производње. Један од начина је да се рачуна на основу месечних или петнаестодневних стања, што уз савремене рачуноводствене софтвере и ажурно

погонско књиговодство (јер залихе се евидентирају у кл. 9), не представља обрачунско-технички проблем. У том случају би формула била следећа (на бази месечних стања):

$$\text{Просечне залихе} = \frac{M_0 + M_1 + M_2 + \dots + M_n}{1 + n}$$

M_0 – вредност залиха на почетку периода улагања (тј. процеса производње) ($M_0 = 0$);

M_n – вредност залиха недовршене производње на крају сваког месеца, односно на крају периода улагања (ако се производња завршава у току месеца, што је најчешћи случај, онда се уместо стања на крају последњег месеца узима стање у моменту завршетка производње);

n – број салда узетих у бројилац, то јест број различитих стања (салда).

Просечне залихе недовршене производње могу се рачунати на основу датума појединих улагања (трошкова), односно мерења времена њиховог задржавања на залихама. Овај метод је претходно приказан код материјала, с тим да је за недовршену производњу његова примена нешто компликованија, односно технички захтевнија. С обзиром да се ради о различитим улагањима (материјал, рад, услуге, трошкови механизације, општи трошкови) морају се узети вредности појединих улагања, јер се разнородне количине не могу сабирати. То не утиче на добијене резултате, најважнији индикатори (просечне залихе, време задржавања, K_0) су исти као у случају када се ради са количинским подацима. И код појединачних материјала анализа се такође може вршити са вредносним подацима (количина $\times$ цена), кључни индикатори ће бити идентични.

Ефикасна примена овог метода подразумева да се трошкови књиже аналитично и благовремено, што захтева добро организовано погонско књиговодство. Неопходно је директне трошкове везивати не само по местима настанка, већ и по појединим агротехничким операцијама. Оптимално решење је примена система књижења и обрачуна трошкова по активностима (*Activity based costing –ABC*)³⁶.

Могуће је и класичан обрачун прилагодити тако да обезбеди довољно поуздане податке за потребе разврставања трошкова по агротехничким операцијама. Ово подразумева да се и трошкови механизације такође везују (расподељују) по операцијама, што не представља проблем, јер свакако постоје подаци колико часова су поједини трактори коришћени за сваку операцију (може да се као кључ узме и утрошено гориво по операцији). Уз добар рачуноводствени софтвер, неопходно је на кључним документима о трошковима (требовања, радни листови, радни налози, фактуре, обрачуни) уписати и шифру операције на коју се трошкови односе. Нешто лошије решење, али ипак задовољавајућег нивоа прецизности, може се постићи ажурним књижењем, односно разграничавањем директних трошкова по месецима, укључујући наравно и трошкове механизације. Опште трошкове такође треба чешће расподељивати (месечно или бар квартално), а не само на крају године. Јер, они настају континуирано током целе године, и врло су значајни у структури цене коштања (око 25%).

³⁶ О обрачуна трошкова по активностима (*Activity based costing –ABC*) било је речи у оквиру предмета *Рачуноводство пољопривредних предузећа*. Детаљније се може погледати у: Вукоје Вељко, „Обрачун трошкова ABC методом у пољопривредним предузећима“, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2006.

За потребе илустрације овог метода, трошкови из класичне калкулације пшенице разврстани су по појединим агротехничким операцијама, односно по месецима (таб. V-5). Укупни општи трошкови су прерасподељени на поједине квартале, с тим да су последња два квартала сабрана и исказана на крају процеса производње (јул 2020). Износи из оригиналне калкулације су исказани у хиљадама динара, ради боље прегледности обрачуна.

Табела V-5. Анализа залиха недовршене производње – пшеница (у 000 РСД)

Површина (ha):		100	MT: 9300		
Датум	ВРСТА ТРОШКОВА	У Л А З (000 РСД)	С Т А Њ Е (000 РСД)	Бој дана	Стање х број дана
15.10.19.	Почетно стање	0,0	0,0	0	0,0
15.10.19.	Остале производне услуге	37,2	37	1	37
16.10.19.	Трактори	675,6	713	1	713
17.10.19.	Ђубриво НПК	1.092,0	1.805	1	1.805
18.10.19.	Трошкови рада	263,9	2.069	1	2.069
19.10.19.	Семе	866,3	2.935	25	73.373
31.10.19.	Крај октобра	2.935	2.935	0	77.997
13.11.19.	Осигурање производње	151,4	3.086	87	268.507
30.11.19.	Крај новембра	151	3.086	0	268.507
08.02.20.	Ђубриво Уреа	577,5	3.664	1	3.664
09.02.20.	Трактори	197,2	3.861	5	19.305
14.02.20.	Заштитна средства	60,0	3.921	1	3.921
15.02.20.	Трошкови рада	215,6	4.137	24	99.279
28.02.20.	Крај фебруара	1.050	4.137	0	126.168
11.03.20.	Општи трошкови - I квартал	395,3	4.532	68	308.171
31.03.20.	Крај марта	395	4.532	0	308.171
18.05.20.	Заштитна средства	54,3	4.586	1	4.586
19.05.20.	Трактори	65,3	4.651	1	4.651
20.05.20.	Трошкови рада	135,2	4.787	41	196.252
30.05.20.	Крај маја	255	4.787	0	205.489
30.06.20.	Општи трошкови - II квартал	395,3	5.182	3	15.546
30.06.20.	Крај јуна	395	5.182	0	15.546
03.07.20.	Комбајн универзални	259,0	5.441	1	5.441
04.07.20.	Средњи трактори	130,6	5.572	1	5.572
05.07.20.	Трошкови рада	189,9	5.761	7	40.330
12.07.20.	Остале производне услуге	74,3	5.836	1	5.836
13.07.20.	Остали материјал	42,5	5.878	1	5.878
14.07.20.	Директни трошкови продаје	120,5	5.999	1	5.999
15.07.20.	Општи трошкови- III и IV квартал	790,7	6.789	1	6.789
15.07.20.	Стање на крају производње	1.607,3	0,0	0	69.054,6
	С В Е Г А	6.789	0	274	1.055.387

У следећој табели (таб. V-6) упоређо су дати индикатори анализе залиха недовршене производње у две варијанте:

Варијанта 1: Анализа је рађена за период стварног трајања процеса производње пшенице, а то је 274 дана (од 15.10.2019. године до 15.07.2020. године). У формули за

рачунање обрта ($Ko = \text{Број дана} / T$), бројилац не мора бити 365 дана, већ се обрт може рачунати и за други временски период. Овде је логично да се обрт и сви други индикатори везују превасходно за период трајања репродукционог процеса пшенице (274 дана). Овако се добијају прецизнији и јаснији подаци.

Варијанта 2: С обзиром да се Ко најчешће (уобичајено) рачуна за годину дана, из разлога упоредивости са другим производњама, врстама залиха и предузећима, приказана је и варијанта за период од 365 дана (од 15.10.2019. године до 14.10.2020. године). Исти резултати се добију и када се узме календарска година (од 01.01.2020. године до 31.12.2020. године, наравно под условом да пшеница која се заснује 15.10.2020. године има идентичне податке као она у претходној години (површине, трошкове, време улагања итд).

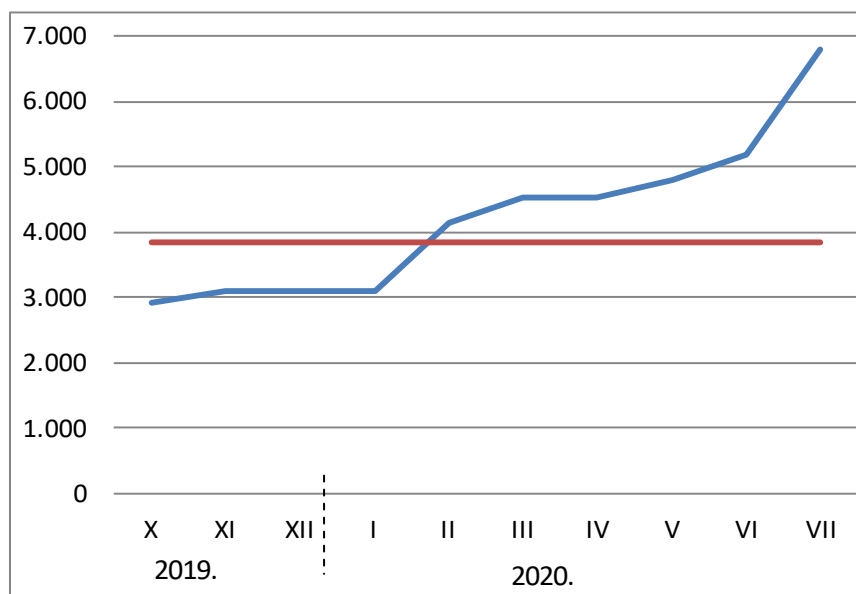
Табела V-6. Основни индикатори анализе залиха недовршене производње

ИНДИКАТОР	За период трајања производње (274 дана)	За целу годину (365 дана)
1. Почетне залихе:	0,0	0,0
2. Завршне залихе:	6.789	6.789
3. Највеће залихе:	6.789	6.789
4. Најмање залихе:	37,2	37,2
5. Годишња улагања (трошкови)	6.789	6.789
6. Просечне залихе: $1.055.387 / 274$ (365)	3.851,8	2.891,5
7. Просечне залихе у односу на улагања:	56,7%	42,6%
8. Просечан број дана задржавања на залихама: $1.055.387 / 6.789$	155,4	155,4
9. Коефицијент обрта: 274 (365) / 155,4	1,76	2,35

Већина података је иста у обе варијанте, али постоји разлика код два важна показатеља: просечних залихе и коефицијента обрта. Јасно је да ће просечне залихе у *варијанти 2* бити мање, јер у периоду од 91 дана (15.07.2020. до 14.10.2020.) уопште нема залиха недовршене производње. Када се иста величина (тј. стање x број дана: 1.055.387 дин) расподели на већи број дана (365 уместо 274) логично је да ће просек бити нижи.

С обзиром да је број дана задржавања исти у обе варијанте (155,4 дана), у *варијанти 2* се већи бројилац у формули $Ko = 365$ (274) / 155,4 дели са истим бројем да, па ће наравно и Ко бити већи.

Подаци из *табеле V-5* омогућавају графичко представљање кретања залиха недовршене производње, односно њиховог просека (црвена линија) (*граф. V-2*).

Графикон V-2. Кретање залиха недовршене производње пшенице

Табела V-5 даје и податке о величини месечних (полумесечних) улагања што представља важне информације за анализу, посебно за управљање новчаним токовима у предузећу. За менаџмент су ово важне информације, јер омогућавају поуздано оперативно планирање новчаних прилива и одлива. Ово је можда највећи информациони допринос претходне анализе, имајући у виду да се на време задржавања залиха недовршене производње не може битије утицати. Посебно је у пољопривреди важно правовремено обезбедити потребна новчана средства, с обзиром на дужину процеса производње који захтева велика финансијска напрезања у дужим временским периодима. На прилив новца се дуго чека, због чега је одржавање ликвидности у пољопривреди од прворазредног значаја.

У наставку се приказује кратка упоредна анализа резултата који се добију претходно описаним методима, са циљем да укажемо на разлике (таб. V-7).

Табела V-7. Упоредни преглед различитих метода анализе залиха недовршене производње

Ред. број	ИНДИКАТОР	Дани везивања улагања	Проста аритметичка средина	На бази месечних стања	ОДСТУПАЊА (%)	
		А	Б	Ц	$B / A \times 100$	$C / A \times 100$
1	Укупна улагања (000 РСД)	6.789,3	6.789,3	6.789,3	0,0%	0,0%
2	Дужина процеса производње (дана)	274,0	274,0	274,0	0,0%	0,0%
3	Просечне залихе	3.851,8	3.394,6	3.935,6	-11,87%	2,18%
4	Коефицијент обрта (Ко)	1,76	2,0	1,73	13,47%	-2,01%
5	Број дана трајања обрта (Т)	155,4	137,0	158,6	-11,87%	2,18%

На основу презентованих података могу се извести следећа основна запажања и закључци:

- Код сва три метода су, наравно, иста укупна улагања (6.789,3 хиљада РСД) и време трајања производње пшенице (274 дана).

- Подаци за метод А су преузети из претходне *табеле* V-6. На основу претходних излагања и објашњења, неспорно је да је ово најдетаљнији и најпоузданији метод, односно да су његови индикатори најпрецизнији. Посматра се, дакле, колико подаци добијени помоћу друга два метода (Б и Ц), одступају од података из метода А.
- Метод Б: Раније је показано како се рачунају просечне залихе по овом методу $(0 + \text{укупна улагања})/2$. Ово практично значи да је Ко обрта 2, што се може проверити по алтернативној формули за Ко приказаној код анализе материјала (*таб.* V-2) $\text{Ко} = \text{Укупна улагања} / \text{Просечне залихе}$ $(6.789,3 / 3.394,6 = 2,0)$. Број дана трајања обрта $T = 274 / 2,0 = 137,0$ дана. Посматрано логички, ако су почетне залихе нула а крајње 6.789,3, уз претпоставку равномерног улагања, просечне залихе се достижу тачно на половини процеса производње, тј. за 137 дана, и износе 3.394,6 дин. У том тренутку просечне залихе (*не укупне*) практично су направиле један обрт, а остаје им друга половина периода да направе још један обрт.
- Метод Ц: Просечне залихе се утврђују на бази просека месечних стања залиха, по формули која је претходно већ приказана $(37+2.935+3.086+4.137+4.532+4.787+5.182+6.789)/8 = 3.935,6$ РСД. Коефицијент обрта се може рачунати по формули $\text{Ко} = 6.789,3 / 3.935,6 = 1,73$; $T = 247 / 1,73 = 158,6$ дана.
- Видимо да је метод Б мање прецизан од метода Ц, то јест има знатно већа одступања у односу на метод А (-11,87%, односно -13,47%). Ово је логично, јер се по методу Б просек рачуна само на основу почетног и крајњег стања, док метод Ц користи 8 различитих стања (салда). Такође је очекивано да просечне залихе по методу Б буду ниже у односу на методе А и Ц, с обзиром да се преко 70% директних трошкова уложи у првој половини производње пшенице, а овај метод полази од претпоставке „равномерног улагања“.
- Метод Ц даје резултате задовољавајуће прецизности, и може се препоручити за коришћење, у случају да је проблем да се обезбеде подаци за метод А. Метод Ц је знатно једноставнији, јер у књиговодству није проблем утврдити месечна стања трошкова, укључујући месечну/кварталну расподелу помоћних и општих трошкова.

Претходно презентоване детаљне анализе омогућују јасно сагледавање и боље разумевање стања и кретања залиха недовршене производње. Обезбеђује се доста информација које могу бити врло корисне за унапређење управљања залихама недовршене производње и трошковима, новчаним токовима итд. Све то, ипак, не пружа озбиљније могућности за најважније побољшање у домену управљања залихама, које подразумева скраћивање времена задржавања, а тиме и смањење просечних залиха. Као што смо већ истакли, то није могуће јер се ради о биолошким процесима.

Постоје извесне могућности за скраћење времена задржавања у домену полупроизвода, који заједно са производњом у току чине недовршену производњу. Ипак су то више хипотетичке могућности, и питање колико су препоручљиве и реалне у пракси. Пољопривреда је управо карактеристична по томе што има значајан удео полупроизвода, то јест сопствених производа који су намењени да се утрше у сопственом процесу производње (интерна потрошња). То су најчешће: слама, стајњак, сопствени кукуруз употребљен за исхрану стоке, луцерка, сено и све друге врсте сточне хране добијене из сопствене производње, затим сопствено семе, саднице и сл.

Формирање залиха полупроизвода има своју закониту динамику, која је опет условљена биолошким процесима у пољопривреди. Видели смо да се ови процеси не

могу скраћивати. При томе се већина полупроизвода релативно дуго држи на залихама, често и по годину дана. На пример, кукуруз који се користи као сточна храна убира се једном годишње и користи се до следеће жетве.

У моменту када је ликвидност угрожена, може један део полупроизвода да се прода на тржишту (нпр. зрно кукуруза). У каснијем периоду, када се проблеми са ликвидношћу реше, кукуруз се може купити на тржишту, као и сваки други материјал. Овде се наравно поставља питање цена продајних и набавних цена кукуруза, али и питање складишног простора, трошкова држања залиха, камата на кредите за ликвидност и других трошкова, који нису мали, као што смо претходно показали на примеру материјала (*таб. V-4*).

У нормалним условима пословања, овакви пословни потези нису логични и не могу се препоручити. Нормално је да предузеће користи сопствени кукуруз за тов свиња, да нема проблема са ликвидношћу, или ако се краткотрајно појаве, да то лако реше уз помоћ своје банке по врло повољним условима, и да то буде најисплативији начин пословања. Али, ако су проблеми са ликвидношћу озбиљни, и не могу се решити на други повољнији начин, онда не треба искључити ни привремену продају полупроизвода.

6. АНАЛИЗА ЗАЛИХА ГОТОВИХ ПРОИЗВОДА

У ову категорију обртних средстава улазе завршени сопствени производи намењени продаји. Сезонски карактер и биолошка природа пољопривредне производње утичу, не само на формирање и кретање залиха материјала (као што је раније истакнуто), него и на формирање и кретање залиха готових производа. У биљној производњи залихе се формирају на крају вегетационог периода, приликом убирања приноса, по правилу, једанпут годишње и редовно у одређеном периоду.

У сточарској производњи производи се добијају редовно у одређеним периодима (јаја, млеко, вуна итд). Међутим, у сточарској производњи, прираст у тежини такође представља производ нарочито при узгоју подмлатка и тову стоке. Ове две врсте производа сточарске производње различито се понашају у односу на залихе готових производа. Прва врста производа, који су одвојени од грла (јаја, млеко, вуна, стајњак) појављују се стварно и формално у залихама готових производа (односно у залихама полупроизвода, ако су намењени сопственој потрошњи). Друга врста производа, тј. прираст, који је неодвојив од грла, не појављује се никада у залихама готових производа. Остварени прираст на грлима основног стада обрачунава се периодично и за његову вредност врши се повећање вредности основног стада. Остварени прираст на грлима обртних средстава (грла која су у тову), обрачунава се у моменту њихове реализације када та грла прелазе директно из производње купцу, тј. не постоје залихе ових производа.

У оваквим специфичним условима пољопривредне производње, анализа залиха готових производа мора се вршити обазриво и у складу са тим условима. Ниједно стање залиха готових производа, било ког временског периода, па тиме ни стање

залиха исказано у периодичним извештајима и у завршном рачуну, не може бити основ за анализу и оцену ове категорије обртних средстава.

Намеће се потреба да се код анализе готових производа поступи аналогно раније изложеном поступку анализе залиха материјала. Ово подразумева да се одвојено анализира формирање и реализација залиха сваке врсте производа у току целог периода који је обухваћен анализом.

Анализа треба да утврди просечан период задржавања производа на залихама до њихове реализације (за сваку врсту производа) и тиме да установи просечан број дана везивања обртних средстава у овој категорији. Поред тога, задатак анализе је да испита услове реализације и оцени оправданост установљеног периода држања производа на залихама, односно везивање обртних средстава.

Пример:

Вршидба пшенице је обављена од 30.06. до 08.07.2019. године и добијене су количине зрна приказане у табели. Почетне залихе пшенице представљају залихе из претходне године које нису продате. Евиденција реализације (излаза производа са залиха) показује да је 20.01. продата сва количина залиха из претходне године. Затим је сукцесивно вршена продаја залиха текуће године: 20.08. продато је 120 тона, 30.09. још 70 тона и 05.11. још 115 тона пшенице. На основу ових података потребно је утврдити просечан број дана везивања обртних средстава на залихама.

Анализа је врло слична претходно приказаној анализи залиха материјала.

Пример „А“:

Табела V-8. Анализа залиха готових производа - пшеница (t)

Датум	Улаз	Излаз	Стање	Број дана	Количина x број дана
01.01.			85	19	1.615
20.01.		85	0	161	0
30.06.	50		50	1	50
01.07.	50		100	1	100
02.07.	45		145	1	145
03.07.	55		200	1	200
04.07.	45		245	1	245
05.07.	50		295	1	295
06.07.	35		330	1	330
07.07.	35		365	1	365
08.07.	25		390	43	16.770
20.08.		120	270	41	11.070
30.09.		70	200	36	7.200
05.11.		115	85	57	4.845
31.12.	390	390	85	365	43.230

Помоћу података из дате табеле могу се добити неки корисни индикатори за анализу залиха готових производа, који су упоредиви како просторно тако и временски:

- 1) Почетне залихе: **85**
- 2) Завршне залихе: **85**
- 3) Највеће залихе: **390**
- 4) Најмање залихе: **0**
- 5) Годишња производња (улаз): **390**
- 6) Просечне залихе: $\frac{43.230}{365} = \mathbf{118,4}$
- 7) Просечне залихе у односу на производњу: $\frac{118,4}{390} \times 100 = \mathbf{30,4\%}$
- 8) Просечан број дана задржавања производа на залихама:

$$T = \frac{43.230}{390} = \mathbf{110,8}$$
- 9) Коефицијент обрта залиха производа (на бази дана везивања):

$$Ko = \frac{365}{110,8} = \mathbf{3,3}$$

На основу података из претходне табеле, коефицијент обрта се може рачунати и по формули: **Ko = Укупан улаз / Просечне залихе** ($390 / 118,4 = 3,3$).

Приликом анализе залиха готових производа, треба имати у виду да предузећу/газдинству није у интересу да производ продаје одмах по окончању жетве. Ово због тога што је у том моменту цена производа углавном најнижа („Закон понуде и тражње“ - понуда > тражње, нижа цена производа). С тим у вези, коефицијент обрта који показује да се залихе производа у току године обрну **3,3** пута, односно један обрт траје **111** дана, нам не говори много. Како би могли донети одређене закључке, приказаћемо још један пример у ком се готов производ пшеница краће задржава на залихама и коефицијент обрта производа је већи (таб. V-9).

Пример „Б“:

Табела V-9. Анализа залиха готових производа - пшеница (t)

Датум	Улаз	Израз	Стање	Број дана	Количина х број дана
01.01.			85	19	1.615
20.01.		85	0	161	0
30.06.	50		50	1	50
01.07.	50		100	1	100
02.07.	45		145	1	145
03.07.	55		200	1	200
04.07.	45		245	1	245
05.07.	50		295	1	295
06.07.	35		330	1	330
07.07.	35		365	1	365
08.07.	25		390	2	780
10.07.		305	85	175	14.875
31.12.	390	390	85	365	19.000

Основни индикатори:

- 1) Почетне залихе: **85**
- 2) Завршне залихе: **85**
- 3) Највеће залихе: **390**
- 4) Најмање залихе: **0**
- 5) Годишња производња (улаз): **390**
- 6) Просечне залихе: $\frac{19.000}{365} = \mathbf{52,1}$
- 7) Просечне залихе у односу на производњу: $\frac{52,1}{390} \times 100 = \mathbf{13,3\%}$
- 8) Просечан број дана задржавања производа на залихама:

$$T = \frac{19.000}{390} = \mathbf{48,7}$$
- 9) Коефицијент обрта залиха производа (на бази дана везивања):

$$Ko = \frac{365}{48,7} = \mathbf{7,5}$$

У оба примера су исте количине улаза и излаза производа, као и почетне и крајње залихе, али је промењено време излаза (продаје) пшенице. Залихе пшенице нису дуго задржаване у силосу у примеру „Б“, односно датуми продаје су приближени датумима производње пшенице. Логично да је у овом случају коефицијент обрта залиха пшенице већи него у примеру „А“ (7,5 односно 3,3). Да би анализа била комплетнија, приказани су и потенцијални додатни трошкови (односно уштеде) у обе варијанте (*износи су процењени*) (таб. V-10).

Табела V-10. Упоредна анализа залиха производа – пример „А“ и пример „Б“

Ред. бр.	О П И С		Пример "А"	Пример "Б"	РАЗЛИКА (А - Б)
1	Почетне залихе:	<i>t</i>	85	85	0
2	Завршне залихе:	<i>t</i>	85	85	0
3	Највеће залихе:	<i>t</i>	390	390	0
4	Најмање залихе:	<i>t</i>	0	0	0
5	Годишња производња:	<i>t</i>	390	390	0
6	Годишња продаја:	<i>t</i>	390	390	0
7	Коефицијент обрта:		3,3	7,5	-4,2
8	Просечан број дана задржавања производа на залихама:	<i>дан</i>	110,8	48,7	62,1
9	Просечне залихе: Цене: А: 18.500 дин/ <i>t</i> ; Б:18.000 дин/ <i>t</i>	<i>t</i>	118,4	52,1	66,4
		<i>РСД</i>	2.191.110	936.986	1.254.123
Разлика у трошковима/цени:					
10	+ Разлика у цени (виша цена у прим. „А“)		(18.500 - 18.000) x 390 t =		195.000
11	- Трошкови камата		8,5% x 1.254.123 x 62,1/365 =		18.145
12	- Трошкови складиштења		1% (месечно) x 66,4 t x 18.500 дин/тони x 62,1 дана (2 месеца) =		24.562
13	= Разлика у заради ("А" и "Б") (10-11-12)				152.293

На основу упоредне анализе могу се извести следећи најважнији закључци:

- Подаци под редним бројевима: 1 до 6 су исти у оба примера (тј. нема разлике).
- У примеру „Б“, коефицијент обрта (7,5) је за 2,28 пута (или за 127,5%) већи у односу на пример „А“ (3,3).
- Разлика у Ко је непосредно повезана са краћим временом задржавања производа на залихама у примеру „Б“ за 62,1 дана (Б: 48,7; А: 110,8 дана).
- У примеру „А“, просечне залихе производа (118,4 t) веће су 2,28 пута (или за 127,5%) у односу на пример „Б“ (52,1 t).
- Логична је претпоставка да је у примеру „Б“ остварена нешто нижа цена, јер је велики део залиха производа продат непосредно након жетве, када је цена углавном најнижа (Б: 18.000 дин/t; А: 18.500 дин/t). Разлика у вредности просечних залиха од **1.254.123 РСД** представља значајан износ слободних средстава које предузеће може користити за плаћање бројних других обавеза које има, односно за одржавање ликвидности. Ово је и најважнија предност која се остварује скраћењем времена између производње и продаје, како је то приказано у примеру „Б“.
- У случају када се залихе складиште, односно не продају непосредно по окончању жетве, при годишњем излазу (продаји) од 390 тона, остварује се додатна зарада од 195.000 РСД (пример „А“).
- Са друге стране, као додатни трошкови у примеру „А“ могу се појавити: (а) *камате* и други трошкови позајмљивања на краткорочне кредите, које ће предузеће узети за потребе ликвидности (18.145 РСД), (б) *трошкови складиштења производа* (1% од нето количине месечно по цени која је актуелна на тржишту; 24.562 РСД).
- Узимајући у обзир све наведено, може се закључити да се у овом конкретном случају исплати складиштење производа (пример „А“) у односу на продају одмах након жетве (пример „Б“), пошто се остварује разлика у заради у износу од **152.293 РСД**.

На исти начин треба приступити анализи залиха и осталих врста готових производа, што није велики посао с обзиром на околност да је у пољопривредној организацији релативно мали број производа који се износе на тржиште. Анализа услова тржишта треба да установи, да ли је било оправдано овако дуго држање залиха овог производа.

У пракси је релативно мали број пољопривредних производа који се држе на залихама и за које је потребно и корисно утврђивати просечан број дана задржавања на залихама. То могу бити: пшеница, кукуруз, јечам, овас, кромпир, пасуљ, јабуке и други производи који могу стајати дуже време на залихама. Са друге стране, многи производи из биљне производње се реализују одмах по убирању (шећерна репа, сунцокрет, поврће, воће). Још је мањи број сточарских производа који се могу држати на залихама. Ова ситуација знатно олакшава анализу залиха готових производа код пољопривредних организација.

Међутим, како се пољопривредне организације могу бавити и прерадом биљних и сточарских производа, а најчешће прерадом млека, грожђа и другог воћа, залихе ових производа могу бити релативно значајне (сир, вино, ракија, итд), па је нужно посебно испитивање стања и кретања залиха сваког производа.

Треба приметити, да време реализације производа који могу стајати на залихама, може бити резултат смишљене пословне политике пољопривредне организације, па се свако

задржавање таквих производа на залихама не мора оквалификовати негативном појавом. Свесно одлагање реализације, базира се, по правилу, на калкулацији којом је утврђено да је позитивна разлика у цени, која се очекује при каснијој реализацији, већа од посебних трошкова држања и чувања тих залиха (камата, премија осигурања, чување и одржавање, кало, растур итд). Пошто се анализа врши после свршеног чина, њен задатак је да установи када су се, и у којој мери, оствариле такве калкулације.

7. АНАЛИЗА ПОТРАЖИВАЊА ОД КУПАЦА

Потраживања од купаца настају реализацијом производа или услуга. Од момента продаје до наплате обртна средства се налазе у овом облику ($P_1 - H_1$), тј. у фази дезангажовања обртних средстава. Потраживања од купаца су свакако убедљиво најважнија не само врста потраживања из пословања (преко 95%), већ често и највреднији сегмент обртне имовине на дан билансирања (31.12). Такав је случај и са нашим огледним предузећем „Панонија“, код којег потраживања по основу продаје чине 50,3% укупних обртних средстава на крају 2019. године. Ово је заиста висок проценат, знатно виши од просека гране (34,5%). Већ смо констатовали (*тачка 3 овог поглавља*) да је предузеће „Панонија“ у изразитој фази „дезангажовања“ обртних средстава, односно чекања на наплату, и да се може претпоставити да има проблеме са наплатом потраживања. Јасно је да овај сегмент обртне имовине заслужује озбиљну анализу.

Приликом анализе потраживања од купаца је најважније је размотрити:

- 1) стање и кретање потраживања и
- 2) реалност тих потраживања.

Величина ове категорије обртних средстава је у функцији два фактора:

- величине реализације и
- периода наплате потраживања.

Један од начина да се утврди просечна величина потраживања јесте по следећем обрасцу:

$$K = R_f \times \frac{t_n}{365}$$

При чему је:

R_f – вредност фактурисане реализације за наплату у датом периоду;

t_n – просечан период (број дана) наплате потраживања.

Податак о фактурисаној реализацији (R_f) практично представља промет конта „Потраживања од купаца“ у одређеном временском периоду, односно збир његове дуговне стране. Тачније, треба узети збир дуговне стране целе групе „20-Потраживања по основу продаје“, што се једноставно добија из књиговодства.

Пример:

Вредност фактурисане реализације за наплату у датом периоду износи 100.000 динара, док је просечни период наплате потраживања од купаца:

- 1) 365 дана,
- 2) 183 дана,
- 3) 30 дана.

Просечна вредност потраживања од купаца у том периоду износиће:

- 1) $K = 100.000 \times \frac{365}{365} = 100.000$
- 2) $K = 100.000 \times \frac{183}{365} = 50.137$
- 3) $K = 100.000 \times \frac{30}{365} = 8.219$

Ово значи да, за дати обим производње и реализације, величина обртних средстава ангажованих у потраживањима од купаца директно зависи од времена наплате потраживања. Уколико је период наплате краћи, утолико су мања обртна (тј. новчана) средства ангажована (заробљена) у овом облику.

Претходни поступак је могућ ако је познато просечно време трајања потраживања од купаца (t_n). Због тога је код анализе потраживања од купаца поступак је често обрнут, јер је већи проблем утврдити просечно време трајања потраживања од купаца (t_n) него величину просечних потраживања од купаца (K). У овом случају формула је следећа:

$$t_n = \frac{K}{R_f} \times 365$$

У овој једначини (као и у претходној) имамо две непознате променљиве (K и R_f). Да би се ова формула могла применити, неопходно је прво на неки други начин утврдити просечну величину потраживања од купаца (K), и потом је уврстити у формулу. Просечна годишња потраживања од купаца могу се најтачније добити на основу дневних стања тих потраживања, када се збир свих дневних стања (салда) у години подели са 365 (овај податак се лако обезбеђује у књиговодству). Нешто мање прецизни резултати се могу добити и на основу месечних или декадних стања.

Пример:

Претпоставимо да је на основу просека дневних стања утврђено просечно стање потраживања од купаца у износу од 250.000 РСД. Укупна фактурисана реализација је 1.200.000 РСД. Колики је просечни број дана наплате потраживања?

$$t_n = \frac{250.000}{1.200.000} \times 365 = \mathbf{76,04} \text{ дана}$$

Из овога следи да је: $K_o = 365 / T = 365 / 76,04 = \mathbf{4,80}$.

Коефицијент обрта се може добити и из формуле: $K_o = R_f / K = 1.200.000 / 250.000 = \mathbf{4,80}$.

Ово је алтернативна формула за рачунање K_o , која је претходно објашњена код анализе залиха материјала и недовршене производње ($K_o = \text{Укупна улагања} / \text{Просечне залихе}$). У овом случају, фактурисана реализација (R_f) је у функцији укупних улагања, а K је просечно стање средстава (купаца) за које се рачуна коефицијент обрта.

Просечан број дана наплате потраживања од купаца је свакако важан индикатор који је упоредив временски и просторно. Практично показује у којој мери привредна организација кредитира своје купце, и то најчешће бескалатно. Свако продужавање рока наплате потраживања непосредно утиче на ликвидност предузећа. Посебно је неповољна ситуација када је просечно време наплате потраживања од купаца дуже од просечног времена плаћања према добављачима.

Ако би у нашем примеру предузеће успело да скрати просечно време наплате потраживања са 76,04 дана на 30 дана (што је законски рок плаћања), обрачун кључних индикатора би изгледао овако:

$$K_o = 365 / 30 = 12,17;$$

$$\text{Просечна потраживања} = 1.200.000 / 12,17 = 98.630 \text{ РСД.}$$

Просечно стање потраживања од купаца смањило се 2,53 пута ($250.000 / 98.630 = 2,53$). У истој сразмери се, наравно, повећао K_o потраживања ($12,17 / 4,80 = 2,53$). Јасно је да се скраћивањем просечног времена наплате потраживања постижу велики ефекти на побољшању ликвидности предузећа. Сада је у облику потраживања просечно на годишњем нивоу заробљено 2,53 пута мање новчаних средстава, односно ослобођено је 151.370 динара који се могу користити за разна друга плаћања. Остаје још кључно питање: колико и како се у реалним условима пословања рокови заиста могу скратити?

Анализа ове веома значајне категорије средстава захтева дубља сагледавања, ради откривања правог стања ствари, односно предузимања потребних мера за побољшање. Није довољно ослонити се само на просечну величину потраживања, односно просечно време наплате потраживања. Тим пре, што се ради о изразито сезонском облику имовине, који је у пољопривреди убедљиво највећи у последњем кварталу текуће године (евентуално и у првом кварталу следеће године). Просек на годишњем нивоу не одсликава право стање и кретање потраживања током целе године, и може да доведе до погрешних закључака. На пример, ако је просечно време наплате потраживања 76,04 дана, реално је претпоставити да значајан број купаца дугује и преко 120 дана, а можда има и оних од којих се потраживања не могу уопште наплатити. Због свега наведеног, потребно је имати аналитичнији приступ, односно рашчланити потраживања од купаца по роковима.

Пример:

Време дуговања	Број	Износ	Структура
- до 15 дана	30	385.000	43%
- од 16 до 30 дана	22	265.000	29%
- од 31 до 60 дана	19	148.000	16%
- од 61 до 120 дана	7	82.500	9,2%
- преко 120 дана	4	19.500	2,2%
Свега	82	900.000	100%

Анализа је усмерена, у првом реду, на потраживања која дуго чекају на наплату. У наведеном примеру то би могла бити потраживања која су старија од 60 дана, с обзиром да су законски рокови плаћања већ пробијени. По правилу, таква потраживања

учествују са релативно малим процентом у укупном броју и укупном износу потраживања од купаца (у нашем примеру 11,4%). Треба испитати сваки случај посебно, да ли је послата опомена као и да ли је и шта дужник на њу одговорио, који су могући узроци неплаћања итд.

Након тога се анализира претходна група потраживања чија наплата мање касни (потраживања стара између 31 и 60 дана у примеру). Код ових потраживања, анализа се може ограничити на утврђивање мера које су предузете за њихову наплату и на резултате тих мера.

Са друге стране, анализа ове категорије обртних средстава састоји се још и у провери њихове реалности, тј. вероватноће наплате, која може бити доведена у питање услед:

- инсолвентности купца,
- теже неликвидности купца и
- оспорености потраживања итд.

Потраживања која су ненаплатива морају бити отписана. Сумњива потраживања морају бити издвојена и, по потреби, такође делимично отписана. Спорна потраживања треба такође издвојити све до окончања спора. Као спорна потраживања, сматрају се она, која су предмет спора пред надлежним судом све до коначне, извршне пресуде или поравнања.

8. АНАЛИЗА ОСТАЛИХ ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

Поред залиха и потраживања, предузећа имају и друге облике обртних средстава, и то пре свега:

- краткорочни финансијски пласмани,
- потраживања из специфичних послова,
- друга потраживања,
- новчана средства;
- активна временска разграничења;
- остали облици обртних средстава.

Ради се, дакле о неробним облицима обртних средстава, о који су детаљно обрађени из предмета *„Рачуноводство пољопривредних предузећа“*. По правилу, имају неупоредиво мањи значај од залиха и потраживања по основу продаје. Ипак их треба размотрити у оквиру анализе обртне имовине, у мери у којој то заслужују у конкретним условима.

Сваки од ових облика осталих обртних средстава потребно је посебно анализирати нарочито са гледишта:

- 1) величине и кретања,
- 2) оправданости,
- 3) реалности.

Поступак анализе је углавном сличан као што је претходно показано код потраживања од купаца, али се могу применити и неки додатни методи, ако је то непходно.

Подразумева се примена основних метода анализе: рашчлањавање и поређење (временско, просторно, са нормом и сл). Могу се применити и неки додатни методолошки поступци, ако је то непходно у конкретним условима.

Краткорочни финансијски пласмани (група 23) могу бити значајан сегмент обртне имовине, као што је то случај са посматраним предузећем „Панонија“, о чему је претходно било речи. Обухватају превасходно дате краткорочне кредите односно позајмице, хартије од вредности (Хов) и остале пласмане са роком доспећа/продаје до годину дана од последњег биланса. Производна предузећа не могу давати класичне кредите, већ само зајмове, робне или новчане.

Потраживања из специфичних послова чине потраживања: од извозника, по основу увоза за туђ рачун, из комисиона и консигнационе продаје и др. Могу да се појаве у билансима, али најчешће нису посебно значајна код пољопривредних предузећа (код „Паноније“ се не појављују).

Друга потраживања су потенцијално бројна а могу бити и релативно значајна skupина обртних средстава. Овде спадају потраживања: за камату и дивиденде, од запослених, од државних органа и организација (за регрес, премије, стимулације, компензације и друге субвенције), за више плаћене порезе и доприносе, по основу накнада штета итд.

Новчана средства обухватају: новац на текућем, девизном и другим рачунима, готов новац (кеш) у благајни и еквиваленти новца (тзв. сурогати новца, односно непосредно уновчиве хартије од вредности, које се уновче у кратком року и са минималним ризиком). Помоћу новца се може набавити било који други облик имовине, због чега се често каже да је то „најповољнији“ облик имовине. Претходно приказане анализе обртних средстава су повезане и са новчаним средствима. Основни циљ анализе, односно управљања обртним средствима управо је да се убрза трансформација других имовинских облика у новац, јер се тиме скраћује време обрта, побољшава ликвидност, смањују трошкови финансирања и остварују низ других бенефита.

Активна временска разграничења обухватају разграничене расходе и приходе између два обрачунске године (унапред плаћени трошкови, приходи текућег периода који нису могли да буду фактурисани). То су, у ствари, привремене позиције активе на дан билансирања, које ће најкасније у следећем обрачунском периоду бити преображене у трошкове, односно у приходе. На овај начин се постиже реалније билансирање расхода и прихода у билансу успеха.

9. АНАЛИЗА КРУЖНОГ КРЕТАЊА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

За остварење одређене производње, потребна је одређена вредност обртних средстава у одређеном временском периоду. Што је рационалније коришћење обртних средстава, то је та вредност мања, и обрнуто.

Обртна средства круже кроз привредне процесе прелазећи сукцесивно из једног облика у други према обрасцу:

$$H - P \dots P_1 - H_1.$$

Уколико обртна средства **брже круже** кроз привредне процесе, то се са истим обртним средствима, постиже већи обим производње. Конкретно, што је краћи период задржавања на залихама појединих врста материјала и производа, и што је краћи период наплате потраживања од купаца, то су потребна мања обртна средства.

Коефицијент обртања је синтетички индикатор ефикасности коришћења обртних средстава. Он одражава **брзину** кружења обртних средстава. Општа формула за израчунавање коефицијента обрта је:

$$K_o = \frac{\text{Ефекат (учинак) обртне имовине (Е)}}{\text{Просечна обртна имовина (М)}}$$

Брзина обртања се може мерити и бројем дана трајања једног обрта (**Т**):

$$T = \frac{\text{Број календарских дана у периоду за који се мери обрт (365)}}{\text{Коефицијент обрта (Кo)}}$$

Из друге формуле произилази још један начин рачунања коефицијента обрта:

$$K_o = \frac{365}{T}$$

Коефицијент обрта исказује колико се пута обртна имовина обрнула у периоду за који се мери обрт, а број дана трајања обрта исказује колико је дана трајао један обрт имовине. Што је коефицијент обрта виши а број дана обрта мањи ефикасност обртне имовине је већа и обрнуто. Виша ефикасност обртне имовине је битна за **финансијски резултат** предузећа из два разлога:

- прво, при вишој ефикасности обртне имовине постижу се већи учинци, а у крајњој линији постиже се већи приход од продаје, што повећава финансијски резултат;
- друго, са вишом ефикасношћу обртне имовине расположива обртна имовина је мања, а тада су нижи трошкови држања залиха (складиштење, осигурање итд.). Такође су нижи и трошкови финансирања обртне имовине, јер мањи обим обртних средстава по правилу подразумева и мање учешће туђих извора, а тиме и трошкова камата, а и једно и друго повећава финансијски резултат предузећа.

9.1. Брзина обртања укупних обртних средстава

Да би се брзина обртања утврдила неопходна су два податка:

- учинак или ефекти и
- маса или просечна вредност укупних обртних средстава.

У литератури се могу пронаћи различита мишљења око тога: „*Шта је учинак, односно ефекат укупних обртних средстава?*“ Проблем се углавном своди на то да ли из ефекта (а то су приходи од продаје или укупни или пословни приходи, или пословни расходи), односно масе обртних средстава, треба или не треба искључити амортизацију.

При том, углавном постоји сагласност да из масе укупних обртних средстава не треба искључивати амортизацију. Наиме, амортизација као пренета вредност основних средстава, налази се у скоро свим облицима обртних средстава (недовршеној производњи, готовим производима, потраживањима од купаца и новчаним средствима), па би њено искључивање било врло компликовано, скоро немогуће.

Таква сагласност не постоји по питању искључивања амортизације из ефекта (амортизација је као пренета вредност садржана у оствареним приходима). Амортизацију би било релативно једноставно искључити из прихода, али пошто се не искључује из масе, онда се најчешће не искључује ни из ефекта. Ипак, у наставку дајемо више различитих комбинација, односно начина рачунања коефицијента обрта укупних обртних средстава.

$$\text{Ко укупних обртних средстава} \quad a) = \frac{\text{Приходи (укупни / пословни / од продаје)}}{\text{Просечно стање обртних средстава}}$$

$$b) = \frac{\text{Расходи пословања без амортизације}}{\text{Просечно стање обртних средстава}}$$

Чешће се користи прва формула. Код друге формуле (б) из ефекта је искључена не само амортизација већ и добит (тј. приходи минус добит једнако је расходи пословања). Овакав поступак такође има своја оправдања, али нећемо у то детаљније улазити.

$$\text{Просечно стање обртних средстава} = \frac{\text{Обртна средства на почетку године} + \text{Обртна средства на крају године}}{2}$$

Ово је најједноставнији начин рачунања просека укупних обртних средстава, и истовремено најмање прецизан. Међутим, овај начин је једино могуће применити ако радимо анализу искључиво на основу билансних података, тј. ако само располажемо завршним билансом, који истовремено садржи и податке од претходне године. Овај метод може бити прихватљив када се рачуна просек за укупна обртна средства, укупна основна средства или укупна пословна средства. За остале појединачне облике обртних средстава је знатно мање поуздан, али ако не располажемо другим подацима, онда смо принуђени да га користимо. Што су осцилације залиха и осталих појавних облика обртних средстава у току године значајније (што је управо карактеристично за пољопривреду), то је овај метод мање прецизан.

Знатно прецизнији просек се добија на основу месечних стања, по формули:

$$M = \frac{M_0 + M_1 + M_2 + \dots + M_n}{1 + n}$$

M_0 – вредност обртних средстава на почетку године или другог периода за који утврђујемо обртна средства (полугодиште, квартал);

M_n – вредност обртних средстава на крају сваког месеца у оквиру периода за који се утврђује маса обртних средстава;

n – број месеци за који се врши утврђивање масе.

Да би се овај метод применио неопходно је знати стања на крају сваког месеца, за шта је потребно користити књиговодствену евиденцију, или састављати биланс сваког месеца.

За новчана средства и хартије од вредности ни ово није довољно прецизан начин рачунања просека, о чему се у наставку више говори.

У просечна обртна средства улази просечна годишња вредност поједних облика обртних средстава, и то:

- залиха материјала;
- залиха недовршене производње;
- залиха готових производа;
- потраживања од купаца,
- ночаних средстава и
- осталих обртних средстава (датих краткорочних кредита, ХоВ, АВР и др).

Пример:

			„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко	укупних	1)	$\frac{1.817.157}{2.458.047} = 0,74$	$\frac{2.069.712}{2.002.759} = 1,03$	1,53
обртних средстава		2)	$\frac{1.701.941}{2.458.047} = 0,69$	$\frac{1.986.661}{2.002.759} = 0,99$	1,44
		3)	$\frac{1.563.868}{2.458.047} = 0,64$	$\frac{1.809.930}{2.002.759} = 0,90$	1,34
		4)	$\frac{1.386.328}{2.458.047} = 0,56$	$\frac{1.752.365}{2.002.759} = 0,87$	1,34

У примеру је коефицијент обрта укупних обртних средстава рачунат на бази различитих ефеката. У првом случају (1), коефицијент је израчунат из односа укупног прихода и просечних обртних средстава. Просечна обртна средства се добијају као просечна вредност обртне имовине на основу биланса по отварању (почетак године) и биланса по затварању (крај године). У нашем предузећу „Панонија“, просечно стање обртних средстава (2.458.047) рачуна се тако што се узме просечна вредност обртне имовине текуће и претходне године $((2.407.133+2.508.960)/2)$. Видимо да наше модел предузеће има коефицијент **0,74** у 2019. години, односно за 1 обрт је потребно више од годину дана (494 дана). Јасно је да је у пољопривреди обрт средстава знатно спорији, односно траје знатно дуже у односу на индустрију, међутим овде је приметно да су обртна средства доста дуго „заробљена“ у предузећу. Ово се негативно одражава на финансијски резултат, превасходно због високих трошкова држања залиха и високих трошкова финансирања обртне имовине. Конкурентско предузеће „Срем“ има нешто виши коефицијент обрта (1,03), односно потребно је „само“ 353 дана за 1 обрт. Оба посматрана предузећа имају знатно нижи коефицијент од просека гране (Пољопривреда АПВ - 1,53). У другом случају (2), када се као ефекат узима пословни приход, коефицијент обрта у предузећу „Панонија“

је још нижи (0,69). Коефицијент израчунат на основу прихода од продаје (3) је био 0,64; док је на основу расхода пословања без амортизације као ефекта (4) коефицијент био најнижи - 0,56.

После констатације колико дана је потребно да обртна средства прођу кроз све облике рачунајући ту и новчани, тј. да заврше један циклус репродукције и уђу у нови, анализа треба да открије латентне резерве које се скривају неискоришћене. Сврха анализе је да укаже на њих и тиме омогући рационалније коришћење обртних средстава, које треба да се одрази у наредном периоду повољнијим коефицијентом.

Скраћивањем периода задржавања обртних средстава у појединим облицима смањио би се износ потребних обртних средстава.

С обзиром на биолошки карактер пољопривредне производње, начелно није могуће практично убрзати биолошке процесе производње, чиме би се постигло смањење просечне вредности залиха производње у току.

Међутим, код свих осталих облика обртних средстава начелно је могуће у одређеној мери и у одређеним условима убрзати кружење средстава, скратити период њиховог задржавања у односном облику и тиме постићи смањење потребних обртних средстава.

Коефицијент обртања, односно просечан број дана везивања обртних средстава, специфичан је и зависи у првом реду од саме врсте и природе привредне делатности. Пољопривреда је карактеристична по томе што има мали коефицијент обрта, посебно биљна производња и неке врсте сточарске производње (тов јунади, тов свиња, али не и производња јаја, бројлера, итд.).

Коефицијент обртања обртних средстава у делатности производње, мањи је, тј. неповољнији је од коефицијента обртања у делатности промета. У делатности производње обртна средства круже кроз све фазе по обрасцу: $H - P \dots \Pi \dots P_1 - H_1$.

У делатности промета, обртна средства круже кроз мањи број фаза, тј. по обрасцу:

$$H - P - H_1.$$

Дакле, појављују се у:

- новчаном облику - благајна и сви рачуни,
- залихама робе и
- потраживањима од купаца.

Јасно је, да је у области промета потребно мање обртних средстава да би се остварио исти ефекат (укупан приход) него у области производње, јер је пут њиховог кружења краћи.

Пример:

Код произвођачке привредне организације, која остварује годишњи укупан приход од 1.000.000 динара, за који су потребна укупна улагања од 705.000 динара (тј. пословни расходи без амортизације), структура просечних обртних средстава изгледа нпр.

- новчана средства	30.000
- залихе материјала	160.000
- недовршена производња	200.000
- залихе готових производа	50.000

- потраживања од купаца 30.000
- Укупно: **470.000**

$$Ko = \frac{1.000.000}{470.000} = 2,1 \text{ или } \frac{705.000}{470.000} = 1,5$$

Код привредне организације која се бави прометом и остварује исти укупан приход, тј. годишње 1.000.000 за који су потребна улагања од 900.000 динара (превасходно набавна вредност продате робе и остали трошкови без амортизације), структура просечних обртних средстава могла би изгледати, рецимо:

- новчана средства 30.000
- ситни материјали 5.000
- залихе робе 60.000
- потраживања од купаца 30.000
- Укупно: **125.000**

$$Ko = \frac{1.000.000}{125.000} = 8,0 \text{ или } \frac{900.000}{125.000} = 7,2$$

Ова околност упозорава, да се о њој води рачуна при утврђивању коефицијента обртања обртних средстава код оних привредних организација које обављају различите привредне делатности, а то може бити случај нарочито код пољопривредних организација.

Тако би, на пример, под претпоставком да је пољопривредна организација обавила обе делатности у раније означеним оквирима и са раније исказаним просечним средствима, њен просечни коефицијент обртања обртних средстава износио:

$$Ko = \frac{1.000.000 + 1.000.000}{470.000 + 125.000} = \frac{2.000.000}{595.000} = 3,4$$

Овај коефицијент, добијен из односа двају разнородних комбинованих делатности, разуме се, мање је квалитетан, него када се делатности посматрају одвојено. Ипак, он показује коефицијент обрта за цело предузеће, па га је често неопходно користити. У том случају, у коментару и закључцима анализе ово треба узети у обзир и нагласити однос производне и трговинске делатности, нарочито код временског и просторног поређења.

Знатно је боље и прецизније установити коефицијент обртања обртних средстава посебно за делатност производње, а посебно за делатност промета робом. У ту сврху треба:

- раздвојити залихе сопствених производа од залиха робе;
- издвојити приходе од продаје по основу сопствених производа од оних по основу робе.

Ово, практично, и није проблем, пошто у билансу (стања и успеха) постоје одвојене ове позиције.

9.2. Брзина обртања појавних облика обртних средстава³⁷

С обзиром да сваки појавни облик обртних средстава има различиту брзину обртања и да те разлике могу бити врло значајне, то се правилни закључци не могу донети само на основу брзине обртања укупних обртних средстава (**Ко**).

Стога је потребно утврдити брзину обртања сваког облика обртних средстава, тј. његов Ко. Коефицијент појединих облика обртних средстава утврђује се помоћу формула које су аналогне формули за укупна обртна средства, тј:

$$\text{Ко} = \frac{E}{M} \quad T = \frac{\text{Број дана посматраног периода (365)}}{\text{Ко}}$$

Просечне залихе могу се рачунати на напред описане начине, тј. на основу годишњих стања (на основу биланса), или боље, на основу месечних стања (на основу књиговодствених података). За новац и хартије од вредности неопходно је узети дневна стања, али могу и месечна, односно годишња, али је то много непрецизније. Дневна стања се могу применити и за све друге појавне облике, ако је могуће, мада су и месечна углавном прихватљива.

а) Брзина обрта материјала. Ефекат материјала представљају трошкови материјала исказани у билансу успеха. У књиговодственом смислу то је збир потражне стране рачуна материјала.

$$\text{Ко} = \frac{\text{Трошкови материјала}}{\text{Просечне залихе материјала}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта залиха материјала	$= \frac{671.567}{110.878} = 6,06$	$= \frac{868.595}{109.210} = 7,95$	6,70

Коефицијент обрта материјала у предузећу „Панонија“ је **6,06** што значи да се материјал обне око 6 пута током године, односно да један обрт траје 60 дана. Код конкуренције („Срем“) је овај коефицијент значајно већи (7,95), док је број дана једног обрта, логично, мањи (46 дана). Посматрано предузеће има за 9,7% мањи коефицијент у поређењу са просеком гране (6,06 у односу на 6,70).

б) Брзина обртања недовршене производње. Ефекат недовршене производње су трошкови (тј. цена коштања) завршене производње, који се на основу биланса успеха квантифицирају овако:

1. Пословни расходи,
2. Набавна вредност продате робе,
3. Трошкови обрачунског периода (1-2),

³⁷ Основа за израду презентација из теоријског дела ове јединице представља књига: *Родић и сар. 2007, стр. 256-268*, која је основна литература за овај део градива.

4. Недовршена производња по билансу отварања,
5. Недовршена производња по закључном билансу,
6. Трошкови завршене производње (3+4-5).

$$Ko = \frac{\text{Трошкови завршене производње}}{\text{Просечне залихе недовршене производње}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта залиха нед. производње	$= \frac{1.345.660}{156.964} = 8,57$	$= \frac{1.741.505}{133.524} = 13,04$	7,41

Предузеће „Панонија“ има коефицијент обрта недовршене производње **8,57**. Овај коефицијент је за чак 34,3% мањи од коефицијента обрта предузећа „Срем“ - 13,04. Ако поредимо са просеком гране, посматрано предузеће има за 15,7% бржи обрт залиха недовршене производње.

в) Брзина обрта готових производа. Као ефекат готових производа најчешће се користе приходи од њихове продаје. Ако се из прихода од продаје искључи добит, онда се као ефекат јављају трошкови продатих производа (тј. цена коштања), што се у литератури такође може пронаћи. У првом случају се просечне залихе изражавају по продајној цени, а у другом по цени коштања.

$$Ko = \frac{\text{Приходи од продаје производа}}{\text{Просечне залихе производа}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта залиха гот. производа	$= \frac{1.373.621}{216.430} = 6,35$	$= \frac{1.483.883}{160.954} = 9,22$	6,09

Коефицијент обрта готових производа у предузећу „Панонија“ (**6,35**) мањи је за 31,2% од коефицијента који остварује конкуренција (9,22). Ако посматрамо у броју дана, обрт готових производа посматраног предузећа траје 18 дана дуже у поређењу са конкуренцијом (58 дана у односу на 40 дана).

г) Брзина обрта робе. Као ефекат робе најчешће се користе приходи од продаје робе, а користи се и набавна вредност продате робе (тј. цена коштања). У првом случају се просечне залихе робе изражавају по продајној цени, а у другом по набавној цени.

$$Ko = \frac{\text{Приходи од продаје робе}}{\text{Просечне залихе робе}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта трговачке робе	$= \frac{190.247}{12.615} = 15,08$	$= \frac{326.047}{11.661} = 27,96$	6,74

Роба се, у предузећу „Панонија“, обрне око 15 пута у току године (**15,08**), односно један обрт траје 24 дана. Код конкуренције овај коефицијент је значајно већи (27,96), односно бржи је обрт робе (1 обрт траје 13 дана).

д) Брзина обрта потраживања од купаца. Ефекат потраживања од купаца раван је наплаћеним потраживањима од купаца. У књиговодственом смислу то је збир потражне стране рачуна купаца. У билансу успеха, међутим, не постоји податак о стварно наплаћеним, већ само о насталим (тј. обрачунатим, фактурисаним) приходима од продаје, па се често узима овај податак, као приближна вредност.

$$\text{Ко} = \frac{\text{Наплаћена потраживања од купаца (Приходи од продаје)}}{\text{Просечно стање потраживања од купаца}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта потр. од купаца	$= \frac{1.563.868}{1.195.647} = 1,31$	$= \frac{1.809.930}{942.627} = 1,92$	4,04

С обзиром на то да није могуће утврдити наплаћена потраживања од купаца само на основу билансних података којим располажемо, као ефекат, приликом рачунања брзине обрта потраживања од купаца, узет је приход од продаје. Ово је, по литератури, прихватљиво решење, с тим да треба ове податке узети са одређеном дозом резерве. У конкретном случају, предузеће „Панонија“ има коефицијент обрта потраживања од купаца **1,31** што значи да наплата потраживања у просеку траје 279 дана. Ово је изразито дуг период у коме су средства „заробљена“ код дужника (купца) што угрожава ликвидност посматраног субјекта. Конкуренција, такође, има проблема са наплатом потраживања, с обзиром на то да је коефицијент обрта 1,92. Оба посматрана предузећа имају знатно ниже коефицијенте обрта у поређењу са просеком гране (пољопривреда АПВ – 4,04), односно наплата потраживања у просеку траје значајно дуже (279 и 190 дана у поређењу са 90 дана колики је просек гране).

ђ) Брзина обрта потраживања по основу датих краткорочних кредита. Ефекат датих краткорочних кредита је наплаћени износ кредита у посматраном периоду. У књиговодственом смислу то је збир потражне стране рачуна датих краткорочних кредита. У билансу успеха овај податак не постоји.

$$\text{Ко} = \frac{\text{Наплаћени износ кредита}}{\text{Просечно стање кредита}}$$

Пример:

Није могуће израчунати овај коефицијент само на основу билансних података.

е) Брзина обрта новчаних средстава. Рачуна се по следећој формули:

$$Ko = \frac{\text{Годишње новчане исплате (са рачуна и благајне)}}{\text{Просечно стање новчаних средстава (рачуни и благајна)}}$$

Ефекат новчаних средстава представљају све исплате извршене у посматраном периоду. Преведено на књиговодствене податке, то је збир потражних страна рачуна новчаних средстава (свих рачуна и благајне). Овај податак не постоји у билансу успеха. Маса новчаних средстава је просечни салдо новчаних средстава (рачуна и благајне) у посматраном периоду. Пошто су код новчаних средстава веома брзе промене салда и разлике између салда у току месеца велике, није довољно узети салдо на крају месеца, већ сва салда забележена у посматраном периоду. Према томе, маса новчаних средстава израчунава се по формули:

$$M_n = \frac{N_0 + N_1 + \dots + N_n}{n}$$

$N_0, N_1 \dots N_n$ – салда новчаних средстава одређеног дана (тј. када се промене – исти салдо у различитим данима се рачуна само једном). Ако је нпр. салдо исти три дана узастопно, ту узимамо само један салдо, а не три).

n – број салда узетих у бројилац, тј. број различитих салда.

Пример:

Није могуће израчунати овај коефицијент само на основу билансних података.

ж) Брзина обрта хартија од вредности. Рачуна се по следећој формули:

$$Ko = \frac{\text{Износ уновчених хартија од вредности}}{\text{Просечно стање хартија од вредности}}$$

Пример:

Није могуће израчунати овај коефицијент само на основу билансних података.

* * *

з) Брзина обрта обавеза према добављачима. Корисно је утврдити коефицијент обрта обавеза према добављачима и број дана трајања једног обрта обавеза према добављачима, а потом извршити поређење броја дана трајања једног обрта потраживања од купаца и броја дана трајања једног обрта обавеза према добављачима. Ефекат обавеза према добављачима је, заправо, укупан износ исплаћених обавеза према добављачима, то је збир дуговне стране синтетичког рачуна добављача. Маса обавеза према добављачима је просечан дуг обавеза према добављачима, који се утврђује на исти начин као за купце, тј. на основу месечних стања (годишња су мање прецизна). Према томе, коефицијент обрта обавеза према добављачима је:

$$Ko = \frac{\text{Плаћене обавезе према добављачима}}{\text{Просечне обавезе према добављачима}}$$

Број дана трајања једног обрта потраживања од купаца у суштини одражава број дана везивања потраживања од купаца, а број дана трајања једног обрта обавеза према добављачима исказује број дана расположивих обавеза према добављачима као извора финансирања. Релације односа броја дана везивања потраживања од купаца и броја дана расположивости обавеза према добављачима могу да буду:

- 1) Број дана везивања потраживања од купаца = Број дана расположивости обавеза према добављачима
- 2) Број дана везивања потраживања од купаца < Број дана расположивости обавеза према добављачима
- 3) Број дана везивања потраживања од купаца > Број дана расположивости обавеза према добављачима

Предузећу највише одговара релација 2, прихватљива је и релација 1, а најнеповољнија је релација 3.

Пример³⁸:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта обавеза према доб.	$= \frac{1.061.289}{664.774} = 1,60$	$= \frac{1.344.773}{492.794} = 2,73$	1,99

Плаћене обавезе према добављачима, као и наплаћена потраживања од купаца, није могуће утврдити само на основу билансних података. Из тог разлога, смо на основу осталих билансних података, претпоставили вредност плаћених обавеза према добављачима. Ово, превасходно из разлога како бисмо могли да поредимо број дана расположивости обавеза према добављачима и број дана везивања потраживања од купаца и да донесемо неке закључке. У предузећу „Панонија“ коефицијент обрта обавеза према добављачима био је **1,60** што значи да плаћање обавеза у просеку траје 229 дана. Ово је изразито дуг период, који премашује све законске рокове. Међутим, посматрано предузеће и даље у просеку спорије наплаћује своја потраживања (279 дана), него што плаћа обавезе (за 50 дана). Предузеће „Срем“ има коефицијент од 2,73 и такође неповољан однос између броја дана везивања потраживања од купаца и расположивости обавеза према добављачима. Ако посматрамо пољопривреду АПВ приметно је да је овде најповољнији однос, пошто је просечан број дана наплате потраживања од купаца (90 дана) мањи од преосечног броја дана плаћања обавеза према добављачима (183 дана). Још једном напомињемо да ове податке треба узети са резервом због недоступности тачних података везаних за наплаћена потраживања и плаћене обавезе.

³⁸ На писменом задатку се коефицијенти обрта обавеза према добављачима, краткорочних кредита, новчаних средстава, хартитија од вредности не рачунају, пошто не располажемо адекватним подацима. Ипак, студенти су у обавези да напишу **формуле** за израчунавање ових коефицијената. Овде је коеф. обрта обавеза према добављачима израчунат у циљу илустрације односа плаћања обавеза и наплате потраживања и констатовања повољних и неповољних односа за једно предузеће.

Коефицијенти се могу рачунати и за **основна и укупна средства**.

и) Брзина обрта основних средстава. У основна средства спадају некретнине, постројења, опрема и биолошка средства. Ефекат основних средстава су трошкови амортизације, док је маса просечно стање основних средстава.

$$Ko = \frac{\text{Трошкови амортизације}}{\text{Просечно стање основних средстава}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта осн. средстава	$= \frac{129.799}{2.410.382} = 0,05$	$= \frac{168.739}{1.782.438} = 0,09$	0,04

Коефицијент обрта основних средстава у предузећу „Панонија“ био је **0,05**. Основна средства чини покретна и непокретна имовина (материјална имовина) као што су: постројења и опрема, некретнине, биолошка средства. За ова средства је логично да имају низак коефицијент обрта.

ј) Брзина обрта укупне имовине. Укупну имовину чини пословна имовина (актива Биланса стања). Као ефекат укупне имовине може се узети укупан приход, или пословни приход. Са друге стране, маса је просечно стање активе.

$$Ko = \frac{\text{Укупан приход / Пословни приход}}{\text{Просечно стање имовине (активе)}}$$

Пример:

	„Панонија“	„Срем“	Пољопр. АПВ
Ко обрта укупне имовине	1) $= \frac{1.817.157}{4.875.259} = 0,37$	$= \frac{2.069.712}{3.792.204} = 0,55$	0,63
	2) $= \frac{1.701.941}{4.875.259} = 0,35$	$= \frac{1.986.661}{3.792.204} = 0,52$	0,59

Коефицијент обрта укупне имовине такође је очекивано низак. У посматраном предузећу („Панонија“) овај коефицијент, израчунат на бази укупног прихода (1) био је **0,37**. У случају када је као ефекат коришћен пословни приход (2), коефицијент обрта укупне имовине био је 0,35. Предузеће „Срем“ има нешто веће коефицијенте обрта укупне имовине (0,55 и 0,52), односно бржи је обрт укупних средстава код конкуренције у просеку.

* * *

Да ли се брзина обртања укупних обртних средстава и појединих појавних облика обртних средстава повећава или смањује може се утврдити ако се број дана трајања једног обрта у текућем периоду упореди са:

- оствареним бројем дана трајања једног обрта у претходном периоду или
- планираним бројем дана трајања једног обрта за текући период.

До промене брзине обрта у различитим временским периодима, односно одступања стварне од планиране брзине обрта појединих појавних облика обртних средстава, а тиме и укупних обртних средстава, долази или због промене ефеката или због промене обима (масе). Различити су фактори који доводе до промене ефеката, односно обима појединих појавних облика обртних средстава, о чему је детаљно било говора у претходним тачкама овог поглавља. Осим тога, ни свако убрзање обрта изазвано повећањем ефеката или смањењем обрта нема исти квалитет. Једном је то убрзање позитивно, други пут није. Када је позитивно а кад није зависи од врсте фактора који је деловао на повећање ефеката односно смањење обима, како се то одражава на финансијски резултат и финансијско стање. Тога ради, упоређење брзине обрта појединих појавних облика обртних средстава у различитим временским периодима или упоређење остварене и планиране брзине обрта у истом временском периоду нужно мора да прати анализа фактора који су довели до промене брзине обрта, односно до промене ефеката или обима.

10. МЕТОДИ УТВРЂИВАЊА ПОТРЕБНИХ ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

Одређивање висине нормално потребних обртних средстава привредних организација зависи од разних фактора или чинилаца. То су углавном:

- физички обим пословања;
- трајање репродукционог циклуса;
- висина неопходних залиха (материјала, недовршене производње, готових производа);
- висина цене коштања;
- промена капацитета у предузећу.

Јасно је да је већина ових фактора у директној сразмери са потребним обртним средствима. Целокупан процес производње, а тиме и потребна обртна средства, у великој мери су, наравно, детерминисана специфичностима делатности/гране којој предузеће припада. Тако је нпр. велика разлика између једног пољопривредног предузећа и предузећа које се бави производњом намештаја.

Овде је, у ствари, реч о утврђивању просечних обртних средстава која ће бити неопходна за нормално одвијање планираних пословних активности у неком будућем периоду, односно о планирању просечних обртних средстава.

10.1. На основу дана везивања

По овом методу висина просечно потребних обртних средстава утврђује се на основу дана **везивања** (задржавања) обртних средстава у појединим облицима, кроз које пролазе у репродукционом процесу ($H - P \dots P \dots P_1 - H_1$). Полази се од планских

задатака, тј. од планираног обима и структуре производње, али и од достигнутих норматива везивања обртних средстава у појединим облицима.

Ако су познати дани везивања, могуће је изразити и коефицијенте обртања, који се утврђују тако што се број дана у години (365) подели са бројем дана везивања (таб. V-11).

На основу ових елемената могуће је утврђивати за сваки облик потребан износ обртних средстава, тј. њихов годишњи просек. Услов је да се располаже и подацима о годишњим износима потреба у појединим облицима, који се утврђују на основу планиране производње и продаје у сваком конкретном предузећу. При том се:

- материјал и ситан инвентар вреднују по набавној цени;
- производња у току и готови производи по цени коштања (логично је да ова два облика имају исту вредност);
- потраживања од купаца такође по цени коштања, због чега би било логично да имају исту вредност као и производи (то у нашем примеру није случај јер се претпоставља да се део продаје преко сопствене продајне мреже, а такође се може планирати да се не продају сви производи у планском периоду);
- новчана средства се утврђују као збир просечно потребних обртних средстава у свим другим облицима, тј у нашем примеру: $(3.288 + 2.500 + 25.068 + 5.014 + 13.699 = 49.568)$.

Утврђивање обртних средстава по овом методу, према томе, могуће је вршити према општем обрасцу:

$$\text{Потребна обртна средства} = \frac{\text{Годишњи обим потреба у појединим облицима}}{\text{Коефицијент обртања (на бази дана везивања)}}$$

Табела V-11. План потребних обртних средстава – на основу дана везивања

ОПИС	Годишњи обим улагања (набавки)	Просечан број дана	Ко - на бази дана везивања	Потребна обртна средства
1	2	3	4 (365/3)	5 (2/4)
1. Сировине и материјал	100.000	12	30,4	3.288
2. Ситан инвентар	2.500	365	1,0	2.500
3. Производња и полупроизводи	305.000	30	12,2	25.068
4. Готови производи	305.000	6	60,8	5.014
5. Потраживања од купаца	250.000	20	18,3	13.699
6. Новчана средства на рачуну	49.568	5	73,0	679
Свега				50.248

*Оно што је офарбано **жутом** бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

На основу дана везивања је очигледно да се овај пример не односи на пољопривредно предузеће, већ неко предузеће са бржим обртом. Овде се, дакле, ради о плану потребних обртних средстава, што значи да радимо са планским величинама.

Основни предуслов за примену овог метода је да се располаже подацима о планираним укупним годишњим улагањима у поједина обртна средства и подацима о просечном броју дана везивања појединих обртних средстава.

Ово је најједноставнији и најчешће примењивани метод.

10.2. На основу каматних бројева

За утврђивање потребних обртних средстава по овом методу неопходно је за сваки производ познавати:

- 1) Планирани обим производње,
- 2) Број дана трајања технолошког процеса и
- 3) Цену коштања по јединици производа.

На основу ових података долази се до укупне цене коштања за сваки производ, а затим до каматних бројева и укупног износа просечно потребних обртних средстава за поједине производе и предузеће у целини (таб. V-12).

Потребна обртна средства се израчунавају по формули:

$$\text{Потребна обртна средства} = \frac{\text{Износи каматних бројева}}{\text{Број дана у години}}$$

Табела V-12. План потребних обртних средстава – на основу каматних бројева

Производи	Количина	Цена коштања	Дани трајања техн. процеса	Укупна цена коштања	Износ каматних бројева	Потребна обртна средства
1	2	3	4	5 (2x3)	6 (5x4)	7 (6/365)
A	1.900	50	40	95.000	3.800.000	10.411
B	2.400	25	33	60.000	1.980.000	5.425
C	1.250	40	50	50.000	2.500.000	6.849
D	5.000	20	27	100.000	2.700.000	7.397
Свега				305.000	10.980.000	30.082

*Оно што је офарбано жутом бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

$$\text{Укупно потребна обртна средства} = \frac{10.980.000}{365} = 30.082$$

Овај метод је нарочито погодан за предузећа која имају широк производни асортиман, при чему се по овом методу обрачун потребних обртних средстава често врши само за укупну производњу, тј. за све производе збирно.

Овај метод се може успешно применити, односно препоручити, превасходно за технолошку фазу, која обухвата недовршену производњу и готове производе. Такав поступак је приказан и у нашем примеру (таб. 2), који је у ствари повезан са примером

у таб. 1. Потребна обртна средства у технолошкој фази (недовршена производња и готови производи) у таб. 2 износе **30.082** дин, што одговара подацима у таб. 1, када се саберу ставке под редним бројем 3 и 4 - колона 5 ($25.068 + 5.014 = 30.082$ дин). Збир укупне цене коштања из таб. 2 (305.000), такође одговара укупним улагањима у технолошкој фази, из таб. 1, кол 2.

Може се препоручити комбинација овог метода са другим, нпр. претходним методом. При томе би се овај метод користио за утврђивање потребних обртних средстава само у технолошкој фази и то за све производе збирно, а метод на бази „дана везивања” за утврђивање потребних обртних средстава у другим фазама.

10.3. На основу коефицијента обртања сваког производа

Овај метод је сличан претходном јер се утврђивање коефицијента обртања врши на основу броја дана **трајања технолошког процеса** (таб. V-13). Првих пет колона је идентично као у таб. 2, а потом се уместо каматних бројева рачунају коефицијенти и на основу њих потребна обртна средства.

Табела V-13. План потребних обртних средстава – на основу Ко сваког производа

Производи	Количина	Цена коштања	Дани трајања техн. процеса	Укупна цена коштања	Ко (на бази трајања техн. процеса)	Потребна обртна средства
1	2	3	4	5 (2x3)	6 (365/4)	7 (5/6)
A	1.900	50	40	95.000	9,1	10.411
B	2.400	25	33	60.000	11,1	5.425
C	1.250	40	50	50.000	7,3	6.849
D	5.000	20	27	100.000	13,5	7.397
Свега				305.000		30.082

*Оно што је офарбано **жутом** бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

Потребна обртна средства израчунавају се по формули:

$$\text{Потребна обртна средства} = \frac{\text{Укупна цена коштања}}{\text{Ко на бази трајања техн. процеса}}$$

10.4. Остали методи утврђивања потребних обртних средстава

Поред напред објашњених, постоје и бројни други методи утврђивања потребних обртних средстава. Сваки од њих има своје добре и лоше стране. У наставку се набрајају само неки од њих, уз истицање суштине оних важнијих метода.

а) Калкулативни метод (калкулација потребних обртних средстава).

Цео поступак израде калкулације оптимално потребних обртних средстава подељен је у четири дела. У првом делу утврђују се потребна обртна средства за залихе сировина и

материјала. У другом делу утврђују се потребна обртна средства по производима и фазама процеса репродукције: производња у току, залихе готових производа и потраживања од купаца. У трећем делу утврђују се тзв. „остале врсте обртних средстава”, и на крају, сагледавају се тзв. „одбитне ставке”.

б) Метод анализе динамике ангажовања и дезангажовања обртних средстава.

Метод се састоји у следећем:

- полазећи од утврђених стандарда по производњама у вези техничко–технолошких и организационо–економских захтева, врши се анализа динамике ангажовања свих облика обртних средстава по производњама, а затим за предузеће у целини;
- спроводи се анализа динамике дезангажовања обртних средстава, такође по производњама, односно за предузеће у целини.

На основу извршених анализа врши се утврђивање просечно потребних обртних средстава на годишњем нивоу, и то по производњама и потом за предузеће у целини.

в) Економетријски методи:

- Метода “АБИЦ”
- Симплекс метода, итд.

VI) АНАЛИЗА ТРОШКОВА

1. ЗНАЧАЈ, ЦИЉ, СПЕЦИФИЧНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ

Трошкове треба разликовати од **расхода** и од **издатака**. Ови појмови нису идентични, иако се добрим делом поклапају. Трошкови се углавном поклапају са *«пословним расходима»* према званичном Контном плану, тј. групе **50-55**. Расходи су дакле шири појам од трошкова, јер поред пословних обухватају и финансијске (56), остале (57), расходе по основу обезвређивања имовине (58) и ванредне расходе (59).

Постоји и суштинска разлика између трошкова и осталих врста расхода. Не улазећи детаљније у теорију трошкова, наводимо неколико најважнијих. Трошкови су непосредно (технолошки трошкови/трошкови израде) или посредно (режијски трошкови) условљени пословном активношћу предузећа. Они одражавају трошење фактора производње у којој се као резултат јављају нови учинци (производи и услуге). Њихов настанак је, дакле, непосредно условљен добијањем нових учинака, односно стварањем нових прихода. Трошкови увек имају, мање или више јасно изражену, количинску компоненту (утрошак) и ценовну компоненту. Наведене карактеристике трошкова најчешће нису својствене осталим врстама расхода. Због тога трошкови улазе у цену коштања нових производа, сви или само део, у зависности од система обрачуна и рачуноводствене политике предузећа.

Остале врсте расхода се појављују на расходној страни биланса успеха али се **не** могу укалкулисати у цену коштања учинака (нема их у калкулацијама производа). Изузетак су „расходи финансирања“ који спадају у „редовне расходе“ и непосредно су повезани са пословним активностима предузећа. Они могу да се укључе у цену коштања учинака, али само код привредних субјеката са „дугим процесом производње и сезонским карактером продаје“, каква је управо и пољопривреда. Ако се ова могућност прихвати, онда се са финансијским расходима поступа као и са другим трошковима, тј. преузимају се у погонско књиговодство и даље укључују у цену коштања пољопривредних производа. У оквиру предмета „*Рачуноводство пољопривредних предузећа*“ овакво решење није прихваћено (тј. расходи финансирања се **не** преузимају у погонско књиговодство), јер то компликује обрачун и отвара низ књиговодствено-техничких проблема.

Издаци су у функционалној зависности од извршених новчаних исплата (готовинских и безготовинских), а не од настанка трошкова. Могу да се поклапају са трошковима (нпр. уплата премија осигурања, пореза на имовину и сл.), да им претходе (нпр. куповина основних средстава), или да их следе (нпр. исплата трошкова рада).

Трошкови представљају производ утрошака фактора производње (средстава за рада, предмета рада и радне снаге) и њихових цена. **Значај** трошкова на нивоу једног предузећа (микро ниво) огледа се, превасходно, приликом формирања калкулације цене коштања одређеног производа. Наиме, калкулација је основни извештај који се продукује у погонском књиговодству (*више о овоме у Рачуноводству пољопривредних предузећа*) код производних предузећа.

Основни **циљ** анализе трошкова јесте да се открију непотребни трошкови, како би се они елиминисали, односно смањили на најмању могућу меру, и тиме повећао финансијски резултат. За потребе анализе, трошкови се могу разврставати на различите начине:

- директне и индиректне,
- фиксне и варијабилне,
- по местима настанка,
- маргинални (гранични) трошкови,
- трошкови по природним врстама и др.

Постоје наравно различите врсте, односно аспекти анализе трошкова у пољопривреди. У настојању да се избегне понављање оних делова градива о трошковима који су детаљно обрађивани у оквиру других предмета (*Калкулације и Економика*), у наставку ћемо се сконцентрисати на један, иначе веома значајан аспект анализе, који се заснива на **поређењу стварних са планираним** (буџетираним) трошковима. При том се ова анализа превасходно спроводи по местима трошкова.

Уобичајено је да се ова врста анализе, и то превасходно њен квантитативни део, сматра „*рачуноводственом анализом трошкова*“. Крајњи циљ овакве анализе је да се утврде суштински узроци насталих одступања, и на основу тога предложи корективне мере за елиминисање (или минимизирање) неоправданих одступања, тј. непотребних трошкова. Да би се то постигло неопходно је прво идентификовати и квантификовати настала одступања, потом их аналитички разложити по врстама, односно изворима (основама) из којих потичу, утврдити узроке настанка, оценити оправданост, и најзад извршити персонификацију одступања, тј. идентификовати ко је одговоран за њихов настанак. Поузданост добијених података и аналитичких закључака умногоме зависи од квалитета планских показатеља, али такође и од правовремености анализе.

За успешно спровођење наведене анализе неопходно је, дакле, поред стварних располагати и са неком врстом **будућих** (планских, предвиђених) трошкова. Будући трошкови се могу заснивати на:

- стандардним,
- нормалним или
- процењеним трошковима.

Не улазећи у детаљнија објашњења, треба нагласити да је разлика између ових трошкова углавном у начину њиховог утврђивања, односно у крајњем ефекту, у њиховој прецизности (стандардни трошкови су најпрецизнији). Међутим, у погледу сврхе, односно основног циља који се жели постићи њиховом употребом, нема суштинских разлика. Најважније је да «*будући*» трошкови представљају реалне референтне величине, које могу послужити за поуздану контролу стварних трошкова.

У рачуноводственој литератури се за будуће трошкове најчешће користи термин «*буџетирани трошкови*», до којих се долази рачуноводственим планирањем, односно буџетирањем. Рачуноводствено планирање (буџетирање) део је свеукупног процеса планирања у предузећу. При чему се овај термин нарочито користи када се жели нагласити краткорочна (годишња) димензија планског процеса. Резултат, односно формално-квантитативни израз овог процеса су различити буџети (планови). Буџети се, дакле, појављују у форми пројектованих рачуноводствених извештаја различитих

нивоа обухватности (планови-буџети продаје, производње, набавке, затим планови трошкова производње, продаје, управе и администрације, пројектовани биланс успеха, стања, новчаних токова и др.). Неоспорна рачуноводствена надлежност за квантитативне аспекте пословног планирања, не значи да су рачуновође одговорне за припремање бројних буџета који се израђују. Рачуновође само пружају стручну и наравно информациону помоћ у припремању појединачних буџета, али они не одређују нити одговарају за њихову садржину. За означавање будућих (предвиђених) трошкова, као синоними још се користе и термини «плански», «буџетирани» и «стандардни» трошкови.

* * *

Сва **одступања** немају исти значај за анализу трошкова, па је у циљу ефикасније и сврсисходније анализе неопходно извршити поделу на:

- одступања која ће бити подвргнута детаљној анализи и
- мање значајна одступања, која није неопходно тако исцрпно анализирати.

Прву групу чине одступања која су подложна контроли, односно на чију висину предузеће може значајније утицати (тзв. „контролисана одступања“). Ова одступања су, са аспекта анализе, много значајнија, јер се корективним мерама може допринети повећању економичности пословања. То су, у првом реду, одступања која се идентификују као "**количинска**" одступања у оквиру главних, али такође и помоћних места трошкова.

У другу групу (тзв. „неконтролисана одступања“) спадају првенствено "**ценовна**" одступања, будући да су углавном екстерно (објективно) условљена и предузеће најчешће не може на њих битније утицати. У ову групу се углавном разврставају и тзв. "комплексна" одступања, која се још зову „вредносна“ или „укупна“ одступања. Појављују се код оних врста трошкова за које се у поступку планирања и анализе најчешће не врши раздвајање на ценовну и количинску компоненту, јер то може бити компликовано и нецелисходно. Овакав поступак анализе трошкова, у којем се не врши рашчлањавање укупних одступања стварних од планираних трошкова, често се у литератури зове „метод једног одступања“. Примењује се углавном за све врсте општих трошкова, а најчешће и за остале фиксне трошкове који се појављују у оквиру главних и помоћних МТ (амортизација, осигурање, таксе, делимично за одржавање и др.).

У поступку анализе такође је неопходно утврдити ко је одговоран, односно заслужан за настанак одступања, тј. извршити њихову персонификацију. На тај начин се стварају претпоставке за изградњу одговарајућег система мотивационог награђивања. У конкретном случају, је нпр. за ценовна одступања код ђубрива одговорна/заслужна служба набавке, а за количинско одступање трактора, служба механизације, односно тачно одређена лица у оквиру њих. Разлог одступања може наравно бити и непрецизно одређен плански показатељ (норматив потрошње, обим активности, цена и др.).

Приликом анализе трошкова у пољопривреди неопходно је узети у обзир бројне **специфичности** пољопривредне производње. **Правовременост** се, због дужине производног процеса, јавља као битан предуслов успешне анализе трошкова у пољопривреди. Наиме, по завршетку производње (односно обрачунског периода) најчешће и није могуће поуздано утврдити узроке одступања стварних од планираних трошкова. Осим тога, такве информације су закасне, јер не постоји могућност да се

утиче на текући производни процес у смислу отклањања или ублажавања последица. Стога анализа трошкова у пољопривреди може имати прави ефекат само ако се спроводи оперативно, најбоље по агротехничким/зоотехничким мерама, и на основу тога изводи закључак за производњу у целини, а не обрнуто. Да би оваква анализа била могућа, неопходно је у предузећу поседовати одговарајући рачуноводствени систем, који је тако дизајниран да прати (евидентира) и обрачунава трошкове по агротехничким мерама, и на тај начин обезбеђује аналитичке податке за оперативну контролу и анализу трошкова. Такође се подразумева да су по агротехничким операцијама трошкови и планирани, или бар њихова натурална компонента. Недовољна заступљеност оперативне анализе трошкова у нашим пољопривредним предузећима, управо представља један од највећих недостатака процеса управљања трошковима.

Битна специфичност планирања и анализе трошкова у пољопривреди произилази из немогућности прецизног квантификовања односа између **улагања** и **приноса**. Другим речима, значајна условљеност резултата (тј. приноса) природним факторима, онемогућава прецизно утврђивање стандардних трошкова у пољопривреди. То је последица њеног биолошког карактера и значајне подложности деловању природних, у првом реду климатских фактора. Управо због тога се трошкови у пољопривреди планирају и обрачунавају, пре свега, за јединицу капацитета (*ха, грло*), а не за јединицу производа, као у индустрији. Трошкови у пољопривреди могу расти по јединици капацитета, уз истовремено опадање по јединици производа, и обрнуто. Биолошки карактер пољопривреде условљава и двојаку варијабилност трошкова, и то по основу промене: (а) основног капацитета (*броја ха, грла*) и (б) нивоа интензивности производње.

Напред наведене и друге специфичности пољопривредне производње, које посебно долазе до изражаја у домену трошкова, захтевају **прилагођавање** самог поступка анализе трошкова у пољопривреди. Наиме, акценат анализе је првенствено на утврђивању одступања стварних трошкова од трошкова предвиђених планираном технологијом, а тек потом и на мерењу утицаја тих одступања на принос. Успостављањем одговарајућег функционалног односа (тј. производне функције) између улагања најважнијих фактора производње и приноса, може се обезбедити довољно поуздано тумачење утицаја насталих промена у улагањима на остварени принос, али углавном само у случају свесног мењања висине улагања (нивоа интензивности). То, међутим, најчешће није могуће ако дође до значајнијих непредвиђених одступања, изазваних превасходно непредвиђеним климатским условима. Следствено томе, при доношењу закључка о оправданости појединих врста одступања, примарни критеријум не може бити остварени принос, већ карактер узрока због кога су одступања настала у сваком конкретном случају.

2. АНАЛИЗА ТРОШКОВА ПО ПРИРОДНИМ ВРСТАМА

Ова анализа посматра укупне трошкове предузећа настале у одређеном временском периоду, при чему није битно на које место трошкова се односе. Укупни трошкови се рашчлањују на поједине врсте: трошкови материјала, рада, амортизације, горива и

енергије, услуга итд. (таб. VI-1). Будући да трошкови нису довољно аналитично приказани у званичној шеми биланса успеха (у актуелној јесу), за потребе ове анализе могу се користити подаци из закључног листа, анекса и друге књиговодствене евиденције.

Табела VI-1. Анализа трошкова по природним врстама – „Панонија“³⁹ (у 000 РСД)

ПРИРОДНЕ ВРСТЕ ТРОШКОВА	Планирани трошкови		Остварени трошкови				ИНДЕКСИ		ОДСТУ- ПАЊЕ
			Претходна год.		Текућа година				
	Износ (РСД)	(%)	Износ (РСД)	(%)	Износ (РСД)	(%)	6 / 4	6 / 2	2 - 6
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Набвна вредн. прод. робе	118.900	7,5	139.947	8,6	121.625	8,0	86,9	102,3	-2.725
Трошкови сновног матер.	356.420	22,6	348.626	21,5	346.177	22,8	99,3	97,1	10.243
Трошков помоћног матер.	122.500	7,8	114.549	7,1	118.689	7,8	103,6	96,9	3.811
Трошкови осталог матер.	27.800	1,8	34.863	2,2	29.672	2,0	85,1	106,7	-1.872
Трошкови горива и енерг.	215.780	13,7	224.919	13,9	177.028	11,7	78,7	82,0	38.752
Трошкови зарада и накн.	335.600	21,3	367.088	22,7	343.364	22,6	93,5	102,3	-7.764
Трошкови произв. услуга	172.650	10,9	182.360	11,3	174.962	11,5	95,9	101,3	-2.312
Трошкови амортизације	127.800	8,1	123.398	7,6	129.799	8,6	105,2	101,6	-1.999
Трошкови дугор. резерв.	710	0,0	790	0,0	699	0,0	88,5	98,5	11
Трош. пореза и доприноса	72.800	4,6	55.444	3,4	48.913	3,2	88,2	67,2	23.887
Остали. нематер. трошк.	26.100	1,7	27.931	1,7	25.198	1,7	90,2	96,5	902
Укупни трошкови	1.577.060	100,0	1.619.914	100,0	1.516.127	100,0	93,6	96,1	60.933

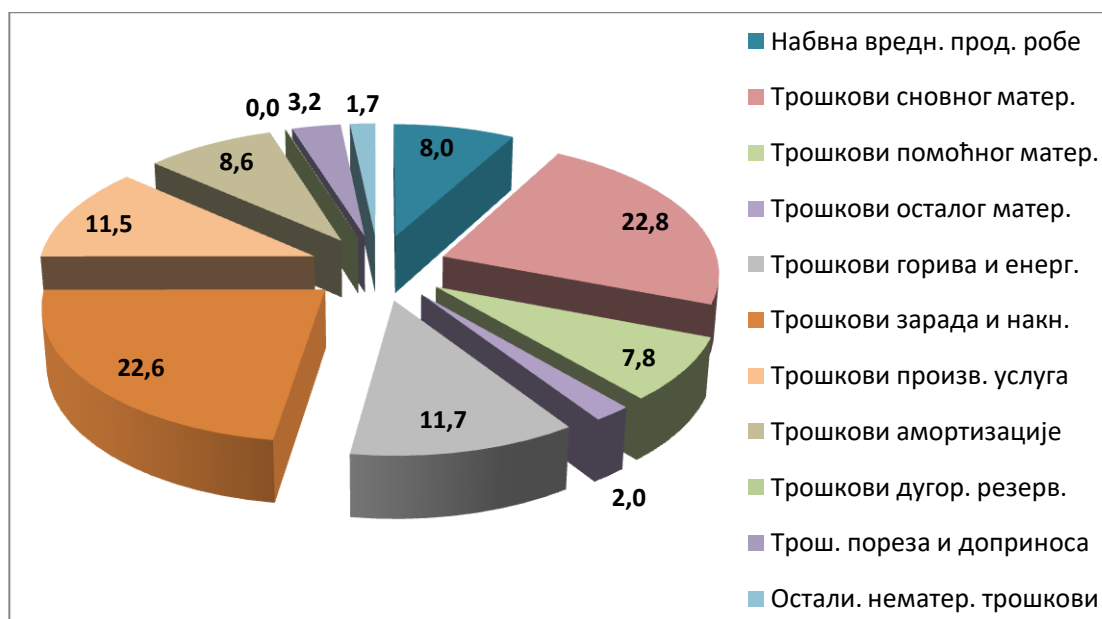
Ово је почетни табеларни преглед на основу кога се сагледава релативно учешће најважнијих врста трошкова, кретање њиховог износа у времену и у односу на план, као и кретање структуре трошкова. Може да се пореди и са конкуренцијом, просеком гране и сл. Запажају се најважнији показатељи и промене, како би се у даљем поступку анализе на њих обратила посебна пажња. Из овог почетног сумарног прегледа се могу добити корисне информације и извући одређени закључци, у циљу смањења одређених врста трошкова.

Укупних трошкови код нашег предузећа „Панонија“ смањени су за 6,4% у односу на претходну годину (таб. VI-1). Овај податак може добити праву вредност тек када се посматра у корелацији са обимом и структуром производње, кретањем цена, евентуалним инвестицијама и другим релевантним факторима за његову оцену. У поређењу са планом, приметно је да су остварени трошкови били за 3,9% мањи.

Ако посматрамо структуру трошкова, приметно је да доминирају трошкови материјала са учешћем од 22,8%, следе трошкови зарада са 22,6% и трошкови горива и енергије са 11,7% (таб. VI-1; граф. VI-1). Посматрано предузеће има за 5,1 процентни поен виши удео трошкова материјала у укупним трошковима у односу на конкуренцију (28,0%), док је овај удео значајно мањи у поређењу са граном – Пољопривреда АПВ (44,8%).

³⁹ Због ограничености простора и прегледности, у табели су приказани подаци само за предузеће „Панонија“, али се најважнији индикатори у тексту пореде са просеком гране Пољопривреде АПВ и конкурентским предузећем „Срем“.

Трошкови основног материјала у предузећу „Панонија“ били су за 0,7% мањи у односу на претходну годину и за 2,9% мањи у поређењу са планом. Ово, практично, значи да су трошкови основног материјала смањени и више него што је планирано.

Графикон VI-1. Структура трошкова предузећа „Панонија“ (у %)

Трошкови зарада са 22,6% имају високо учешће у структури у текућој години и забележено је значајно смањење ових трошкова у односу на претходну годину (за 6,5%). Приметно је, такође, да су ови трошкови били за 2,3% већи од планираних, на основу чега се може закључити да, иако је значајно смањило трошкове рада, предузеће није у потпуности испоштовало план.

Са друге стране, приметно је да су трошкови горива и енергије значајно мањи у односу на претходну годину (за 21,3%), што је углавном резултат смањеног утрошка горива (нпр. услед промене структуре производње, или куповине нове механизације, већег коришћења екстерних услуга и др.), пошто се цене нису битније смањивале.

Основни **недостатак** овакве анализе је што не одговара на питање: где и зашто је дошло до промене трошкова у односу на план, претходну годину итд. Одговор на ово питање може дати само анализа трошкова по **местима** њиховог настанка. При томе, анализа по природним врстама трошкова указује на које трошкове треба обратити посебну пажњу приликом анализе по местима, а то су трошкови са највећим процентуалним учешћем.

3. АНАЛИЗА ТРОШКОВА ПО МЕСТИМА НАСТАНКА

У процесима производње учествују људски рад и средства (стална и обртна), тј. учествује живи и минули рад. То су основни фактори сваког процеса производње, који се троше учествујући у производњи. Међутим, трошећи се средства за рад и предмети рада преносе своју вредност на нове учинке (производе и услуге), док живи рад ствара нову вредност (доходак).

Анализа улагања живог и минулог рада (тј. трошкова производње) има два задатка:

- да оцени оправданост величине улагања и
- да констатује кретања као и узроке кретања.

Полазну основу за оцену оправданости величине улагања живог и минулог рада представљају утврђени и проверени нормативи (стандарди). Они у ствари представљају основу за дефинисање већ поменутих планских/будућих трошкова, који треба да представљају поуздане референтне величине за планирање и контролу трошкова. Нормативи су реално потребна улагања у конкретној производњи и датој технологији при датим условима.

Свака привредна организација, по правилу, утврђује своје нормативе/стандарде улагања са којима се служи у планирању и касније контроли и анализи трошкова. Ови стандарди се мењају у складу са насталим техничко-технолошким променама односно променама у продуктивности рада.

У поступку анализе је, поред поређења стварно извршених са планским трошковима, неопходно и поређење са истим улагањима у претходном периоду, чиме се констатује кретање утрошака/трошкова, тј. промена у времену.

За разлику од индустријске производње, где је по правилу, јединица производа истовремено и јединица трошкова, у примарној пољопривредној производњи јединица капацитета представља јединицу трошкова. Другим речима, трошкови се у пољопривреди планирају, обрачунавају и анализирају, пре свега, за јединицу капацитета (ха, грло, стабло, јато), а не за јединицу производа (тона, килограм, комад и сл.) као у индустрији. Тек потом се, према очекиваном нормалном (тј. планираном) приносу у датим условима, трошкови могу свести (прерачунати) и на јединицу производа (на тону пшенице, на литар млека итд.). Сагласно томе, и анализа трошкова треба да се врши на исти начин.

Детаљна и квалитетна анализа трошкова може се вршити само по местима њиховог настанка. Код анализе трошкова по МТ полази се од основне поделе трошкова, која је најчешће заступљена у нашим калкулацијама, на:

- 1) **директне** трошкове – који се искључиво и у целости односе на само једну (одређену) производњу;
- 2) **индиректне** (опште) трошкове – односе се на две, више или све производње, а могу бити:
 - општи трошкови управе (предузећа у целини),
 - општи трошкови биљне производње и
 - општи трошкови сточарства.

За разлику од директних, за опште трошкове је врло тешко утврдити довољно поуздане нормативе. Због тога је анализа ових трошкова отежана, и по правилу мање аналитична.

При анализи директних трошкова, посебно се анализира утрошак, а посебно цена, као компоненте трошкова. Код општих трошкова то најчешће није случај, већ се посматрају само укупна, тј. вредносна одступања.

3.1. Анализа директних трошкова

Анализа директних трошкова врши се за сваку производњу посебно. Полазну основу за ову анализу представљају планска и обрачунска калкулација за односну производњу. Обрачунска калкулација редовно показује планиране (у овом случају, према стандардима) и остварене износе трошкова. На овај начин, могуће је, да се већ у обрачунској калкулацији, у посебној колони, искажу и позитивна, односно негативна одступања остварена у односу на план (*таб. VI-2*).

Поређењем стварних трошкова са планираним у обрачунској калкулацији, констатују се најпре само вредносна одступања, позитивна или негативна, и то за целу производњу, односно за поједине врсте директних и индиректних трошкова. У глобалу, те разлике су редовно мање услед „пребијања“ позитивних и негативних одступања. Услед тога је могуће да збирно одступање директних трошкова (материјала, рада, механизације и директних услуга) у обрачунској калкулацији буде незнатно, односно да се стекне утисак да стварни трошкови материјала углавном одговарају планираним трошковима, а да то реално није тачно.

У нашем примеру, укупна нето (пребијена) одступања у производњи пшенице су негативна (-295.904 дин). Међутим, ако се посматрају бруто одступања (тј. без пребијања позитивних и негативних) онда је тај износ знатно већи (453.125 дин). При томе, ово није коначно „развијање“ одступања, јер свака позиција (ред) одступања у калкулацији такође је комплексна и представља нето износ одступања, односно „сакрива“ више различитих одступања (позитивних и/или негативних), које треба рашчланити и детаљно анализирати. Дакле укупан износ одступања је знатно већи и од наведене цифре (453.125 дин), што ће у наставку бити и показано.

Јасно је да калкулација може представљати само полазну основу, да се стекне шири увид за целу производњу, али после тога треба да следи детаљнија анализа најважнијих врста трошкова, превасходно директних (материјала, рада, механизације, услуга). За то су потребни аналитичнији подаци који се могу добити само из књиговодства трошкова, превасходно са картице појединих МТ.

Нису сви директни трошкови једнако важни за анализу, из два разлога:

- 1) постоје значајне разлике у величини појединих врста директних трошкова, односно њиховом релативном уделу у укупним трошковима;
- 2) неке трошкове је могуће јасно рашчланити на ценовну и количинску компоненту, и потом поузданије утврдити узроке одступања, а такође и предузети корективне мере (материјал, рад, механизација), за разлику од других код којих то није случај (осигурање, услуге, директна амортизација).

Акценат је, наравно, на анализи најважнијих врста директних трошкова.

Табела VI-2. Калкулација пиенице – са обрачунатим одступањима

Површина (ha): 100			Парцеле: Т-2; Т-5; Т-7а; Т-10			МТ: 9300		
Ред. број	В Р С Т А Т Р О Ш К О В А	П Л А Н И Р А Н О		И З Н О С				
		Колич.	Цена	Планирано	Остварено	Одступања		
1	Семе	27.500	31,50	866.250	877.300	-11.050		
2	Минерална ђубрива	43.000	38,83	1.669.500	1.728.000	-58.500		
3	Заштитна средства	75,00	1.523	114.250	116.000	-1.750		
4	Остало			42.500	43.850	-1.350		
I	Свега трошкови материјала			2.692.500	2.765.150	-72.650		
5	Тешки трактори	420	1.450	608.984	661.873	-52.889		
6	Средњи трактори	480	680	326.400	335.250	-8.850		
7	Лаки трактори	310	430	133.300	151.200	-17.900		
8	Комбајн универзални	140	1.850	259.000	313.600	-54.600		
II	Свега сопствене услуги			1.327.684	1.461.923	-134.239		
9	Осигурање производње			151.351	140.540	10.811		
10	Остале производне услуги			111.450	111.525	-75		
11	Зараде сталних радника	1.450	355	514.750	495.450	19.300		
12	Накнаде повремених радника	950	305	289.750	325.500	-35.750		
A)	ДИРЕКТНИ ТРОШКОВИ ПРОИЗВОДЊЕ (1 до 12)			5.087.485	5.300.089	-212.604		
13	Општи трошкови гране			445.600	405.300	40.300		
14	Општи трошкови управе			890.200	971.300	-81.100		
15	ТРОШКОВИ -директни			120.500	171.200	-50.700		
16	ПРОДАЈЕ -општи			245.500	237.300	8.200		
В)	УКУПНИ ТРОШКОВИ (1 до 16)			6.789.285	7.085.189	-295.904		
Г)	ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ	ha	П р и н о с		Тржиш. цена	ВРЕДНОСТ ПРОИЗВОДЊЕ		
			t/ha	Укупно		Планирано	Остварено	Одступања
17	Главни производ	100	6,60	660	18.200	12.012.000	12.116.250	-104.250
18	Споредни производ	100	4,2	420	930	390.600	390.600	0,0
19	Приходи од субвенција	100	-	-	4.200	420.000	360.000	60.000,0
Д)	ВРЕДНОСТ ПРОИЗВОДЊЕ (17 до 19)			12.822.600	12.866.850	-44.250		
Ђ)	ДОБИТ (Д - В)			6.033.315	5.781.661	251.654		
20	ЦЕНА КОШТАЊА ЗРНА (РСД / t)			9.695,0	9.917,9	-222,9		

У наставку се приказује поступак анализе за поједине врсте важнијих директних трошкова (материјал, рад и механизацију). При том се полази од података из претходне калкулације, тј. издвајају се поједине групе трошкова и детаљније анализирају.

3.1.1. Анализа трошкова материјала

Материјал је доста хетерогена категорија која обухвата: сировине и основни материјал, помоћни материјал, гориво и мазиво, остали материјал, резервне делове, ситан инвентар, амбалажу и ауто-гуме. Материјал се обично разврстава на три основне групе: основни, помоћни и остали материјал.

Основни материјал је онај који вредносно и физички улази у нови производ, односно чини његову градивну супстанцу (на пример: семе/расад, сточна храна, ђубрива; стока унета у тов, простирка и сл.).

Помоћни материјал учествује у процесу производње, може и да улази у састав нових производа, али не чини његову основну/градивну супстанцу (на пример у пољопривреди: заштитна средства, лекови, гориво, или у индустрији боје, лакови, амбалажа и др.). Овај материјал, дакле, најчешће само вредносно улази у нови производ.

Остали материјал углавном није непосредно повезан са процесом производње, већ је углавном режијског карактера (оловке, папир, тонер, CD, средства за чишћење и др.).

Строго посматрано у књиговодственом смислу, материјалом се **не** сматрају сопствени производи употребљени за репродукциону потрошњу, тзв. полупроизводи, којих у пољопривреди има доста (нпр. слама, силажа, луцерка, кукуруз и друга сточна храна из сопствене производње; сопствено семе, сточни подмладак који је намењен тову и сл.). Међутим, за потребе анализе ово углавном не важи, равноправно се разматрају све врсте улагања/уtroшака у појединим производњама.

За детаљну анализу директних трошкова материјала потребно је, извршити потпуно рашчлањавање трошкова по **врстама** материјала уз ознаку количине, цене и вредности, и то како по плану, тако и у остварењу. Количине материјала које су утрошене треба свести на јединицу капацитета (*ha, грло*).

Збирна разлика у трошковима, исказана у обрачунској калкулацији, не омогућује да се о њој да оцена пошто је она само резултанта разних утицаја и кретања код разних елемената трошкова материјала. Рашчлањавање на разлике у количини и разлике у цени, омогућује, пре свега, да се елиминише објективан утицај тржишта, и да се анализа усмери на испитивање узрока, значаја и значења количинских разлика.

Стога је нужно да се у поступку анализе укупна (вредносна) одступања раздвоје на **количинску** и **ценовну** компоненту. Рашчлањавање укупног износа одступања на количинску и ценовну компоненту значи практично примену основног квалитативног метода анализе, тј. „рашчлањавања“, који је увек на првом месту. То омогућава детаљније сагледавање узрока одступања, последица, одговорности, односно у крајњој линији давање препорука за побољшање стања. „Количинска одступања“ су резултат смањења/повећања остварених уtroшака у односу на планиране, а „ценовна одступања“ настају услед разлике између остварених и планираних цена. Издвајањем ценовних одступања, практично се елиминише екстерни утицај тржишних цена на трошкове, и омогућава поузданије и квалитетније разматрање количинских одступања.

Фокус анализе се усмерава на **количинска** одступања, јер су она углавном условљена интерним факторима (нпр. прекомерна употреба ђубрива, семена, заштитних средстава итд). На ова одступања се може утицати у већој или мањој мери. Због биолошког карактера пољопривредне производње, климатски фактори такође могу бити врло значајни узроци одступања, на које се не може непосредно утицати (*таб. VI-3*). Промене у количинама уtroшених материјала у пољопривредној производњи, која је по својој природи биолошка, могу утицати на приносе, па самим тим могу имати једно дејство на трошкове производње у глобалу, а супротно дејство на трошкове по

јединици производа. *На пример:* утросак мање количине ђубрива имаће позитивно дејство на трошкове по једном хектару, али, с обзиром на смањење приноса, може имати негативно дејство на трошкове по килограму производа. Или, смањење утроска концентрата у исхрани стоке утицаће повољно на трошкове у тој производњи по једном грлу односно стоке, међутим, како принос или прираст може због тога бити мањи, то може имати за последицу веће трошкове по јединици производа.

Са друге стране, **ценовна** одступања су углавном објективно условљена, с обзиром да се цене углавном одређују на тржишту, тј. на њих се не може значајније утицати. Због тога ценовна одступања нису у првом плану код анализе одступања. Промена цена материјала утиче само на висину трошкова како у глобалу тако и по јединици производа.

Табела VI-3. Анализа трошкова материјала у производњи пшенице- статичка

Површина (ha): планирано: 100 остварено: 100									
Врста материјала	Планирана количина (kg, l)		Планска цена	Остварена количина (kg, l)		Остваре на цена	Одступања (РСД)		
	по ha	укупно		по ha	укупно		Количинска	Ценовна	Укупна
Семе	275	27.500	31,5	283	28.300	31,0	-25.200	14.150	-11.050
NPK 15:15:0	280	28.000	39,0	270	27.000	41,5	39.000	-67.500	-28.500
Urea	150	15.000	38,5	150	15.000	40,5	0	-30.000	-30.000
<i>Свега основни материјал</i>							13.800	-83.350	-69.550
Falcon	0,40	40	1.500	0,50	50	1.410	-15.000	4.500	-10.500
Lambada	0,35	35	1.550	0,26	26	1.750	13.950	-5.200	8.750
<i>Свега помоћни материјал</i>							-1.050	-700	-1.750
УКУПНО							12.750	-84.050	-71.300

*Оно што је офарбано **жутом** бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

Обрачун одступања за семе пшенице:

Количинска: (ПК-СК) x ПЦ = (27.500 - 28.300) x 31,5 = **-25.200 дин**

Ценовна: (ПЦ-СЦ) x СК = (31,5 - 31,0) x 28.300 = **14.150 дин**

Пре рачунања количинских и ценовних одступања, може се израчунати и одступање по основу **промене капацитета**, тј. у овом случају одступања оствареног од планираног броја ha (тзв. „одступање обима“). То би значило још једну врсту одступања, али је овде претпостављено да је остварени капацитет ребалансом изједначен са планираним (100 ha). Одступања због промене обима производње/активности објашњена су у наставку, у тачки која се односи на **флексибилну** анализу трошкова. Насупрот томе, оваква анализа (приказана у табели **3**) може се условно назвати „статичка анализа“ трошкова.

Објашњења и коментари:

Рашчлањавањем одступања најпре по врстама материјала, а потом и на количинска и ценовна, елиминише се „пребијање“ позитивних и негативних одступања, чиме се избегава стварање лажне слике о одступањима. На пример, укупна „количинска“ одступања (тј. за све врсте материјала) била су позитивна 12.750 динара, а „ценовна“

одступања негативна -84.050 динара, што даје укупна нето одступања у трошковима материјала у производњи пшенице од -71.300 динара (таб. 3). Међутим, ако одступања посматрамо као апсолутне бројеве (тј. без предзнака), онда укупна (брuto/ непребијена) одступања износе **214.500** динара. Теоретски, може се десити да укупна (нето/пребијена) одступања буду приближна нули, а да рашчлањавање покаже да су она врло значајна.

За почетак се може приметити, да позитивна „количинска“ одступања, уз истовремено негативна ценовна одступања, генерално представљају „добру вест“. Међутим, ово је само прво запажање, јер се закључци не могу доносити прерано, пре него што се утврде узроци сваког појединачног одступања. Не мора свако позитивно одступање од планираних утрошака да буде и корисно/повољно, као ни ценовно неповољно. На пример, можда смо у односу на план користили квалитетнији материјал, који је истовремено и скупљи, при чему се очекује да користи буду веће од раста трошкова. Такође се, у нашем примеру, одмах уочава да је количинско одступање позитивно само код основног материјала (прецизније само код ђубрива), али не и код помоћног материјала.

У даљем току анализе неопходно је утврдити основне узроке констатованих одступања, а потом извести закључке у виду предлога за побољшање, тј. за боље економисање трошковима. Као што смо више пута нагласили, акценат је на количинским одступањима, јер се на њих може значајније утицати. Прво се разматра сваки материјал појединачно, а потом се методом индукције врши повезивање појединачних запажања и изводе сумарни закључци за укупне трошкове материјала. Интерни аналитичари који добро познају не само технолошке процесе, већ и све друге пословне активности у предузећу, и уз то располажу свим неопходним подацима, могу врло поуздано да утврде суштинске узроке појединих одступања, односно цео процес анализе изведу на квалитетан начин. У наставку указујемо на неке од најважнијих узрока односно разлога због којих може доћи до већег или мањег утрошка појединих врста материјала у пољопривреди.

Ако је плански норматив утрошка семена правилан, зашто је, на пример, дошло до већег стварног утрошка? Разлози или објашњења за ту повећану потрошњу могу бити бројни и разноврсни, на пример: због закаснеле сетве, или је услед неповољних климатских услова употребљено више семена, претпостављајући да ће бити већи проценат зрна која неће клијати; или је узето семе лошијег квалитета или од непознатог добављача па се користи нешто већа количина из разлога сигурности; или је можда промењена сорта у односу на план чији је норматив семена другачији итд. Такође се може навести велики број потенцијалних разлога за већи или мањи утрошак минералног ђубрива као и осталих врста материјала (нпр. повољнији климатски услови од предвиђених планом, накнадно извршене анализе показују да је већи садржај кључних елемената у земљишту, замена одређених парцела које значе и различите предусеве, одабир друге врсте (састава) минералног ђубрива итд). Видимо да су ови разлози углавном технолошке природе, али могу да буду и финансијски разлози. На пример, предузеће нема довољно новчаних средстава и свесно иде на мање утrophе ђубрива и мањи принос, дајући тиме предност одржавању ликвидности, односно смањењу трошкова и ризика које неликвидност са собом носи (нпр. трошкови камата на позајмљена средства, неповерење пословних партнера, евентуални судски трошкови, опасност од покретања стечаја итд.).

У конкретним условима сваког предузећа аналитичари утврђују који су узроци заиста имали пресудан утицај, рангирају их према значају, настоје квантификовати поједине утицаје и дати алтернативне предлоге за њихово елиминисање односно ублажавање.

Такође се утврђује утицај појединих одступања (пре свега оних најважнијих врста материјала) на величину и квалитет приноса, односно вредности производње. Анализа утрошака материјала јесте, у ствари, анализа узрока и анализа последица тих промена. У датим условима, за дати принос могу се поставити нормативи улагања по јединици капацитета (*ha*, *grlu*). Промена услова може да захтева промену улагања да би се постигао планирани принос. У пољопривредној производњи трошкови по јединици капацитета могу расти, а по јединици производа опадати. И обрнуто, трошковима по јединици капацитета се могу смањити, али да се истовремено повећају по јединици производа.

Ценовна одступања јесу мање важна, јер су углавном објективно условљена, али то не значи да се на њих уопште не може утицати, и да им се у поступку анализе не треба посветити одговарајућа пажња. Предузеће може да има одређени утицај на цене, превасходно кроз политику набавке материјала. Могу се ван сезоне, када су цене најниже, купити веће количине материјала и држати на залихама до момента потрошње. У том случају, неопходна је *cost-benefit* анализа која показује да ли су уштеде на ценама веће или мање од додатних трошкова држања залиха материјала (трошкови финансирања ликвидности, чувања и манипулације залихама, утрошка енергије, евентуалног осигурања од различитих ризика и сл.). Предузеће на цене може утицати и путем добрих односа и грађења поверења са пословним партнерима, чиме се обезбеђују повољнији услови снабдевања у погледу цена, квалитета, рокова и сл.

Аналогно овом примеру анализе директних трошкова материјала једне биљне производње могао би се дати и пример анализе директних трошкова материјала **сточарске** производње. У сточарским производњама, директни трошкови материјала су веома значајни, јер трошкови исхране представљају највећи део трошкова производње. Са друге стране, у зависности од бројних околности, долази до значајних измена у структури исхране, па се нужно намеће потреба анализе и тих промена и њиховог утицаја на принос и на цену производа.

3.1.2. Анализа трошкова рада

Анализа трошкова рада врши се по истом принципу као и анализа трошкова материјала. Количинску компонента се изражава часовима/данима утрошеног рада, а ценовна ценом по једном часу. Препоручљиво је одвојено посматрати различите категорије послова, јер су и њихове цене различите. У следећој табели се приказује поједностављена анализа радне снаге из претходне калкулације, при чему су само раздвојени стални и повремени радници, док је разврставање по категоријама рада и платним тарифама дато код „флексибилне анализе“. У посебном поглављу које се односи на анализу радне снаге (*поглавље III*) детаљно смо разматрали све аспекте овог фактора производње, укључујући и обим ангажоване радне снаге, као и могуће узроке/факторе који утичу на повећање односно смањење. Овде приказујемо поступак

тзв. „рачуноводствене анализе трошкова“, која се базира на одступањима стварних од планираних трошкова рада (табела VI-4).

Након „пребијања“ позитивних „количинских“ одступања (5.000 дин), а негативних ценовних одступања (-21.450 дин), добијена су нето одступања трошкова рада у износу од -16.450 дин. Међутим, посматрамо у апсолутним бројевима (тј. без предзнака), укупна одступања износе 87.450 динара.

Табела VI-4. Анализа трошкова рада у производњи пшенице

Површина (ха): планирано: 100 остварено: 100									
Категорија радника	Планирана количина (h)		Планска цена (д./ h)	Остварена количина (h)		Остваре на цена	Одступања (РСД)		
	по ха	укупно		по ха	укупно		Количинска	Ценовна	Укупна
Стално радници	14,5	1.450,0	355	13,5	1.350	367	35.500	-16.200	19.300
Повремени радници	9,5	950,0	305	10,5	1.050	310	-30.500	-5.250	-35.750
УКУПНО							5.000	-21.450	-16.450

Стварно утрошени број часова рада сталних и повремених радника може бити већи или мањи од планираних из бројних разлога, као што су: организација радних процеса, временски услови, промене у структури и технологији производње, обиму посла (употребљена количина ђубрива, број прскања, количина приноса и др.), ниво техничке опремљености, мотивисаност радника, интензитет рада и др.

3.1.3. Анализа трошкова директних услуга

Директне услуге могу представљати релативно значајну групу трошкова у пољопривреди, што зависи од производње, опремљености предузећа механизацијом, процењених ризика и сл. (у нашем примеру је то 3,6% - таб. VI-2). Ради се о потенцијално бројним услугама које предузеће не може само да изврши, или је то било мање исплативо, због чега се ангажују пословни партнери односно добављачи. Углавном су „производног карактера“, мада има и оних које то у суштини нису. У сваком случају реч је о услугама које су неопходне за нормално одвијање пословних активности предузећа (услуге обраде земљишта, комбајнирања, транспорта, сушења и дораде производа, одржавања директних основних средстава, затим услуге анализе земљишта, ветеринара, осигурања производње и сл.).

У поступку анализе трошкова директних услуга, укупна одступања се такође могу раздвојити на количинска и ценовна, мада то није увек тако јасно као код неких других трошкова (нпр. материјала или рада). Такође се може поставити питање сврхе односно користи од таквог рашчлањавања. Ипак, ако се ради о значајнијем износу ових трошкова, корисно је посебно размотрити количинска и ценовна одступања.

Осигурање је специфична врста трошкова, која се реализује на основу уговора са осигуравајућим друштвом, при чему се уговарају величина осигуране суме, односно вредности производње, и стопа премије осигурања. Осигурана вредност производње (основица) у овом случају ома карактер количинске компоненте трошкова (тј. утрошка), а стопа осигурања представља ценовну компоненту трошкова. С обзиром да

су предмет уговарања односно договарања, обе компоненте су подложне променама. У нашем примеру је дошло до смањења само стопе осигурања, што је резултирало позитивним ценовним одступањима (10.483 дин).

Табела VI-5. Анализа трошкова директних услуга

Површина (ha): планирано: 100 остварено: 100									
Врста услуга	Планирана количина (h)		Планска цена (д./j.m.)	Остварена количина		Остваре на цена	Одступања (РСД)		
	J.M.	укупно		J.M.	укупно		Количинска	Ценовна	Укупна
Осигурање п-ње	РСД	6.988.800	2,10%	РСД	6.988.800	1,95%	0,0	10.483	10.483
Сушење зрна	t	160,0	450	t	145	480	6.750	-4.350	2.400
Анализа земљишта	ha	40,0	930	ha	43	975	-2.790	-1.935	-4.725
УКУПНО							3.960	-6.285	-2.325

Сушење зрна и друге сличне производне услуге имају јасно изражену количинску компоненту (тона) и ценовну компоненту (динара по 1 тони). Код анализе земљишта количину представља уговорена површина (ha) која ће бити анализирана или број узорака земљишта који ће бити узет за анализу, а цена је јасна. У овом случају је количина, односно број анализираних хектара земљишта повећан, што се може десити из различитих разлога (нпр. промењен предусев, предузеће није сигурно како ђубрити одређене парцеле па је одлучило да изврши анализу и сл.).

3.1.4. Анализа трошкова коришћења погонских машина

Са порастом употребе механизације у пољопривредној производњи расте учешће трошкова рада погонским машинама у укупним трошковима производње. Тај проценат се обично креће у распону 20%-24%, а у нашем примеру је то 20,6% (таб. VI-2). Уз то, ово је група трошкова која даје значајан простор за побољшање, односно за смањење цене коштања. Због тога је неопходно да анализа трошкова механизације буде пажљиво и детаљно извршена.

У поступку анализе, трошкове механизације прво посматрамо из угла главних МТ односно линија производње, где се трошкови механизације јављају као интерне услуге и помоћних МТ, који су по неком кључу расподељени на главна МТ. С обзиром да су прво евидентирани на помоћним МТ (у другој фази књижења трошкова), а потом расподељени на главна МТ (трећа фаза), ове трошкове би, строго узевши, у калкулацијама главних МТ правилније било разврстати као „индиректне“ (секундарне) трошкове. Међутим, уобичајено је да се у аналитичким калкулацијама у пољопривреди трошкови механизације третирају као „директни“ трошкови производње, а тако је урађено и у нашој калкулацији пшенице (таб. VI-2). Не улазећи детаљније у ову проблематику која се детаљније разматра из предмета „Калкулације“, само кратко напомињемо да преовладава мишљење да „трактори, комбајни и друга средства механизације, не представљају помоћну делатност у правом смислу“. Односно, да су то средства за рад која се користе у процесу производње, као и све друге машине. Због тога се у калкулацијама појединих линија производње ови трошкови појављују као

„директни“, иако се у књиговодствено-техничком смислу са њима поступа као са индиректним, односно секундарним трошковима (воде се као посебна места помоћних трошкова, расподељују се према одабраним кључевима, састављају се посебне калкулације њиховог коришћења и сл.).

Детаљна анализа трошкова механизације подразумева рашчлањавање укупних одступања на количинска и ценовна. При томе, количинску компоненту одређује одабрани кључ за њихову расподелу на главна МТ, а најчешће су то часови рада механизације. Обрачун је прецизнији ако се користе норма-часови, или kWh, а може да буде и друга врста кључа (нпр. утрошено гориво, обрађени хектари, тона километри превезеног терета и др.), у зависности од могућности, нивоа организованости и укупне развијености обрачуна трошкова у предузећу. Ценовну компоненту представља цена по једном часу коришћења механизације.

Са аспекта појединих линија производње, трошкови могу бити већи или мањи како у зависности од веће или мање количине рада машинама, као и од веће или мање цене по јединици рада. С обзиром да оба ова фактора делују истовремено, различитим интензитетом, а често и у супротним правцима, никакви закључци се не могу донети ако се они не рашчлане и ако се посебно не посматрају количине, а посебно цене. На основу калкулације појединих производњи могу се разматрати само количинска компонента трошкова механизације (утрошени часови рада), док цена по 1 часу рада појединих машина мора бити предмет посебне анализе, анализе трошкова помоћних служби и делатности у предузећу.

За квалитетну анализу трошкова механизације, потребно је да се код сваке производње изврши рашчлањавање на врсте радова, и да се за сваку врсту радова прикажу количине рада по врстама машина и по јединици површине. Овај преглед се практично изводи из „технолошке карте“ производње, која садржи планиране количинске утрошке свих директних трошкова (материјала, рада, часова механизације), и то по врстама радова, односно по агротеничким мерама. На основу података из погонског књиговодства о утрошцима по појединим МТ, врши се поређење остварене количине са онима које су планиране/нормиране, односно које су извршене у претходном периоду, или у више претходних периода. Квалитетан софтвер омогућава брзо и једноставно (аутоматско) поређење оствареног са планираним, и то у краћим временским периодима, тј. оперативно, а најбоље после сваке агротехничке операције. Оваква оперативна анализа има пуни смисао и даје много већу корист за менаџмент, него када се ради само једном, тј. на крају године. У оквиру оперативних анализа могуће је много прецизније утврдити узроке појединих одступања, и благовремено дати предлоге за побољшање. На крају године је то већ углавном касно. Ко што смо већ рекли, оваква анализа подразумева да је у предузећу и рачуноводствени систем, тако дизајниран да прати (евидентира) и обрачунава трошкове по агротехничким мерама, а не само по МТ.

Дакле, анализа количинске компоненте је кључни део анализе трошкова механизације, а тек потом се укључује и ценовна компонента, која практично представља посебну анализу. Подразумева се да интерни аналитичари у предузећу примењују претходно описани детаљни поступак анализе, јер за то имају и све податке. Ми у наставку

приказујемо нешто једноставнији пример анализе, на основу података из наше калкулације (таб VI-2), која узима у обзир само укупне часове рада појединих категорија механизације за пшеницу, дакле без раздвајања по врстама радова (ово се делимично објашњава код флексибилне анализе трошкова).

Табела VI-6. Анализа трошкова механизације у производњи пшенице

Површина (ha): планирано: 100 остварено: 100									
Врста механизације	Планирана количина (h)		Планска цена (д./h)	Остварена количина (h)		Остваре на цена (д./h)	Одступања (РСД)		
	по ha	укупно		по ha	укупно		Количинска	Ценовна	Укупна
Тешки трактори	4,2	420,0	1.450,0	4,4	440,0	1.504,3	-28.999	-23.890	-52.889
Средњи трактори	4,8	480,0	680	4,5	450,0	745	20.400	-29.250	-8.850
Лаки трактори	3,1	310,0	430	3,6	360,0	420	-21.500	3.600	-17.900
Комбајн	1,4	140,0	1.850	1,6	160,0	1.960	-37.000	-17.600	-54.600
УКУПНО							-67.099	-67.140	-134.239

*Оно што је офарбано **жутом** бојом треба да се рачуна, тј. није задато на писменом.

Обрачун одступања за тешке тракторе:

Количинска: (ПК-СК) x ПЦ = (420 - 440) x 1.450,0 = **-28.999 дин**

Ценовна: (ПЦ-СЦ) x СК = (1.450,0 – 1.504,3) x 440,0 = **-23.890 дин**

Објашњење и коментари:

Као резултат негативних количинских (-67.099 дин) и ценовних одступања (-67.140 дин), укупна нето одступања трошкова механизације су наравно такође негативна (-134.239 дин). У бруто (непребијеном) износу одступања су **182.239** динара.

Тешки трактори: На негативна количинска одступања (-28.999 дин) утицао је већи број остварених часова коришћења (440 h) од планираног (420 h). Негативна ценовна одступања последица су веће стварне цене по једном часу рада трактора у односу на планирану за 54,30 динара (1.504,3 дин/h > 1.450 дин/h).

У даљем току анализе неопходно је утврдити основне узроке констатованих одступања, а потом извести закључке у виду предлога за побољшање. Аналитичари у предузећима располажу поузданим подацима, и углавном им није проблем да јасно утврде најважније узроке одступања. Промена у количини рада појединих врста погонских машина може имати бројне разлоге: боља или лошија организација рада, квалитет рада трактористе, временске прилике (падавине, сувље/влажније земљиште и сл.), промене у технологији, обиму посла (броју ha, количини ђубрива, приноса, броју прскања итд.). Јасно је да разлози могу бити објективни и оправдани, а исто тако, могу настати као последица пропуста или слабости субјективне природе. Важно је да се установе и истакну не само објективни већ и субјективни разлози, и то:

- **прво**, да би се слабости и такви пропусти избегли убудуће, и
- **друго**, да би се и те околности узеле у обзир при расподели личних доходака.

Разуме се, да анализа не иде само за тим да открива негативне појаве, слабости, грешке и пропусте, већ и позитивне, које значе даље унапређење пословања.

Као што је већ речено, код анализе трошкова коришћења механизације ценовна одступања су много значајнија и захтевнија за анализу, него код, на пример, материјала или рада. Јер, ценовна одступања од планских трошкова механизације нису само екстерно (тржишно) условљена, већ зависе од великог броја интерних и екстерних фактора. Цена 1 часа рада, на пример тешког трактора, добија се у калкулацији трактора, а на основу података на конту (картици) места трошкова (МТ) тога трактора (9220-*Тешки трактори*). Значи да се цела калкулација, односно сви трошкови и учинци посматраног трактора, одражавају на цену коштање јединице учинка рада трактора (у овом случају планска цена је: 1.450 дин/х, а стварна 1.504,3 дин/х). Ради се, дакле, о комплексном податку, који се може поуздано анализирати само на основу калкулације посматраног трактора (*таб. VI-7*)

Табела VI-7. Анализа трошкова коришћења механизације - тешки трактори

ТЕШКИ ТРАКТОРИ Број машина: 3 ком Број конта: 9205			ПЛАНИРАНО			ОСТВАРЕНО			ОДСТУПАЊА		
			часова	3500	часова	3400					
			д./часу	1450,0	д./часу	1504,3					
Р.б.	ВРСТА ТРОШКОВА	Ј.М.	укупно	Цена	ИЗНОС	укупно	Цена	ИЗНОС	Коичинска	Ценовна	УКУПНА
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Гориво	лит.	25.410	135,0	3.430.350	25.330	138,3	3.503.139	10.800	-83.589	-72.789
2	Мазиво	лит.	1.067	285,0	304.158	955	291,0	277.888	32.000	-5.730	26.270
3	Резервни делови				263.500			283.200	-30.504	10.804	-19.700
4	Потрошни материјал				3.200			4.400	-717	-483	-1.200
5	Стране услуге				43.000			49.300	-2.645	-3.655	-6.300
6	Трошкови радионице				55.000			52.400	-1.250	3.850	2.600
7	Остало				4.310			6.700	-2.907	517	-2.390
I	ВАРИЈАБИЛНИ ТРОШКОВИ				4.103.518			4.177.027	4.777	-78.286	-73.509
8	Амортизација				805.000			772.000			33.000
9	Осигурање				63.500			58.200			5.300
10	Камата				11.450			13.450			-2.000
11	Таксе, технички преглед и сл.				48.900			44.100			4.800
12	Остали фиксни трошкови				42.500			49.700			-7.200
II	ФИКСНИ ТРОШКОВИ				971.350			937.450			33.900
III	УКУПНО (I + II)				5.074.868			5.114.477	4.777	-78.286	-39.609

Одмах примећујемо да су тешки трактори остварили мањи број укупних часова рада за годину дана (3.400 h) него што је планирано (3.500 h). Ово је чињеница која значајно утиче у правцу повећања цене једног часа рада, јер се укупни трошкови деле са мањим бројем јединица учинка. Међутим, цена по часу рада зависи и од величине укупних трошкова за категорију тешких трактора, који су у нашем примеру били незнатно већи од планираних (за 0,8%). Ово још увек не значи да смо добро економисали са трошковима трактора, јер су с обзиром на мањи учинак требали да буду нижи за око 3,6%. Прецизнији

обрачун подразумева укључивање и одступање по основу „промене обима активности“ што се обрађује у следећој тачки код флексибилне анализе трошкова.

Квалитетна анализа трошкова механизације треба да иде у правцу изналажења одговора на следећа питања:

- 1) зашто је трактор радио мање/више часова него што је планирано,
- 2) који трошкови су, у ком износу, по ком основу (количина/цена), из којих разлога утицали на формирање укупних трошкова тешких трактора.

Класична статичка анализа може да одговори на прво и делимично на друго питање, док само анализа заснована на флексибилном планирању може дати одговор на друго питање у целости.

Основне разлоге зашто обим коришћења трактора може бити већи или мањи од планираног, већ смо претходно навели код примера за пшеницу. На основу сагледавања узрока одступања за појединачне производње, интерни аналитичари изводе укупна одступања на нивоу целог предузећа, наравно по појединим категоријама механизације.

Одговор на друго питање подразумева да се посебно размотре одступања за сваку врсту трошкова, и рашчлане до одређеног нивоа, онолико колико је то могуће и сврсисходно. У анализи приказаној у *табели 7* примењени су различити нивои аналитичности за поједине трошкове, односно рашчлањавања одступања. Само су одступања код варијабилних трошкова рашчлањена на ценовна и количинска, али и ту постоје разлике. За трошкове горива и мазива нема никаквих сметњи или дилема, имају јасно дефинисану количину и цену, односно могу се утврдити количинска и ценовна одступања. Међутим, статичка анализа ни овде не може да иде до краја, с обзиром да су на пример, количинска одступања код горива (10.800 дин), резултат не само мањег утрошка по јединици учинка (литара по 1 часу рада), већ и мањег укупног броја часова рада трактора. Практично су у овом износу обједињене две врсте одступања („количинска“ и „обима активности“), што се може раздвојити и квалитетно објаснити само на основу флексибилне анализе (*тачка 4 овог поглавља*).

За остале варијабилне трошкове, који се углавном односе на одржавање (*ред. бр. 3-7*), одступања су у нашем примеру такође рашчлањена на количинску и ценовну компоненту. Иако су у групи варијабилних трошкова, ипак постоји разлика у односу на гориво и мазиво, јер су ово само делимично варијабилни трошкови, мењају се више или мање у односу на промену обима активности⁴⁰. Ради се о хетерогеним трошковима, који немају јединствену јединицу мере (јединица је најчешће „комад“), услед чега је рашчлањавање одступања на количинску и ценовну компоненту знатно компликованије, али се може урадити, као што је приказано у *табели VI-7*. На пример, ставка трошкова „резервни делови“, може да садржи десетине резервних делова различитих и по врсти и по вредности. Раздвајање на ценову и количинску компоненту може се урадити на основу података из аналитичког књиговодства материјала, где се ценовно одступање утврди за сваки резервни део, а потом се збирно упише и овај преглед (10.804 дин). Други начин је да се у књиговодству утврди просечно

⁴⁰ У литератури се за ове трошкове користе различити термини: „семи (полу) варијабилни“ („semi-variable cost“), „мешовити“, „релативно фиксни“ и др.

процентуално одступање од планских цена резервних делова (у нашем примеру то је 4,10%) и потом овај проценат примени на планску вредност утрошених резервних ($263.500 \times 4,10\% = 10.804$ дин). Количинско одступање се у оба случаја рачуна као разлика укупног и ценовног одступања ($-19.700 - 10.804 = -30.504$ дин).

Наведени књиговодствени подаци се могу релативно једноставно обезбедити, али се поставља питање сврсисходности рашчлањавања одступања код ових врста трошкова. Аналитички подаци о одступањима имају одређену вредност превасходно за набавну службу и службу механизације, приликом анализе и планирања трошкова одржавања за следећу годину, уз напомену да они ове податке могу увек добити из књиговодства материјала. Међутим, и поред извесних користи, приликом анализе трошкова механизације најчешће се за наведену групу трошкова одржавања не исказују посебно ценовна и количинска одступања, већ само укупно (вредносно) одступање (-19.700 дин). Другим речима, примењује се тзв. “метод једног одступања”.

За фиксне трошкове је утврђено само укупно одступање, мада је и њих могуће раздвојити на ценовна одступања (одступања од планиране стопе/квоте - амортизације, камате, осигурања, итд.) и количинска одступања (одступања од планиране основице). У сличним анализама (тј. аналитичким прегледима) трошкова механизације најчешће се ова одступања не раздвајају, тим пре што се ради о фиксним трошковима, који углавном не зависе од величине учинка средстава механизације. Ово наравно не значи да су за анализу фиксни трошкови мање важни, и да им не треба посветити одговарајућу пажњу. Напротив, ради се о врло значајним трошковима, како по укупном износу, тако и са аспекта потенцијалних уштеда.

Раздвајање фиксних трошкова на ценовну и количинску компоненту показано је код „анализе директне амортизације“ (тачка 3.1.5), и то превасходно из методолошко-едукативних разлога.

3.1.5. Анализа трошкова директне амортизације

Амортизација сталне имовине је детаљно обрађена у оквиру посебног поглавља (поглавље IV, тачка 4). Кратко напомињемо да **амортизација** у суштини представља трошак сталних средстава. Основна средства постепено преко амортизације преносе своју вредност на нове производе и услуге, у току свог корисног века употребе. Сврха обрачуна амортизације је да се стална средства, по истеку века употребе, замене новим средствима.

У оквиру ове тачке разматрамо трошкове директне амортизације, односно амортизације директних основних средстава. То су средства која се искључиво користе у једној производњи. Као примери се могу навести: комбајн за шећерну репу, за боранију, тресач за вишње и сл., затим већина опреме и објеката у сточарству (штале, музилице, појилице, боксеви итд.), као и друга врсте специфичних основних средстава. Амортизација ових основних средстава у целости се обрачунава на терет односне производње, тј представља директни трошак. Амортизација није специфична у овом погледу, јер и сви други трошкови директних основних средстава такође се директно везују за односну производњу (гориво и мазиво, одржавање, енергија, осигурање, камате и др).

За анализу је важно питање реалности и правилности обрачуна амортизације, и то не само директних основних средстава већ и свих осталих. Овај проблем се решава правилним избором корисног века употребе средства, односно избором одговарајућег метода за обрачун амортизације.

Најзначајнија новина коју је донела непосредна примена МРС у домену обрачуна амортизације, јесте могућност да предузећа самостално процењују корисни век употребе својих средстава, и на основу тога, у зависности од одабраног метода амортизације, утврђују стопу амортизације. Корисни век употребе се изражава као временски период у којем се очекује да ће средство бити коришћено, или као количина учинака које се очекује да ће бити остварени тим средством.

Приликом дефинисања корисног века употребе и метода амортизације, треба водити рачуна да обрачуната амортизација што реалније одражава стварно трошење, односно смањење вредности основног средства.

Методе временске амортизације више одговарају оним средствима чији корисни век употребе не зависи од интензитета њиховог коришћења, већ је пресудан утицај природних (климатских) фактора, као што су: влага, корозија, ветрови, ниска, односно висока температура итд⁴¹. Пример оваквих основних средстава су превасходно грађевински објекти, и за њих је препоручљиво применити неки од временских метода амортизације (линеарни или дегресивни).

Са друге стране, корисни век употребе већине средстава опреме (погонске машине, разни уређаји, инсталације, транспортна средства и др.) превасходно зависи од интензитета њиховог коришћења. За ова средства је погоднији метод функционалне амортизације, који трошкове амортизације доводи у корелацију са њиховим учинком. На пример, трактор може да има предвиђени век употребе 8 година, али под условом да ради 4000 часова годишње. Ако се тај трактор користи у просеку дупло мањи број часова, наравно да му не одговара отпис по стопи од 12,5% годишње ($100:8=12,5$), већ по знатно нижој стопи. Применом функционалног метода утврђује се износ амортизације по јединици учинка (дин/часу), чиме се добијају знатно реалнији годишњи износи амортизације, непосредно повезани са интензитетом коришћења, односно учинком. Истовремено се постиже уједначеност прихода и расхода у појединим годинама, што је такође повољније за предузеће.

За одређена основна средства је неопходно применити убрзану амортизацију, због њиховог брзог техничко-технолошког и економског застаревања (нпр. рачунари, мобилни телефони и многа средства базирана на високим технологијама).

За илустрацију обрачуна и рашчлањавања одступања од планираних трошкова директне амортизације узели смо исти цифарски пример који је обрађен код вредновања основних средстава (*тачка 2, поглавље IV*), с тим да смо претпоставили да се ради о комбајну за шећерну репу. На тај начин приказујемо најчешћи разлог појаве количинских одступања код трошкова амортизације, тј. услед процене и поновног вредновања основних средстава фер вредности.

⁴¹ Фактори рабаћења основних средстава детаљније су обрађени у оквиру *поглавља IV, точка 3* и наравно из предмета „*Калкулације у пољопривреди*“, као и сва друга питања везана за обрачун амортизације.

Количинску компоненту (утрошак) код трошкова амортизације представља основица за амортизацију (тј, набавна или фер вредност), а улогу ценовне компоненте има стопа амортизације.

Табела VI-8. Анализа трошкова директне амортизације

Површина (ha): планирано: 100 остварено: 100									
Врста опреме	Планирана количина		Планска цена	Остварена количина		Остварена цена	Одступања (РСД)		
	Ј.М.	укупно		Ј.М.	укупно		Количин.	Ценовна	Укупна
Комбајн за шећ. репу	РСД	9.000.000	10,0%	РСД	10.350.000	10,0%	-135.000	0,0	-135.000
Уређај за мужу	РСД	2.650.000	10,0%	РСД	2.000.000	12,5%	65.000	-50.000	15.000
УКУПНО							65.000	-50.000	15.000

Објашњења и коментари:

Код комбајна је на крају године утврђена нова фер вредност (10.350.000 дин), при чему је примењен метод истовремене корекције набавне и отписане вредности. Значи да је корисни век употребе (10 год) остао исти, али је повећана основица за амортизацију, што уз непромењену стопу амортизације (10%) даје веће трошкове амортизације за 135.000 дин. Цело одступање представља негативно количинско одступање, пошто је стопа амортизације (тј. цена) остала иста.

Код уређаја за мужу имамо промену и основице и стопе амортизације. Основица је умањена (фер вредност нижа од књиговодствене), уз истовремено повећање стопе амортизације (што је такође могуће). Значи имамо позитивно количинско и негативно ценовно одступање.

3.2. Анализа општих трошкова

Подела на директне и индиректне (опште) трошкове у пољопривреди се превасходно врши са становишта линија производње (главних МТ), а не са аспекта појединих производа. **Општи** трошкови (ОТ) се односе на две, више или све линије производње. У пољопривреди се ови трошкови најчешће сврставају у следеће категорије општих трошкова:

- општи трошкови гране (биљне, сточарске, прераде),
- општи трошкови управе и
- општи трошкови продаје.

Ово је минимално рашчлањавање укупне масе општих трошкова, без чега се не може говорити о задовољавајућем нивоу прецизности обрачуна трошкова у пољопривреди. У већим и организационо сложенијим предузећима, у којима се погонском књиговодству посвећује значајнија пажња, могуће је извршити и детаљније рашчлањавање. У оквиру ОТ гране могу се дефинисати посебна места општих трошкова за ратарство и за повртарство, или још уже, за сродне групе производњи (на пример: за жита, за индустријско биље, за крмно биље итд.). Трошкови продаје (комерцијалне службе) могу се раздвојити на ОТ набавке и ОТ продаје (што је препоручљиво), а могуће је

дефинисати и ОТ механизације (обично се евидентирају у оквиру МТ радионица), као и ОТ истраживања и развоја. За већа и организационо сложенија предузећа, односно предузећа која више пажње поклањају управљачком аспекту обрачуна трошкова и резултата, препоручљиво је дефинисање већег броја места ОТ. Већи број места ОТ повећава прецизност обрачуна, али, такође, значи и компликованији, непрегледнији и скупљи обрачун. У сваком појединачном предузећу треба тежити оптимуму између ова два супротстављена захтева.

За опште трошкове је карактеристично да су они:

- комплексни по свом саставу, тј. да се они могу састојати из свих оних природних врста трошкова из којих се састоје и директни трошкови (материјални трошкови, услуге, амортизација и др.);
- заједнички за одређену групу производњи или за цело предузеће, тако да у тим трошковима не могу бити они трошкови који се односе на тачно одређене производње;
- фиксни или релативно фиксни.

Општи трошкови се обухватају на посебним рачунима места трошкова у погонском књиговодству (ОТ гране, ОТ управе, ОТ продаје), на која се преносе у другој фази књиговодственог обухватања трошкова. У трећој фази књижења трошкова, ОТ се расподељују на главна МТ, на којима у крајњој линији, заврше сви трошкови настали у предузећу.

ОТ трошкови представљају главни „обрачунски проблем”, управо због неопходности њихове расподеле. Прецизност расподеле ОТ одлучујуће утиче на прецизност укупног обрачуна трошкова у пољопривредним предузећима. Ради се углавном о трошковима режијског карактера, за које није лако пронаћи поуздану узрочну везу са носиоцима (линијама производње). У структури цене коштања пољопривредних производа учествују са око 25%-30%, уз стално присутну тенденцију раста. У домену ОТ, по правилу, постоје најзначајније резерве за повећање економичности производње. Због тога је важно њихово поуздано праћење и анализирање по местима настанка.

Анализа општих трошкова (као и свих осталих трошкова) којом се преваходно бавимо у оквиру предмета „Анализа пословања“ базира се на поређењу остварених трошкова у посматраном периоду са (1) планираним трошковима за исти период. Поред тога, анализа општих трошкова треба да размотри и (2) величину, структуру и кретање појединих елемената ОТ у односу на претходни период, односно периоде, као и (3) избор кључева за расподелу, односно њихово дејство на поједине производње.

Анализа општих трошкова врши се обавезно на годишњем нивоу. Препоручљиво је, наравно, да се спроводи и чешће (полугодишње, квартално, месечно), али се у том случају може јавити проблем располагања адекватним подацима за краће временске периоде. За то је неопходно у фази планирања укупне опште трошкове раздвојити на краће временске периоде, а у фази евиденције имати не само ажурно књиговодство, већ и водити рачуна о правилном разграничавању ОТ између појединих потпериода.

Независно од времена за који се врши, анализа ОТ по правилу креће од табеларног прегледа, односно мање или више детаљне калкулације ОТ, која садржи и додатне колоне са: планским трошковима и одступањима. Може да се евентуално дода још и

колона са трошковима из претходне године, што у нашим примерима није урађено, из разлога прегледности и веће фокусираности на одступања између планираних и остварених трошкова. Подаци за састављање калкулације налазе се на рачуну (картици) одговарајућег места општих трошкова у погонском књиговодству (ОТ гране - биљне, сточарске, прераде, ОТ управе, ОТ продаје). Плански подаци се налазе у планским документима, односно планским предрачунима одговарајућих ОТ.

3.2.1. *Анализа општих трошкова гране*

Општи трошкови гране су трошкови који су заједнички за више производњи или за све производње у оквиру једне гране. У пољопривреди се најчешће појављују следеће врсте општих трошкова гране:

- 1) ОТ биљне производње,
- 2) ОТ сточарске производње и
- 3) ОТ прераде.

Која места ОТ ће бити отворена зависи, пре свега, од структуре производње у сваком конкретном предузећу. Ако су у значајнијој мери заступљене и воћарска и повртарска производња, препоручљиво је да се за њих отворе посебна места ОТ (ОТ воћарства и ОТ повртарства). У наставку се већа пажња посвећује ОТ биљне производње и ОТ сточарске производње, као најчешћим и најзначајнијим.

ОТ гране припадају производном функционалном подручју, односно њихово настајање је условљено/везано за производне активности предузећа. То значи да нема никаквих препрека за њихово укључивање у билансну цену залиха учинака. За разлику од њих, ОТ управе и ОТ продаје су чисто режијског (непроизводног) карактера, и само се по изузетку могу укључити у цену коштања залиха, *што је претходно већ објашњено*.

Ако предузеће има заступљену само једну грану производње (нпр. само биљну производњу или само сточарску производњу), врло често се не отвара посебно место трошкова за ОТ гране, него се сви општи трошкови евидентирају у оквиру једног места трошкова – ОТ управе. Овакав поступак је једноставнији и не може се рећи да је погрешан, али је ипак боље и са обрачунско-рачуноводственог аспекта исправније, да се и у овом случају одвојено евидентирају ОТ грана и ОТ управе. Поред већ поменутог разлога да ОТ гране (за разлику од ОТ управе) припадају „производном функционалном подручју“ и без ограничења се могу укалкулисати у цену коштања учинака, постоје и значајни разлози у погледу прецизности обрачуна и квалитета управљања овим трошковима. Аналитичније обухватање ОТ увек значи и њихов прецизнији обрачун као и квалитетније информације за потребе управљања.

* * *

ОТ БИЉНЕ ПРОИЗВОДЊЕ представљају врло хетерогену скупину трошкова, састављену практично од свих оних природних врста трошкова, из којих се састоје и директни трошкови. За потребе обрачуна и анализе обично се разврставају у три групе: материјални, трошкови амортизације и зарада⁴² (таб 9). Које врсте трошкова, у ком

⁴² Детаљније о ОТ гране и другим врстама ОТ учи се из предмета „Калкулације“, а овде се даје само основни преглед и кратка објашњења, како би се могла разумети њихова анализа.

обиму и проценту ће се појавити зависи од конкретних услова у предузећу (величина, организациона структура, број и разноврсност биљне производње и др.). Ако пођемо од логичне претпоставке да биљна производња у оквиру предузећа има своје просторије (канцеларије) у којима су смештени руководиоци биљне производње, инжењери различитих профила и техничари, као и бар једно теренско возило, онда се може очекивати да се појави већина трошкова приказаних у *табели 9*.

Дакле, логично је да се ту троши канцеларијски и разни потрошни материјал и ситан инвентар; да постоје трошкови струје, грејања, телефона и горива, трошкови услуга одржавања машина аутомобила, рачунара и другог инвентара; затим да се у већој или мањој мери појављују трошкови непроизводних/интелектуалних услуга, стручне литературе, репрезентације, порези на имовину, осигурање, разне врсте стручне литературе, семинара, чланарина и сличних трошкова. Ова група трошкова је из обрачунско-техничких разлога у калкулацији означена као „материјални трошкови“, иако је јасно да се не ради само о материјалу, нити су сви ови трошкови материјалног карактера.

Табела VI-9. Анализа општих трошкова *гране* – биљне производње

Ред. бр.	ВРСТА ТРОШКОВА	ИЗНОС (РСД)		
		Планирано	Остварено	Одступања
1	Канцеларијски материјал	116.540	122400	-5.860
2	Потрошни материјал	42.320	39200	3.120
3	Ситан инвентар	24.120	21600	2.520
4	Резервни делови	21.923	25400	-3.477
5	Гориво и мазиво	35.200	38600	-3.400
6	Електрична енергија и гас	66.850	63200	3.650
7	ПТТ трошкови	23.650	25100	-1.450
8	Услуге одржавања	17.200	19800	-2.600
9	Осигурање имовине	42.700	38400	4.300
10	Технички преглед, таксе и сл.	24.300	27300	-3.000
11	Репрезентација	23.900	19700	4.200
12	Непроизводне услуге	12.300	14820	-2.520
13	Стручна литература, курсеви и сл.	12.600	11640	960
14	Трошкови радионице	27.300	26450	850
15	Трошкови лаког трактора	38.200	33190	5.010
16	Остало	9.100	12400	-3.300
17	Таксе, порези, доприноси и сл.	27.600	29600	-2.000
I)	МАТЕРИЈАЛНИ ТРОШКОВИ (1 до 17)	565.803	568.800	-2.997
18	АМОРТИЗАЦИЈА	954.600	856400	98.200
19	БРУТО ЗАРАДЕ И НАКНАДЕ	3.060.400	2742200	318.200
II)	УКУПНИ ТРОШКОВИ (1 до 19)	4.580.803	4.167.400	413.403

Важно је напоменути да се сви трошкови у вези заједничких приључних машина које се користе за више биљних производњи (плугови, машине за предсетвену припрему, сејалице, расипачи, приколице итд.) спадају у ОТ биљне производње. То су по правилу врло значајни трошкови, пре свега амортизација, одржавање, осигурање и сл. Поред

амортизације прикључних машина, у групу трошкова „амортизација“ спада и амортизација теренских возила, инвентара и опреме која се налази у канцеларијама које припадају биљној производњи, као и других основних средстава која су заједничка за више или све биљне производње.

Највећу групу, по правилу, представљају трошкови зарада инжењера, техничара и евентуално другог особља које ради искључиво у биљној производњи (нпр. кафе куvariце, чистачице, административно особље ако постоји и др.). Поред бруто зарада, у ову групу спадају и бруто накнаде зарада, као и сви остали издаци за лична примања. Као што смо већ рекли, у поступку анализе ОТ обично се креће од проширене калкулације, односно аналитичког прегледа планираних и остварених трошкова, и њихових разлика односно одступања (*таб. VI-9*).

ОТ су углавном фиксног карактера, тј. не мењају се са променом обима производње, у релевантном распону промене обима (распон који је реално могућ у кратком року до годину дана). У основним аналитичким прегледима за опште трошкове (*таб VI-9*), најчешће се утврђују и приказују само **укупна** (вредносна) одступања, односно промењује се „метод једног одступања“. Раздвајање на ценовну и количинску компоненту могуће је извести и код ових трошкова, као што је то већ објашњено и показано код анализе семи варијабилних и фиксних трошкова механизације (*тачка 3.1.4*). Такав поступак је нешто компликованији и захтевнији, с обзиром да се углавном ради о хетерогеним групама трошкова који немају ни јединствену јединицу мере. Међутим, важније од тога је питање сврсисходности таквог поступка, с обзиром да ОТ углавном не зависе од обима производње, и на њихову висину се не може битније утицати у кратком року.

Интерни аналитичари, наравно, детаљно разматрају сваку ставку ових трошкова. За оне важније позиције се, ако је то корисно, врше и рашчлањавање на ценовну и количинску компоненту, настојећи да недвосмислено утврде узроке и дају реалне смернице за њихово смањење.

Већу пажњу треба поклонити превасходно оним врстама/групама трошкова са већим релативни уделом у укупним ОТ гране, а потом и оним трошковима са релативно великим одступањима. На основу поређења стварних са планираним трошковима, уочава се да је дошло до значајног смањења ОТ гране на нивоу предузећа (за 9,02%).

Ако се жели приказати и кретање појединих и укупних ОТ у времену, онда се то обично ради на посебном прегледу, који садржи трошкове за једну или више претходних година, као и структуру, индексе, просеке, евентуално износе по јединици условног капацитета (условни хектар, условно грло) и друге показатеље. Подразумева се да се у предузећима праве и овакви аналитички извештаји, с обзиром да се располаже поузданим подацима за дуже временске серије, цртају се графикони, уочавају трендови, утврђују међузависности и сл. Реч је врло важном квантитативном аспекту анализе, засноване превасходно на временском поређењу. Садржај и поступак овога типа анализе показали смо и објаснили код „анализе трошкова по врстама“, као и приликом других врста анализа. Међутим, овде нам то није приоритет, будући да је акценат на тзв. рачуноводственој анализи трошкова, односно поређењу планираних и остварених трошкова. Истовремено приказивање и временског и просторног поређења

захтевало би знатно више простора, негативно би се одrazilo на прегледност, а изгубио би се фокус на „одступањима“ чији се значај овде жели јасно приказати.

* * *

АНАЛИЗА ОТ СТОЧАРСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ заснива се на истим принципима као и анализа ОТ биљне производње. Све оно што је напред речено за ОТ гране и потом за ОТ биљне производње, углавном важи и за ОТ сточарства. Због тога нема потребе да се понавља, већ само указујемо на неке специфичности и могуће разлике.

ОТ сточарства се односе само на сточарску производњу, али не само на једну већ на више или на све линије сточарске производње. Такође могу да се састоје од свих природних врста трошкова, а обично се групишу на: материјалне трошкове, амортизацију и трошкове рада. Ови трошкови су углавном нижи у односу на ОТ биљне производње, превасходно због мањих трошкова амортизације и трошкова зарада. У предузећу је обично потребан мањи број инжењера сточарства и техничара, а то повлачи и нешто мање остале трошкове режијског карактера.

ОТ сточарства је углавном лакше расподелити него ОТ биљне производње, јер је, по правилу, мањи и број сточарских производњи, на које треба вршити расподелу. Као логична се намеће претпоставка, да је и расподелу ОТ сточарства могуће извршити прецизније него ОТ биљне производње, али то не мора да буде правило. И код ОТ сточарства је тешко наћи поуздану узрочну везу са појединим линијама производње, а уз то, додатни проблем може представљати и расподела по категоријама у оквиру исте производње (нпр. краве, јунице 1-2 год, јунице 6-12 месеци, телад).

3.2.2. Анализа општих трошкова управе

ОТ управе односе се на предузеће у целини. Заједнички су за све гране, односно линије производње. Јављају се као последица постојања самог предузећа, а углавном се ради о трошковима основних капацитета и режијског особља предузећа. Претежно су фиксног карактера.

Као што је већ истакнуто, ОТ управе су непроизводни трошкови (не припадају производном функционалном подручју) и као такви, не могу се укључивати у билансну цену залиха учинака, већ само у пуну (комерцијалну) цену коштања производа. Изузетак су предузећа са дугим процесом производње и сезонским карактером производње и продаје, што се односи и на пољопривредна предузећа.

Анализа ОТ управе врши се по истој методологији која је већ приказана за ОТ гране. Све што је напред речено у вези основних принципа и методолошких поступака анализе ОТ гране, углавном важи и за ОТ управе. У наставку указујемо на одређене специфичности и евентуалне разлике, без непотребног понављања онога што је већ објашњено.

У саставу ОТ управе такође се могу појавити све врсте појединачних трошкова, с тим да је структура нешто различита (*таб. VI-10*). За потребе анализе се врши извесно сажимање и груписање обично на: материјалне трошкове, амортизацију и трошкове рада. ОТ управе су, по правилу, знатно виши у односу на ОТ гране. Овде спадају трошкови зарада комплетне администрације и већине менаџмента предузећа, што је по правилу значајан број запослених, комплетно рачуноводство, правна, кадровска,

комерцијална и друге службе, генерални, финансијски и други директори, затим служба обезбеђења, возачи, секретарице, чистачице итд.). Амортизација је такође значајна ставка која се односи на: управне зграде са свим инвентаром, рачунарима и другом опремом, затим путничке аутомобиле и сва друга средства која се односе на предузеће у целини. Трошкови струје и гаса/грејања често се у целини обрачунавају на терет ОТ управе (ако нема посебних бројила). По правилу су значајни и трошкови разних пореза, доприноса и такси (на имовину, за наводњавање, привредним коморама, и друге прописане дажбине на државном и локалном нивоу), као и трошкови бројних услуга (одржавања, сајмова, саветовања - “consulting“, адвокатске и друге).

Табела VI-10. Анализа општих трошкова управе

Ред. бр.	ВРСТА ТРОШКОВА	ИЗНОС (РСД)		
		Планирано	Остварено	Одступања
1	Канцеларијски материјал	128.250	135250	-7.000
2	Потрошни материјал	105.400	115390	-9.990
3	Ситан инвентар	56.940	44260	12.680
4	Резервни делови	68.790	61200	7.590
5	Гориво и мазиво	72.310	84200	-11.890
6	Електрична енергија и гас	185.400	196500	-11.100
7	ПТТ трошкови	93.600	101200	-7.600
8	Услуге одржавања	55.050	52300	2.750
9	Осигурање имовине и живота	184.200	195200	-11.000
10	Технички преглед, таксе, донације и сл.	62.300	74100	-11.800
11	Репрезентација	72.100	76200	-4.100
12	Непроизводне услуге	81.500	80400	1.100
13	Стручна литература, курсеви и сл.	37.200	38200	-1.000
14	Провизије, таксе, судски трошкови и сл.	52.300	58300	-6.000
15	Трошкови радионице	26.500	25400	1.100
16	Трошкови лаког трактора	28.300	31240	-2.940
17	Порези, доприноси и сл.	239.400	245900	-6.500
I)	МАТЕРИЈАЛНИ ТРОШКОВИ (1 до 17)	1.310.140	1.615.240	-59.200
18	АМОРТИЗАЦИЈА	652.500	698700	-46.200
19	БРУТО ЗАРАДЕ И НАКНАДЕ	4.460.500	4942700	-482.200
II)	УКУПНИ ТРОШКОВИ (1 до 19)	6.423.140	7.256.640	-587.600

Као и код ОТ гране, овде су приказана само укупна одступања, с тим да се у предузећу детаљно разматра сваки трошак појединачно. Ради се о вредносно врло значајној категорији трошкова која, по правилу, пружа велике могућности за уштеде.

У пољопривредним предузећима се најчешће у оквиру ОТ управе евидентирају и ОТ продаје, односно целе комерцијалне службе (*тако је и овде урађено*). Није једноставно у потпуности разграничити ове две врсте трошкова. Ипак је, у већим и сложенијим предузећима, препоручљиво за ОТ продаје отворити посебно МТ, не само из обрачунских већ и из управљачких разлога.

С обзиром на специфичне услове пољопривредне производње и на специфичну природу пољопривредних производа, трошкови продаје су релативно значајни, те је потребно посветити им одговарајућу пажњу. У опште (заједничке) трошкове продаје спадају превасходно трошкови рекламе, пропаганде, наступа на сајмовима и други маркетиншки трошкови. Други део трошкова продаје има карактер директних трошкова, који могу бити врло значајни, с обзиром да се углавном ради о тешким и кабастим производима. Овде спадају трошкови: припреме, транспорта и испоруке продатих производа, затим могу да се појаве трошкови у вези чувања/складиштења производа - накнаде складиштарима или сопствени трошкови енергије, манипулације, осигурања и сл.), а одређени производи захтевају и трошкове амбалаже (воће, поврће, мед, риба и др. Директни трошкови продаје терете непосредно ону производњу на коју се односе, као што је приказано у *табели VI-2*. Њихова анализа врши се на исти начин као и за друге врсте директних трошкова.

3.2.3. Анализа кључа и начина расподеле општих трошкова

Избор кључа односно начин расподеле општих трошкова је ирелевантан са гледишта укупног резултата привредне организације. Међутим, са аспекта рентабилности појединих производњи расподела ових трошкова је итекако значајна. ОТ представљају врло значајну ставку у структури цене коштања пољопривредних производа (25%-30%), а њихова расподела је кључно питање прецизности целог обрачуна трошкова. Ово је доста комплексан проблем и треба га решавати у свим фазама обрачуна и књижења трошкова, а не само приликом расподеле.

Добро организовано и довољно аналитично књиговодство трошкова ствара претпоставке за значајно унапређење квалитета целог обрачуна, па и расподеле ОТ. Већ у другој фази обрачуна/књижења треба настојати да се што већи део трошкова расподели за поједина главна МТ као директни трошкови, а што мањи део да остане у оквиру ОТ. Уз мало додатног труда и организације, на овом плану се могу постићи значајни резултати, посебно у неким пољопривредним предузећима. На пример, трошкови струје и гаса/грејања се могу добрим делом распоредити директно на поједина МТ (главна или помоћна) на које се стварно и односе, чак и у условима када не постоје посебна бројила, што је иначе најчешћи случај. Углавном се могу се наћи доста поуздани критеријуми за њихово директно везивање за односна МТ у другој фази обрачуна, на пример, инсталисана снага потрошача, површина, време трајања потрошње и сл. И за друге врсте/позиције трошкова у оквиру ОТ могу се утврдити више или мање поуздани критеријуми за њихову бар делимичну расподелу већ у другој фази обрачуна (нпр. за трошкове потрошног материјала и инвентара, ПТТ трошкове, одређене врсте услуга, амортизације, пореза и такси и сл. Овакво везивање/распоређивање у другој фази обрачуна такође неће бити стопроцентно прецизно, али ће сигурно бити много прецизније него ако се расподељују у укупној маси ОТ на крају године (тј. у трећој фази обрачуна трошкова).

Један од начина да се побољша прецизност расподеле ОТ јесте и њихово груписање у нешто већи број хомогенијих група (нпр. материјал, услуге, гориво и енергија, порези и доприноси, амортизација, зараде), и потом коришћење посебних кључева за сваку

групу. Овако аналитичније посматрање ОТ може побољшати прецизност расподеле бар појединих група трошкова, а такође доноси и значајне бенефите у домену управљања трошковима. При томе, уз помоћ савремених рачуноводствених софтвера не захтева скоро никакв додатни рад, може се извршити груписање тек на крају године на картици ОТ, само за потребе расподеле.

Ако се расподела ОТ врши класичан начин, тј. збирно на крају године, онда је јасно да од примењеног **кључа** за расподелу у великој мери зависи колики део ОТ ће бити додељен свакој производњи. То може значајно утицати на исказани финансијски резултат појединих производњи, а потом, и на доношење одлука о структури производње, нивоу улагања, избору инвестиција и бројних других одлука које су јако важне за пословање предузећа. Јасно је да избору одговарајућег кључа за расподелу ОТ треба посветити значајну пажњу. Проблем је у томе што је узрочна веза између настанка ОТ и линија производње на које се расподељују врло слаба, ако се уопште може пронаћи и дефинисати. Логична последица тога је да није могуће одабрати идеалан кључ за расподелу ОТ, сваки је мање или више непрецизан.

Ако се пође од тога да су у обрачуну појединих производњи општи трошкови „нуžno зло“, онда треба настојати да оно буде што мање. То се може постићи на тај начин што ће се више трошкова у току године распоредити као директни трошкови. Ако се пак пође од тога да су кључеви расподеле такође „нужно зло“ и да ниједан није добар, онда треба изабрати онај кључ или оне кључеве који су најмање лоши⁴³.

У литератури и пракси пољопривредних предузећа постоји велики број различитих кључева за расподелу ОТ гране и ОТ. Као најчешћи, могу се навести следећи кључеви:

- укупни директни трошкови;
- одређени елементи директних трошкова односно њихов збир (нпр. директни трошкови материјала, директни трошкови рада; збир директних трошкова материјала и рада, збир директних трошкова рада и механизације и др.);
- разлика између директних трошкова и трошкова основног материјала;
- вредност добијених или продатих производа;
- засејана површина;
- *парцијални кључеви*: површина за *материјалне трошкове* и *амортизацију*, односно директне плате за *ОТ рада* итд.

Тешко је дати препоруку за примену једног или другог кључа, поготову за различите категорије ОТ и за различита предузећа. Свако предузеће треба да покуша да одабере кључеве који највише одговарају његовим конкретним условима (величина и организациона структура предузећа, структура производње, висина појединих врста ОТ и њихова структура итд.). При томе, треба имати у виду да су сви кључеви мање или више непрецизни, а истовремено од њиховог избора умногоме зависе исказани резултати појединих производњи. Јасно је да се ради о деликатном проблему, који се често решава по принципу „да штета буде што мања“.

Задатак анализе је да каже какво је дејство имала примена одређеног кључа на поједине производње. Неопходно је направити упоредну анализу, у више варијанти,

⁴³ Мијић Ђорђе: Финансијска анализа пословања, Пољопривредни факултет Нови Сад, 1981, стр. 285.

како одређени кључеви утичу на расподелу ОТ, односно на резултате појединих производњи. На основу тога се могу дати одређене препоруке за избор најповољнијих кључева за поједине врсте трошкова.

У наставку се даје управо једна упоредна анализа коришћења различитих кључева за расподелу ОТ (таб. VI-11). У циљу комплетности примера претпостављено је да предузеће има заступљено ратарство, воћарство и сточарство, при чему су све биљне производње заступљене на истој површини (10 ha), а производња млека 10 крава музара. Укупни ОТ управе износе 1.400 хиљада динара, или 18% од износа укупних директних трошкова. Због ограничености простора сви износи су приказани у хиљадама динара. У овом примеру није имало смисла узимати „површину“ за кључ, јер у том случају производња млека не би уопште ушла у расподелу ОТ.

Табела VI-11. Упоредна анализа расподеле опитних трошкова управе (у 000 РСД)

Врста кључа	Пшеница (10 ha)		Кукуруз (10 ha)		Шећ. репа (10 ha)		Јабукe (10 ha)		П-ња млека (10k)	
	кључ	износ	кључ	износ	кључ	износ	кључ	износ	кључ	износ
Укупни директни трошк.	565	102	752	135	1.038	187	4.012	722	1.416	255
Вредност производа	1.224	55	1.649	74	2.275	101	23.500	1.048	2.748	123
Дир. трошк. материјала	299	95	436	138	644	204	2.046	649	991	314
Дир. трошк. рада	40	44	61	67	125	138	843	932	198	219
Директни трошк. <i>минус</i> трошк. дир. материјала	266	110	316	131	395	164	1.966	817	425	177

Основно запажање је да производња јабуке применом сваког од приказаних кључева добија убедљиво највећи износ ОТ управе, а производња пшенице најмањи. Ово није изненађење, с обзиром да јабука захтева убедљиво највише улагања/трошкова и даје неупоредиво највећу вредност производње. При том су сви примењени кључеви вредносно изражени, тј. као део или сви директни трошкови, односно вредност производње. Највећа разлика између максималног износа (*италик фронт*) и минималног износа (**болд фронт**) по производњама (јабуке и пшенице) јесте када се као кључ примене „директни трошкови рада“ (21,3:1), а најмања најмањи када су кључ „директни трошкови материјала“ (6,83: 1).

На основу претходног, погрешно би било извести закључак да су „директни трошкови материјала“ најбољи а „директни трошкови рада“ најлошији кључ. Ако је основни критеријум оцењивање квалитета кључа „узрочна веза“ између ОТ и појединих производњи на које се расподељују, онда је приказане кључеве тешко рангирати, с обзиром да је ту везу тешко пронаћи, поготову квантификовати, ако она уопште и постоји. У таквим условима је практично бескорисно тражити најповољнији кључ, јер је критеријум повољности скоро невидљив, односно тешко мерљив.

Примереније је говорити о томе да ли је неки кључ мање или више погодан за конкретно предузеће, и то превасходно у односу на то „шта се жели постићи расподелом ОТ“. На пример, ако је циљ да се производње оптерете сразмерно вредности коју продукују онда је најповољнији кључ „вредност производа“, или сразмерно директним трошковима онда су то „укупни директни трошкови“; или

равномерно према основним капацитетима које заузимају онда је то „површина“, која овде није приказана због сточарства, али може бити врло прихватљив кључ само за ОТ ратарства. Наравно да овако велике разлике у припадајућем делу ОТ непосредно и значајно утичу на резултате појединих производњи (таб. VI-12).

Табела VI-12. Разлике у резултату- за поједине врсте кључева (000 РСД; %)

Врста кључа	Пшеница (10 ha)		Кукуруз (10 ha)		Шећ. репа (10 ha)		Јабукe (10 ha)		П-ња млека (10kr)	
	добит	разлика	добит	разлика	добит	разлика	добит	разлика	добит	разлика
Укупни директни трошк.	557		762	-8,2	1.050		18.766		1.077	
Вредност производа	604		823		1.135	102,6	18.440	-2,1	1.209	191,7
Дир. трошк. материјала	564		759		1.033	-9,0	18.839	399,3	1.018	-15,9
Дир. трошк. рада	615	66,7	830	67,9	1.099		18.556		1.112	
Директни трошк. <i>минус</i> трошк. дир. материјала	549	-10,8	766		1.073		18.671		1.155	

На пример, пшеница највећи резултат (добит) остварује применом кључа „директни трошкови рада“ (615 хиљада динара), а најнижи коришћењем кључа „укупни директни трошкови *минус* трошкови материјала“ (549 хиљада динара). Разлика између максималне и минималне добити је врло значајних 10,8%, или 66,7 хиљада динара у нашем примеру за површину од 10 ha (нпр. за површину од 200 ha разлика би износила око 11 хиљ. евра).

Највећи распон резултата има производња млека (15,9%), а најмањи производња крушака (2,1%). Очигледно је да примена различитих кључева за последицу има значајне варијације у оствареним резултатима појединих производњи. Имајући ово у виду, као напред изнето објашњење да су сви кључеви мање или више непрецизни, односно да није могуће њихово поуздано оцењивање и рангирање, један од начина да се проблем реши јесте изузимање ОТ за потребе одређених анализа. То практично значи да се анализа и оцењивање рентабилности појединих производњи врши на бази директних трошкова, односно финансијског резултата који представља разлику између вредности производње и директних трошкова. На овај начин се избегава утицај арбитрарне расподеле општих трошкова на висину резултата, односно на доношење низа управљачких одлука (нпр. о структури производње, нивоу интензивности, инвестицијама итд).

Још је боље решење ако се уместо директних користе само варијабилни директни трошкови, при чему се резултат исказује у виду марже покрића (брuto маржа, нето приход). У овом случају се јавља проблем раздвајања директних трошкова на фиксне и варијабилне, што може бити прилично захтеван посао ако се ради у свим фазама обрачуна трошкова⁴⁴. Међутим, за потребе анализе овог типа, задовољавајућа прецизност се може постићи класификовањем трошкова на фиксне и варијабилне тек у калкулацијама главних и помоћних МТ⁴⁵.

⁴⁴ О подели на фиксне и варијабилне трошкове, као и о другим класификацијама и карактеристикама трошкова, детаљно се учи из предмета „Калкулације“ и „Економика пољопривредних газдинстава“.

⁴⁵ Више о овоме погледати на пример у: Вукоје, В. (2017): *Рачуноводство пољопривредних предузећа-практикум*, Пољопривредни факултет Нови сад.

Оваквим изузимањем ОТ проблем се само ублажава односно делимично решава. Међутим, питање расподеле ОТ и даље остаје. Расподела се мора извршити да би се утврдила пуна (комерцијална) цена коштања производа, што је у пољопривреди важан показатељ и увек се утврђује.

У следећој табели је приказана анализа примене кључева за расподелу ОТ само биљне производње (таб. VI-13). Осим производње млека, избачена је и производња јабука, због несразмерно већих улагања и резултата. Укупни износ ОТ је 300 хиљада динара.

Табела VI-13. Упоредна анализа расподеле ОТ гране (у 000 РСД)

Врста кључа	Пшеница (10 ha)		Кукуруз (10 ha)		Шећерна репа (10 ha)	
	кључ	износ	кључ	износ	кључ	износ
Површина	10	100	10	100	10	100
Укупни директни трошкови	535	70	732	95	1.038	135
Вредност производа	1.224	71	1.649	96	2.275	133
Директни трошкови материјала	284	63	425	94	644	143
Директни трошкови рада	37	51	59	80	125	169
Директни трошкови минус трошкови директ. материјала	251	79	307	97	395	124

Слични резултати се добију и код ОТ управе. Овде је шећерна репа, као производња са највећим улагањима и вредношћу производа „повукла“ убедљиво највећи део ОТ гране, а пшеница најмањи. Разлике у припадајућем износу општих трошкова су такође врло значајне, али ипак знатно мање него у претходном примеру. То је и очекивано, јер се ради о сличнијим производњама, услед чега су и кључеви приближнији. У случају расподеле сразмерно засејаној површини, разлике наравно не постоје, јер све производње имају по 10 хектара.

4. ФЛЕКСИБИЛНА АНАЛИЗА ДИРЕКТНИХ ТРОШКОВА

Анализа трошкова може се заснивати на **статичком**, или на **флексибилном** буџету (плану). Увођење флексибилног планирања подиже анализу на квалитативно знатно виши ниво, јер омогућава аналитичније рашчлањавање и лакше разумевање порекла насталих одступања. Анализа заснована на флексибилном планирању омогућава рашчлањавање укупних одступања стварних од планираних трошкова на:

- 1) одступања по основу промене обима посла,
- 2) ценовна одступања и
- 3) количинска одступања.

Флексибилни буџет, у ствари, прерачунава све врсте планираних трошкова на остварени ниво (обим) производње (таб. VI-14, кол. 14). На пример, у операцији „прихрањивање пшенице“ укупна одступања стварних од статичким буџетом планираних трошкова ђубрива износе -461.920 дин (ред. бр. 1, кол. 18), и по свом

карактеру су негативна. **Флексибилни** план/буџет показује да планирани трошкови семена за остварени обим посла треба да износе 2.998.380 динара. Овај податак даље омогућава да се идентификује негативно одступање настало по основу промене обима посла у износу од **-592.900** динара. Остварени обим посла, који је за конкретну активност изражен бројем посејаних хектара (354 ha, *кол. 8*), већи је у односу на план (*кол. 3*) за 70 ha (354 - 284). Услед тога би по флексибилном буџету требало утрошити за 15,4 (77,9 - 62,5= 15,4) тона Урее више, што по планским ценама од 38.500 дин/тони износи наведених **-592.900** дин одступања по основу промене обима посла.

Промена обима посла може бити проузрокована разликом између планиране и остварене сетвене површине, до чега најчешће долази код јарих усева. Ово због тога што се планирање, врши крајем текуће за наредну годину, па услед неповољних хидрометеоролошких услова или других разлога, може доћи до промене структуре пролећне сетве у односу на план. У том случају је неопходно, пре отпочињања анализе, планирану сетвену површину свести на остварену сетвену површину, тј. извршити **ребаланс плана**. Значи да се ова промена не укључује у обрачун одступања.

Промене обима посла које настају из свих осталих разлога, укључујући и разлике између остварене сетвене и остварене жетвене површине, треба укључити у оперативну анализу трошкова по операцијама, и по том основу издвојити одступања због промене обима посла. То је могуће прецизно урадити само ако се анализа врши по операцијама, јер промена обима посла није иста за све операције, већ варира од операције до операције. Тако је у посматраној активности „*прихрањивање пшенице*“ до промене обима посла дошло услед измена у плану прихрањивања, јер је одлучено да се прихрани сва површина (тј. и парцела која није била планирана), што је довело до повећања обима посла за 70 хектара.

Са аспекта идентификовања узрока одступања и одговорности за њихов настанак, односно предлагања корективних мера, за анализу је интересантнији преостали нето износ одступања од 130.980 дин (-141.600+272.580). Ова разлика представља одступања стварно насталих трошкова од износа пројектованог флексибилним буџетом. Одступања од флексибилног буџета рашчлањују се на ценовна и количинска. Ценовна одступања су негатива (-141.600 дин), јер је стварна просечна цена ђубрива већа од планске (*кол. 6 и 11*). Количинска одступања, која се још зову одступања «утрошка» или одступања по основу «ефикасности», имају, позитиван предзнак (272.580 дин), што говори да је стварни утрошак ђубрива по јединици обима посла (по 1 ha у овом случају) мањи од планираног (*кол. 10 и 13*).

Табела VI-14. Флексибилни обрачун и анализа одступања по операцијама – „прихрањивање пшенице“

Ред. број	В Р С Т А ТРОШКОВА	ПЛАНИРАНИ ТРОШКОВИ					ОСТВАРЕНИ ТРОШКОВИ					Планира-на коли-чина за оствар. обим	Флекси-билни буџет	ОДСТУПАЊА			
		Обим посла (ha)	У т р о ш а к		Цена / квота	Из н о с (статички буџет)	Обим посла (ha)	У т р о ш а к		Цена / квота	И з н о с			Због обима посла	Ценовна (16)	Количин-ска (17)	УКУПНА (18)
			по j.м.	Укупан				по j.м.	Укупан								
1	2	3	4	5 (3x4)	6	7 (5 x 6)	8	9	10 (8x9)	11	12(10 x11)	13 (4x8)	14 (13x6)	15 (7-14)	(6-11)x10	(13-10)x6	(15+16+17)
1	Уреа	284	0,220	62,5	38.500	2.405.480	354	0,200	70,8	40.500	2.867.400	77,9	2.998.380	-592.900	-141.600	272.580	-461.920
2	Стални - II кат	284	0,900	255,6	355	90.738	354	0,850	300,9	367	110.430	318,6	113.103	-22.365	-3.611	6.284	-19.692
3	Повремени	284	0,600	170,4	305	51.972	354	0,900	318,6	310	98.766	212,4	64.782	-12.810	-1.593	-32.391	-46.794
4	Трактор-средњи	284	0,900	255,6	680	173.808	354	0,850	300,9	745	224.171	318,6	216.648	-42.840	-19.559	12.036	-50.363
II	С в е г а					2.721.998					3.300.767		3.392.913	-670.915	-166.362	258.509	-578.769

Напред описана флексибилна анализа трошкова, односно идентификовање три врсте одступања (обима, ценовна и количинска), могуће је спровести само ако се поједине операције посматрају одвојено, а не производње у целини. Наиме, обим посла (тј. учинак) у појединим операцијама изражен је различитим јединицама мере (хектарима орања, предсетвене припреме, сетве, жетве, расипања хербицида; тонакилометрима превезеног минералног ђубрива, семена, воде, зрна и сл.). Ради се о квалитативно врло различитим активностима, за које није могуће утврдити јединствену меру учинка, услед чега их није могуће сабирати. Због тога се не може дефинисати ни јединствени флексибилни план за све операције, односно производњу у целини, што даље значи да није могуће поуздано идентификовати одступања због промене обима посла. У таквој анализи су и друге две врсте одступања (ценовна и количинска) непрецизна и тешко објашњива, јер су у њима садржана и одступања «обима».

Анализа трошкова рада врши се на исти начин као за трошкове материјала, уз напомену да је неопходно одвојено посматрати различите категорије послова, јер су и њихове цене различите.

Одступања од трошкова **погонских машина** (*Трактор-средњи, ред бр. 4*) такође се могу анализирати на основу флексибилног плана, тј. раздвојити по сва три наведена основа (*обим, утрошак и цена*). Одступања обима такође представљају разлику између флексибилног и статичког буџета (-42.840 дин), док су количинска одступања проузрокована већим или мањим утрошком ефективних часова коришћења машине по јединици обима посла (-19.559 дин). Ценовна одступања потичу од разлике у цени по једном часу коришћења трактора (12.036 дин). Разлози количинског одступања могу бити различити (нпр. влажност земљишта, техничка неисправност агрегата, нестручност трактористе, лоша организација посла, лоше дефинисани нормативи и сл.). Узроци промене цене по једном часу рада сагледавају се на основу посебних анализа, које се спроводе за сваку категорију погонских машина, односно других помоћних делатности (*следећа тачка*).

Утврђивања и анализа одступања осталих врста **директних трошкова** може да се врши мање или више детаљно, у зависности од конкретне врсте трошкова и циља анализе. За трошкове директних производних услуга (нпр. обраде земљишта, комбајнирања, заштите, дораде и сл.) такође је најчешће могуће дефинисати све три врсте одступања (обим, утрошак и цена). Трошкови осигурања производње и евентуалне директне амортизације могу се раздвојити на количинску компоненту (основица за обрачун) и ценовну компоненту (стопа за обрачун). Аналогно томе, могуће је утврдити количинска и ценовна одступања. За трошкове директне амортизације је, ипак, у највећем броју случајева, најцелисходније дефинисати само укупна одступања (тј. без раздвајања на ценовну и количинску компоненту).

За све врсте **општих трошкова**, после њиховог преноса, тј. расподеле на главна места трошкова исказују се само укупна одступања. Претходно се врше посебне анализе у оквиру појединих места општих трошкова. У случају раздвајања општих трошкова на фиксну и варијабилну компоненту, може се применити флексибилно планирање ових трошкова за различите нивое производње (ступене искоришћења капацитета), и сходно томе укупна одступања рашчланити на: (*a*) одступања у обиму (ступену коришћења) и

(б) одступања у потрошњи. Прва одступања (одступања од флексибилног плана) настају услед разлике у степену искоришћења капацитета, тј. резултат су дегресије/прогресије фиксних трошкова по јединици капацитета. Одступања у потрошњи резултат су већих/мањих стварних трошкова по јединици капацитета у односу на планиране.

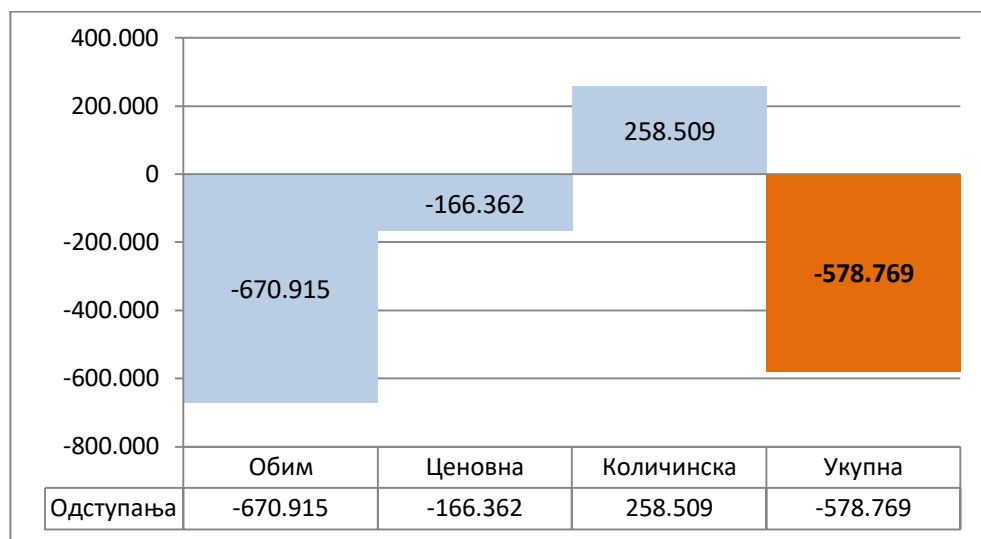
Треба, међутим, имати у виду да је врло тешко прецизно идентификовати варијабилну компоненту општих трошкова (под претпоставком да уопште постоји), односно одредити који је то индекс промене обима производње са којим долази до промене општих трошкова, а затим и квантификовати колика је та промена. Због тога преовладава мишљење да је најцелисходније опште трошкове у пољопривредним предузећима сматрати углавном фиксним, што значи да за њих није неопходно примењивати флексибилно планирање. Сходно томе, за ове трошкове утврђују се само укупна одступања (трошковно одступање или одступање у потрошњи), односно примењује се "метод једног одступања".

Утврђивање и анализа одступања у **СТОЧАРСКОЈ ПРОИЗВОДЊИ** обавља се по истом принципу као у ратарству, с тим да је потребно дефинисати оперативне временске периоде у којима ће се вршити обрачун «количинских» и одступања «обима» (нпр. недељно, декадно или месечно). Ово је неопходно јер се активности у сточарству одвијају континуирано током године, тј. нису јасно временски разграничене као у биљној производњи.

* * *

На основу оперативних анализа по операцијама сачињавају се мање или више детаљни аналитички прегледи за поједине производње, гране, односно предузеће у целини, и то за различите временске периоде. Подразумева се и израда збирних извештаја о одступањима по природним врстама трошкова, за поједине производње и потом за предузеће у целини. Који прегледи ће се састављати, колико детаљни и колико често, зависи превасходно од њихове намене, односно корисника.

У циљу бољег разумевања препоручљиво је графичко приказивање најважнијих врста одступања. Тако се за посматрану операцију «*прихрањивање пшенице*» (граф. VI-2) јасно уочава да су укупна нето одступања у износу од -578.769 дин резултанта три основне врсте одступања различитог предзнака. Свака од ових врста одступања (обима, количинска и ценовна) такође представљају нето (тј. пребијени) износ одступања појединих врста трошкова (материјала, рада и погонских машина). Укупна одступања (тј. бруто, непребијена) знатно су већа у посматраној операцији, и износе 1.160.578 динара.

Графикон VI-2. Аналитички приказ одступања операције «прихрањивање пшенице»

5. ФЛЕКСИБИЛНА АНАЛИЗА ТРОШКОВА МЕХАНИЗАЦИЈЕ

Као што је већ напоменуто, детаљна анализа трошкова механизације врши се у оквиру места трошкова механизације, овде конкретно *9221-Трактори средњи* (исто се ради и за остала помоћна МТ). Анализа ових трошкова је јако важна, јер представљају значајну ставку у структури трошкова пољопривредних производа, а осим тога, на основу правовремених информација може се ефикасно деловати у случају њиховог одступања од предвиђених норматива. При том су примењени различити нивои аналитичности за поједине трошкове, односно рашчлањавања одступања (*таб. VI-15*).

За трошкове **горива** и **мазива** који се могу планирати по јединици учинка, утврђују се све три врсте одступања (обима, цена и утрошка). Обрачун и анализа се даље раде по истом принципу као што је у претходној тачки показано за директни материјал (Уреа). Дакле, **флексибилни** план/буџет показује да за остварени обим посла (5.980 часова) планирани трошкови горива треба да износе 2.906.280 динара. Услед тога имамо одступање настало по основу промене обима посла у износу од 58.320 динара, које је позитивно јер је трактор радио мање него што је планирано. Међутим, због веће потрошње по једном часу рада (планирано 3,6 лит/часу; остварено 3,9 лит/часу), имамо негативна количинска одступања у износу -242.190 дин. Такође је због пораста цена горива настало и негативно ценовно одступање од -76.963 дин.

За **остале варијабилне** трошкове (*редови 3 до 7*) није целисходно примењивати флексибилно планирање, па су сходно томе, дефинисана само ценовна и количинска одступања. Тачније, *колона 11 „Флексибилни буџет“* је попуњена до краја, али је остатак позиција преузет из статичког плана (*колона 5*). Дакле, подаци у редовима 3 до 7 у *колони 11* не представљају флексибилно планирање, за њих нису рачуната „одступања обима“ у *кол. 12*, већ су унети због комплетности приказа и лакшег разумевања флексибилне цена коштања 1 часа коришћења трактора. При том су ценовна и количинска одступања за резервне делове и потрошни материјал утврђена

Табела VI-15. Флексибилни обрачун и анализа одступања за механизацију – „трактори средњи“

СРЕДЊИ ТРАКТОРИ Број машина: 4 ком Број конта: 9221			ПЛАНИРАНО				ОСТВАРЕНО				Планирана количина за остварени обим	669,97 дин/часу - Флексибилна цена коштања					
			часова		6100	часова		5980	ОДСТУПАЊА								
			д./часу		680,0	д./часу		745,00	Флекси- билни буџет	Због обима посла		Ценовна	Количинск а	УКУПНА			
Р.б.	ВРСТА ТРОШКОВА	J.M.	по 1 h	укупно	Цена	ИЗНОС	по 1 h	укупно	Цена	ИЗНОС	10 (2x5.950)	11 (4x10)	12 (5-11)	13 ((4-8)x7)	14 ((10-7)x4)	15 (5-9)	
		1	2	3	4	5 (3x4)	6	7	8	9 (7x8)	10 (2x5.950)	11 (4x10)	12 (5-11)	13 ((4-8)x7)	14 ((10-7)x4)	15 (5-9)	
1	Гориво	лит.	3,6	21.960	135,0	2.964.600	3,9	23.322	138,3	3.225.433	21.528	2.906.280	58.320	-76.963	-242.190	-260.833	
2	Мазиво	лит.	0,1	461	285	131.431	0,1	396	291,0	115.374	452	128.845	2586	-2.379	15.850	16.057	
3	Резервни делови					205.400						205.400		18.450	-38.650	-20.200	
4	Потрошни материјал					2.250						2.250		-820	-1.320	-2.140	
5	Стране услуге					32.900						32.900		4.200	-15.590	-11.390	
6	Трошкови радионице					28.800						28.800		2.350	-11.750	-9.400	
7	Остало					3.920						3.920		560	-3.740	-3.180	
I	ВАРИЈАБИЛНИ ТРОШКОВИ					3.369.301					3.660.387		3.308.395	60906	-54.601	-297.390	-291.086
8	Амортизација					642.300					648.400		642.300				-6.100
9	Осигурање					55.400					58.200		55.400				-2.800
10	Камата					9.100					11.100		9.100				-2.000
11	Таксе, технички преглед и сл.					48.900					41.600		48.900				7.300
12	Остали фиксни трошкови					22.740					35.400		22.740				-12.660
II	ФИКСНИ ТРОШКОВИ					778.440					794.700		778.440	0	0	0	-16.260
III	УКУПНО (I + II)					4.147.741					4.455.087		4.086.835	60.906	-54.601	-297.390	-307.346

на исти начин као и код статичке анализе (*таб. VI-7*). Да се подсетимо, ценовна одступања утврђују се посебно за сваку врсту резервних делова/материјала, и потом збирно уносе у наведени преглед. Други начин је на основу просечног процента одступања стварних од планских цена, који се потом примени на износ планских трошкова. Количинско одступање се у оба случаја рачуна као разлика укупног и ценовног одступања (нпр. за резервне делове: $-20.200 - 18.450 = -38.650$ дин).

За **фиксне** трошкове је утврђено само укупно (вредносно) одступање, мада је и њих могуће раздвојити на ценовна (одступања од планиране стопе, нпр. амортизације, камате осигурања, итд.) и количинска (одступања од планиране основице), што је показано код анализе директне амортизације (*тачка 3.1.5. овог поглавља*).

Тек на основу овакве комплетне флексибилне анализе могу се утврдити разлози зашто је у конкретном случају дошло до повећања планиране цене једног часа рада средњих трактора (са **680** дин/часу на **745** дин/часу). Флексибилна цена једног часа рада, тј. планска цена прерачуната на остварени обим посла износи **669,97** дин/часу ($4.086.835 : 6.100 = 669,97$ дин/часу) и мања је од планске цене за 9,98 дин/часу ($680 - 669,97 = 9,98$ дин/часу). Ова позитивна разлика у цени показује да је и укупно одступање због „промене обима посла“ позитивно (60.906 дин), а резултат је мањег утицаја трактора у односу на план ($60.906 : 6.100 = 9,98$ дин/часу).

Када се издвоји одступање услед „промене обима посла“ (60.906 дин), остатак одступања је за „варијабилне“ трошкове (*редови 1 до 7*) последица раста цена (-54.601 дин) и утрошака (-297.390 дин), односно укупних/комплексних одступања за фиксне трошкове (16.260 дин).

На основу података из *табеле 2*, јасно је да су повећању стварне цене коштања рада трактора (745 дин/часу) у односу на флексибилну (669,97 дин/часу) у највећој мери допринели повећани утрошци горива по хектару (-242.190 дин) као и повећање цена горива (-76.963 дин). И док се на цене највероватније није могло битије утицати, повећан утросак горива заслужује озбиљну анализу. Тачни разлози се могу утврдити у сваком конкретном предузећу, а могу бити врло разноврсни (нпр. лошији временски услов рада у односу на план, промена прикључних машина, лоше техничко одржавање трактора, нестручан рад трактористе, евентуална злоупотреба и др.). Утврђивање ових разлога може да има прави ефекат само ако се спроводи оперативно, тј, непосредно по њиховом настанку.

Посматрано у процентима, гориво и мазиво су укупном повећању трошкова коришћења трактора допринели са 79,6%, „семи варијабилни трошкови“ са 15,1%, а фиксни трошкови са 5,3%.

6. АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ИНДИКАТОРА ЕКОНОМИЧНОСТИ

Економичност спада у групу тзв. релативних показатеља оствареног успеха, и заједно са продуктивношћу и рентабилношћу вероватно представља најчешће примењиване индикаторе успеха. Изражава се коефицијентом или у процентима. Управо због тога су ови показатељи погодни за анализу, јер омогућавају, не само

временско поређење (за исто предузеће у различитим годинама, односно са планом), већ и просторно поређење (са другим предузећима - мање или више различитим, просеком гране и сл.). Економичност се може израчунавати са аспекта:

- појединих производњи, односно групе производњи и
- за предузеће у целини.

У првом случају, економичност се најчешће рачуна из односа вредности производње и укупних трошкова:

$$\text{Коефицијент економичности} = \frac{\text{Вредност производње}}{\text{Укупни трошкови}}$$

Коефицијенти економичности за наш пример са пшеницом (*таб. VI-2*) приказани су у следећој табели:

Табела VI-16. Анализа економичности – за пшеницу

Б.б.	НАЗИВ ИНДИКАТОРА	Планирано	Остварено	Одступање
1	Вредност производње	12.822.600	12.866.850	-44.250
2	Укупни трошкови	6.789.285	7.085.189	-295.904
3	Добит	6.033.315	5.781.661	251.654
4	КОЕФИЦИЈЕНТ ЕКОНОМИЧНОСТИ (1 : 2)	1,889	1,816	0,073
5	СТОПА ЕКОНОМИЧНОСТИ (3 : 2) x 100	88,9%	81,6%	7,3%
6	СТОПА ПРОФИТАБИЛНОСТИ (3 : 1) x 100	47,1%	44,9%	2,1%

Први показатељ „*коефицијент економичности*“ израчунат је по претходно приказаној формули, тј. из односа вредности производње и укупних трошкова. Ово је најчешће коришћени индикатор економичности.

Стопа економичности показује исту ствар као и коефицијент, само изражену у процентима. Између ова два показатеља нема суштинске разлике. Дакле, коефицијент нам говори да се на један динар учињених трошкова остварује 1,816 динара вредности производње, а стопа да се на 100 динара улагања оствари 81,6 динара добити. То је практично исто, само речено на другачији начин.

Стопа профитабилности прихода (стопа добити, стопа акумулативности) показује да се на сваких 100 динара вредности производње доноси 44,9 динара добити/профита. У суштини је и ово показатељ економичности, јер се у крајњој линији, изводи из односа вредности производње и укупних трошкова, исто као и претходна два показатеља.

Израчунавање коефицијента/процената економичности представља само први корак у анализи овог показатеља успешности. Потом се примењују различите методе, а по правилу су то основне методе анализе:

- рашчлањавање - да би се идентификовали и сагледали фактори од којих економичност зависи, и
- поређење – временско и просторно, затим са планом, стандардом (поређење коефицијената економичности, као појединачних фактора који је одређују).

Наиме, целокупна нализа трошкова се може посматрати као анализа економичности, односно њених појединих фактора.

За потребе анализе у нашем примеру приказани су показатељи економичности за планиране и остварене трошкове и приходе, као и одступања (таб. 3). Прво треба приметити да је остварени коефицијент економичности (1,816) врло добар показатељ за производњу пшенице, мада је нешто нижи од планираног (1,889). На висину коефицијента утичу све врсте трошкова, које су претходно детаљно анализирани, као и остварени резултати. Стварни трошкови су већи од планираних за 295.904 хиљада динара, али је истовремено већа и вредност производње 44.250 хиљ. дин. (уз повећање укупног приноса са планираних 660 t/ha на 675 t/ha, односно смањење продајне цене пшенице са планираних 18.000 дин/t на 17.500 дин/t). У пољопривреди се неретко дешава да повећање улагања (трошкова) не мора у истој сразмери да прати и повећање приноса, а посебно не вредности производње, због утицаја тржишних цена. Када се анализира економичност на нивоу целог предузећа онда су на располагању превасходно билансни подаци, посебно екстерним аналитичарима. Постоји група (сет) индикатора економичности који се израчунавају на подацима из биланса успеха (таб. VI-17).

Табела VI-17. Индикатори економичности на бази билансних података

IV) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ЕКОНОМИЧНОСТИ	АОП	"Пано-нија"	"Срем"
Економичност пословања (однос пословних прихода и пословних расхода)	(1001/1018)	1,123	1,034
Укупна економичност (однос укупног прихода и укупних расхода)	(1001+1032+1050+1052+1056)/(1018+1040+1051+1053+1057)	1,081	0,978
Економичност из односа финансирања (однос прихода од финансирања и расхода финансирања)	(1032/1040)	0,447	0,379
Профитабилност пословних прихода (пословни резултат у односу на пословне приходе)	(1001-1018)/1001	0,109	0,033
Нето профитабилност пословних прихода (нето добит у односу на пословне приходе)	(1001-1018-1060)/1001	0,109	0,018
Нето добитак или губитак у односу на укупан приход	1064(1065)/(1001+1032+1050+1052+1056)	0,075	0,037
Нето добитак или губитак у односу на приходе од продаје	1064(1065)/(1002+1009)	0,087	0,043
Нето добитак или губитак у укупном расходу	1064(1065)/(1018+1040+1051+1053+1057)	0,081	0,037

Као што се може видети, ради се о различитим односима прихода и расхода, укључујући и финансијски резултат. Први индикатор „однос пословних прихода и пословних расхода“ је најближи коефицијенту економичности исказаном у претходној формули односно табели, наравно пренето на укупну производњу. Јер, пословни приходи су еквивалент вредности производње (60-65), а пословни расходи укупним трошковима (50-55), наравно на нивоу предузећа.

Коментар:

Економичност пословања предузећа „Панонија“ је на задовољавајућем нивоу (коеф. 1,23), што значи да се на 1 динар пословних расхода оствари 1,123 динара пословних прихода (таб. VI-17). Конкурентско предузеће „Срем“ бележи осетно мањи коефицијент економичности пословања од 1,034. Ако се посматра укупна економичност (однос укупних прихода и укупних расхода), приметно је да и по овом индикатору предузеће „Панонија“ (коеф. 1,081), знатно успешније од конкуренције (коеф. 0,978).

VII) АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ ПОЛОЖАЈА

(Основа за израду презентација из теоријског дела овог поглавља представља књига: Родић и сар. 2007, стр. 270-307, која је основна литература за овај део градива.)

У литератури постоје одређене разлике у схватању појма и садржине „финансијског положаја“ предузећа. Поједини аутори користе различите термине дефинишући при том финансијски положај у нешто ширем или ужем смислу. Користе се још и термини: „финансијска ситуација“, „финансијско стање“, „финансијска конституција“, „финансијска структура“. Не ради се о битним разликама, с обзиром да је суштина углавном иста, само се приоритет даје појединим аспектима односно параметрима финансијског положаја.⁴⁶ При томе се сви слажу и наглашавају значај анализе финансијског положаја за сагледавање финансијских перформанси и укупне пословне способности предузећа, односно његовог бонитета. Неки аутори не говоре о финансијском положају као заокруженом сету показатеља већ користе његове појединачне параметре као самосталне индикаторе, најчешће у оквиру хоризонталне и вертикалне радио анализе биланса⁴⁷.

Финансијски положај предузећа одређен је превасходно стањем:

- 1) финансијске равнотеже,
- 2) ликвидности,
- 3) задужености и солвентности,
- 4) одржавањем реалне вредности капитала и
- 5) репродукционе способности.

При томе, треба разликовати добар, прихватљив и лош финансијски положај. Наведени фактори могу бити у опречности, тј. једни добри а други лоши, што отежава коначну оцену финансијског положаја. Овај проблем се олакшава временским и просторним поређењем добијених показатеља, чиме се омогућава уочавање развоја финансијског положаја, односно његово одређивање у односу на конкуренцију.

Предузеће има **добар** финансијски положај ако⁴⁸:

- финансијска равнотежа обезбеђује сигурност у одржавању ликвидности;
- задуженост омогућава пуну независност предузећа и добру сигурност његових поверилаца;
- солвентност није доведена у питање;
- при стабилној новчаној јединици из финансијског резултата значајније увећава сопствени капитал, а да у условима инфлације из ефекта ревалоризације и финансијског резултата увећава реалну вредност сопственог капитала;
- из сопствених средстава финансира просту и део проширене репродукције.

⁴⁶ Детаљније о овоме погледати, на пример: Дувњак Коста „Финансијски положај и проблеми финансирања пољопривреде друштвеног сектора“, Економика пољопривреде, Београд, 1989, стр. 10-11.

⁴⁷ Вукоје, 2015, стр. 114.

⁴⁸ Родић и сар, 2007, стр. 270.

Лош финансијски положај имају предузећа која не могу да обезбеде ништа од наведеног, док **прихватљив** положај имају привредни субјекти који су негде између.

Приликом анализе финансијског положаја предузећа потребно је изабрати адекватно упоредно предузеће да би се утврдило како оно стоји у односу на конкуренцију. Наравно, овде се јавља проблем утврђивања упоредног предузећа, о чему смо писали у *поглављу II, тачка 10*. Такође, потребно је укључити и временски фактор како би анализа била потпуна. При том је од посебне важности искуство аналитичара, односно добро познавање пословних активности и специфичности које важе у анализираном предузећу.

Финансијски резултат и финансијски положај тесно су **повезани**. Посматрано у дужем року, не може финансијски резултат предузећа бити лош, а финансијски положај добар, и обрнуто.

1. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКЕ РАВНОТЕЖЕ

1.1. Појам финансијске равнотеже

Анализа финансијске равнотеже је најбитнија карика у анализи финансијског положаја предузећа. Финансијска равнотежа подразумева да **средства** по обиму и времену за које су везана (неуновчива, имобилисана) одговарају обиму и времену расположивости **извора** финансирања. Пошто време везивања није исто за сва средства, нити су рокови расположивости једнаки за све изворе, из тога произлази да у билансу стања постоји низ једначина које би могле исказати финансијску равнотежу. Међутим, успостављање тако великог броја једначина било би нерационално, па се финансијска равнотежа се у пракси најчешће утврђује кроз две једнакости:

- 1) **краткорочну** финансијску равнотежу (КФР) и
- 2) **дугорочну** финансијску равнотежу (ДФР).

Практично, ради се о две једначине финансијске равнотеже: краткорочне, где се лева страна састоји од ликвидних и краткорочно везаних средстава а десна обухвата доспеле обавезе и обавезе које доспевају у кратком року; и дугорочне финансијске равнотеже, где лева страна обухвата средства која су дугорочно везана а десна страна трајне и дугорочне изворе финансирања⁴⁹.

Једначине финансијске равнотеже произилазе из основних правила финансирања:

- краткорочна - „acid test“ - однос готовине, вредносних папира који се котирају на берзи и краткорочних потраживања према краткорочним обавезама треба да буде 1:1.
- дугорочна - „златно билансно правило“ - дугорочно везана средства треба да буду једнака трајним и дугорочним изворима финансирања.

Краткорочна финансијска равнотежа практично представља контролу ликвидности, а дугорочна контролу услова за одржавање ликвидности. У условима постојања дугорочне финансијске равнотеже, да ли ће ликвидност перманентно бити и одржавана

⁴⁹ Родић и сар, 2007, стр. 271.

то од паралелности рокова мобилизације краткорочно везаних средстава и рокова доспећа краткорочних обавеза.

Дугорочна и краткорочна финансијска равнотежа међусобно су чврсто повезане, односно условљене. Ако постоји дугорочна равнотежа, онда постоји и краткорочна, јер је увек АКТИВА = ПАСИВА. Приликом анализе односа средстава и извора и утврђивања финансијске равнотеже могуће је констатовати **три** случаја⁵⁰.

У **првом** случају постоји једнакост између краткорочно везаних средстава (КВС) и краткорочних извора финансирања (КИФ) са једне стране, и једнакост између дугорочно везаних средстава (ДВС) и дугорочних извора финансирања (ДИФ) са друге стране (*шема VII-1*).

АКТИВА	ПАСИВА
КВС	КИФ
ДВС	ДИФ

Шема VII-1. Постојање финансијске равнотеже

Овде је тачно постигнута финансијска равнотежа и постоје услови за одржавање ликвидности. У пракси је оваква идеални ситуација је ретка, скоро немогућа.

У **другом** случају су дугорочно везана средства мања од дугорочних извора финансирања и тада је, са становишта дугорочног финансирања, створена сигурност за перманентно одржавање ликвидности (*шема VII-2*). Ово значи да су, у висини разлике између ДИФ и ДВС, краткорочно везана средства финансирана из дугорочних извора финансирања. Ако би у тим условима постојала паралелност између рокова мобилизације КВС и рокова доспећа краткорочних обавеза, разлика између дугорочних извора финансирања и дугорочно везаних средстава била би увек у новчаном облику. Управо та новчана средства представљају сигурност за одржавање перманентне ликвидности.

АКТИВА	ПАСИВА
КВС	КИФ
ДВС	ДИФ

Шема VII-2. Равнотежа померена у корист ДИФ

Овде је приметно да су трајни и дугорочни извори финансирања већи од дугорочно везаних средстава и аутоматски су, због једнакости активе и пасиве, краткорочни извори финансирања мањи од ликвидних и краткорочно везаних средстава. Разлика

⁵⁰ Исто, стр. 272-273.

између дугорочних извора финансирања и дугорочно везаних средстава (*шрафирани део*) употребљена је за финансирање КВС и представља сигурност у одржавању ликвидности. Ово је најбоља ситуација за привредне субјекте.

У **трећем** случају су дугорочно везана средства већа од дугорочних извора финансирања и тада, са становишта дугорочног финансирања, не постоје услови за одржавање ликвидности (*шема VII-3*). Ово зато што су, у висини разлике, дугорочно везана средства финансирана из краткорочних извора финансирања. Ипак, и у овом случају у изузетним околностима, ликвидност се може одржати уз услов да се мобилизација краткорочно везаних средстава врши брже него што доспевају краткорочне обавезе. То убрзање би морало бити такво да мобилисана средства увек одговарају доспелим краткорочним обавезама.

АКТИВА		ПАСИВА	
КВС		КИФ	
			
ДВС		ДИФ	

Шема VII-3. Равнотежа померена у корист ДВС

Ова шема показује да су дугорочно везана средства већа од трајних и дугорочних извора финансирања и аутоматски су и краткорочни извори финансирања већи од ликвидних и краткорочно везаних средстава. Разлика између дугорочно везаних средстава и дугорочних извора финансирања (*шрафирани део*) финансирана је из КИФ и управо она угрожава ликвидност. Ово је најнеповољнија ситуација за предузећа.

* * *

Финансијска равнотежа представља један од најважнијих и најексплицитнијих параметара финансијског положаја. Уколико је финансијска равнотежа у значајнијој мери поремећена, тј. померена ка краткорочним обавезама, тешко је очекивати да остали показатељи (бар не већина њих) буду на прихватљивом нивоу.

Финансијска равнотежа анализира се углавном на основу података из биланса стања. За потребе ове неопходно је претходно реструктурирати званичну шему биланса стања, односно извршити сажимање и груписање средстава и извора према рочности.

Приликом разврставања на „краткорочне“ или „дугорочне“, неке позиције активе и пасиве могу бити спорне, а најзначајније су „сталне залихе“ и „дугорочне хартије од вредности које се котирају на берзи“, тј. оне које нису разврстане на конту 236 – *Финансијска средства која се вреднују по фер вредности*.

Разликујемо сталне и сезонске (повремене) залихе, код предузећа са сезонском производњом и продајом, каква су и пољопривредна. Сталне залихе су дугорочна средства (јер су стално присутне), а повремене краткорочна.

Ниво залиха у пољопривреди значајно варира у појединим периодима током године, крећући се између минимума и максимума. На пример, претпоставимо да су минималне залихе у неком предузећу 300.000 хиљада дин, максималне 750.000 хиљада

динара, а просечне залихе 535.000 хиљада динара. Ниво залиха никада не пада испод минималних залиха (300.000 хиљада дин), што значи да су оне увек присутне у предузећу. Ове залихе практично представљају стално везана средства (тј. „сталне залихе“), па се у одређеним анализама тако и третирају, иако припадају обртној имовини (материјални облик обртних средстава: материјал, производња у току, роба, готови производи, полупроизводи). Залихе у распону од 300.000 хиљада дин до 750.000 хиљада динара јављају се повремено у предузећу, у одређеним периодима током године, и представљају „повремене залихе“. Ово је посебно изражено у пољопривреди где су осцилације у залихама по правилу велике у току године.

За потребе анализе финансијске равнотеже (и неких других анализа) неопходно је утврдити ниво сталних залиха, односно раздвојити билансне залихе (*тј. залихе на дан 31.12. које су исказане у БС*) на сталне и повремене. Раздвајање билансних (билансираних) залиха на сталне и повремене може се извршити на више начина. Ако је билансирање извршено у моменту када није била сезона, онда се билансне залихе сматрају сталним залихама. Ако се биланс саставља у сезони, онда је раздвајање могуће извршити на три начина:

- 1) Да се за сталне узму залихе из месеца када су биле најниже, што је и најприхватљивије, уз услов да је у том месецу обим производње и продаје био нормалан за вансезонске услове.
- 2) Да се за сталне залихе узму просечне залихе. Недостатак је што су на овај начин сталне залихе прецењене, јер су просечне по правилу веће од сталних.
- 3) Да се сталне залихе утврде ванкњиговодственим путем.

У нашим анализама и примерима билансне залихе узимамо као сталне, јер располажемо само билансним подацима, мада то за пољопривреду не одговара увек. Другим речима, ми смо у позицији екстерног аналитичара. Раздвајање неким од поменутих метода могуће је вршити само у конкретном предузећу, јер постоје неопходни подаци.

Залихе у пољопривреди на дан билансирања (31.12.) су релативно блиске минималним, што значи да се са довољном поузданошћу билансне залихе могу користити као сталне.⁵¹ Претходна констатација се односи генерално на пољопривреду, али могу постојати велике разлике у зависности од структуре пољопривредне производње у сваком конкретном предузећу. Кретање залиха умногоме зависи од тога да ли се предузеће бави само биљном производњом, а у оквиру тога да ли је ратарство или и воћарство. Код сточарства је сасвим другачије кретање залиха, са опет великим разликама у производњи млека, или тову свиња, бројлера итд.

Наравно, код несезонских предузећа, која имају континуиран процес производње и продаје, билансне залихе се изједначавају са сталним.

Хартије од вредности са дугим роком доспећа, ако се котирају на берзи, треба укључити у краткорочно везана средства. Јер, у случају недостатка готовине, оне ће вероватно бити продате. Ми то не раздвајамо због једноставности, а и немамо податке за то.

⁵¹ Вукоје, 2015, стр. 117.

1.2. Краткорочна финансијска равнотежа

Краткорочна финансијска равнотежа утврђује се односом краткорочних извора финансирања (обавеза), с једне, и ликвидних и краткорочно везаних средстава, с друге стране. Краткорочна финансијска равнотежа постоји ако су ове две величине једнаке, односно ако је њихов однос 1:1. При том, сталне залихе не спадају у краткорочну већ у трајно имобилисану имовину, иако су наравно обртна средства.

Анализа краткорочне финансијске равнотеже заснива се на билансу стања, тачније на подбилансу краткорочних средстава и извора. За потребе ове анализе извршено је прилагођавање (сажимање) позиција из званичне шеме БС (таб. VII-1).

Табела VII-1. Анализа краткорочне финансијске равнотеже (у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"		ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
24	1. Готовина и готовински еквиваленти	0068	25.616	18.173	23.054	16.174
20, 21, 22 и 236	2. Краткорочна потраживања	0051+0059 +0060+0061	1.399.208	1.087.353	1.193.740	768.335
23 осим 236 и 237	3. Краткорочни финансијски пласмани	0062	151.007	362.829	227.277	272.765
27, 28 осим 288	4. АВР, ПДВ и остало	0042+0069 +0070	389.809	396.621	292.227	296.879
	I. ЛИКВИДНА И КРАТКОРОЧНО ВЕЗАНА СРЕДСТВА (1 до 4)		1.965.640	1.864.976	1.736.299	1.354.152
43	5. Обавезе из посл. и примљени аванси	0450+0451	641.367	688.871	600.516	386.008
42	6. Краткорочне финансијске обавезе	0443	1.109.075	746.292	1.045.436	932.897
44 до 49	7. ПВР, ПДВ и остале обавезе	0441+0459+ 0460+0461/2	66.927	31.674	87.130	49.054
	II. КРАТКОРОЧНИ ИЗВОРИ ФИНАНСИ- РАЊА (5 до 7)		1.817.369	1.466.837	1.733.083	1.367.959
	Краткорочна равнотежа (II / I)		0,925	0,787	0,998	1,010

На основу података приказаних у табели јасно је да у 2019. години постоји краткорочна финансијска равнотежа код предузећа „Панонија“⁵², тј. она је знатно померена ка ликвидним и краткорочно везаним средствима (коэф: **0,787**). На сваких 100 динара краткорочно везаних средстава отпада 78,7 динара краткорочних обавеза, што указује да предузеће не би требало имати проблема са ликвидношћу, односно плаћањем својих обавеза у моменту доспећа. Ако се вратимо на три могуће ситуације у којима се могу наћи предузећа при анализи финансијске равнотеже, јасно је да је ово онај други случај, односно најповољнији (шема VII-2). У претходној години је овај однос био. такође, померен у корист КВС (коэф: 0,925).

Са друге стране, код конкурентског предузећа „Срем“ је обрнута ситуација. Краткорочна финансијска равнотежа не постоји, јер је незнатно (али ипак) померена ка краткорочним

⁵² Акценат анализе ја на предузећу „Панонија“, и то на последњој години посматрања (2019), док претходна година (2018) служи за временско поређење. Подаци за претпостављено конкурентско предузеће „Срем“ служе да би се могло вршити просторно поређење.

изворима финансирања (коеф: 1,010). Дошло је дакле до погоршања, јер је претходне године постојала равнотежа (коеф: 0,998). При оваквом стању финансијске равнотеже предузеће може одржавати ликвидност ако успе да краткорочна средства мобилише брже него што доспевају краткорочне обавезе. Другим речима, неопходно је да рокови доспевања краткорочних обавеза буду дужи у просеку за 1,01 пута (за 1%) од рокова везивања краткорочних средстава. Ради се о малој разлици, али је ипак питање да ли је то и колико реално у пракси, зависи од пословања сваког конкретног предузећа.

Треба, дакле, констатовати да је код посматраног предузећа „Панонија“ краткорочна финансијска равнотежа повољна у обе године, односно значајно померена ка краткорочно везаним средствима. Ипак, ово још увек не значи да ће предузеће бити ликвидно током целе године, јер се ради коефицијентима израчунатим на бази билансних података на дан 31.12. Као што је већ поменуто, ликвидност зависи и од усклађености рокова доспећа краткорочних обавеза, са једне стране, и рокова мобилизације краткорочних средстава, са друге стране.

1.3. Дугорочна финансијска равнотежа

Дугорочна финансијска равнотежа (ДФР) може се анализирати на основу:

- дугорочно везаних средстава и
- обртног фонда.

1.3.1. Анализа ДФР на основу дугорочно везаних средстава

Ова анализа се заснива на поређењу дугорочно везаних средстава, с једне, и трајних и дугорочних извора, с друге стране (таб. VII-2). Дугорочна финансијска равнотежа постоји ако су ове две величине једнаке, односно ако је њихов однос 1:1.

Табела VII-2. Анализа дугорочне финансијске равнотеже – класичан начин (у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	"ПАНОНИЈА"		"СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
Класа 1	1. Залихе - сталне	0044	543.320	542.157	476.072	438.995
04 осим 047 и 05	2. Дугорочни фин. пласмани и потр.	0024+ 0034	986	1.000	1.322	2.184
00 и 01	3. Нематеријална имовина и уписани а неуплаћени капитал	0003+ 0001	6.486	5.189	5.837	4.670
02 и 03	4. Основна средства	0010+ 0019	2.420.901	2.399.862	1.719.123	1.845.753
	I. ДУГОРОЧНО ВЕЗАНА СРЕДСТВА (1 до 4)		2.971.693	2.948.208	2.202.355	2.291.602
41	5. Дугорочне обавезе	0432	936.336	1.067.782	767.467	782.327
40	6. Дугорочна резервисања	0425	6.744	7.371	10.116	5.160
Класа 3	7. Капитал	0401	2.176.884	2.271.194	1.427.988	1.490.309
	8. Губитак изнад висине капитала *	0463	0	0	0	0
	II. ДУГОРОЧНИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА (5+6+7-8)		3.119.964	3.346.347	2.205.571	2.277.795
	Дугорочна равнотежа (II / I)		1,050	1,135	1,001	0,994
	<i>Мањак /вишак дугорочних извора (II-I)</i>		148.271	398.139	3.216	-13.807

* „Губитак изнад висине капитала“ се до 2014. године (*стара билансна шема*) исказивао на страни активе и вештачки је увећавао збир биланса. Од 2014. године се у билансу исказује на страни пасиве као одбитна ставка. У суштини, предузећа која остваре „губитак изнад висине капитала“ имају обавезе веће од имовине што, свакако, није одрживо. Ова позиција се у табели приказује, превасходно, када се анализира грана у целини (пољопривреда, прехранбена индустрија, итд). У овом случају, када се анализа ради на основу збирних биланса, јасно је да нека предузећа послују „добро“ , а нека „лоше“ а има и оних која имају веће обавезе од имовине („губитак изнад висине капитала“). Због тога је неопходно унети и овај податак у табелу како би се могао утврдити нето капитал гране. Студенти **нису у обавези** да, приликом анализе (*на писменом*), уносе „губитак изнад висине капитала“ у табелу, пошто ће он код појединачних случајева увек бити нула. Ово применити и код свих осталих табела које се дају у наставку.

Дугорочна и краткорочна финансијска равнотежа су непосредно повезане (јер збир активе и пасиве је увек исти). Због тога је логично да у нашем примеру дугорочна равнотежа буде померена ка дугорочно изворима финансирања (коеф: **1,135**), тј. такође повољна. У 2019. години, сваких 100 динара дугорочно везаних средстава било је покривено са 113,5 динара дугорочних извора финансирања. Ово значи да је за финансирање краткорочно везаних средстава коришћено 13,5% (113,5-100) дугорочних извора финансирања. Другим речима, предузеће има вишак дугорочних извора у износу од 398.139 хиљада динара. Овим је у створена сигурност за одржавање ликвидности, зато што ће се део КВС пре мобилисати (претворити у новац) него што ће доспети за плаћање дугорочне обавезе, из којих је тај део краткорочних средстава покривен.

У предузећу „Срем“ у 2019. години недостајало је 0,6% (100-99,4) или 13.807 хиљада динара (2.291.602 - 2.277.795) дугорочних извора финансирања. Управо за тај износ су дугорочно везана средства била финансирана из краткорочних извора (тј. обавеза). Ово, наравно, није добро, јер краткорочне обавезе доспевају за враћање пре него што се дугорочна средства ослобађају (тј. претварају у новац).

Дугорочна финансијска равнотежа често се изражава **коефицијентом финансијске стабилности**, који се рачуна из следећег односа:

$$\text{Коефицијент фин. стабилности} = \frac{\text{ДВС}}{\text{ДИФ}}$$

Из формуле је јасно да се овај коефицијент рачуна инверзијом бројиоца и имениоца у формули код израчунавања коефицијента дугорочне финансијске равнотеже (*види табелу VII-2*). Практично показује исту ствар као и дугорочна финансијска равнотежа, само треба прилагодити коментар приликом тумачења овог показатеља.

1.3.2. Анализа ДФР на основу обртног фонда

Анализа дугорочне финансијске равнотеже се, поред класичног начина (*тј. на основу дугорочно везаних средстава*), може вршити и на основу обртног фонда. Овај метод се чешће користи, јер је једноставнији и за анализу разумљивији.

Обртни фонд (синоними: нето обртни фонд, нето обртна средства, стални обртни фонд) представља део дугорочних извора (сопствени капитал, дугорочна резервисања и дугорочне обавезе) који се употребљава за финансирање обртних средстава.

Обртни фонд се утврђује на основу биланса стања на два начина:

1. ОБРТНИ ФОНД = ДИФ – ДВС без сталних залиха⁵³, или
2. ОБРТНИ ФОНД = ОБРТНА СРЕДСТВА – КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ.

Оба начина израчунавања обртног фонда, наравно, морају дати исти резултат. Први начин рачунања обртног фонда утврђује део дугорочних извора финансирања који је употребљен за финансирање обртних средстава. Други начин квантификације обртног фонда утврђује део обртних средстава који је финансиран из дугорочних извора финансирања.

Провера финансијске равнотеже заснива се на поређењу обртног фонда са сталним залихама. Равнотежа постоји ако је обртни фонд једнак сталним залихама, тј. ако су сталне залихе 100% покривене из обртног фонда. У овом случају постоје услови за одржавање ликвидности у области дугорочног финансирања. Ако је обртни фонд већи од станих залиха, значи да постоји одређена сигурност за одржавање ликвидности у области дугорочног финансирања, што је најповољнија ситуација за предузеће. У супротном случају, када је обртни фонд мањи од станих залиха, значи да је у области дугорочног финансирања угрожено одржавање ликвидности.

Као рачунска категорија, обртни фонд може бити и негативна величина. Разумљиво је да су тада сталне залихе у целини финансиране из краткорочних обавеза, односно да је у таквим околностима тешко говорити о одржавању ликвидности

Табела VII-3. Анализа дугорочне финансијске равнотеже – обртним фондом (у 000 РСД)

Група рачуна , рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	"ПАНОНИЈА"		ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
Класа 3	1. Капитал	0401	2.176.884	2.271.194	1.427.988	1.490.309
40	2. Дугорочна резервисања	0425	6.744	7.371	10.116	5.160
41	3. Дугорочне обавезе	0432	936.336	1.067.782	767.467	782.327
	4. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0	0	0
	I. ДУГОРОЧНИ ИЗВОРИ ФИНАНСИ- РАЊА (1+2+3-4)		3.119.964	3.346.347	2.205.571	2.277.795
00 и 01	5. Неуплаћени уписани капитал и нематеријална имовина	0001+ 0003	6.486	5.189	5.837	4.670
02 и 03	6. Основна средства	0010+ 0019	2.420.901	2.399.862	1.719.123	1.845.753
04 и 05 осим 047	7. Дугорочни фин. пласмани и потраж.	0024+ 0034	986	1.000	1.322	2.184
	II. ДУГОРОЧНО ВЕЗАНА СРЕДСТВА (без залиха) (5 до 7)		2.428.373	2.406.051	1.726.283	1.852.607
	8. Обртни фонд (I-II)		691.591	940.296	479.288	425.189
Класа 1	9. Сталне залихе	0044	543.320	542.157	476.072	438.995
	10. Проценат покрића сталних залиха обртним фондом (8 / 9 x 100)		127,3%	173,4%	100,7%	96,9%

⁵³ Када се од дугорочно везаних средстава одузме вредност сталних залиха добијемо сталну имовину (класа 0). Тако да формула, у ствари, гласи: ДИФ – Стална имовина.

Предузеће „Панонија“ је у 2019. години сталне залихе у потпуности финансирало из обртног фонда. Обртни фонд је био већи од сталних залиха за 73,4% (173,4-100), што у апсолутном износу чини 398.139 хиљада динара (940.296 - 542.157). Претходне године је ситуација била лошија имајући у виду да је обртни фонд био већи од сталних залиха за „само“ 27,3% (таб. VII-3).

„Панонија“ је у много бољем положају у односу на конкуренцију „Срем“ која је у текућој години финансирала залиха из обртног фонда са 96,9%, што значи да је 3,1% сталних залиха финансирано из краткорочних извора. У апсолутном износу ово чини 13.807 хиљада динара (438.995 - 425.189), што је наравно исти износ који смо утврдили при анализи дугорочне финансијске равнотеже на основу дугорочно везаних средстава (таб. VII-2).

У литератури се среће и појам **сопственог** обртног фонда и **туђег** обртног фонда. Сопствени обртни фонд је једнак разлици између сопственог капитала и сталне имовине, а туђи обртни фонд је разлика између обртног фонда и сопственог обртног фонда. У нашем примеру, сопствени обртни фонд предузећа „Панонија“ у 2019. години је негативан: -134.857 хиљада динара (2.271.194 - 2.406.051), док је туђи обртни фонд 1.075.173 хиљада динара (940.296 - (-134.857)). Ово нам говори да се сталне залихе у потпуности финансирају из туђег обртног фонда, док се и део сталне имовине, такође, покрива из туђег обртног фонда (у апсолутном износу од 134.857 хиљада динара).

ТУЋИ ОБРТНИ ФОНД = ОБРТНИ ФОНД - СОПСТВЕНИ ОБРТНИ ФОНД

ТУЋИ ОБРТНИ ФОНД = ~~(Капитал + Дугорочне обавезе и резервисања - Стална имовина)~~ - ~~(Капитал - Стална имовина)~~

2. АНАЛИЗА ЛИКВИДНОСТИ

Ликвидност представља способност предузећа да плати обавезе у року њиховог доспећа, односно у законском или уговореном року плаћања. Због честог бркања појма солвентности и ликвидности, треба нагласити **солвентност** означава способност предузећа да плати све обавезе не у року њиховог доспећа већ „кад тад“, макар и из стечајне масе.

Ликвидност је, дакле, много оштрији захтев, односно ургентнији проблем који се поставља пред пословање предузећа. Посматрано у кратком року, ликвидност је независна од солвентности. Предузећа може бити и солвентно и рентабилно, а да истовремено западне у проблеме са неликвидношћу, па чак да због тога над њим буде покренут и стечајни поступак.

Анализа краткорочне финансијске равнотеже такође говори о ликвидности предузећа. Међутим, ликвидност је много динамичнија и краткорочнија категорија, практично дневна, док краткорочна финансијска равнотежа говори о збирној једнакости краткорочне имовине и краткорочних обавеза на одређени дан (најчешће на крају године). Ликвидност зависи од текуће усклађености новчаних прилива и доспећа обавеза. Уз то, увек постоји и проблем мањег или већег ризика наплате потраживања и

хартија од вредности, док обавезе по правилу сигурно стижу за плаћање. Због тога је неопходно конструисати већи број једначина које сучељавају хомогеније групе обртне имовине и краткорочних обавеза. Ово се постиже путем коефицијената ликвидности, који наведени проблем донекле ублажавају, о чему се у наставку више говори. Претходно излагање не треба схватити као оспоравање или потпуно негирање значаја краткорочне финансијске равнотеже са аспекта оцене ликвидности. Она је врло важна, говори о финансијској структури, односно постојању базичних претпоставки за одржавање ликвидности. При томе треба имати у виду да у нормалним условима пословања предузећа имају могућност коришћења отворених кредитних линија за подршку текућој ликвидности под врло повољним условима⁵⁴.

Ликвидност се најчешће изражава коефицијентима, који могу бити различити, у зависности од циља анализе. У наставку се приказују основни коефицијенти ликвидности који се у пракси најчешће сусрећу.

а) Коефицијент тренутне ликвидности (ред. бр. 6; таб. VII-4), рачуна се из односа готовине и тренутно уновчивих хартија од вредности, према доспелим обавезама. Он показује да ли је предузеће ликвидно на одређени дан, и треба да **буде ≥ 1** . Овај коефицијент представља најоштрији захтев за ликвидношћу јер подразумева тренутно измирење доспелих обавеза. Овај захтев је наравно најтеже испунити, и због тога се још зове „*коефицијент првог степена*“.

$$\text{Коефицијент тренутне ликвидности} = \frac{G + HV}{O}$$

G – готовина у благајни и на депозитима по виђењу,

HV – хартије од вредности које се могу истог дана уновчити,

O – доспеле обавезе.

Јасно је да се овај коефицијент не може утврдити само на основу билансних података, већ су неопходни и књиговодствени подаци. У билансу нису исказане хартије од вредности по данима уновчивости, као ни обавезе по данима доспећа за плаћање. Да би приказали израчунавање и овога коефицијента, претпоставили смо да су доспеле обавезе 10% од краткорочних, а у бројилац су стављене само готовина и готовински еквиваленти (*исто поступити и на писменом*). Интерни аналитичари, наравно, располажу прецизним подацима за његово израчунавање.

Оба посматрана предузећа су остварила изразито ниске коефицијенте тренутне ликвидности (0,12), што указује на то да имају проблема са ликвидношћу (таб. VII-4). Наравно, ове коефицијенте треба узети са резервом због горе поменутих разлога. Нешто комплетнија и поузданија слика се може добити када се утврде остала два коефицијента.

б) Коефицијент убрзане ликвидности (ред. бр. 7; таб. VII-4) представља однос између збира готовине, хартија од вредности уновчивих до 1 године и краткорочних

⁵⁴ Вукоје, 2015, стр. 118.

потраживања са роком наплате до 1 године, према краткорочним обавезама са роком доспећа до 1 године. Треба да буде ≥ 1 . У литератури се још назива и коефицијентом „редуковане“ или „монетарне“ ликвидности. Коефицијент убрзане ликвидности повезан је са правилом финансирања 1:1 (“acid-test” – „љути тест“).

$$\text{Коефицијент убрзане ликвидности} = \frac{G + HV + PK}{OK}$$

G – готовина у благајни и на депозитима по виђењу,

HV – хартије од вредности уновчиве у року од годину дана,

PK – краткорочна потраживања са роком наплате до годину дана и

OK – краткорочне обавезе са роком доспећа до годину дана.

Табела VII-4. Анализа ликвидности

(у 000 РСД)

Рачуни, групе	ПОЗИЦИЈА	АОП	"ПАНОНИЈА"		"СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
24	1. Готовина и готовински еквиваленти	0068	25.616	18.173	23.054	16.174
20 до 23 без 237	2. Краткорочна потражи. и пласмани	0051/59//60/ 61/ 62/69/70	1.940.024	1.846.803	1.713.244	1.337.978
Кл. 1и 2	3. Обртна средства	0043	2.508.960	2.407.133	2.212.371	1.793.148
	4. Дospelе обавезе (10% од краткорочних)		181.737	146.684	173.308	136.796
42 до 49 без 498	5. Краткорочне обавезе	0441+0442	1.817.369	1.466.837	1.733.083	1.367.959
	6. Тренутна ликвидност (1 / 4)		0,14	0,12	0,13	0,12
	7. Убрзана ликвидност [(1+2) / 5]		1,08	1,27	1,00	0,99
	8. Општа (текућа) ликвидност (3 / 5)		1,38	1,64	1,28	1,31

* Да би приказали рачунање и коефицијента тренутне ликвидности, претпоставили смо да су доспеле обавезе 10% од краткорочних. Исто поступити и на писменом.

Коефицијент убрзане ликвидности показује, дакле, покривеност обавеза монетарним облицима обртне (текуће) имовине. Искључење залиха је логично, с обзиром да оне у највећој мери представљају трајно имобилисану обртну имовину. У суштини се ради о истом показатељу као код краткорочне финансијске равнотеже. Коефицијент убрзане ликвидности добија се по обрнутој формули у односу на коефицијент краткорочне финансијске равнотеже, односно представља његову реципрочну вредност.

Ако је коефицијент убрзане ликвидности 1, уз услов да предузеће нема сезонске залихе онда су ликвидна и краткорочно везана средства једнака краткорочним обавезама (краткорочна финансијска равнотежа) и истовремено су и дугорочно везана средства једнака дугорочним изворима финансирања (дугорочна финансијска равнотежа, такође, постоји). Отуда и уверење да ће предузеће бити ликвидно.

Предузеће „Панонија“ има коефицијент убрзане ликвидности 1,27 у 2019. години, што указује на добру ликвидност овог предузећа. Наравно, до истих закључака смо дошли и путем анализе краткорочне финансијске равнотеже - коефицијент 0,787 ($1 : 0,787 = 1,27$). Конкурентском предузећу „Срем“ са коефицијентом 0,77 ликвидност је угрожена.

Ако посматрамо кретање у времену, приметно је да посматрано предузеће има бољи коефицијент убрзане ликвидности у односу на претходну годину (1,27 у односу на 1,08), док је код конкуренције супротан случај (0,99 у односу на 1,00).

в) Коефицијент опште (текуће) ликвидности (ред. бр. 8; таб. VII-4) представља однос између обртних средстава и краткорочних обавеза. Обично се захтева да буде најмање 2, што одговара правилу финансирања 2:1 („current-ratio“).

Сматра се да вредност коефицијента 2 представља оријентациону нормалу (стандард) за тумачење стања ликвидности предузећа. Ово становиште је последица уважавања доста строгог правила финансирања које представља наслеђе из америчке банкарске праксе, према коме однос између обртне имовине и краткорочних обавеза треба да буде 2:1. Данас се може рећи да је ово правило доста релаксирано тиме што банке дозвољавају да овај однос може бити и нижи, нарочито ако је профитабилност предузећа на завидном нивоу⁵⁵.

Овај коефицијент је непоуздан, јер се полази од претпоставке да тачно половину обртних средстава чине трајна обртна средства (сталне залихе), што најчешће није случај. У пракси конкретних предузећа сталне залихе су веће или мање у односу на половину укупних обртних средстава (у пољопривредним предузећима су најчешће мање).

$$\text{Коефицијент опште ликвидности} = \frac{\text{Обртна средства}}{\text{Краткорочне обавезе}}$$

Код предузећа „Панонија“ су на крају 2019. године сталне залихе чиниле 22,5% обртних средстава (претходне 21,7%), што указује да је ликвидност знатно боља него што то показују коефицијенти текуће ликвидности (1,64; односно 1,38). Судећи по овим коефицијентима предузеће је високо неликвидно, што према краткорочној финансијској равнотежи и коефицијенту убрзане ликвидности, објективно није тачно.

Коефицијенти текуће ликвидности код конкуренције били су 1,31 у текућој и 1,28 у претходној години, што су изразито ниске вредности у поређењу са референтном вредношћу овог коефицијента (2,0). Међутим, имајући у виду учешће сталних залиха у обртним средствима (24,5%; односно 21,5%) јасно је да је ликвидност овог предузећа, такође, знатно боља него што то показују коефицијенти.

Треба нагласити да ни наведени коефицијенти ликвидности, ни финансијска равнотежа, не могу дати потпуно поуздану слику да ли ће предузеће бити ликвидно у наредној години. Јер, ради се о билансним подацима на тачно одређени дан (31.12.), а ликвидност у току године зависи од паралелности рокова мобилизације средстава и доспећа обавеза. Изузетак је тренутна ликвидност, која важи само за тај дан када је коефицијент утврђен. Због тога је, за поуздану процену будуће ликвидности,

⁵⁵ Малинић Д., Милићевић, В., Стевановић, Н. (2016): *Управљачко рачуноводство*, Економски факултет, Београд, стр. 87.

неопходно направити план прилива и одлива готовине, и то оперативно разрађен за краће временске периоде.

Ово наравно не значи да коефицијенти немају одговарајућу вредност. Јер, ако су коефицијенти изразито неповољни онда се са великом вероватноћом може предвидети да ће предузеће имати великих проблема са одржавањем ликвидности. Али и даље остаје питање колико су ти проблеми заиста велики, и на који начин предузећа могу да их превазиђу. Важи и супротно, предузеће може имати коефицијенте ликвидности веће од тражене норме, али то не значи да нема проблема са ликвидношћу. Изузетак је тренутна ликвидност, која важи само за тај дан када је коефицијент утврђен.

3. АНАЛИЗА ЗАДУЖЕНОСТИ И СОЛВЕНТНОСТИ

Задуженост се оцењује на бази власничке структуре извора финансирања, односно пасиве. Са становишта власништва разликујемо сопствене изворе (капитал) и туђе изворе (обавезе). Обавезе су према критеријуму рочности разврставају на дугорочне и краткорочне. Задуженост се у литератури често разматра као један од најважнијих фактора солвентности односно дугорочне финансијске сигурности, што она у суштини и јесте.

Структура пасиве, односно задуженост, утиче на сигурност, рентабилност и аутономију дужника.

Сигурност се може посматрати са аспекта поверилаца и са аспекта дужника. Са аспекта повериоца сигурност у смислу наплате њихових потраживања, не о року, него кад-тад, макар из ликвидационе масе, утолико је већа што је структура пасиве више померена ка сопственом капиталу дужника. У овом случају, повољнији је однос средстава и дугова, већа је гарантна супстанца (сопствени капитал), а отуда и мања вероватноћа да ће губици дужника бити већи од сопственог капитала. Све док су губици мањи од сопственог капитала повериоци могу наплатити своја потраживања, али када губици пређу ниво сопственог капитала, дужник је изгубио сва своја средства и део туђих средстава, због чега не може у целини да отплати дугове. Са становишта дужника, што је структура пасиве више померена ка сопственом капиталу (тј. мања задуженост), већа је сигурност да ће се остварити позитиван финансијски резултат, односно мањи је ризик остварења губитка. Јер, на позајмљени капитал (тј. обавезе) плаћа се камата, која је расход финансирања и у билансу успеха непосредно утиче на смањење финансијског резултата.

Ако је каматна стопа виша од стопе нето приноса на укупан капитал, значи да се из позајмљеног капитала остварује негативан финансијски резултат што смањује нето добитак. У таквој ситуацији **рентабилност** сопственог капитала је утолико мања што је структура пасиве више померена ка позајмљеном капиталу. Ово значи да је интерес дужника да је структура пасиве што више померена ка сопственом капиталу.

Аутономија дужника, у смислу независности вођења пословне политике, угрожава се тим више што је структура пасиве више померена ка позајмљеном капиталу. Ово зато

што је тада ризик повериоца већи у смислу наплате њихових потраживања који они, наравно, желе смањити утичући на пословну политику дужника, усмеравајући је у правцу који смањује њихове разлике.

Не постоји универзално правило колики однос између сопственог и позајмљеног капитала који би био прихватљив за све привредне субјекте и у свим условима пословања. Обично се полази од традиционалног правила финансирања које захтева да овај однос буде **1:1**. Сматра се да 50% учешће сопственог капитала обезбеђује довољну сигурност повериоцима да ће наплатити своја потраживања. У том случају сваки динар обавеза је покривен са два динара имовине. Наравно да овај однос не може и не мора бити исти у предузећима која се баве пољопривредом, бродоградњом, производњом намештаја, софтвера или трговином.

Капитално интензивније привредне гране (у које спада и пољопривреда) захтевају померање овог односа у корист сопствених извора. Већи удео фиксне имовине повећава ризик остварења негативног финансијског резултата (због високих фиксних трошкова), као и ризик уновчавања имовине (због високог удела дугорочно везане имовине), што све заједно повећава ризик поверилаца у погледу наплате потраживања.

У пољопривреди постоје и додатни разлози због којих је пожељно да удео сопствених извора буде већи (55% - 60%), а то су превасходно биолошки карактер производње што повећава природне/климатске ризике, мали коефицијент обрта и релативно ниска акумулативност прихода, што повећава ризике остварења позитивног финансијског резултата, односно одржавања ликвидности.

Са друге стране, постоје технолошки развијена и високо профитабилна предузећа, која без проблема функционишу и са учешћем позајмљеног капитала од преко 70%.

Нема сумње да је за поуздану оцену степена задужености, поред односа сопственог и позајмљеног капитала (50% : 50%), неопходно узети у обзир и низ допунских фактора. *Родић и сар (2007)* сматра да поред овог правила, за поуздану оцену задужености неопходно је узети у обзир и следеће критеријуме:

- органски састав средстава и стопу инфлације, као примарне, и
- рентабилност и ликвидност, као секундарне.

Органски састав средстава представља удео основних средстава у збиру основних и обртних средстава:

$$\text{Органски састав средстава} = \frac{\text{Основна средства}}{\text{Основна средства} + \text{Обртна средства}}$$

У условима када је висок органски састав средстава нужно је померање структуре пасиве ка сопственим изворима из два разлога:

- *прво*, основна средства су везана на дуги рок због чега је мобилизације ових средстава спорија а тиме и неизвеснија, што повећава ризик улагања па повериоци нерадо прихватају њихово финансирање; и
- *друго*, високо улагање у основна средства изазива и високе фиксне трошкове амортизације чиме се повећава ризик остварења позитивног финансијског резултата.

Висока **инфлација** захтева померање структуре пасиве ка сопственим изворима финансирања, јер су у таквим условима каматне стопе на позајмљени капитал врло високе, а то утиче на смањење финансијског резултата.

Висока **рентабилност** и перманентна **ликвидност** дозвољавају померање структуре капитала ка позајмљеним изворима, јер то значи да дужник остварује позитиван финансијски резултат, и да благовремено измирује своје обавезе.

Степен задужености може се изразити различитим показатељима, у зависности од врсте и намене анализе. То су превасходно:

- „стопа задужености“ (однос туђих и укупних извора финансирања), затим
- „стопа самофинансирања“ (однос сопствених и укупних извора финансирања), или
- „финансијски левериџ“ (однос дугова и капитала; *користи се углавном у америчкој теорији и пракси*).

Сва три наведена индикатора показују у суштини исту ствар, само посматрану са различитих аспеката. Може се извести и низ других парцијалних показатеља за утврђивање задужености, као што су:

- дугорочна задуженост,
- краткорочна задуженост,
- однос капитала и дугорочних обавеза,
- покриће камата зарадом предузећа и др).

У оквиру овога предмета ми степен задужености изражавамо превасходно преко „стопе задужености“, укључујући и парцијалне стопе краткорочне и дугорочне задужености. У наставку се приказује израчунавање појединих показатеља.

Табела VII-5. Анализа задужености

(у 000 РСД)

Рачуни , групе	П О З И Ц И Ј А	АОП	"ПАНОНИЈА"		"СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
Класа 3	1. Капитал - укупан	0401	2.176.884	2.271.194	1.427.988	1.490.309
	2. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0	0	0
	3. Нето капитал (1-2)		2.176.884	2.271.194	1.427.988	1.490.309
40 и 41	4. Дугорочне обавезе и резервисања	0424	943.080	1.075.153	777.583	787.487
42до 49 без 498	5. Краткорочне обавезе	0441+ 0442	1.817.369	1.466.837	1.733.083	1.367.959
	I. УКУПНА ПАСИВА (3 до 5)	0464	4.937.333	4.813.184	3.938.653	3.645.754
	6. Стопа укупне задужености $[(4+5) / I \times 100]$		55,9	52,8	63,7	59,1
	7. Стопа дугорочне задужености $(4 / I \times 100)$		19,1	22,3	19,7	21,6
	8. Стопа краткорочне задуженос. $(5 / I \times 100)$		36,8	30,5	44,0	37,5
	9. Органски састав средстава		49,1	49,9	43,7	50,7
	10. Стопа самофинансирања $(3 / I \times 100)$		44,1	47,2	36,3	40,9
	11. Финансијски левериџ $[(4+5) / 3]$		1,268	1,119	1,758	1,446

* У литератури се могу наћи и такво решење да се, приликом анализе задужености, из укупне пасиве искључују дугорочна резервисања, пасивна временска разграничења и одложене пореске обавезе. Такав поступак је нешто прецизнији, али ми то овде нисмо радили с обзиром да ни код укупне имовине нисмо искључивали активна временска разграничења и одложена пореска средства. Овакав поступак је једноставнији за студенте, а осим тога, поменуте позиције, по правилу, нису значајне у пасиви пољопривредних предузећа (нашем примеру мање од 0,8%).

Предузеће „Панонија“ има стопу укупне задужености 52,8% у текућој години, што је нешто изнад „златног правила“ (50% : 50%). Стопа самофинансирања је 47,2% (100% - 52,8% = 47,2%). Ово је, опак, осетно нижи степен задужености у односу на просек гране (тј. свих пољопривредних предузећа са подручја АПВ), која су у просеку задужена са 53,5%. Велики проценат дугова отпада на краткорочну задуженост (30,5%; просек гране: 40,1%), што је неповољна чињеница (иако очекивана), с обзиром да краткорочне обавезе пре доспевају на наплату и, по правилу, имају више каматне стопе. Треба размотрити и остале релевантне факторе за оцену задужености. Органски састав средстава (49,9%) није висок и креће се у границама очекиваног за ову врсту делатности (просек гране: око 54,4%). Стопа инфлације је доста ниска (1,9%; таб. 7) и стабилна последњих година. Ако се овоме додају и чињенице да је рентабилност на задовољавајућем нивоу (5,28% ; просек гране: 3,86%), и да предузеће „Панонија“ вероватно нема проблема са ликвидношћу (коеф. 1,27 ; просек гране: 0,61), може се констатовати да у оваквим околностима није проблематично незнатно померање структуре пасиве ка позајмљеним изворима (52,8%). Другим речима, степен задужености се може оценити као **прихватљив**.

Конкурвенција „Срем“ има значајно вишу стопу укупне задужености (59,1%) и краткорочне задужености (37,5%), као и неповољније остале релевантне факторе за оцену задужености.

Солвентност означава способност предузећа да плати све обавезе не у року њиховог доспећа већ уопште, макар то било из стечајне (ликвидационе) масе. Подсећамо да је ликвидност способност плаћања обавеза у моменту њиховог доспећа.

Солвентност се мери односом нето имовине предузећа (укупна актива) и укупних дугова (обавеза).

$$\text{Коефицијент солвентности} = \frac{\text{Имовина (Активa)}}{\text{Укупне обавезе}}$$

Нема правила колики тај однос треба да буде, али је сигурно да мора бити значајно већи од један. Јер, у случају ликвидације тешко је очекивати да се имовина прода по књиговодственој вредности, већ вероватно по знатно нижој. У нормалним околностима солвентност се и не проверава јер се подразумева да је нето имовина већа од дугова. Колика ова разлика треба да буде зависи превасходно од врсте имовине, односно могућности њеног уновчавања. Дobar део имовине пољопривредних предузећа може се релативно добро и лако уновчити на тржишту, а пре свега пољопривредно земљиште, вишегодишњи засади, основно стадо, значајан део пољопривредне опреме, све врсте залиха итд.).

У литератури се могу пронаћи и други показатељи за изражавање солвентности. То су углавном различити односи (рација) између појединих делова активе и пасиве, односно унутар саме пасиве. Ради се, дакле, о индикаторима парцијалног су карактера, који су

мање или више значајни за оцену стања и перспектива солвентности. Међу њима су свакако најважнији показатељи задужености (укупне, дугорочне и краткорочне), јер је повећање степена задужености непосредно повезано са смањењем солвентности предузећа.

Табела VII-6. Анализа солвентности

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"		ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
	1. Пословна имовина	0071	4.937.333	4.813.184	3.938.653	3.645.754
Класа 4	2. Обавезе	0424+0442	2.760.449	2.541.990	2.510.666	2.155.446
	3. Солвентност (1 / 2)		1,79	1,89	1,57	1,69

На основу података из *табеле VII-6 (ред. бр. 3)* јасно је да солвентност није угрожена ни код „Паноније“ (коэф: 1,89 ; односно 1,79), ни код „Срема“ (коэф: 1,69; односно 1,57).

4. АНАЛИЗА ОДРЖАВАЊА РЕАЛНЕ ВРЕДНОСТИ КАПИТАЛА

Одржавање реалне вредности сопственог капитала у условима инфлације нужно је са становишта несмањеног физичког обима пословања, одржавања задужености на прихватљивом нивоу као и финансирања бар просте репродукције из сопствених средстава. Ако се смањује реална вредност сопственог капитала, предузеће из сопственог капитала, не може купити исту количину предмета рада и средстава за рад, као што је могло пре смањења реалне вредности сопственог капитала. У таквим околностима предузеће је пред алтернативом:

- или смањити физички обим пословања или, пак,
- повећати задуженост.

Ако се смањи обим производње, услед негативног дејства фиксних трошкова, има за последицу остварење лошијег финансијског резултата. Повећањем задужености расту расходи финансирања, што опет подразумева смањење финансијског резултата, а такође се угрожава и аутономија дужника. Наравно, ни једна алтернатива није прихватљива. Најзад, смањење реалне вредности сопственог капитала онемогућава финансирање просте репродукције из сопствених средстава, чиме се доводи у питање и кредитна способност предузећа⁵⁶.

Реална вредност сопственог капитала одржава се по основу:

- 1) приписивања ефеката ревалоризације,
- 2) акумулације,
- 3) нето улагања капитала (разлика између свих улагања и повлачења капитала),
- 4) по основу поновне процене вредности капитала итд.

⁵⁶ Родић и сар, 2007, стр. 299-300.

Ако би билансирање у условима инфлације за најважнији циљ имало одржавање реалне вредности капитала ефекти ревалоризације би увећавали нето капитал тачно до нивоа стопе инфлације (као што је то углавном код нас), тј. одржавали би његову реалну вредност, а остали напред поменути начини, представљали би реално повећање. Оцена одржавања реалне вредности капитала заснива се на упоређењу индекса нето сопственог капитала и индекса раста цена на мало.

$$\text{Индекс нето капитала} = \frac{\text{Нето капитал на крају године (текућа)}}{\text{Нето капитал на почетку године (претходна)}} \times 100$$

$$\text{Индекс цена на мало} = 100 + \text{стопа инфлације}$$

Нето сопствени капитал (класа 3 у билансу стања) представља сопствени извор финансирања. Приликом анализе одржавања реалне вредности капитала нето капитал се утврђује као разлика између укупног сопственог капитала и евентуалног губитка изнад висине капитала (таб. 6). Евентуални губитак до висине капитала (текуће и претходних година - *група 35; АОП 0421*) већ је одузет од износа капитала исказаног у пасиви БС (*АОП 0401*), тј. представља одбитну ставку. Појава позиције „губитка изнад висине капитала“ мало је вероватна код појединачних предузећа, јер би то значило да предузеће има негативан капитал, односно да је изгубило сав сопствени капитал и још део позајмљеног (туђег) капитала. У нормалним условима пословања се то тешко може десити, јер би менаџмент, власници, банке и други повериоци, вероватно нешто предузели пре тога, макар то био и стечај. Може да се појави у нерегулисаним и неконтролисаним условима пословања (нпр. ратним, транзиционим, велике економске кризе и сл.), када предузеће за релативно кратко време практично банкротира. Губитка изнад висине капитала се може појавити код анализе збирних биланса (нпр. за сва пољопривредна предузећа Војводине, јер међу њима можда има и предузећа са негативним капиталом), али код појединачних је врло ретко. У нашим примерима (као и оним на вежбама и тестовима) ова позиција се неће појављивати, а у табели је остављен празан ред због комплетности приказа.

Просечан раст цена на мало на годишњем нивоу (децембар текуће према децембру претходне године) изражава се „индексом раста цена на мало“, као општеприхваћеним мером инфлације. На пример, ако је индекс раста цена на мало у 2019. години 105,6 то значи да је „стопа раста цена на мало“ била 5,6% (105,6 – 100). Ово је истовремено и „стопа инфлације“ за 2019. годину. Или на пример, ако знамо да је стопа инфлације у 2018. години била 3,8% онда то значи да је индекс раста цена на мало био 103,8. Дакле, индекс раста цена и стопа инфлације показују исту ствар, односно представљају исте показатеље, само различито изражене⁵⁷. Индекс раста цена на мало представља, у ствари, просечан раст малопродајних цена производа и услуга за годину дана.

⁵⁷ Погрешно је рећи (што студенти неретко чине) „индекс стопе инфлације“ или „индекс раста инфлације“.

Инфлација се мери по тачно одређеној методологији Републичког завода за статистичку, која се заснива на праћењу кретања малопродајних цена одређеног броја одабраних производа и услуга (око 500). Инфлација се може мерити и растом свих цена (на велико и на мало), као и растом цена индустријских

Табела VII-7. Анализа одржавања реалне вредности капитала

(у 000 РСД)

Рачун, група	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "ПАНОНИЈА"		ПРЕДУЗЕЋЕ "СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
Класа 3	1. Капитал - укупан	0401	2.176.884	2.271.194	1.427.988	1.490.309
	2. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0	0	0
	3. Нето капитал (1-2)		2.176.884	2.271.194	1.427.988	1.490.309
	4. Индекс нето капитала		97,6	104,3	96,2	104,4
	5. Индекс цена на мало (100 + стопа инфлације)		102,0	101,9	102,0	101,9

Предузеће „Панонија“ је у 2019. години успело да одржи и повећа реалну вредност капитала за **2,4** индексних поена (104,3-101,9). Ово је један од разлога што је предузеће повећало стопу самофинансирања, односно смањило стопу задужености за 3,1% у текућој у односу на претходну годину (таб. VII-7). У 2018. години забележено је смањење реалне вредности капитала за 4,44% (102,0 - 97,6).

Конкурентација, такође, бележи раст реалне вредности капитала у текућој години (за 2,5%), док је у претходној години она смањена за 5,8% (102,0 – 96,2).

5. АНАЛИЗА РЕПРОДУКЦИОНЕ СПОСОБНОСТИ

Репродукциона способност предузећа је способност да се из сопствених средстава финансира репродукција, при чему се разликује **проста** и **проширена** репродукција.

Ако предузеће из средстава за репродукцију може најпре да успостави дугорочну финансијску равнотежу, а потом из остатка да финансира обнављање сталних залиха на непромењеном нивоу и замени дотрајала основна средства (при чему је опрема најзначајнија, јер по правилу најпре доспева за замену), сматра се способним да из сопствених средстава финансира просту репродукцију. Финансијска равнотежа мора прво да се успостави, јер би се претходним улагањем нето средстава за репродукцију у набавку основних средстава још више погоршала финансијска равнотежа. Тиме би се додатно угрозила ликвидност, која је ипак приоритетна.

Проширена репродукција подразумева не само обнављање основних средстава и сталних залиха на непромењеном физичком обиму већ и набавку нових основних средстава и сталних залиха што повећава физички обим пословања. Репродукциона способност предузећа условљена је:

- висином финансијског резултата,
- структуром основних средстава са становишта рока трајања,

производа и сл. Постоје разлике у одређеним земљама, али је наведени начин преко „раста цена на мало“ најчешћи.

- дужином амортизационог периода основних средстава,
- рационалности управљања залихама,
- висином оснивачког сопственог капитала и
- одржавањем реалне вредности сопственог капитала у условима инфлације⁵⁸.

Репродукциона способност **стопом средстава за репродукцију**, која се добија из односа расположивих новчаних средстава за финансирање репродукције и просечно коришћених укупних средстава (укупне активе) (*таб. VII-8*). Анализа репродукционе способности заснована искључиво на билансним подацима има озбиљна ограничења у погледу могућности обезбеђивања неопходних података. У литератури се обично разликују бруто и нето средства за репродукцију:

- **Бруто** средства - за репродукцију у основи чини збир: акумулација (део нето добити који остаје у предузећу), трошкова амортизације и дугорочних резервисања, и износ наплаћене главнице дугорочних пласмана.
- **Нето** средства - за репродукцију добију се ако се бруто средства умање за износ отплаћених дугорочних зајмова и евентуално откупљених сопствених акција.

Овако дефинисана нето средства за репродукцију представљају нето новчани прилив из пословања (*Cash Flow*). Као што је већ истакнуто, нето средства за репродукцију слободна су за улагање у основна средства и сталне залихе уз услов да постоји дугорочна финансијска равнотежа.

Табела VII-8. Анализа репродукционе способности

(у 000 РСД)

Рачун и, групе	ПОЗИЦИЈА	АОП	"ПАНОНИЈА"		"СРЕМ"	
			2018	2019	2018	2019
	1. Нето добитак (губитак)	1064 /65	277.705	135.520	130.699	-77.286
54	2. Трошкови амортизације и резервисања	1027/ 28	124.188	130.498	112.006	171.227
	3. Бруто средства за репродукцију (1 + 2)		401.893	266.018	242.705	93.941
	4. Просечна укупна средства*		5.233.573	4.875.259	4.174.973	3.792.204
	5. Стопа средстава за репродукцију [(3 / 4) x 100]		7,68	5,46	5,81	2,48
	Дугорочна финансијска равнотежа		1,050	1,135	1,001	0,994
	Стопа отписаности опреме		57,5%	59,9%	58,3%	61,1%

* Утврђују се као проста аритметичка средина укупне имовине (тј. укупне активе) две узастопне године. За 2019. годину: $(4.937.333 + 4.813.184) / 2 = 4.875.259$ динара.

Средства за репродукцију (посебно у нето износу) није могуће прецизно квантификовати само на основу билансних података. Прво, не може се тачно утврдити који део нето добитка ће остати у предузећу као акумулација за увећање сопственог капитала, јер органи управљања одлуку о томе доносе након предаје биланса. Друго, из биланса се не види тачан наплаћене главнице дугорочних финансијских пласмана,

⁵⁸ Родић и сар, 2007, стр. 301.

односно отплаћене главнице дугорочних обавеза. Због ових ограничења, као и због једноставности рачунања, ми смо средства за репродукцију рачунали као збир само добити/губитка и трошкова амортизације и резервисања (*на писменом урадити исто*). У овом случају је износ бруто и нето средстава за репродукцију исти (*таб. VII-8*).

Приликом оцене репродукционе способности, треба имати у виду да један део амортизације има карактер допунске акумулације који се може користити за трајна улагања исто као и редовна акумулација. Ипак, висина и расположивост овог вида акумулације зависи од доста фактора односно услова (да су вредновање основних средстава и обрачун амортизације реално постављени, да нема пропуштене амортизације у условима инфлације, да се замена основних средстава врши сукцесивно и равномерно итд.) (*о овоме је било речи у поглављу II тачка 7*).

Код оцене репродукционе способности превасходно треба водити рачуна о могућности обнављања дотрајале опреме, јер она доспева за замену много брже него грађевински објекти, док биолошка средства имају свој природни циклус обнављања. Из биланса није могуће утврдити проценат отписаности опреме, а поготову не тачну вредност опреме која следеће године треба заменити. У *Статистичком анексу* постоје само збирни подаци о проценту отписаности за укупне „*Некретнине, постројења и опрему*“, али не појединачан податак само за опрему. Интерни аналитичари наравно располажу свим неопходним подацима.

У имениоцу формуле за израчунавање репродукционе способности налази се вредност свих основних средстава, а то значи и пољопривредног земљишта које се не амортизује, тј. де доприноси укупном збиру расположивих средстава за репродукцију. Истовремено, земљиште не губи вредност и не мора се замењивати. С обзиром да земљиште, по правилу, представља значајан сегменту имовине пољопривредних предузећа, то значи да битно умањује стопе репродукционе способности у пољопривреди. У нашем примеру, пољопривредно земљиште чини 14,9% укупне имовине (активе) предузећа „Панонија“, што снижава стопу репродукционе способности за око 1%. Заједно са грађевинским објектима земљиште чини 29,7% укупне активе, док опрема вреди тек 543.403 хиљ. дина, или 11,45 укупне активе. Ово указује да приликом оцене не треба гледати само добијену стопу репродукционе способности, већ и друге факторе од којих то зависи.

Предузеће „Панонија“ је остварило релативно скромне стопе бруто средстава за репродукцију у обе посматране године, уз тенденцију смањења (5,46%; односно 7,68%). За одговор на питање: „*да ли ово предузеће способно да самостално финансира репродукцију?*“, неопходно је размотрити и друге релевантне факторе, односно услове. Дугорочна финансијска равнотежа је врло повољна (тј. значајно померена ка дугорочним изворима финансирања, предузеће има 398.139 хиљ. дин вишка дугорочних извора), што је јако важно, јер расположива средства за репродукцију (266.018 дин) не мора трошити на успостављање равнотеже. Остаје да видимо да ли предузеће може заменити дотрајала основна средства, пре свега опрему.

Оно што забрињава јесте релативно висока стопа отписаности опреме у обе године (59,9%; односно 57,5%), али је битнији податак колико је тачно опреме стигло за замену следеће године. У билансима тај податак не постоји, али претпоставимо да се замена врши углавном континуирано, сваке године око 10% вредности опреме. За те намене је у

следећој години потребно: вредност опреме $543.403 : 0,599 = 907.184$ хиљ. дин - је набавна вредност нове опреме; 10% од ове вредности је 90.718 хиљ. дин што представља износ који треба уложити у замену дотрајале опреме. Преосталих 175.300 хиљ. дин средстава за репродукцију ($266.018 - 90.718 = 175.300$) може искористити за замену других основних средстава. У конкретном случају, то је више него довољно да се замени око 20% основног стада и вишегодишњих засада (потребно око 25.000 хиљ. дин) и око 10% грађевинских објеката (потребно око 142.000 хиљ. дин, ако је просечна отписаност 50%). Након свега предузећу ће преостати још око 8.300 хиљ. дин за евентуалну отплату главнице дугорочних обавеза које евентуално стижу следеће године.

Претходни обрачун важи уз претпоставку да „Панонија“ у следећој години има неутралан нето новчани ток (Cash Flow) по основу наплате главнице дугорочних финансијских пласмана наспрам отплате главнице доспелих дугорочних обавеза. Ови подаци не постоје у билансу (па смо претпоставили неутралан утицај), али ће их интерни аналитичари свакако узети у обзир, јер могу бити врло важни за коначну оцену репродукционе способности. Судаћи према билансим подацима за претходну годину, који показују да има 1.000 хиљ. дин. дугорочних пласмана, према 951.518 хиљ. дин дугорочних кредита, реално је очекивати негативан однос (новчани ток). Може се реално претпоставити да то неће угрозити репродукциону способност предузећа, јер поред наведене резерве од 8.300 хиљ. дин, извесно је да и код грађевинских објеката постоји значајна резерва, јер је мало вероватно да ће предузеће следеће године мењати 10% вредности објеката.

На основу претходних аналитичких разматрања, може се рећи да је предузеће „Панонија“ ипак **способно** да самостално финансира сопствену репродукцију. Цео претходни обрачун се заснива на приближним односно процењеним вредностима, са намером да се покаже методологија анализе, док само интерни аналитичари у предузећу имају тачне податке и могу извести прецизне обрачуне, односно дати поуздану оцену репродукционе способности.

Предузеће „Срем“ има врло ниску стопу бруто средстава за репродукцију у текућој години 2,48%, што уз поремећеност финансијске равнотеже (која није велика, али постоји) и високу стопу отписаности опреме (61,1%) указује на потенцијалне проблеме овог предузећа. Наиме, недостајући дугорочни извори финансирања нису велики (13.807 хиљада динара) и може се очекивати да ће предузеће успети да успостави финансијску равнотежу, али тешко да ће успети да замени дотрајалу опрему и друга основна средства.

Нето средства за репродукцију могу да буду и **негативна**, што се јавља у случају када је губитак већи од амортизације и осталих прилива средстава за репродукцију. То је јасан показатељ да предузеће сигурно није способно да из сопствених средстава финансира ни просту репродукцију.

* * *

Извршена анализа показује различит квалитет појединих показатеља финансијског положаја посматраног предузећа „Панонија“. Оцене се крећу у распону од прихватљив/задовољавајући до добар. Нема индикатора који су „лоши“, али ни оних који су „јакو добри“. Финансијска равнотежа, као један од кључних фактора финансијског положаја је добра, док се за остале може рећи да су на прихватљивом нивоу. Генерално, финансијског положаја овог предузећа може се оценити као **прихватљив**.

Конкурентско предузеће „Срем“ има знатно веће проблеме са финансијским положајем (висока стопа задужености, ниска стопа репродукционе способности). При том, угрожена репродукциона способност (као најважнији индикатор, јер обједињује већину других показатеља) представља најслабију тачку. Због тога се финансијски положај конкуренције генерално може оценити *умерено лошим*, са приметном тенденцијом побољшања.

Претходном анализом дата је дијагноза стања и кретања најважнијих параметара финансијског положаја, и изведена сумарна оцена финансијског положаја у целини. Тиме посао аналитичара не завршава, следећи корак је да се размотре решења и дају алтернативни предлози за побољшање финансијског положаја (*о томе више на мастер/докторским студијама*).

6. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ И УСКЛАЂЕНОСТИ ИЗВОРА СРЕДСТАВА

Извори показују на који начин су средства прибављена, тј. одакле средства потичу. Билансно посматрано извори су сврстани у пасиву биланса стања. Сви извори се према критеријуму трајности могу поделити на:

1. трајне изворе (капитал)
2. изворе привременог карактера (обавезе -дугорочне и краткорочне).

Према критеријуму сопствености извори се могу поделити на:

1. сопствене изворе (капитал)
2. туђе изворе (обавезе).

С правне тачке гледишта, пасива односно извори представљају обавезе, јер морају бити враћени. Капитал као сопствени и трајни извор такође може доспети за враћање у случају ликвидације предузећа, тј. тада би га требало вратити власницима.

Средства и извори средстава морају бити исте величине (**Актива = Пасива**), што је и логично, јер сва средства морају имати свој извор прибављања, тј. морају однекуд потицати.

Пожељно је са становишта предузећа да је у структури извора што већа заступљеност сопствених извора, али сасвим природно морају постојати и туђи извори средстава (*о овоме се више говори код анализе задужености*).

Дугорочна резервисања представљају дугорочну обавезу, али специфичну врсту обавезе, које предузеће самостално формира за потребе будућих улагања/расхода.

Пресецање биланса је метода анализе финансијске ситуације предузећа која има за циљ да оцени усклађеност структуре извора по року расположивости, са структуром средстава по року везаности. Проверава се, дакле, правилност коришћења извора средстава.

Усклађеност средстава и њихових извора проверава се, у суштини, и код анализе финансијске равнотеже. За ове потребе се у новије време често користи метод „пословно-аналитичких показатеља“ (*индикатори хоризонталне финансијске структуре и други*).

Ипак, метод „пресецања биланса“ је у неким случајевима погоднији јер даје бољи и јаснији преглед усклађености појединих сегмената активе и пасиве.

Треба најпре утврдити да ли је сваки од облика средстава у активи покривен адекватним изворима у пасиви, колика су одступања и каквог карактера. Односно, да ли су извори средстава правилно употребљени. На пример, неправилно је да се из краткорочних кредита финансира прибављање сталне имовине (грађевинских објеката, трактора, система за наводњавање и других постројења и опреме. Краткорочним кредитима треба финансирати краткорочно везана средства, тј. превасходно обртну имовину.

Проверава се, дакле, усклађеност структуре извора са структуром средстава, а не обрнуто. Због тога се намеће потреба рашчлањавања биланса на одређени број подбиланса. Биланс се хоризонтално дели на подбилансе, а затим се анализа финансијске ситуације врши кроз анализу појединих подбиланса (*таб. VII-9*).

Збирни преглед показује да код предузећа „Панонија“ у 2019. години постоји неусклађености структуре средстава и извора у износу од 398.139 хиљада динара, или **8,3%** укупних извора финансирања ($398.139 / 4.813.184 \times 100$). У овом случају се не може говорити о „неправилном коришћењу извора“. Ради се о повољној финансијској структури предузећа, с обзиром да су дугорочни извори већи од дугорочно везаних средстава за 398.139 хиљада динара. У овом износу су краткорочно везана средства финансирана из дугорочних извора (капитал и дугорочне обавезе), што је позитивно због тога што се краткорочна средства пре мобилишу (претварају у новац) него што ће дугорочни извори финансирања доспети на наплату. Другим речима, постоје основни предуслови за одржавање ликвидности предузећа. Наравно, ово је повезано са оценом финансијског положаја предузећа.

Претходно изнета оцена о „доброј финансијској структури“ је генерална/општа. То не значи да предузеће нема никаквих проблема у домену финансијске ситуације, или да ће у сваком моменту успети да одржи ликвидност. Интерни аналитичари овај проблем треба да посматрају знатно аналитичније, да изврше детаљне анализе и дају прецизније оцене и закључке. Дугорочно везана средства, као и дугорочни извори су, по правилу, врло хетерогене категорије. Исто важи и за краткорочна средства и изворе. На пример, у оквиру дугорочно везаних средстава могу да постоје: земљиште које се не амортизује, тј. не трансформише се у новац осим у случају продаје, затим грађевински објекти са роком трајања (имобилизације средстава) од 30 година, али и опрема која ће за замену стићи за 8 година као и она за пар година. Са друге стране, у оквиру дугорочних извора имамо капитал као трајни извор, али и кредите са роком доспећа од 2 до 10 година (мало је вероватно да има кредит са дужим роком доспећа). Логично би било да су земљиште, вишегодишњи засади и грађевински објекти бар већим делом покривени сопственим капиталом, а да се дугорочни кредити користе за финансирање остале сталне имовине (опреме, основног стада, сталних залиха и др.). То је тешко постићи и ретко се сусреће у пракси домаћих пољопривредних предузећа. Наше модел предузеће „Панонија“ је изузетак по овом питању, с обзиром да је капитал више него довољан за покриће земљишта, објеката, опреме и вишегодишњих засада.

Табела VII-9. Пресецање биланса предузећа „Панонија“

(у 000 РСД)

А) ПОДБИЛАНС ДУГОРОЧНИХ СРЕДСТАВА

Позиција	Износ	Позиција	Износ
1. Неуплаћени уписани капитал	0	1. Капитал	2.271.194
2. Нематеријална имовина	5.189	2. Дугорочна резервисања	7.371
3. Основна средства	2.399.862	3. Дугорочне обавезе	1.067.782
4. Дугорочни фин. пласмани и потр.	1.000		
5. Залихе - сталне	542.157		
Укупно	2.948.208	Укупно	3.346.347

Б) ПОДБИЛАНС КРАТКОРОЧНИХ СРЕДСТАВА

Позиција	Износ	Позиција	Износ
1. Краткорочна потраживања	1.087.353	1. Обавезе из пословања и примљени аванси	688.871
2. Краткорочни фин. пласмани	362.829	2. Краткорочне фин. обавезе	746.292
3. Готовина и еквиваленти	18.173	3. ПВР, ПДВ и остале обавезе	31.674
4. ПДВ и АВР	34.848		
Укупно	1.503.203	Укупно	1.466.837

В) ПОДБИЛАНС ФИКТИВНИХ СРЕДСТАВА

Позиција	Износ	Позиција	Износ
1. Одложена пореска средства	361.773	1. Одложене пореске обавезе	0
Укупно	361.773	Укупно	0

УКУПНА АКТИВА:	4.813.184	УКУПНА ПАСИВА:	4.813.184

Подбиланси	Средства	Извори	+	-
1. Дугорочна средства	2.948.208	3.346.347	398.139	
2. Краткорочна средства	1.503.203	1.466.837		36.366
3. Фиктивна средства	361.773	0		361.773
Укупно	4.813.184	4.813.184	398.139	398.139

Као и код других анализа, врши се поређење најважнијих индикатора у времену, простору, са плановима, познатим нормативима и сл. Приметно је да је поменути проценат неусклађености средстава и извора (8,3%) знатно порастао у односу на претходну (3,0%). Међутим, у овом случају то представља позитивно кретање, јер се ради о вишку дугорочних извора у односу на дугорочна средства.

Конкуренија „Срем“, са друге стране, неправилно користи 7,7% (2019) укупних извора финансирања, односно дугорочни извори су мањи од дугорочно везаних средстава за

13.807 хиљада динара. Недостатак дугорочних извора финансирања значи да се, у наведеном износу, дугорочно везана средства финансирају из краткорочних извора финансирања (краткорочни кредити, обавезе из пословања итд.), што свакако није повољно и указује на могуће проблеме у одржавању ликвидности предузећа.

7. ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ФИНАНСИЈСКЕ СТРУКТУРЕ И УСПЕХА

Индикатори финансијске структуре и успешности пословања рачунају се превасходно на основу билансних података. У наставку се приказује начин обрачуна и тумачење следећих група индикатора:

- 1) основни индикатори стања финансирања;
- 2) основни индикатори стања средстава;
- 3) основни индикатори хоризонталне финансијске структуре;
- 4) основни индикатори економичности (*поглавље VI, тачка 6*);
- 5) основни индикатори по раднику - продуктивности (*поглавље III, тачка 5*).

Ови индикатори могу бити врло значајни за екстерне кориснике/аналитичаре како би стекли основну слику о финансијском положају предузећа са којим имају (или планирају) пословну сарадњу. То су у првом реду: банке, фондове и други кредитори, затим пословни партнери, потенцијални инвеститори, коморе и друга удружења, брокери, економски аналитичари, рејтинг куће и др.) Наведени индикатори нису довољни да би се извршила комплетна и свеобухватна анализа стања и кретања финансијске ситуације предузећа. Међутим, екстерни аналитичари често располажу само јавно доступним, односно билансним подацима, и у таквој ситуацији су принуђени да анализу заснивају на наведеним индикаторима. Треба напоменути да су ово само основни сетови пословно-аналитичких индикатора (може се рећи школски ниво), а да поменути и други корисници користе и друге групе показатеља, у зависности од намене и циља анализе. Тако, на пример, банке имају тачно одређене групе индикатора које користе у оквиру поступка процене бонитета предузећа које аплицира за кредит.

Свеобухватна анализа финансијског положаја коју раде интерни аналитичари у оквиру предузећа (*ми увек полазимо од ове претпоставке*) по правилу ће, поред ових, узети у разматрање и многе друге претходно приказане индикаторе финансијског положаја и резултата, у зависности од врсте и циљева анализе. Ови билансни индикатори нису скроз нови у односу на оне који су у претходним лекцијама обрађени, нити су у супротности са њима. Напротив, они се допуњују. Неки од тих индикатора се овде приказују на нешто другачији начин, можда се даје више варијанти њиховог израчунавања, али се у углавном ради о истом садржају, односно истој суштини. Корисно их је издвојити као посебну групу индикатора које могу користити екстерни аналитичари на бази биланса (*у оваквој ситуацији су најчешће и студенти када раде писмени*).

7.1. Индикатори стања финансирања

Индикатори „стања финансирања“ се односе на структуру пасиве, односно на структуру „извода финансирања“ који се налазе у пасиви биланса стања. Анализа задужености (*тачка 3 овог поглавља*) се такође бави структуром извора финансирања али превасходно са власничког аспекта, настојећи да утврди однос сопствених и туђих извора. Ови индикатори имају шири обухват, јер посматрају структуру и са аспекта рочности извора, као и са становишта врсте обавеза/капитала. У наставку се приказују основни индикатори стања финансирања који се могу рачунати на основу билансних података, уз напомену да сет ових индикатора може бити знатно шири, односно бројнији (*таб. VII-10*).

Табела VII-10. Основни индикатори стања финансирања (у %)

I) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ СТАЊА ФИНАНСИРАЊА	АОП	"Панонија"	"Срем"
Учешће (сопственог) капитала у укупној пасиви	$(0401/0464) \times 100$	47,2	40,9
Учешће дугорочних обавеза, резервисања и краткорочних обавеза у укупној пасиви	$(0425+0432+0442) / 0464 \times 100$	52,8	59,1
Учешће ПВР и осталих кратк. обавеза у укупној пасиви	$(0442/0464) \times 100$	30,5	37,5
Учешће капитала, дугорочних обавеза и резервисања у укупној пасиви	$(0401+0425+0432) / 0464 \times 100$	69,5	62,5
Учешће дугорочних обавеза у укупној пасиви	$(0432 / 0464) \times 100$	22,2	21,5
Учешће краткорочног финансирања у укупној пасиви	$(0443 / 0464) \times 100$	15,5	25,6

У формулама индикатора се увек појављује множење са 100, како би се показатељ изразио у процентима. Ради се дакле о класичним показатељима структуре.

Као и све друге врсте релативних индикатора, и ови се могу поредити временски, просторно итд. Неке од ових индикатора смо већ рачунали и коментарисали код анализе финансијског положаја, међутим приказани су и овде због њиховог значаја при анализи. Предузеће „Панонија“ има 15,5% удела краткорочних финансијских обавеза у укупним изворима финансирања, наспрам 22,2% удела дугорочних обавеза (*таб. VII-10*). Ово је, свакако, повољан однос с обзиром на то да дугорочне обавезе касније допевају и имају, по правилу, ниже каматне стопе (дугорочни кредити).

Конкурвенција „Срем“ има значајно веће учешће краткорочног финансирања у укупној пасиви (25,6%). Овај податак значи да се добар део имовине предузећа (четвртина) финансира из краткорочних кредита и осталих краткорочних односно текућих обавеза, што свакако није повољно. Такође, учешће дугорочних обавеза у укупним изворима финансирања је 21,5%.

7.2. Индикатори стања средстава

Индикатори стања средстава показују имовинско стање предузећа, односно структуру активе. Ови индикатори су добрим делом обрађени код анализе сталне и обртне имовине, с тим да се овде ради о детаљнијем и бројнијем сету односа између појединих врста имовине и укупне активе. У наставку се приказују неки најбитнији индикатори на основу којих се може оценити имовински положај предузећа (*таб. VII-11*)

Табела VII-11. Основни индикатори стања средстава

(у %)

II) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ СТАЊА СРЕДСТАВА	АОП	"Панонија"	"Срем"
Учешће основних средстава и нематеријалних улагања у укупној активи	(0003+0010+0019) / 0071x100	50,0	50,8
Учешће обртних средстава у укупној активи	(0043 / 0071) x100	50,0	49,2
Учешће обртних средстава умањених за краткорочна финансијска улагања у укупној активи	(0043- 0062) / 0071 x100	42,5	41,7
Учешће финансијских улагања у укупној активи	(0024+0062) / 0071 x100	7,6	7,5
Учешће (сталних) дугорочних средстава у активи	(0002 / 0071) x100	50,0	50,8
Отпис основних средстава		54,9	55,2

Предузеће „Панонија“ има 50% : 50% однос сталних и обртних средстава у активи у 2019. години, што је стварно редак случај у пракси. Удео финансијских улагања (краткорочних и дугорочних) у укупној активи је 7,6%. Стопа отписаности основних средстава је прилично висока (54,9%).

Однос сталних и обртних средстава код конкуренције је 50,8% : 49,2%, док је учешће финансијских улагања 7,5%. Стопа отписаности основних средстава је нешто већа код конкуренције, 55,2%.

7.3. Индикатори хоризонталне финансијске структуре

Укупна имовина једног предузећа може се финансирати из различитих извора финансирања (сопствени и туђи). Управо ови односи између средстава (активе) и извора средстава (пасиве) представљају основне индикаторе хоризонталне финансијске структуре (таб. VII-12). Исти проблем се разматра и код анализе финансијске равнотеже, само овде нешто детаљније, са већим бројем једначина / индикатора.

Табела VII-12. Основни индикатори стања финансијске структуре

(у %)

III) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ХОРИЗОНТАЛНЕ ФИНАНСИЈСКЕ СТРУКТУРЕ	АОП	"Панонија"	"Срем"
Покриће сталних средстава капиталом	(0401/0002) x100	94,4	80,4
Основна средства и нематеријална улагања у односу на капитал	(0003+0010+0019) / 0401 x100	105,9	124,2
Покриће активе капиталом	(0401 / 0071) x100	47,2	40,9
Новчана средства и хартије од вредности у односу на краткорочне обавезе	(0067+0068) / 0442 x100	1,7	1,6
Основна средства у односу на дугорочне обавезе	(0010+0019) / 0432 x100	224,8	235,9
Краткорочно покриће краткорочних обавеза (обртна имовина у односу на краткорочне обавезе)	(0043 / 0442) x100	164,1	131,1
Однос купаца и добављача	(0051 / 0451) x100	149,3	186,8
Однос краткорочних потраживања и кратко. обавеза	(0051+0059+0060) / 0442 x100	74,1	56,2

Ово је, дакле, једна група индикатора која описује усклађеност средстава у активи и њихових извора у пасиви, и то са различитих аспеката (рочност, врста, власништво и др.). Дobar део ових индикатора је већ приказиван приликом анализе финансијске равнотеже, односно пресецања биланса.

Покриће сталних средстава капиталом је 94,4% код посматраног предузећа у 2019. години (таб. VII-12). Недостатак капитала за потпуно покриће сталних средстава је 134.857 хиљ. дин, што је износ који смо добили при рачунању сопственог обртног фонда (тачка 1.3.2 овог поглавља). Конкуренција има знатно мање покриће сталних средстава капиталом (80,4%), односно знатно већи негативни сопствени обртни фонд (-362.298 хиљада динара). Однос купаца и добављача у посматраном предузећу је 149,3 : 100, што је, генерално посматрано, неповољан однос са аспекта ликвидности. Ово практично значи да предузеће за 49,3% већим износом бескалатно финансира своје купце, него што се на исти начин финансира од својих добављача. Под претпоставком да су купци и добављачи приближно једнаке величине, ово би значило да су рокови наплате потраживања од купаца за 43,9% дужи него рокови плаћања према добављачима. Међутим, с обзиром да „Панонија“ нема проблема са финансијском структуром, односно ликвидношћу (што смо видели из претходних анализа), овакав однос не мора представљати проблем, уз претпоставку да потраживања од купаца нису ризична. Осим тога, ове податке треба опрезно тумачити, јер су на крају године када се састављају биланси, по правилу, у пољопривредним организацијама потраживања за продате производе велика, знатно већа од просека у току године. То је период када се знатан део обртних средстава налази у облику потраживања од купаца. Са друге стране, то није период када су обавезе према добављачима у максимуму.

VIII) МАТЕРИЈАЛИ СА ВЕЖБИ

1. ФИНАНСИЈСКИ ИЗВЕШТАЈИ

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични број:	Шифра делатности:	ПИБ:
Назив: Д.О.О. "Аграр"		
Седиште:		

БИЛАНС СТАЊА на дан __. __. 20__ године

- у хиљадама динара -

Група рачуна, рачун	ПОЗИЦИЈА	АОП	Напомена број	И з н о с		
				Текућа година	Претходна година	
					Крајње стање __.__.20__	Почетно стање 01.01.20__
1	2	3	4	5	6	7
	А К Т И В А					
00	А. УПИСАНИ А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ	0001				
	Б. СТАЛНА ИМОВИНА (0003+0010+0019+0024+034)	0002		139.496	147.851	127.957
01	І. НЕМАТЕРИЈАЛНА ИМОВИНА (0004+0005+0006+0007+0008+0009)	0003		1.410	1.875	1.725
010 и део 019	1. Улагања у развој	0004		97	199	183
011, 012 и део 019	2. Концесије, патенти, лиценце, робне и услужне марке, софтвер и остала права	0005		217	638	587
013 и део 019	3. Гудвил	0006		713	713	656
014 и део 019	4. Остала нематеријална имовина	0007				
015 и део 019	5. Нематеријална имовина у припреми	0008		383	325	299
016 и део 019	6. Аванси за нематеријалну имовину	0009				
02	ІІ. НЕКРЕТНИНЕ, ПОСТРОЈЕЊА И ОПРЕМА (0011 + 0012 + 0013 + 0014 + 0015 + 0016 + 0017 + 0018)	0010		124.502	130.639	110.586
020, 021 и део 029	1. Земљиште	0011		48.265	48.514	41.687
022 и део 029	2. Грађевински објекти	0012		22.233	21.634	19.903
023 и део 029	3. Постројења и опрема	0013		47.907	53.144	46.235
024 и део 029	4. Инвестиционе некретнине	0014		2.623	3.482	
025 и део 029	5. Остале некретнине, постројења и опрема	0015		857	849	
026 и део 029	6. Некретнине, постројења и опрема у припреми	0016		1.186	1.623	1.493
027 и део 029	7. Улагања на туђим некретн. постројењима и опреми	0017		129	290	253
028 и део 029	8. Аванси за некретнине, постројења и опрему	0018		1.302	1.103	1.015
03	ІІІ. БИОЛОШКА СРЕДСТВА (0020 + 0021 + 0022 + 0023)	0019		8.610	9.707	11.507
030, 031 и део 039	1. Шуме и вишегодишњи засади	0020		806	635	711
032 и део 039	2. Основно стадо	0021		6.557	7.558	9.372
037 и део 039	3. Биолошка средства у припреми	0022		1.247	1.515	1.424
038 и део 039	4. Аванси за биолошка средства	0023				
04, осим 047	ІV. ДУГОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ (0025 + 0026+0027+0028 + 0029 + 0030 + 0031 + 0032 + 0033)	0024		4.074	4.224	4.140
040 и део 049	1. Учешћа у капиталу за висних правних лица	0025		58	62	69
041 и део 049	2. Учешћа у капиталу придружених правних лица и заједничким подухватима	0026				

042 и део 049	3. Учешћа у капиталу осталих правних лица и друге хартије од вредности расположиве за продају	0027	620	700	658
део 043, део 044 и део 049	4. Дугорочни пласм. матичним и завис. правним лицима	0028			
део 043, део 044 и део 049	5. Дугорочни пласмани осталим повез. правним лицима	0029			
део 045, део 049	6. Дугорочни пласмани у земљи	0030	570	877	982
део 045 и део 049	7. Дугорочни пласмани у иностранству	0031			
046 и део 049	8. Хартије од вредности које се држе до доспећа	0032	2.825	2.585	2.430
048 и део 049	9. Остали дугорочни финансијски пласмани	0033			
05	V. ДУГОРОЧНА ПОТРАЖИВАЊА (0035 + 0036 + 0037 + 0038 + 0039 + 0040 + 0041)	0034	900	1.406	0
050 и део 059	1. Потраживања од матичног и зависних правних лица	0035			
051 и део 059	2. Потраживања од осталих повезаних лица	0036			
052 и део 059	3. Потраживања по основу продаје на робни кредит	0037	900	1.406	
053 и део 059	4. Потраж. за продају по уговорима о финанс. лизингу	0038			
054 и део 059	5. Потраживања по основу јемства	0039			
055 и део 059	6. Спорна и сумњива потраживања	0040			
056 и део 059	7. Остала дугорочна потраживања	0041			
288	B. ОДЛОЖЕНА ПОРЕСКА СРЕДСТВА	0042			
	Г. ОБРТНА ИМОВИНА (0044 + 0051 + 0059 + 0060 + 0061 + 0062 + 0068 + 0069 + 0070)	0043	82.946	82.895	94.932
Класа 1	I. ЗАЛИХЕ (0045 + 0046 + 0047 + 0048 + 0049 + 0050)	0044	52.163	63.262	61.584
10	1. Материјал, резервни делови, алат и ситан инвентар	0045	37.808	43.062	40.478
11	2. Недовршена производња и недовршене услуге	0046	3.627	6.089	7.976
12	3. Готови производи	0047	6.424	9.299	8.741
13	4. Роба	0048	1.342	1.183	1.195
14	5. Стална средства намењена продаји	0049			
15	6. Плаћени аванси за залихе и услуге	0050	2.962	3.628	3.193
20	II. ПОТРАЖИВАЊА ПО ОСНОВУ ПРОДАЈЕ (0052 + 0053 + 0054 + 0055 + 0056 + 0057 + 0058)	0051	23.426	17.041	14.296
200 и део 209	1. Купци у земљи - матична и зависна правна лица	0052	6.184	5.050	4.848
201 и део 209	2. Купци у иностранству - матична и зависна прав. лица	0053			
202 и део 209	3. Купци у земљи - остала повезана правна лица	0054	43	188	209
203 и део 209	4. Купци у иностранству - остала повезана правна лица	0055	2.079	1.309	1.349
204 и део 209	5. Купци у земљи	0056	14.837	9.868	7.302
205 и део 209	6. Купци у иностранству	0057	106	626	588
206 и део 209	7. Остала потраживања по основу продаје	0058	176		
21	III. ПОТРАЖИВАЊА ИЗ СПЕЦИФИЧНИХ ПОСЛОВА	0059			
22	IV. ДРУГА ПОТРАЖИВАЊА	0060	4.788	1.117	17.561
236	V. ФИНАНСИЈСКА СРЕДСТВА КОЈА СЕ ВРЕДНУЈУ ПО ФЕР ВРЕДНОСТИ КРОЗ БИЛАНС УСПЕХА	0061			
23 осим 236 и 237	VI. КРАТКОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ (0063 + 0064 + 0065 + 0066 + 0067)	0062	1.211	674	748
230 и део 239	1. Краткор. Кред. и пласм.-матична и зависна прав. лица	0063			
231 и део 239	2. Краткор. кредити и плас.- остала повез. правна лица	0064			
232 и део 239	3. Краткорочни кредити и зајмови у земљи	0065			
233 и део 239	4. Краткорочни кредити и зајмови у иностранству	0066			
234, 235, 238 и део 239	5. Остали краткорочни финансијски пласмани	0067	1.211	674	748

24	VII. ГОТОВИНСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ И ГОТОВИНА	0068		341	130	134
27	VIII. ПОРЕЗ НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ	0069		153	112	83
28 осим 288	IX. АКТИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	0070		864	561	527
	Д. УКУПНА АКТИВА = ПОСЛОВНА ИМОВИНА (0001 + 0002 + 0042 + 0043)	0071		222.442	230.746	222.889
88	Ђ. ВАНБИЛАНСНА АКТИВА	0072		130	109	87
П А С И В А						
	А. КАПИТАЛ (0402 + 0411-0412+0413+0414+0415-0416+0417+0420-0421) ≥ 0 = (0071-0424-0441-0442)	0401		138.032	119.785	127.207
30	I. ОСНОВНИ КАПИТАЛ (0403+404+405+406+407+408+409+410)	0402		127.070	115.563	119.282
300	1. Акцијски капитал	0403		107.412	103.663	108.096
301	2. Удели друштава с ограниченом одговорношћу	0404		4.500		
302	3. Улози	0405				
303	4. Државни капитал	0406		11.900	11.900	11.186
304	5. Друштвени капитал	0407				
305	6. Задружни удели	0408				
306	7. Емисиона премија	0409		3.258		
309	8. Остали основни капитал	0410				
31	II. УПИСАНИ А НЕУПЛАЋЕНИ КАПИТАЛ	0411				
047 и 237	III. ОТКУПЉЕНЕ СОПСТВЕНЕ АКЦИЈЕ	0412				
32	IV. РЕЗЕРВЕ	0413		3.522	5.360	3.859
330	V. РЕВАЛОРИЗ. РЕЗЕРВЕ ПО ОСНОВУ РЕВАЛОР. НЕМАТЕР. ИМОВИНЕ, НЕКРЕТНИНА, ПОСТРОЈЕЊА	0414		3.809	2.774	2.674
33 осим 330	VI. НЕРЕАЛИЗОВАНИ ДОБИЦИ ПО ОСНОВУ ХОВ И ДРУГИХ КОМПОНЕНТИ ОСТАЛОГ СВЕОБУХВАТНОГ РЕЗУЛТАТА (потр. салда рач. гр. 33 осим 330)	0415		953		
33 осим 330	VII. НЕРЕАЛИЗОВАНИ ГУБИЦИ ПО ОСНОВУ ХОВ И ДРУГИХ КОМПОНЕНТИ ОСТАЛОГ СВЕОБУХВАТНОГ РЕЗУЛТАТА (дуг салда рач. групе 33 осим 330)	0416				
34	VIII. НЕРАСПОРЕЂЕНИ ДОБИТАК (0418 + 0419)	0417		2.678	0	1.392
340	1. Нераспоређени добитак ранијих година	0418				280
341	2. Нераспоређени добитак текуће године	0419		2.678		1.112
	IX. УЧЕШЋЕ БЕЗ ПРАВА КОНТРОЛЕ	0420				
35	X. ГУБИТАК (0422 + 0423)	0421		0	3.912	0
350	1. Губитак ранијих година	0422		0		
351	2. Губитак текуће године	0423		0	3.912	
	Б. ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИС. И ОБАВЕЗЕ (0425 + 0432)	0424		32.453	35.584	24.409
40	I. ДУГОРОЧНА РЕЗЕРВИС. АЊА (0426+0427+0428+0429 +0430+0431)	0425		1.924	1.875	396
400	1. Резервисања за трошкове у гарантном року	0426				
401	2. Резервис. за трошкове обнављања прир. богатстава	0427		1.652	1.571	
403	3. Резервисања за трошкове реструктурирања	0428				
404	4. Резер. за накнаде и друге бенефиције за послених	0429		272	304	396
405	5. Резервисања за трошкове судских спорова	0430				
402 и 409	6. Остала дугорочна резервисања	0431				

41	II. ДУГОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (0433 + 0434 + 0435 + 0436 + 0437 + 0438 + 0439 + 0440)	0432		30.529	33.709	24.013
410	1. Обавезе које се могу конвертовати у капитал	0433				
411	2. Обавезе према матичним и зависним правним лицима	0434				
412	3. Обавезе према осталим повезаним правним лицима	0435				
413	4. Обавезе по емитованим хартијама од вредности у периоду дужем од годину дана	0436				
414	5. Дугорочни кредити и зајмови у земљи	0437		28.878	32.163	22.514
415	6. Дугорочни кредити и зајмови у иностранству	0438				
416	7. Обавезе по основу финансијског лизинга	0439		1.652	1.546	1.499
419	8. Остале дугорочне обавезе	0440				
498	B. ОДЛОЖЕНЕ ПОРЕСКЕ ОБАВЕЗЕ	0441		2.093	3.105	3.815
42 до 49 (осим 498)	Г. КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ (0443 + 0450 + 0451 + 0459 + 0460 + 0461 + 0462)	0442		49.864	72.273	67.458
42	I. КРАТКОРОЧНЕ ФИНАНСИЈСКЕ ОБАВЕЗЕ (0444 + 0445 + 0446 + 0447 + 0448 + 0449)	0443		15.249	26.196	25.194
420	1. Кратк. кредити од матичних и зависних правних лица	0444				
421	2. Краткор. кредити од осталих повезаних правних лица	0445			11	6
422	3. Краткорочни кредити и зајмови у земљи	0446		50	10.604	10.074
423	4. Краткорочни кредити и зајмови у иностранству	0447				
427	5. Обавезе по основу сталних средстава и средстава обустављеног пословања намењених продаји	0448				
424, 425, 426 и 429	6. Остале краткорочне финансијске обавезе	0449		15.199	15.581	15.114
430	II. ПРИМЉЕНИ АВАНСИ, ДЕПОЗИТИ И КАУЦИЈЕ	0450		4.230	1.329	2.188
43 осим 430	III. ОБАВЕЗЕ ИЗ ПОСЛОВАЊА (0452 + 0453 + 0454 + 0455 + 0456 + 0457 + 0458)	0451		25.193	36.834	33.613
431	1. Добављачи - матична и зависна правна лица у земљи	0452		2.570	3.391	4.747
432	2. Добављачи - матична и зависна прав. лица у иностр.	0453				
433	3. Добављачи - остала повезана правна лица у земљи	0454		99	191	257
434	4. Добављачи - остала повез. правна лица у иностр.	0455		451		
435	5. Добављачи у земљи	0456		16.506	18.832	15.111
436	6. Добављачи у иностранству	0457		5.568	14.420	13.497
439	7. Остале обавезе из пословања	0458				
44, 45 и 46	IV. ОСТАЛЕ КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ	0459		3.382	4.228	4.947
47	V. ОБАВЕЗЕ ПО ОСНОВУ ПОРЕЗА НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ	0460		891	2.216	
48	VI. ОБАВЕЗЕ ЗА ОСТАЛЕ ПОРЕЗЕ, ДОПР. И ДРУГЕ ДАЖБИНЕ	0461		697	1.251	1.276
49 осим 498	VII. ПАСИВНА ВРЕМЕНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА	0462		223	218	240
	Д. ГУБИТАК ИЗНАД ВИСИНЕ КАПИТАЛА (0412+0416+421-420-417-415-414-413-0411-0402) ≥ 0 = (441+424+442-071) ≥ 0	0463				
	Ђ. УКУПНА ПАСИВА (0424 + 0442 + 0441 + 0401 - 0463) ≥ 0	0464		222.442	230.746	222.889
89	Е. ВАНБИЛАНСНА ПАСИВА	0465		130	109	87

у _____

Законски заступник

М.П.

дана _____ 20 _____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике ("Службени гласник РС", бр. 95/2014 и 144/2014).

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични број:	Шифра делатности:	ПИБ:
Назив: Д.О.О. "Аграр"		
Седиште:		

БИЛАНС УСПЕХА
за период од __. __. до __. __. 20__ године

- у хиљадама динара -

Група рачуна, рачун	позиција	АОП	Напомена број	И з н о с	
				Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5	6
	ПРИХОДИ ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА				
60 до 65, осим 62 и 63	А. ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ (1002+1009+1016+1017+1015а+1015б-1015в)	1001		161.593	163.291
60	I. ПРИХОДИ ОД ПРОДАЈЕ РОБЕ (1003+1004+1005+1006+1007+1008)	1002		15.351	7.165
600	1. Приходи од продаје робе мат. и зав. правним лицима на дом.	1003		2.008	2.332
601	2. Приходи од прод. робе матич.и зависним пр. лицима на	1004			
602	3. Приходи од продаје робе осталим повез. пр. лицима на дом. трж.	1005		1	35
603	4. Приходи од продаје робе осталим повез. пр. лицима на иностр.	1006		1.385	571
604	5. Приходи од продаје робе на домаћем тржишту	1007		11.389	3.902
605	6. Приходи од продаје робе на иностраном тржишту	1008		568	326
61	II. ПРИХОДИ ОД ПРОДАЈЕ ПРОИЗВОДА И УСЛУГА (1010 + 1011 + 1012 + 1013 + 1014 + 1015)	1009		134.092	140.987
610	1. Приходи од продаје производа и услуга матичним и зависним правним лицима на домаћем тржишту	1010		74.983	105.401
611	2. Приходи од продаје производа и услуга матичним и зависним правним лицима на иностраном тржишту	1011			
612	3. Приходи од продаје производа и услуга осталим повезаним правним лицима на домаћем тржишту	1012		515	547
613	4. Приходи од продаје производа и услуга осталим повезаним правним лицима на иностраном тржишту	1013		17.061	9.555
614	5. Приходи од продаје производа и услуга на домаћем тржишту	1014		23.681	21.186
615	6. Приходи од продаје готових произв. и услуга на иностр. тржишту	1015		17.852	4.299
62	II. ПРИХОДИ ОД АКТИВИРАЊА УЧИНАКА И РОБЕ	1015а		4.008	3.919
630	III. ПОВЕЋАЊЕ ВРЕДНОСТИ ЗАЛИХА НЕДОВРШЕНИХ И ГОТОВИХ ПРОИЗВОДА И НЕДОВРШЕНИХ УСЛУГА	1015б			2.065
631	IV. СМАЊЕЊЕ ВРЕДНОСТИ ЗАЛИХА НЕДОВРШЕНИХ И ГОТОВИХ ПРОИЗВОДА И НЕДОВРШЕНИХ УСЛУГА	1015в		518	
64	III. ПРИХОДИ ОД ПРЕМИЈА, СУБВЕНЦИЈА, ДОТАЦИЈА, ДОНАЦ. И СЛ.	1016		7.110	4.681
65	IV. ДРУГИ ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ	1017		1.550	4.474
	РАСХОДИ ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА				
50 до 55, 62 и 63	Б. ПОСЛОВНИ РАСХОДИ (1019+ 1023+ 1024 + 1025 + 1026 + 1027 + 1028 + 1029 - 1020 - 1021 + 1022) ≥ 0	1018		148.128	155.719
50	I. НАБАВНА ВРЕДНОСТ ПРОДАТЕ РОБЕ	1019		1.545	1.166
51 осим 513	V. ТРОШКОВИ МАТЕРИЈАЛА	1023		102.847	114.375
513	VI. ТРОШКОВИ ГОРИВА И ЕНЕРГИЈЕ	1024		5.678	4.705
52	VII. ТРОШКОВИ ЗАРАДА, НАКНАДА ЗАР. И ОСТАЛИ ЛИЧНИ РАСХ.	1025		13.307	16.500
53	VIII. ТРОШКОВИ ПРОИЗВОДНИХ УСЛУГА	1026		10.802	3.905
540	IX. ТРОШКОВИ АМОРТИЗАЦИЈЕ	1027		6.829	6.696
541 до 549	X. ТРОШКОВИ ДУГОРОЧНИХ РЕЗЕРВИСАЊА	1028		3.611	7.446
55	XI. НЕМАТЕРИЈАЛНИ ТРОШКОВИ	1029		3.510	925
	В. ПОСЛОВНИ ДОБИТАК (1001 - 1018) ≥ 0	1030		13.465	7.572
	Г. ПОСЛОВНИ ГУБИТАК (1018 - 1001) ≥ 0	1031			

66	Д. ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ (1033 + 1038 + 1039)	1032		3.314	3.620
66, осим 662, 663 и 664	I. ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ ОД ПОВЕЗАНИХ ЛИЦА И ОСТАЛИ ФИНАНСИЈСКИ ПРИХОДИ (1034 + 1035 + 1036 + 1037)	1033		1.798	1.310
660	1. Финансијски приходи од матичних и зависних правних лица	1034			
661	2. Финансијски приходи од осталих повезаних правних лица	1035		1.776	929
665	3. Приходи од учешћа у доб. придруж. прав. лица и зај. подухвата	1036			
669	4. Остали финансијски приходи	1037		23	381
662	II. ПРИХОДИ ОД КАМАТА (ОД ТРЕЋИХ ЛИЦА)	1038		836	125
663 и 664	III. ПОЗИТИВНЕ КУРСНЕ РАЗЛИКЕ И ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ВАЛУТНЕ КЛАУЗУЛЕ (ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА)	1039		680	2.185
56	Ђ. ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ (1041 + 1046 + 1047)	1040		8.619	10.146
56, осим 562, 563 и 564	I. ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ ИЗ ОДНОСА СА ПОВЕЗАНИМ ПРАВНИМ ЛИЦИМА И ОСТАЛИ ФИНАНСИЈСКИ РАСХОДИ (1042 до 1045)	1041		14	844
560	1. Финанс. расходи из односа са матичним и зависним пр. лицима	1042		9	9
561	2. Финансијски расходи из односа са осталим повез. пр. лицима	1043			
565	3. Расходи од учешћа у доб. придруж. прав. лица и зај. подухвата	1044			
566 и 569	4. Остали финансијски расходи	1045		5	836
562	II. РАСХОДИ КАМАТА (ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА)	1046		6.885	7.060
563 и 564	III. НЕГАТИВНЕ КУРСНЕ РАЗЛИКЕ И НЕГАТИВНИ ЕФЕКТИ ВАЛУТНЕ КЛАУЗУЛЕ (ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА)	1047		1.720	2.242
	Е. ДОБИТАК ИЗ ФИНАНСИРАЊА (1032 - 1040)	1048			
	Ж. ГУБИТАК ИЗ ФИНАНСИРАЊА (1040 - 1032)	1049		5.304	6.526
683 и 685	З. ПРИХОДИ ОД УСКЛАЂИВАЊА ВРЕДНОСТИ ОСТАЛЕ ИМОВИНЕ КОЈА СЕ ИСКАЗУЈЕ ПО ФЕР ВРЕДНОСТИ КРОЗ БИЛАНС УСПЕХА	1050		1.075	1.795
583 и 585	И. РАСХОДИ ОД УСКЛАЂИВАЊА ВРЕДНОСТИ ОСТАЛЕ ИМОВИНЕ КОЈА СЕ ИСКАЗУЈЕ ПО ФЕР ВРЕДНОСТИ КРОЗ БИЛАНС УСПЕХА	1051		1.735	2.053
67 и 68, осим	Ј. ОСТАЛИ ПРИХОДИ	1052		4.159	7.642
57 и 58, осим	К. ОСТАЛИ РАСХОДИ	1053		8.476	12.037
	Л. ДОБИТАК ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1030 - 1031 + 1048 - 1049 + 1050 - 1051 + 1052 - 1053)	1054		3.184	
	Љ. ГУБИТАК ИЗ РЕДОВНОГ ПОСЛОВАЊА ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1031 - 1030 + 1049 - 1048 + 1051 - 1050 + 1053 - 1052)	1055			3.608
69-59	М. НЕТО ДОБИТАК ПОСЛОВАЊА КОЈЕ СЕ ОБУСТАВЉА, ЕФЕКТИ ПРОМЕНЕ РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПОЛИТИКЕ И ИСПРАВКА ГРЕШАКА ИЗ РАНИЈИХ ПЕРИОДА	1056			
59-69	Н. НЕТО ГУБИТАК ПОСЛОВАЊА КОЈЕ СЕ ОБУСТАВЉА, РАСХОДИ ПРОМЕНЕ РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПОЛИТИКЕ И ИСПРАВКА ГРЕШАКА ИЗ РАНИЈИХ ПЕРИОДА	1057			
	Њ. ДОБИТАК ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1054 - 1055 + 1056 - 1057)	1058		3.184	
	О. ГУБИТАК ПРЕ ОПОРЕЗИВАЊА (1055 - 1054 + 1057 - 1056)	1059			3.608
	П. ПОРЕЗ НА ДОБИТАК			506	304
721	I. ПОРЕСКИ РАСХОД ПЕРИОДА	1060		765	686
део 722	II. ОДЛОЖЕНИ ПОРЕСКИ РАСХОДИ ПЕРИОДА	1061			
део 722	III. ОДЛОЖЕНИ ПОРЕСКИ ПРИХОДИ ПЕРИОДА	1062		259	382
723	Р. ИСПЛАЋЕНА ЛИЧНА ПРИМАЊА ПОСЛОДАВЦА	1063			
	С. НЕТО ДОБИТАК (1058 - 1059 - 1060 - 1061 + 1062 - 1063)	1064		2.678	
	Т. НЕТО ГУБИТАК (1059 - 1058 + 1060 + 1061 - 1062 + 1063)	1065			3.912
	I. НЕТО ДОБИТАК КОЈИ ПРИПАДА МАЊИНСКИМ УЛАГАЧИМА	1066			
	II. НЕТО ДОБИТАК КОЈИ ПРИПАДА ВЕЋИНСКОМ ВЛАСНИКУ	1067			
	III. НЕТО ГУБИТАК КОЈИ ПРИПАДА МАЊИНСКИМ УЛАГАЧИМА	1068			
	IV. НЕТО ГУБИТАК КОЈИ ПРИПАДА ВЕЋИНСКОМ ВЛАСНИКУ	1069			
	V. ЗАРАДА ПО АКЦИЈИ				
	1. Основна зарада по акцији	1070			
	2. Умањена (разводњена) зарада по акцији	1071			

У _____

Законски заступник

М.П. _____

дана _____ 20 _____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике ("Службени гласник РС", бр. 95/2014 и 144/2014).

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични број:	Шифра делатности:	ПИБ:
Назив: Д.О.О. "Аграр"		
Седиште:		

ИЗВЕШТАЈ О ОСТАЛОМ РЕЗУЛТАТУ

за период од __. __. до __. __. 20__ године

- у хиљадама динара -

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	Напо мена број	И з н о с	
				Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5	6
	А. НЕТО РЕЗУЛТАТ ИЗ ПОСЛОВАЊА				
	I. НЕТО ДОБИТАК (АОП 1064)	2001		2.678	
	II. НЕТО ГУБИТАК (АОП 1065)	2002			3.912
	Б. ОСТАЛИ СВЕОБУХВАТНИ ДОБИТАК ИЛИ ГУБИТАК				
	а) Ставке које неће бити рекласификоване у Билансу успеха у будућим периодима				
330	1. Промене ревалоризације нематеријалне имовине, некретнина, постројења и опреме				
	а) повећање ревалоризационих резерви	2003			
	б) смањење ревалоризационих резерви	2004			
331	2. Актуарски добици или губици по основу планова дефинисаних примања				
	а) добици	2005			
	б) губици	2006			
332	3. Добици или губици по основу улагања у власничке инструменте капитала				
	а) добици	2007			
	б) губици	2008			
333	4. Добици или губици по основу удела у осталом свеобухватном добитку или губитку придружених друштава				
	а) добици	2009			
	б) губици	2010			
	б) Ставке које накнадно могу бити рекласификоване у Билансу успеха у будућим периодима				
334	1. Добици или губици по основу прерачуна финансијских извештаја иностраног пословања				
	а) добици	2011			
	б) губици	2012			
335	2. Добици или губици од инструмената заштите нето улагања у инострано пословање				
	а) добици	2013			
	б) губици	2014			
336	3. Добици или губици по основу инструмената заштите ризика (хеџинга) новчаног тока				
	а) добици	2015			
	б) губици	2016			

337	4. Добици или губици по основу хартија од вредности расположивих за продају				
	а) добии	2017			
	б) губици	2018			
	I. ОСТАЛИ БРУТО СВЕОБУХВАТНИ ДОБИТАК (2003 + 2005 + 2007 + 2009 + 2011 + 2013 + 2015 + 2017) - (2004 + 2006 + 2008 + 2010 + 2012 + 2014 + 2016 + 2018) ≥ 0	2019			
	II. ОСТАЛИ БРУТО СВЕОБУХВАТНИ ГУБИТАК (2004 + 2006 + 2008 + 2010 + 2012 + 2014 + 2016 + 2018) - (2003 + 2005 + 2007 + 2009 + 2011 + 2013 + 2015 + 2017) ≥ 0	2020			
	III. ПОРЕЗ НА ОСТАЛИ СВЕОБУХВАТНИ ДОБИТАК ИЛИ ГУБИТАК ПЕРИОДА	2021			
	IV. НЕТО ОСТАЛИ СВЕОБУХВАТНИ ДОБИТАК (2019 - 2020 - 2021) ≥ 0	2022			
	V. НЕТО ОСТАЛИ СВЕОБУХВАТНИ ГУБИТАК (2020 - 2019 + 2021) ≥ 0	2023			
	В. УКУПАН НЕТО СВЕОБУХВАТНИ РЕЗУЛТАТ ПЕРИОДА				
	I. УКУПАН НЕТО СВЕОБУХВАТНИ ДОБИТАК (2001 - 2002 + 2022 - 2023) ≥ 0	2024		2.678	
	II. УКУПАН НЕТО СВЕОБУХВАТНИ ГУБИТАК (2002 - 2001 + 2023 - 2022) ≥ 0	2025			3.912
	Г. УКУПАН НЕТО СВЕОБУХВАТНИ ДОБИТАК ИЛИ ГУБИТАК (2027 + 2028) = АОП 2024 ≥ 0 или АОП 2025 > 0	2026		0	0
	1. Приписан већинским власницима капитала	2027			
	2. Приписан власницима који немају контролу	2028			

у _____

Законски заступник

М.П.

дана _____ 20____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични број:	Шифра делатности:	ПИБ:
Назив: Д.О.О. "Аграр"		
Седиште:		

ИЗВЕШТАЈ О ТОКОВИМА ГОТОВИНЕ

за период од __. __. до __. __. 20__ године

- у хиљадама динара -

ПОЗИЦИЈА	АОП	И з н о с	
		Текућа година	Претходна година
1	2	3	4
А. ТОКОВИ ГОТОВИНЕ ИЗ ПОСЛОВНИХ АКТИВНОСТИ			
I. Приливи готовине из пословних активности (1 до 3)	3001	156.754	149.696
1. Продаја и примљени аванси	3002	142.288	135.312
2. Примљене камате из пословних активности	3003	1.798	1.310
3. Остали приливи из редовног пословања	3004	12.668	13.074
II. Одливи готовине из пословних активности (1 до 5)	3005	154.921	160.635
1. Исплате добављачима и дати аванси	3006	126.751	123.938
2. Зараде, накнаде зарада и остали лични расходи	3007	13.307	16.500
3. Плаћене камате	3008	9.464	10.865
4. Порез на добитак	3009	506	304
5. Одливи по основу осталих јавних прихода	3010	4.893	9.028
III. Нето прилив готовине из пословних активности (I-II)	3011	1.833	
IV. Нето одлив готовине из пословних активности (II-I)	3012		10.938
Б. ТОКОВИ ГОТОВИНЕ ИЗ АКТИВНОСТИ ИНВЕСТИРАЊА			
I. Приливи готовине из активности инвестирања (1 до 5)	3013	7.700	10.520
1. Продаја акција и удела (нето приливи)	3014		
2. Продаја нематеријалне имовине, некретнина, постројења, опреме и биолошких средстава	3015	7.700	5.463
3. Остали финансијски пласмани (нето приливи)	3016		2.468
4. Примљене камате из активности инвестирања	3017		
5. Примљене дивиденде	3018		2.589
II. Одливи готовине из активности инвестирања (1 до 3)	3019	5.627	10.210
1. Куповина акција и удела (нето одливи)	3020	5.240	
2. Куповина нематеријалне имовине, некретнина, постројења, опреме и биолошких средстава	3021		10.200
3. Остали финансијски пласмани (нето одливи)	3022	387	10
III. Нето прилив готовине из активности инвестирања (I-II)	3023	2.073	
IV. Нето одлив готовине из активности инвестирања (II-I)	3024		-310

В. ТОКОВИ ГОТОВИНЕ ИЗ АКТИВНОСТИ ФИНАНСИРАЊА			
I. Приливи готовине из активности финансирања (1 до 5)	3025	11.507	10.349
1. Увећање основног капитала	3026	11.507	
2. Дугорочни кредити (нето приливи)	3027		9.695
3. Краткорочни кредити (нето приливи)	3028		654
4. Остале дугорочне обавезе	3029	0	0
5. Остале краткорочне обавезе	3030		
II. Одливи готовине из активности финансирања (1 до 6)	3031	14.382	719
1. Откуп сопствених акција и удела	3032	0	0
2. Дугорочни кредити (одливи)	3033	9.100	
3. Краткорочни кредити (одливи)	3034	0	0
4. Остале обавезе (одливи)	3035	846	719
5. Финансијски лизинг	3036	1.856	
6. Исплаћене дивиденде	3037	2.580	
III. Нето прилив готовине из активности финансирања (I-II)	3038		9.631
IV. Нето одлив готовине из активности финансирања (II-I)	3039	2.874	
Г. СВЕГА ПРИЛИВ ГОТОВИНЕ (3001 + 3013 + 3025)	3040	175.961	170.566
Д. СВЕГА ОДЛИВ ГОТОВИНЕ (3005 + 3019 + 3031)	3041	174.930	171.564
Ђ. НЕТО ПРИЛИВ ГОТОВИНЕ (3040 - 3041)	3042	1.031	
Е. НЕТО ОДЛИВ ГОТОВИНЕ (3041 - 3040)	3043		998
Ж. ГОТОВИНА НА ПОЧЕТКУ ОБРАЧУНСКОГ ПЕРИОДА	3044	130	134
З. ПОЗИТИВНЕ КУРСНЕ РАЗЛИКЕ ПО ОСНОВУ ПРЕРАЧУНА ГОТОВИНЕ	3045	420	1.250
И. НЕГАТИВНЕ КУРСНЕ РАЗЛИКЕ ПО ОСНОВУ ПРЕРАЧУНА ГОТОВИНЕ	3046	1.240	256
Ј. ГОТОВИНА НА КРАЈУ ОБРАЧУНСКОГ ПЕРИОДА (3042 - 3043 + 3044 + 3045 - 3046)	3047	341	130

у _____

Законски заступник

М.П. _____

дана _____ 20 _____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике ("Службени гласник РС", бр. 95/2014 и 144/2014).

Попуњава правно лице - предузетник		
Матични број:	Шифра делатности:	ПИБ:
Назив: Д.О.О. "Аграр"		
Седиште:		

СТАТИСТИЧКИ ИЗВЕШТАЈ

за 20___. годину

I. ОПШТИ ПОДАЦИ О ПРАВНОМ ЛИЦУ И ПРЕДУЗЕТНИКУ

ОПИС	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4
1. Број месеци пословања (ознака од 1 до 12)	9001		
2. Ознака за власништво (ознака од 1 до 5)	9002		
3. Број страних (правних или физичких) лица која имају учешће у капиталу	9003		
4. Број страних (правних или физичких) лица чије је учешће у капиталу 10% или више од 10%	9004		
5. Просечан број запослених на основу стања крајем сваког месеца (цео број)	9005		

II. БРУТО ПРОМЕНЕ НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ИМОВИНЕ И НЕКРЕТНИНА, ПОСТРОЈЕЊА, ОПРЕМЕ И БИОЛОШКИХ СРЕДСТАВА

у хиљадама динара

Група рачуна, рачун	О П И С	АОП	Бруто	Исправка вредности	Нето (кол. 4 - 5)
1	2	3	4	5	6
1	1. Нематеријална имовина				
	1.1. Стање на почетку године	9006	2.156	281	1.875
	1.2. Повећања (набавке) у току године	9007			
	1.3. Смањења у току године	9008			1400
	1.4. Ревалоризација	9009			935
	1.5. Стање на крају године (9006 + 9007 - 9008 + 9009)	9010	2.156	281	1.410
2	2. Некретнине, постројења и опрема				
	2.1. Стање на почетку године	9011	156.767	26.128	130.639
	2.2. Повећања (набавке) у току године	9012			
	2.3. Смањења у току године	9013			6.137
	2.4. Ревалоризационе резерве	9014			
	2.5. Стање на крају године (9011 + 9012 - 9013 + 9014)	9015	156.767	26.128	124.502
3	3. Биолошка средства				
	3.1. Стање на почетку године	9016			9.707
	3.2. Повећања (набавке) у току године	9017			
	3.3. Смањења у току године	9018			1.355
	3.4. Ревалоризација	9019			258
	3.5. Стање на крају године (9016 + 9017 - 9018 + 9019)	9020	0	0	8.610

III. СТРУКТУРА ОСНОВНОГ КАПИТАЛА

у хиљадама динара

Група рачуна, рачун	О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5
300	1. Акцијски капитал	9021	107.412	103.663
	у томе: страни капитал	9022		
301	2. Удели друштава с ограниченом одговорношћу	9023	4.500	0
	у томе: страни капитал	9024		
302	3. Улози	9025	0	0
	у томе: страни капитал	9026		
303	4. Државни капитал	9027	11.900	11.900
304	5. Друштвени капитал	9028	0	0
305	6. Задружни удели	9029	0	0
306	7. Емисиона премија	9030	3.258	0
309	8. Остали основни капитал	9031	0	0
30	9. СВЕГА (9021 + 9023 + 9025 + 9027 + 9028 + 9029 + 9030 + 9031 = 0402)	9032	127.070	115.563

IV. СТРУКТУРА АКЦИЈСКОГ КАПИТАЛА

- број акција као цео број

Група рачуна, рачун	О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5
	1. Обичне акције			
	1.1. Број обичних акција	9033	1.200	1.120
д 300	1.2. Номинална вредност обичних акција - укупно	9034	62.510	58.995
	2. Приоритетне акције			
	2.1. Број приоритетних акција	9035	620	754
д 300	2.2. Номинална вредност приоритетних акција - укупно	9036	44.902	44.668
300	3. СВЕГА - номинална вредност акција (9034 + 9036 = 9021)	9037	107.412	103.663

V. СТРУКТУРА ИСПЛАЋЕНИХ ДИВИДЕНДИ И УЧЕШЋА У ДОБИТКУ, ПО СЕКТОРИМА

О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4
1. Привредна друштва (домаћа правна лица)	9038		
2. Физичка лица	9039		
3. Држава и институције и организације које се финансирају из буџета	9040		
4. Финансијске институције	9041		
5. Непофитне организ., фондациије и фондови непофитног карактера	9042		
6. Страна физичка лица	9043		
7. Страна правна лица	9044		
8. Европске финансијске и развојне институције	9045		
9. СВЕГА (9038 + 9039 + 9040 + 9041 + 9042 + 9043 + 9044 + 9045 = 3037)	9046		

VI. ПОТРАЖИВАЊА И ОБАВЕЗЕ

Група рачуна, рачун	О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5
226	1. Потраживања у току године од друштава за осигурање за накнаду штете (дуговни промет без почетног стања)	9047		
450	2. Обавезе за нето зараде и накнаде зарада, осим накнада зарада које се рефундирају (потражни промет без почетног стања)	9048		
451	3. Обавезе за порез на зараде и накнаде зарада на терет запосленог (потражни промет без почетног стања)	9049		
452	4. Обавезе за доприносе на зараде и накнаде зарада на терет запосленог (потражни промет без почетног стања)	9050		
461, 462 и 723	5. Обавезе за дивиденде, учешће у добитку и лична примања послодавца (потражни промет без почетног стања)	9051		
465	6. Обавезе према физичким лицима за накнаде по уговорима (потражни промет без почетног стања)	9052		
	7. Контролни збир (од 9047 до 9052)	9053		

VII. ДРУГИ ТРОШКОВИ И РАСХОДИ

Група рачуна, рачун	О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5
520	1. Трошкови зарада и накнада зарада (бруто)	9054		
521	2. Трошкови пореза и доприноса на зараде и накнаде зарада на терет послодавца	9055		
522, 523, 524 и 525	3. Трошкови накнада физичким лицима (бруто) по основу уговора	9056		
526	4. Трошкови накнада директору, односно члановима органа управљања	9057		
529	5. Остали лични расходи и накнаде	9058		
део 525, 533 и део	6. Трошкови закупнина	9059		
део 525, 533 и део	7. Трошкови закупнина земљишта	9060		
536 и 537	8. Трошкови истраживања и развоја	9061		
552	9. Трошкови премија осигурања	9062		
553	10. Трошкови платног промета	9063		
554	11. Трошкови чланарина	9064		
555	12. Трошкови пореза	9065		
556	13. Трошкови доприноса	9066		
део 560, део 561 и део 562	14. Расходи камата и део финансијских расхода	9067		
део 560, део 561 и део 562	15. Расходи камата по кредитима од банака и других финансијских институција (укупно)	9068		
	15.1. Расходи камата по краткорочним кредитима у земљи	9069		
	15.2. Расходи камата по краткорочним кредитима у иностранству	9070		
	15.3. Расходи камата по дугорочним кредитима у земљи	9071		
	15.4. Расходи камата по дугорочним кредитима у иностранству	9072		
део 579	16. Расходи за хуманитарне, научне, верске, културне, здравствене, образовне и за спортске намене, као и за заштиту животне средине	9073		
579	17. Остали непоменути расходи	9074		
	18. Контролни збир (од 9054 до 9074)	9075		

VIII. ДРУГИ ПРИХОДИ

Група рачуна, рачун	О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4	5
640	1. Приходи од премија, субвенција, дотација, регреса, компензација и повраћаја пореских дажбина	9076		
део 641	2. Приходи по основу условљених донација	9077		
део 650	3. Приходи од закупнина за земљиште	9078		
651	4. Приходи од члана рина	9079		
део 660, део 661 и	5. Приходи од камата	9080		
део 660, део 661 и	6. Приходи од камата по рачунима и депозитима у банкама и осталим финансијским институцијама	9081		
део 660, део 661 и	7. Приходи по основу дивиденди и учешћа у добитку	9082		
	8. Контролни збир (од 9076 до 9082)	9083		

IX. ОСТАЛИ ПОДАЦИ

О П И С	АОП	Текућа година	Претходна година
1	2	3	4
1. Обавезе за акцизе (према годишњем обрачуну акциза)	9084		
2. Обрачунате царине и друге увозне дажбине (укупан годишњи износ према обрачуну)	9085		
3. Капиталне субвенције и друга државна додељивања за изградњу и на бавку основних средстава и нематеријалне имовине	9086		
4. Државна додељивања за премије, регрес и покриће текућих трошкова пословања	9087		
5. Остала државна додељивања	9088		
6. Примљене донације из иностранства и друга бесповратна средства у новцу или натури од иностраних правних и физичких лица	9089		
7. Лична примања предузетника из нето добитка (попуњавају само предузетници)	9090		
8. Контролни збир (од 9084 до 9090)	9091		

у _____

Законски заступник

М.П.

дана _____ 20____ године

Образац прописан Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике ("Службени гласник РС", бр. 95/2014 и 144/2014).

Мање значајни (нећемо их штампати):**X. РАЗГРАНИЧЕНИ НЕГАТИВНИ НЕТО ЕФЕКТИ УГОВОРЕНЕ ВАЛУТНЕ КЛАУЗУЛЕ И КУРСНИХ РАЗЛИКА****XI. РАЗГРАНИЧЕНИ ПОЗИТИВНИ НЕТО ЕФЕКТИ УГОВОРЕНЕ ВАЛУТНЕ КЛАУЗУЛЕ И КУРСНИХ РАЗЛИКА****XII. БРУТО ПОТРАЖ. ЗА ДАТЕ КРЕДИТЕ И ЗАЈМОВЕ, ПРОДАТЕ ПРОИЗВОДЕ, РОБУ И УСЛУГЕ И ДАТЕ АВАНСЕ И ДРУГА ПОТРАЖ.**

2. ЛЕКЦИЈЕ ЗА ПИСМЕНИ

ТЕСТ - 2 задатка

I ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ

1. Укупна производња
2. Анализа одступања од вредности производње
3. Намена производа
4. Анализа степена интеграције производа
5. Доходак

II АНАЛИЗА РАДА

1. Анализа обима ангажоване радне снаге
2. Продуктивност рада

III АНАЛИЗА ОСНОВНИХ СРЕДСТАВА

1. Пропуштена амортизација
2. Ефективност основних средстава
3. Степен коришћења основних средстава

IV АНАЛИЗА ОБРТНИХ СРЕДСТАВА

1. Анализа залиха материјала
2. Анализа залиха готових производа
3. Утврђивање потребних обртних средстава на основу дана везивања
4. Утврђивање потребних обртних средстава на основу дана трајања технолошког процеса и каматних бројева
5. Утврђивање потребних обртних средстава на основу коефицијента обртања сваког производа

V АНАЛИЗА ТРОШКОВА

1. Анализа трошкова материјала
2. Анализа трошкова механизације

ПИСМЕНИ - Анализа биланса (1 задатак)

I АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА

1. Структура и распоред укупног прихода
2. Структура и распоред пословних прихода
3. Глобални паритет продајних и набавних цена
4. Структура бруто финансијског резултата
5. Анализа рентабилности

II АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ ПОЛОЖАЈА

1. Анализа финансијске равнотеже – *класичан начин*
2. Анализа финансијске равнотеже – *обртним фондом*
3. Анализа ликвидности
4. Анализа задужености и солвентности
5. Анализа одржавања реалне вредности капитала
6. Анализа репродукционе способности

III АНАЛИЗА ИЗВОРА СРЕДСТАВА И ИНДИКАТОРИ

1. Пресецање биланса
2. Индикатори обрта
3. Основни индикатори стања финансирања
4. Основни индикатори стања средстава
5. Основни индикатори хоризонталне финансијске структуре
6. Основни индикатори економичности
7. Основни индикатори продуктивности

3. ПРИМЕР ПИСМЕНОГ

Презиме и име: _____ Број индекса: _____ Слушао школске: _____

АНАЛИЗА ПОСЛОВАЊА А.Д. „ВОЈВОДИНА“

Завршни рачун предузећа показује следеће податке:

БИЛАНС СТАЊА	(у 000 РСД)
1 Основно стадо	6.000
2 Goodwill	720
3 Краткорочни кредити - дати	4.100
4 Задружни удели	2.700
5 Резерве из добитка	4.600
6 Земљиште	55.000
7 Потраживања од државних органа	1.200
8 Алат са калкулативним отписом	900
9 Купљене обвезнице	2.400
10 Готовина и еквиваленти	130
11 Обавезе које се могу конвертовати у капитал	560
12 Добављачи	38.000
13 Недовршена производња	7.500
14 Купци	10.200
15 Примљени аванси	3.000
16 Учешћа у капиталу повезаних правних лица	1.100
17 Роба	1.000
18 Ванбилансна актива	100
19 Краткорочни кредити	15.000
20 Акцијски капитал	62.000
21 Губитак ранијих година	180
22 Пасивна временска разграничења	170
23 Државни капитал	32.400
24 Дати аванси за материјал	3.700
25 Опрема	48.000
26 Оснивачка улагања	550
27 Дугорочни кредити	31.500
28 Удели друштва са ограниченом одговорношћу	5.000
29 Готови производи	9.800
30 Друштвени капитал	4.300
31 Обавезе за зараде	4.400
32 Ванбилансна пасива	100
33 Грађевински објекти	19.000
34 Дугорочни кредити - дати	800
35 Материјал	35.000
36 Ревалоризационе резерве	2.400
37 Нематеријална имовина	_____
38 Основна средства	_____
39 Дугорочни финансијски пласмани и потраживања	_____
40 Залихе	_____
41 Краткорочна потраживања, пласмани и готовина	_____

42	Стална имовина	_____
43	Обртна имовина	_____
44	УКУПНА АКТИВА	_____
45	Основни капитал	_____
46	Добит (или губитак) текуће године	_____
47	Капитал - укупни	_____
48	Краткорочне обавезе	_____
49	Дугорочне обавезе и резервисања	_____
50	УКУПНА ПАСИВА	_____

БИЛАНС УСПЕХА (у 000 РСД)

1	Приходи од продаје робе	1.520
2	Трошкови горива и енергије	4.200
3	Трошкови амортизације	6.600
4	Трошкови пореза	640
5	Набавна вредност продате робе	1.050
6	Приходи од камата	4.100
7	Отписи дугорочних финансијских пласмана	620
8	Добици од дугорочних хартија од вредности	5.700
9	Трошкови материјала за израду	71.300
10	Приходи од активирања учинака	3.500
11	Трошкови зарада	8.200
12	Приходи од продаје на домаћем тржишту	95.610
13	Плаћени пенали и казне	2.800
14	Губици од продаје материјала	4.400
15	Расходи камата	900
16	Негативне курсне разлике	2.500
17	Трошкови осталог материјала	6.700
18	Смањење вредности залиха учинака	450
19	Наплаћена отписана потраживања	1.400
20	Мањкови	4.700
21	Приходи од субвенција	4.500
22	Пословни приходи	_____
23	Пословни расходи	_____
24	Пословни добитак (губитак)	_____
25	Финансијски приходи	_____
26	Финансијски расходи	_____
27	Остали приходи (67 и 68)	_____
28	Остали расходи (57 и 58)	_____
29	Добит (губитак) из редовног пословања	_____
30	<u>Добитак</u> из пословања које се обуставља (69-59)	680
31	ДОБИТ (ГУБИТАК) пре опорезивања	_____
32	Порез на добитак	700
33	НЕТО ДОБИТ (ГУБИТАК)	_____

Просечан број запослених радника у посматраној години био је 210. Стопа инфлације 9,5%, стопа отписаности опреме 64%. Узети да су све позиције у билансу стања претходне године биле за 10% мање.

На основу датих података израчунати назначне позиције Биланса стања и Биланса успеха, а затим извршити следећу анализу⁵⁹ и **обавезно** дати **коментар**:

НАПОМЕНА: У билансима се прегледа само оно што је уписано на празним цртама. Неуредни и нечитки задаци неће бити прегледани

.

⁵⁹ Студент може добити једну од горе наведених анализа биланса (*тачка 2*) на писменом. Поред биланса и анализе, студенти који нису положили тест (колоквијум) добијају два задатка из дела Анализа - тест (*тачка 2*).

4. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА

Табела VIII-1. Структура и распоред укупног прихода

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"					ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"				
			претходна		текућа		ИН- ДЕКС	претходна		текућа*		ИН- ДЕКС
			РСД	%	РСД	%		РСД	%	РСД	%	
60 до 65	1. Пословни приходи	1001	163.291	92,6	161.593	95,0	99,0					
66	2. Финансијски приходи	1032	3.620	2,1	3.314	1,9	91,6					
67 до 69	3. Остали и ванредни приходи	1050/52/56	9.437	5,4	5.234	3,1	55,5					
	I. УКУПНИ ПРИХОДИ (1 до 3)		176.347	100,0	170.141	100,0	96,5					
50 до 55	4. Пословни расходи	1018	155.719	88,3	148.128	87,1	95,1					
56	5. Финансијски расходи	1040	10.146	5,8	8.619	5,1	84,9					
57 до 59	6. Остали и ванредни расходи	1051/53/57	14.090	8,0	10.211	6,0	72,5					
	II. УКУПНИ РАСХОДИ (4 до 6)		179.955	102,0	166.958	98,1	92,8					
	7. Добит (губитак) пре опорезивања (I-II)		-3.608	-2,0	3.184	1,9	-					
	8. Порез на добитак		304	0,2	506	0,3	166,6					
	9. Нето добит (губитак) (7 - 8)		-3.912	-2,2	2.678	1,6	-					

* Овде је приказана анализа за две године и два предузећа („Аграр“ и „Војводина“) у циљу временског и просторног поређења добијених података. Подаци за предузеће „Аграр“ су дати у делу „Финансијски извештаји“ (тачка 1 овог поглавља), а подаци за „Војводину“ дати су у делу „Пример писменог“ (тачка 3 овог поглавља). На писменом, приликом анализе биланса, студенти раде анализу само за **текућу** годину. Ово важи код **свих** анализа које се дају у наставку.

Табела VIII-2. Структура и распоред пословног прихода

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"					ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"				
			претходна		текућа		ИН- ДЕКС	претходна		текућа		ИН- ДЕКС
			РСД	%	РСД	%		РСД	%	РСД	%	
60 и 61	1. Приходи од продаје	1002+1009	148.152	90,7	149.443	92,5	100,9					
62	2. Приходи од активирања учинака	1015а	3.919	2,4	4.008	2,5	102,3					
63	3. Промена вредности залиха учинака	1015б- 1015в	2.065	1,3	-518	-0,3	-					
64	4. Приходи од премија, субвенција, дотација, донација и сл.	1016	4.681	2,9	7.110	4,4	151,9					
65	5. Други пословни приходи	1017	4.474	2,7	1.550	1,0	34,6					
	I. ПОСЛОВНИ ПРИХОДИ (1 до 5)	1001	163.291	100,0	161.593	100,0	99,0					
50	6. Набавна вредност продате робе	1019	1.166	0,7	1.545	1,0	132,5					
51	7. Трошкови материјала	1023+1024	119.080	72,9	108.525	67,2	91,1					
52	8. Трошкови зарада	1025	16.500	10,1	13.307	8,2	80,6					
53	9. Трошкови производних услуга	1026	3.905	2,4	10.802	6,7	276,6					
54	10. Трошкови амортизације и резервисања	1027+1028	14.142	8,7	10.439	6,5	73,8					
55	11. Нематеријални трошкови	1029	925	0,6	3.510	2,2	379,3					
	II. ПОСЛОВНИ РАСХОДИ (6 до 11)	1018	155.719	95,4	148.128	91,7	95,1					
	12. Пословни резултат (I - II)		7.572	4,6	13.465	8,3	177,8					

Табела VIII-3. Глобални паритет продајних и набавних цена

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"			ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"		
			претходна	текућа	ИН-ДЕКС	претходна	текућа	ИН-ДЕКС
50 до 55	1. Пословни расходи	1018	155.719	148.128	95,1			
50	2. Набавна вредност продате робе	1019	1.166	1.545	132,5			
	3. Пословни расходи без набавне вредности продате робе (1-2)		154.553	146.583	94,8			
631	4. Смањење вредности залиха учинака	1015в	0	518	-			
630	5. Повећање вредности залиха учинака	1015б	2.065	0	0,0			
	6. Трошкови продатих производа и услуга (3+4-5)		152.488	147.101	96,5			
	7. Коефицијент (6/3)		0,987	1,004	101,7			
51 и 53	8. Трошкови материјала и производних услуга	1023/24/26	122.985	119.327	97,0			
	9. Кориговани трошкови материјала и производних услуга (7х8)		121.342	119.749	98,7			
	10. Кориговани трошкови материјала и произв. услуга и НВ продате робе (2+9)		122.509	121.294	99,0			
60 и 61	11. Приходи од продаје	1002+1009	148.152	149.443	100,9			
	12. Глобални паритет цена (11/10)		1,209	1,232	101,9			

Табела VIII-4. Структура финансијског резултата

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	ПОЗИЦИЈА	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"					ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"				
			претходна		текућа		ИН- ДЕКС	претходна		текућа		ИН- ДЕКС
			РСД	%	РСД	%		РСД	%	РСД	%	
60 до 65	1. Пословни приходи	1001	163.291		161.593		99,0					
66	2. Финансијски приходи	1032	3.620		3.314		91,6					
67 до 69	3. Остали и ванредни приходи	1050/52/56	9.437		5.234		55,5					
	I. УКУПНИ ПРИХОДИ (1 до 3)		176.347		170.141		96,5					
50 до 55	4. Пословни расходи	1018	155.719		148.128		95,1					
56	5. Финансијски расходи	1040	10.146		8.619		84,9					
57 до 59	6. Остали и ванредни расходи	1051/53/57	14.090		10.211		72,5					
	II. УКУПНИ РАСХОДИ (4 до 6)		179.955		166.958		92,8					
	7. Резултат из пословних прихода (1 - 4)		7.572	-209,8	13.465	422,9	177,8					
	8. Резултат из односа финансирања (2 - 5)		-6.526	180,9	-5.304	-166,6	81,3					
	9. Резултат из редовног пословања (7 + 8)		1.045	-29,0	8.160	256,3	780,6					
	10. Резултат из осталих и ванредних прихода (3 - 6)		-4.654	129,0	-4.977	-156,3	106,9					
	11. Добит (губитак) пре опорезивања (9 + 10)		-3.608	100,0	3.184	100,0	-					

Табела VIII-5. Анализа рентабилности – по нето приносу*

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"			ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"		
			претходна	текућа	ИН- ДЕКС	претходна	текућа	ИН- ДЕКС
	1. Нето добитак (губитак)	1064 (1065)	-3.912	2.678	-			
56	2. Расходи финансирања	1040	10.146	8.619	84,9			
	3. Нето принос на укупан капитал (1+2)		6.234	11.297	-			
	4. Просечна укупна средства*		219.209	226.594	103,4			
	5. Просечан сопствени капитал*		126.972	128.908	101,5			
	6. Рентабилност укупног капитала (средстава) (3/4x100)		2,84	4,99	175,3			
	7. Рентабилност сопственог капитала (1/5x100)		-3,08	2,08	-			
	8. Просечне дугорочне обавезе*		32.023	32.119	100,3			
	9. Просечан инвестирани капитал (5+8)		158.995	161.027	101,3			
	10. Рентабилност инвестираног капитала (3/9x100)		3,92	7,02	178,9			
	11. Укупан приход		176.347	170.141	96,5			
	12. Коефицијент обрта (11/4)		0,804	0,751	93,3			
	13. Стопа финансијског резултата (3/11x100)		3,54	6,64	187,8			
	14. Рентабилност укупног капитала (средстава) (12x13)		2,84	4,99	175,3			

* На писменом, код анализе рентабилности, рентабилност укупног и сопственог капитала обрачунава се само на први начин (првих седам ставки). Други начин, преко коефицијента обрта и стопе финансијског резултата (затамњене ставке), служи као приказ студентима.

5. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКОГ ПОЛОЖАЈА

Табела VIII-6. Анализа краткорочне финансијске равнотеже

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
24	1. Готовина и готовински еквиваленти	0068	130	341		
20, 21, 22 и 236	2. Краткорочна потраживања	0051/59/60 /61	18.158	28.214		
23 осим 236 и 237	3. Краткорочни финансијски пласмани	0062	674	1.211		
27, 28 осим 288	4. АВР, ПДВ и остало	0042/69/70	672	1.017		
	I. ЛИКВИДНА И КРАТКОРОЧНО ВЕЗАНА СРЕДСТВА (1 до 4)		19.634	30.783		
43	5. Обавезе из посл. и примљени аванси	0450/451	38.163	29.423		
42	6. Краткорочне финансијске обавезе	0443	26.196	15.249		
44, 45, 46, 47, 48 и 49	7. ПВР, ПДВ и остале обавезе	0441/459/4 60/461/462	11.019	7.286		
	II. КРАТКОРОЧНИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА (5 до 7)		75.378	51.957		
	Краткорочна равнотежа (II / I)		3,839	1,688		

Табела VIII-7. Анализа дугорочне финансијске равнотеже – класичан начин (у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
Класа 1	1. Залихе - сталне	0044	63.262	52.163		
04 осим 047 и 05	2. Дугорочни фин. пласмани и потр.	0024/34	5.630	4.974		
00 и 01	3. Нематеријална имовина и уписани а неуплаћени капитал	0003/1	1.875	1.410		
02 и 03	4. Основна средства	0010/19	140.346	133.112		
	I. ДУГОРОЧНО ВЕЗАНА СРЕДСТВА (1 до 4)		211.113	191.659		
41	5. Дугорочне обавезе	0432	33.709	30.529		
40	6. Дугорочна резервисања	0425	1.875	1.924		
Класа 3	7. Капитал	0401	119.785	138.032		
	8. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0		
	II. ДУГОРОЧНИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА (5+6+7-8)		155.369	170.485		
	Дугорочна равнотежа (II / I)		0,736	0,890		
	<i>Мањак/вишак дугорочних извора (II-I)</i>		-55.744	-21.174		

Табела VIII-8. Анализа финансијске равнотеже – обртним фондом

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
Класа 3	1. Капитал	0401	119.785	138.032		
40	2. Дугорочна резервисања	0425	1.875	1.924		
41	3. Дугорочне обавезе	0432	33.709	30.529		
	4. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0		
	I. ДУГОРОЧНИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА (1+2+3-4)		155.369	170.485		
00 и 01	5. Нематеријална имовина и уписани а неуплаћени капитал	0001/3	1.875	1.410		
02 и 03	6. Основна средства	0010/19	140.346	133.112		
04 и 05 осим 047	7. Дугорочни фин. пласмани и потр.	0024/34	5.630	4.974		
	II. ДУГОРОЧНО ВЕЗАНА СРЕДСТВА (без залиха) (5 до 7)		147.851	139.496		
	8. Обртни фонд (I-II)		7.518	30.989		
Класа 1	9. Сталне залихе	0044	63.262	52.163		
	10. Проценат покрића сталних залиха обртним фондом (8 / 9 x 100)		11,9%	59,4%		

Табела VIII-9. Анализа ликвидности

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
24	1. Готовина и готовински еквиваленти	0068	130	341		
20 до 23 осим 237	2. Краткорочна потраживања и пласмани	0051/59/60/ 61/62/69/70	19.504	30.442		
Кл. 1 и 2	3. Обртна средства	0043	82.895	82.946		
	4. Дospelе обавезе (10% од краткорочних)		7.538	5.196		
42 до 49 (осим 498)	5. Краткорочне обавезе	0441/442	75.378	51.957		
	6. Тренутна ликвидност (1 / 4)		0,02	0,07		
	7. Убрзана ликвидност [(1+2) / 5]		0,26	0,59		
	8. Општа (текућа) ликвидност (3 / 5)		1,10	1,60		

Табела VIII-10. Анализа задужености

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
Класа 3	1. Капитал - укупан	0401	119.785	138.032		
	2. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0		
	3. Нето капитал (1-2)		119.785	138.032		
40 и 41	4. Дугорочне обавезе и резерв.	0424	35.584	32.453		
42 до 49 (осим 498)	5. Краткорочне обавезе	0441/ 442	75.378	51.957		
	I. УКУПНА ПАСИВА (3 до 5)	0464	230.746	222.442		
	6. Стопа укупне задужености [(4+5) / I x 100]		48,1%	37,9%		
	7. Стопа дугорочне задужености (4 / I x 100)		15,4%	14,6%		
	8. Стопа краткорочне задужености (5 / I x 100)		32,7%	23,4%		
	9. Органски састав средстава		62,9%	61,6%		
	10. Стопа самофинансирања (3 / I x 100)		51,9%	62,1%		
	11. Финансијски левериџ [(4+5) / 3]		0,926	0,612		

Табела VIII-11. Анализа солвентности

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
	1. Пословна имовина	0071	230.746	222.442		
Класа 4	2. Обавезе	0424/ 442	110.961	84.410		
	3. Солвентност (1 / 2)		2,1	2,6		

Табела VIII-12. Анализа одржавања реалне вредности капитала

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
Класа 3	1. Капитал - укупан	0401	119.785	138.032		
	2. Губитак изнад висине капитала	0463	0	0		
	3. Нето капитал (1-2)		119.785	138.032		
	4. Индекс нето капитала		97,6	115,2		
	5. Индекс цена на мало (100 + стопа инфлације)		102,0	109,5		

Табела VIII-13. Анализа репродукционе способности

(у 000 РСД)

Група рачуна, рачун	П О З И Ц И Ј А	АОП	ПРЕДУЗЕЋЕ "АГРАР"		ПРЕДУЗЕЋЕ "ВОЈВОДИНА"	
			претходна	текућа	текућа	ставка у бил.
	1. Нето добитак (губитак)	1064 (1065)	-3.912	2.678		
54	2. Трошкови амортизације и резервисања	1027/ 28	14.142	10.439		
	3. Бруто средства за репродукцију (1+2)		10.230	13.118		
	4. Просечна укупна средства		219.209	226.594		
	5. Стопа бруто средстава за репродукцију [(3 / 4) x 100]		4,67	5,79		
	6. Дугорочна финансијска равнотежа		0,736	0,890		
	7. Стопа отписаности опреме - проценом		-	-		

6. АНАЛИЗА ИЗВОРА СРЕДСТАВА И ИНДИКАТОРИ

Табела VIII-14. Пресецање биланса предузећа „Војводина“

(у 000 РСД)

А) ПОДБИЛАНС ДУГОРОЧНИХ СРЕДСТАВА

у 000 РСД

Позиција	Износ	Позиција	Износ
1. Неуплаћени уписани капитал		1. Капитал	
2. Нематеријална имовина		2. Дугорочна резервисања	
3. Основна средства		3. Дугорочне обавезе	
4. Дугорочни фин. пласмани и потр.			
5. Залихе - сталне			
Укупно		Укупно	

Б) ПОДБИЛАНС КРАТКОРОЧНИХ СРЕДСТАВА

у 000 РСД

Позиција	Износ	Позиција	Износ
1. Краткорочна потраживања		1. Обавезе из пословања и примљени аванси	
2. Краткорочни фин. пласмани		2. Краткорочне финансијске обавезе	
3. Готовина и еквиваленти		3. ПВР, ПДВ и остале обавезе	
4. ПДВ и АВР			
Укупно		Укупно	

В) ПОДБИЛАНС ФИКТИВНИХ СРЕДСТАВА

у 000 РСД

Позиција	Износ	Позиција	Износ
1. Одложена пореска средства		1. Одложене пореске обавезе	
Укупно		Укупно	

УКУПНА АКТИВА:		УКУПНА ПАСИВА:	

Подбиланси	Средства	Извори	+	-
1. Дугорочна средства				
2. Краткорочна средства				
3. Фиктивна средства				
Укупно				

Табела VIII-15. Основни индикатори стања финансирања

(%)

I) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ СТАЊА ФИНАНСИРАЊА	АОП	"Аграр"	"Војводина"
Учешће (сопственог) капитала у укупној пасиви	(0401/0464)x100	62,1	
Учешће дугорочних обавеза, резервисања и краткорочних обавеза у укупној пасиви	(0425+0432+0442)/0464x100	37,9	
Учешће ПБР и осталих краткорочних обавеза у укупној пасиви	(0442/0464)x100	23,4	
Учешће капитала, дугорочних обавеза и резервисања у укупној пасиви	(0401+0425+0432)/0464x100	76,6	
Учешће дугорочних обавеза у укупној пасиви	(0432/0464)x100	13,7	
Учешће краткорочног финансирања у укупној пасиви	(0443/0464)x100	6,9	

Табела VIII-16. Основни индикатори стања средстава

(%)

II) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ СТАЊА СРЕДСТАВА	АОП	"Аграр"	"Војводина"
Учешће основних средстава и нематеријалних улагања у укупној активи	(0003+0010+0019)/0071x100	60,5	
Учешће обртних средстава у укупној активи	(0043/0071)x100	37,3	
Учешће обртних средстава умањених за краткорочна финансијска улагања у укупној активи	(0043-0062)/0071x100	36,7	
Учешће финансијских улагања у укупној активи	(0024+0062)/0071x100	2,4	
Учешће (сталних) дугорочних средстава у укупној активи	(0002/0071)x100	62,7	
Отпис основних средстава		-	

Табела VIII-17. Основни индикатори хоризонталне финансијске структуре

(%)

III) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ХОРИЗОНТАЛНЕ ФИНАНСИЈСКЕ СТРУКТУРЕ	АОП	"Аграр"	"Војводина"
Покриће сталних средстава капиталом	(0401/0002)х100	99,0	
Основна средства и нематеријална улагања у односу на капитал	(0003+0010+0019)/0401х100	97,5	
Покриће активе капиталом	(0401/0071)х100	62,1	
Основна средства у односу на дугорочне обавезе	(0010+0019)/0432х100	436,0	
Краткорочно покриће краткорочних обавеза (обртна имовина у односу на краткорочне обавезе)	(0043/0442)х100	159,6	
Однос купаца и добављача	(0051/0451)х100	93,0	
Однос краткорочних потраживања и краткорочних обавеза	(0051+0059+0060)/0442х100	54,3	

Табела VIII-18. Основни индикатори економичности

IV) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ЕКОНОМИЧНОСТИ	АОП	"Аграр"	"Војводина"
Економичност пословања (однос пословних прихода и пословних расхода)	1001/1018	1,091	
Укупна економичност (однос укупног прихода и укупних расхода)	$(1001+1032+1050+1052+1056)/(1018+1040+1051+1053+1057)$	1,019	
Економичност из односа финансирања (однос прихода од финансирања и расхода финансирања)	1032/1040	0,385	
Профитабилност пословних прихода (пословни приходи умањени за пословне расходе у односу на пословне приходе)	$(1001-1018)/1001$	0,083	
Нето профитабилност пословних прихода (пословни приходи умањени за пословне расходе, порезе и доприносе на добит у односу на пословне приходе)	$(1001-1018-1060)/1001$	0,080	
Нето добитак или губитак у односу на укупан приход	$1064(1065)/(1001+1032+1050+1052+1056)$	0,016	
Нето добитак или губитак у односу на приходе од продаје	$1064(1065)/(1002+1009)$	0,018	
Нето добитак или губитак у укупном расходу	$1064(1065)/(1018+1040+1051+1053+1057)$	0,016	

Табела VIII-19. Основни индикатори по раднику – продуктивност

(у 000 РСД)

V) ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ ПО РАДНИКУ - ПРОДУКТИВНОСТ	АОП	"Аграр"	"Војводина"
Укупан приход по раднику	$(1001+1032+1050+1052+1056)/\text{број радника}$	872,5	
Нето добит по раднику	1064/број радника	13,7	
Нето губитак по раднику	1065/број радника	0,0	
Бруто зараде по раднику	1025/број радника	68,2	

IX) ИСПИТНА ПИТАЊА

1. Појам и сврха анализе пословања. Место и повезаност анализе са другим дисциплинама.
 2. Предмет анализе пословања – уопште, подручја анализе пословања, класификација делатности.
 3. Задаци и циљеви анализе пословања. Принципи анализе.
 4. Методи и инструменти анализе.
 5. Корисници анализе пословања. Врсте анализе.
 6. Остварена укупна производња – уопште, начини утврђивања.
 7. Анализа обима и структуре укупне производње и по јединици капацитета – поређења, одступања.
 8. Анализа намене производа. Анализа степена интеграције.
 9. Укупан приход- дефинисање, утврђивање, фактори који утичу на величину и структуру укупног прихода.
 10. Принципи обрачуна укупног прихода.
 11. Доходак – дефинисање, утврђивање, независно кретање укупног прихода и дохотка.
 12. Добит /губитак – методе утврђивања, расподела/покриће.
 13. Акумулација – појам, амортизација као додатну извор акумулације.
 14. Анализа рада – значај и потреба за анализом рада, флукуација радне снаге.
 15. Анализа обима ангажоване радне снаге – фактори, израчунавање, искоришћење фонда радног времена.
 16. Анализа структуре радне снаге.
 17. Анализа продуктивности рада- значај, начини мерења, акумулативност рада.
 18. Анализа општих услова привређивања. Општи природни и економски услови.
-
19. Анализа основних средстава: појам, класификација, вредности основних средстава за потребе анализе. Основна средства у функцији и ван функције.
 20. Анализа структуре и кретања основних средстава.
 21. Вредновање основних средстава.
 22. Фактори рабаћења основних средстава.
 23. Амортизација основних средстава – појам и значај, за рачуноводствене и пореске сврхе.
 24. Анализа степена истрошености основних средстава. Неопходност рашчлањавања појединих категорија основних средстава.
 25. Ревалоризација основних средстава – појам, значај, предмет, наша пракса, пропуштена амортизација.
 26. Анализа степена коришћења основних средстава.
 27. Анализа ефективности основних средстава – начини исказивања, апсолутна и релативна ефективност.
 28. Анализа обртних средстава- појам, класификација, билансна припадност. Анализа обима, структуре и динамике укупних обртних средстава.

29. Анализа залиха материјала.
 30. Анализа залиха готових производа и недовршене производње. Анализа потраживања од купаца.
 31. Анализа кружног кретања (обртања) обртних средстава – значај, опште формуле. Анализа обрта укупних обртних средстава.
 32. Анализа обрта појединих облика обртних средстава.
 33. Методи утврђивања потребних обртних средстава.
 34. Анализа трошкова (увод) – значај, циљ, специфичности у пољопривреди.
 35. Анализа трошкова на нивоу предузећа – по природним врстама, структура и динамика.
 36. Анализа трошкова по месту настанка – директни трошкови уопште, трошкови материјала, одступања.
-
37. Анализа директних трошкова - уопште, трошкови механизације и директне амортизације. Анализа економичности пословања – уопште, индикатори.
 38. Анализа општих трошкова – уопште, ОТ биљне и ОТ сточарске производње.
 39. Анализа општих трошкова – уопште, ОТ управе. Анализа оправданости примене одређених кључева за расподелу.
 40. Анализа трошкова заснована на флексибилном планирању.
 41. Састављање, садржина и схватање биланса стања и биланса успеха.
 42. Повезаност биланса стања и биланса успеха.
 43. Анализа структуре и распореда укупног прихода.
 44. Анализа структуре и распореда пословног прихода, глобални паритет.
 45. Анализа структуре финансијског резултата.
 46. Анализа рентабилности са становишта приноса на уложена средства.
 47. Анализа финансијске равнотеже - појам финансијске равнотеже, анализа краткорочне финансијске равнотеже.
 48. Анализа финансијске равнотеже - појам финансијске равнотеже, анализа дугорочне финан. равнотеже на основу дугорочно везаних средстава.
 49. Анализа финансијске равнотеже - појам финансијске равнотеже, анализа дугорочне финансијске равнотеже на основу обртног фонда.
 50. Анализа ликвидности на бази коефицијената. Финансијска стабилност.
 51. Анализа задужености и солвентности.
 52. Анализа одржавања реалне вредности сопственог капитала.
 53. Анализа репродукционе способности.
 54. Анализа коришћења извора средстава у складу са наменом. Пресецање биланса.

НАПОМЕНА: На усменом се могу добити потпитања из свих вежби.

X) ЛИТЕРАТУРА

1. Vukoje, V., Aleksandra, Figurek (2012): *Agro-sector in Vojvodina From the Transition to the Global Economic Crisis*, International Scientific Meeting, Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals realization within the Danube region, Tematic proceedings, Tara-Serbia, p.1529-1546.
2. Vukoje, V., Dobrenov, I. (2011): *Financial position of food industry in Vojvodina during transition period*, Agricultural Economics-Czech, 57, p. 185-198.
3. Вукоје В. (2006): *Обрачун трошкова ABC методом у пољопривредним предузећима*, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
4. Вукоје, В. (2015): *Финансијски положај предузећа из области пољопривреде и прехрамбене индустрије Војводине - монографија*, Пољопривредни факултет Нови Сад.
5. Вукоје, В. (2017): *Рачуноводство пољопривредних предузећа (практикум)*, Пољопривредни факултет Нови Сад.
6. Вукоје, В., Зекић, В. (2010): *Економски положај пољопривредних предузећа у Војводини (2001-2009)*, Економика пољопривреде, Београд, вол. 57, бр. 3, стр. 411-424.
7. Вукоје, В., Милић, Д., Малетић, Д. (2008): *Анализа основних параметара успеха прехрамбене индустрије Војводине*, ПТЕП – Часопис за процесну технику и енергетику у пољопривреди, бр. 12, стр. 60-63.
8. Вукоје, В., Миљатовић, А., Зорановић, Т. (2017): *Оцена финансијског положаја привредних друштава из агросектора Војводине*, Агроекономика, Нови Сад, вол. 46, бр. 76, стр. 119-130.
9. Глишовић, Ана (2013): *Финансијски положај пољопривредних предузећа Војводине у периоду транзиције - мастер рад*, Пољопривредни факултет Нови Сад.
10. Добренов, И., Вукоје, В. (2010): *Анализа финансијске структуре предузећа на бази токова обртног фонда*, Агроекономика, бр. 47-48, стр. 48-56.
11. Дохчевић, С., Малешевић, Ђ. (1989): *Систем анализе пословања и информације у предузећу*, Савремена администрација, Београд.
12. Дувњак, К. (1989): *Финансијски положај и проблеми финансирања пољопривреде друштвеног сектора*, Економика пољопривреде, Београд.
13. Малешевић, Ђ., Старчевић, В. (2010): *Пословна анализа*, Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет пословне економије Бијељина.
14. Малинић, Д., Милићевић, В., Стевановић, Н. (2016): *Управљачко рачуноводство*, Економски факултет Београд.
15. Мијић, Ђ. (1981): *Финансијска анализа пословања*, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
16. Миљатовић, А., Вукоје, В. (2019): *Рацио анализа профитабилности предузећа из агросектора АП Војводине*, Агроекономика, Нови Сад, вол. 48, бр. 82, стр. 49-60.
17. Обреновић, Д. (1983): *Утврђивање потребних обртних средстава у агроиндустријском комплексу*, Пољопривредни факултет, Нови Сад.

18. Обреновић, Д., Вукоје, В. (2000): *Анализа финансијског резултата и финансијског положаја пољопривредних предузећа Војводине*, *Агроекономика* бр. 29, стр. 46-64.
19. Ранковић, Ј. (1999): *Управљање финансијама предузећа*, Економски факултет, Београд.
20. Ранковић, Ј. (1997): *Репетиторијум о финансијском положају и кредитној способности предузећа*, Београд.
21. Ранковић, Ј. (2011): *Како су се променили рентабилитетни и финансијски положај у привреди Србије у 2010. години?*, *Економика предузећа*, вол. 59, бр. 5-6, стр. 262-265.
22. Родић, Ј. (1991): *Пословне финансије*, Економика, Београд.
23. Родић, Ј., Андрић, М., Вукелић, Г., Вуковић, Б. (2017): *Анализа финансијских извештаја (друго, допуњено и измењено издање)*, Економски факултет, Нови Сад.
24. Родић, Ј., Вукелић, Г., Андрић, М. (2007): *Теорија, политика и анализа биланса*, Пољопривредни факултет Универзитета у Београду.